

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХВОСТИКОВ АНДРІЙ ІГОРОВИЧ

УДК [339.56+339.9]:338.43 (043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
АГРАРНОГО СЕКТОРУ**

Спеціальність 292 (056) «Міжнародні економічні відносини»

Галузь знань «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. І. Хвостіков

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:
Москаленко Наталя Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент

*Дисертація є ідентичною іншим
приміркам дисертації
Голова спеціалізованої вченої ради
ДФ 64.055.018
д. екон. професор*

Тетяна ШТАЛЬ

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

Хвостіков А. І. «Розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 292 (056) – Міжнародні економічні відносини (29 – Міжнародні відносини). Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. – Харків, 2020.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню й розробці теоретичних засад, методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

В роботі уточнено зміст міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору; побудовано логіко-структурну схему інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору України; розроблено методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі; розроблено методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни й конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору; здійснено оцінку впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі; визначено якість міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі.

Об'єктом дослідження є міжнародні торговельно-економічні відносини аграрного сектору та чинники їх розвитку. *Предмет* дослідження складають сукупність теоретико-методичних і прикладних засад формування і імплементації інструментарію розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

В дисертації використано методи індукції і дедукції, аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення, групування, морфологічного аналізу, структурного аналізу, декомпозиції та формалізації, статистичного аналізу,

експертного опитування, статистичного аналізу рядів динаміки, регресійного аналізу, нечітких множин.

Перший розділ «Теоретичні та інституційні засади міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі» присвячено розгляду теоретичних і організаційно-правових засад міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, де розкрито інституційне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України, яке ґрунтується на логіко-структурній схемі в аграрному секторі України на глобальному, національному і корпоративному рівнях, що сприятиме розширенню міжнародних торговельних зв'язків в аграрному секторі завдяки створенню відповідних інституційних умов. На основі виокремлення ключових трендів світової економіки визначено принципи розвитку торговельно-економічних відносин. Запропоновано положення дисертаційного дослідження, яке передбачає розгляд торговельно-економічних відносин та забезпечення їх розвитку крізь призму інституцій, ринків і міждержавного партнерства. Розроблено базис понять, який включає експортний потенціал, інституційне середовище, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, якість міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора. Надано елементи сутності поняття міжнародних торговельно-економічних відносин (МТЕВ), формування якої базується на уточненні змістовного наповнення таких понять як: «міжнародні економічні відносини», «міжнародні торговельні відносини», «міжнародна економічна діяльність», «міжнародне торгово-економічне співробітництво» з використанням морфологічного аналізу, що дозволило коректно оперувати логікою дослідження з метою виокремлення ємної структури досліджуваного поняття, що включає: суб'єкти та об'єкти МТЕВ, форми МТЕВ, рівні розвитку та рівні взаємодії МТЕВ, середовище розвитку МТЕВ, закони розвитку МТЕВ; принципи МТЕВ та особливості МТЕВ. Розроблено схему активізації експортного потенціалу національних виробників аграрного сектору, який передбачає врахування заходів впливу, направлених на імплементацію

нефінансових інструментів державної підтримки в практиці аграріїв, у розрізі характеристик спроможності до здійснення експортної діяльності (ресурсності, структурності, системності, компаративності), що сприяє зростанню результативності державного впливу на стимулювання розвитку міжнародних економічних відносин.

У другому «Аналіз стану та тенденцій міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України» розділі надано аналіз стану та тенденцій міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, де надано методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, який передбачає формування сукупності показників за формами МТЕВ, ґрунтується на використанні різноманітного методичного інструментарію та передбачає розрахунок інтегральних показників розвитку МТЕВ за відповідними формами, й дає змогу визначити пріоритетні торговельні позиції в аграрному секторі й обґрунтувати перспективні експортно-імпортні операції між країнами. Проведений розрахунок з 2015 по 2019 рік свідчить про загальну тенденцію до погіршення інтегрального значення досліджуваної ознаки, що обумовлено значним зниженням коефіцієнту рівня розвитку міжнародного поділу праці. Для визначення внутрішньої структури досліджуваних показників було реалізовано метод аналізу тренду, який дозволив побудувати парні лінійні регресії залежності між показниками, який має оціночно-прогнозний характер, що дозволяє визначати найвпливовіші показники, які дестабілізують рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин для коригування управлінських політик.

Запропоновано множину показників аналізу конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, яка включає оцінювання на трьох рівнях: глобальному, партнерському та національному, представленому множинами кількісних індикаторів, орієнтований на окремий продукт, який дозволяє визначати тенденції змін і розробляти заходи з підвищення конкурентоспроможності.

У третьому розділі «Розробка методичного забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі» запропоновано методичне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, в рамках якого розроблено методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни та конкурентоспроможність українського аграрного сектору, яке включає закономірності й закони розвитку ринку, що запропоновано здійснювати за множиною таких показників як: ціни, обсяги виробництва, експорт-імпорт товару за конкретними країнами, споживання на внутрішніх ринках країн-експортерів і країн-імпортерів, кількість світових експортерів-конкурентів, кількість основних світових імпортерів-споживачів, розміри митних тарифів для ввезення, обсяги квот для безмитного ввезення, обсяги тимчасових квот, обсяг запасів країн-експортерів і країн-імпортерів. Розроблено методичне забезпечення впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, яке передбачає детермінацію ключових зовнішніх (лібералізація правил торгівлі; розмір мита в країнах-партнерах; нетарифні обмеження в країнах-партнерах; світові ціни; ємність зовнішнього ринку; екологічна ситуація) і внутрішніх (тарифні обмеження; нетарифні обмеження; інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації); ресурсні можливості; рівень розвитку технологій; ємність внутрішнього ринку; стан транспортно-логістичної інфраструктури; валютний курс) факторів по відношенню до національної економіки, ранжування й оцінюванні яких дозволило виявити найбільш загрозливі й найбільш перспективні для забезпечення активізації експортної діяльності аграрного сектору України. Надано методичне забезпечення оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, яке містить у підґрунті метод нечітких множин, з використанням якого стає можливим врахувати у дослідженні рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, сальдо зовнішньої торгівлі, темп зростання товарообігу, наявність міжвідомчих органів двостороннього

співробітництва, що дає змогу визначати стратегічні пріоритети й обрати інструменти управління торговельно-економічними відносинами в розрізі міжпартнерських відносин України. Проведене оцінювання здійснювалося для множини партнерів України в міжнародній торгівлі продукцією аграрного сектору. В основу оцінювання міжпартнерських відносин було покладено форму взаємодії, актуальні напрями співробітництва й аналіз загальної суми товарообігу. В результаті було встановлено з якими із партнерів в Україні високий рівень якості міжнародних торговельно-економічних відносин, а з якими помірний і низький. На базі отриманих результатів було запропоновано множину пріоритетних напрямів співробітництва, а також рекомендації та заходи для окремих типів взаємовідносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні й методичні положення роботи доведено до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо реалізації напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору. Практичне значення одержаних результатів підтверджується довідками про впровадження на ТОВ «ХАРПРОД» (довідка № 200/1-20 від 12.06.2020 р.) і ТОВ («УРСК») (довідка № 112/1-3 від 10.02.2019 р.).

Дисертаційна робота є самостійною науковою працею та містить отримані автором нові результати в економічній науці, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання розробки напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, міжнародні торговельно-економічні відносини, інституційні засади, міжнародні торговельні зв'язки, міжнародна торгівля, конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції, якість міжнародних торговельно-економічних відносин, експортний потенціал.

ABSTRACT

Khvostikov A. I. «Development of international trade and economic relations of the agricultural sector». – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a Doctor of Philosophy degree (Ph.D.) in a specialty 292 (056) – the International economic relations (29 – International relations). Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv. – Kharkiv, 2020.

The thesis is devoted to substantiation and development of theoretical bases, methodical maintenance and practical recommendations concerning development of the international trade and economic relations of agrarian sector.

The content of international trade and economic relations of the agricultural sector is specified in the work; the logical-structural scheme of the institutional environment of the international trade development and economic relations in the agrarian sector of Ukraine is constructed; a methodical approach to determining the level of international trade development and economic relations in the agricultural sector has been developed; methodological support for assessing the impact of foreign markets on changes and competitiveness of products of the Ukrainian agricultural sector has been developed; the impact of foreign trade factors on the development of doing business in the agricultural sector has been evaluated; the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector is determined.

The object of the study is the international trade and economic relations of the agricultural sector and the factors of their development. The subject of the study is a set of theoretical and methodological and applied principles of formation and implementation of tools for the international trade development and economic relations of the agricultural sector.

The thesis uses methods of induction and deduction, analysis and synthesis, theoretical generalization, grouping, morphological analysis, structural analysis, decomposition and formalization, statistical analysis, expert survey, statistical analysis of time series, regression analysis, illegible sets.

The first chapter is devoted to the theoretical, organizational and legal principles of international trade and economic relations in the agricultural sector, which reveals the institutional support for the development of international trade and economic relations in the agricultural sector of Ukraine, based on the logical and structural scheme in the agricultural sector at the corporate level, which will

contribute to the expansion of international trade relations in the agricultural sector through the creation of appropriate institutional conditions.

Based on the identification of key trends in the world economy, the basic features of the development of trade and economic relations are identified. The provisions of the dissertation research are offered, which provides for the consideration of trade and economic relations and ensuring their development through the prism of institutions, markets and interstate partnership. A base of concepts has been developed, which includes export potential, institutional environment, competitiveness of agricultural products, quality of international trade and economic relations of the agricultural sector.

The elements of the concept essence of international trade and economic relations (ITEC), the formation of which is based on clarifying the content of such concepts as: "international economic relations", "international trade relations", "international economic activity", "international trade and economic cooperation" with using morphological analysis, which allowed to correctly operate the logic of the study in order to identify the capacious structure of the studied concept, including: subjects and objects of ITEC, forms of ITEC, levels of development and levels of interaction of ITEC, ITEC development environment, ITEC development laws; principles of ITEC and features of ITEC.

The activation scheme of export potential of national producers in agricultural sector is developed, which provides for taking into account measures of influence aimed at implementation of non-financial instruments of state support in agrarians practice, in terms of characteristics of ability to export (resource, structure, system, comparability) influence on stimulating the development of international economic relations.

The second chapter provides an analysis of the state and trends of international trade and economic relations in the agricultural sector, which provides a methodological approach to determining the level of international trade and economic relations in the agricultural sector, which provides the formation of a set of indicators provides for the calculation of integrated indicators of ITEC development in the appropriate forms, and allows to determine the priority trade

positions in the agricultural sector and to justify promising export-import transactions between countries. The calculation from 2015 to 2019 indicates a general trend towards deterioration of the integral value of the studied feature, which is due to a significant decrease in the coefficient of the development level of the labor international division. To determine the internal structure of the studied indicators, a method of trend analysis was implemented, which allowed to build paired linear regressions of dependence between indicators that have an estimated and predictive character and allow to determine the most influential indicators that destabilize the level of ITEC.

A set of indicators for analyzing the competitiveness of Ukrainian agricultural products in international markets is proposed, which includes evaluation at three levels: global, partnership and national, represented by a set of quantitative indicators, focused on a single product to identify trends and develop measures to increase competitiveness.

The third chapter offers methodological support for the development of international trade and economic relations in the agricultural sector; a methodological support for assessing the impact of foreign markets on change and competitiveness of the Ukrainian agricultural sector is developed, which includes patterns and laws of market development, which is proposed for many indicators such as : prices, production volumes, export-import of goods by specific countries, consumption in domestic markets of exporting and importing countries, number of world exporters-competitors, number of main world importers-consumers, sizes of customs tariffs for import, volumes of quotas for duty-free import , the volume of temporary quotas, the volume of stocks of exporting countries and importing countries. Methodological support for the influence of foreign trade factors on the development of trade and economic relations in the agricultural sector was developed, which provides the determination of key external (liberalization of trade rules; tariffs in partner countries; non-tariff restrictions in partner countries; world prices; foreign market capacity; environmental situation)) and internal (tariff restrictions; non-tariff restrictions; institutional component (level of corruption, level of bureaucratization); resource opportunities; level of technological development;

capacity of the internal market; state of transport and logistics infrastructure; exchange rate) factors in relation to the national economy, ranking and evaluation which allowed to identify the most threatening and most promising ones to ensure the intensification of export activities in the agricultural sector of Ukraine. Methodological support for assessing the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector was given, which contains the method of illegible sets, using which it is possible to take into account the level of international trade and economic relations, foreign trade balance, trade growth, the presence of interagency bodies of bilateral cooperation, which allows to determine strategic priorities and choose tools for managing trade and economic relations in terms of inter-partner relations of Ukraine. The assessment was carried out for many of Ukraine's partners in international trade of agricultural products. The evaluation of interpartner relations was based on the form of interaction, current areas of cooperation and analysis of the total turnover. As a result, it was established with which of the partners Ukraine has the high level of quality of international trade and economic relations, and with which it is moderate and low. Based on the obtained results, many priority areas of cooperation were proposed, as well as recommendations and measures for certain types of relationships.

The practical significance of the obtained results is that the theoretical and methodological provisions of the work are brought to the level of specific methodological recommendations for the implementation in international trade development and economic relations in the agricultural sector. The practical significance of the obtained results is confirmed by certificates of implementation at LLC "HARPROD" (reference № 200 / 1-20 from 12.06.2020) and LLC ("URSK") (reference № 112 / 1-3 from 10.02.2019).

The thesis is an independent scientific work and contains the new results obtained by the author in economics, which together solve an important scientific problem of developing directions for international trade development and economic relations in the agricultural sector.

Keywords: agricultural sector, international trade and economic relations, institutional principles, international trade relations, international trade,

competitiveness of Ukrainian agricultural products, quality of international trade and economic relations, export potential.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті, у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Хвостіков А. І. Структура зовнішніх інституцій формування торговельно-економічних зв'язків аграрного сектору України. *«Znanstvena misel»*. 2020. № 43. С. 31–41.

Статті у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз

2. Хвостіков А. І. Методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 1. С. 40–45.

3. Хвостіков А. І. Міжнародні організації сфери розвитку торговельно-економічних відносин в аграрному секторі та їх вплив. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 100–106.

4. Хвостіков А. І. Розробка когнітивної схеми сутності міжнародних торговельно-економічних відносин. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 56–65.

5. Хвостіков А. І. Предметна галузь дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 248–255.

6. Москаленко Н. О., Хвостіков А. І. Оцінювання впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 139–147.

7. Khvostikov A. Assessing the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector. *Economies' Horizons*. 2020. No. 1(12), pp. 91–101.

Публікації за матеріалами конференцій

8. Хвостіков А. Сутність міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *«Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 5 квітня 2019 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 129–130.

9. Москаленко Н. О., Хвостіков А. Сучасні тенденції розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора України. *«Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції тези доповідей (Харків, 30 – 31 травня 2019 р.). Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. С. 242–243.

10. Хвостіков А. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *«Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю»*: матеріали всеукраїнська науково-практична конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ) (Одеса, 21 травня 2020 р.) / редкол. І. О. Крюкова. [та ін.]; Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 230–234.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	23
1.1. Теоретичне забезпечення розвитку міжнародних торговельно- економічних відносин в аграрному секторі	23
1.2. Роль експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору в забезпеченні розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин	56
1.3. Інституційне середовище міжнародних торговельно- економічних відносин аграрного сектору	77
Висновки до розділу 1	96
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ	101
2.1. Аналіз особливостей розвитку міжнародної торгівлі вітчизняною сільськогосподарською продукцією	101
2.2. Методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі	118
2.3. Обґрунтування показників аналізу конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках	135
Висновки до розділу 2	155
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	158
3.1. Методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни та конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору	158

3.2. Визначення впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток торговельно-економічних відносин в аграрному секторі	179
3.3. Оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі	201
Висновки до розділу 3	215
ВИСНОВКИ	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	225
ДОДАТКИ	251

ВСТУП

Актуальність. Стрімке нарощення темпів динаміки світової торгівлі із середини ХХ століття визначило один із найголовніших трендів розвитку глобальної економіки – високий ступінь зацікавленості країн у зовнішньоекономічній діяльності. Нарощення обсягів зовнішньоекономічної діяльності окремих країн сформувало їх експортоорієнтований тип економіки, властивий розвинутим країнам західної Європи та північної Америки. Поряд із цим посилюються позиції інших країн світу, таких як Китай, «4 азійські тигри», Індія тощо. Україна намагається зайняти відповідне місце на світових ринках, де аграрному сектору наразі належить провідна роль. Така ситуація склалася внаслідок впливу чисельних зовнішніх і внутрішніх чинників, серед яких варто підкреслити сприятливі природно-кліматичні умови, тривалу історію розвитку традицій вирощування, порівняно невисоку собівартість продукції та стійкий зовнішній попит. Не зважаючи на сталу позитивну динаміку нарощування обсягів світової торгівлі української продукції аграрного сектору, існуючий вітчизняний зовнішньоекономічний експортний потенціал використаний не в повному обсязі, що вимагає пошуку шляхів активізації його використання і подальшого нарощення. Враховуючи специфіку формування собівартості продукції аграрного сектору, варто зауважити, що умови й обмеження зовнішньоекономічної торгівлі відчутно впливають на кінцеву ціну продукції, що обумовлює рівень її конкурентоспроможності. Таким чином, розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі сприятиме зростанню конкурентоспроможності продукції, збільшенню валютних надходжень у бюджет країни, розвиткові діяльності сільськогосподарських товаровиробників, що вимагає ґрунтовного дослідження його передумов і підтверджує актуальність теми роботи.

Введення в науковий обіг поняття «міжнародні відносини» пов'язано із філософською діяльністю Дж. Бентама. В подальшому теорії міжнародної торгівлі розроблялися в рамках класичних економічних шкіл відомими дослідниками: теорія меркантилізму (Т. Ман, А. Монкретьєн, Ч. Деввіант, В. Петті), теорія абсолютних перервах (А. Сміт), теорія порівняльних переваг (Д. Рікардо), теорія співвідношення факторів виробництва (Е. Хекшер та Б. Олін), теорія пересічного попиту (С. Ліндер), теорія життєвого циклу продукту (Р. Вернон), теорія конкурентних переваг (М. Портер). На основі отриманих результатів сформувалась потужна школа міжнародних економічних відносин, де окрему роль відіграють торговельно-економічні. Наразі питання дослідження змісту й сутності міжнародних торговельно-економічних відносин розглянуті в праці таких авторів як: Є. Авдокушин, І. Амеліна, В. Артеменко, Н. Бахчеванова, І. Бубенець, С. Владимиров, А. Голіков, Н. Даниленко, О. Довгаль, А. Кирєєв, В. Козик, В. Козуб, М. Кравченко, Л. Кривенцова, Н. Крилова Ю. Макогон, С. Макуха, В. Мельникова, О. Мельникова, В. Миронов, Т. Мотовиц, В. Новицький, М. Пасмора, Є. Пономарьова, В. Рибалкін, Т. Сідлярук, В. Сідоров, О. Тахумова, П. Томилов, І. Тур, А. Уніят, А. Філіпенко, Р. Хасбулатов, Г. Шведова, Т. Шталь.

Не зважаючи на отримані наукові здобутки, питання розробки стратегій розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі вимагають подальшого вдосконалення, що і обумовило вибір теми наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної науково-дослідної роботи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця згідно з госпдоговірною темою «Формування можливостей інноваційного розвитку в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0118U007619), де автором надано методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі й проведено

оцінювання, та темою «Інноваційна складова розвитку зовнішньої торгівлі» (номер державної реєстрації 0120U102464), де особисто здобувачем сформовано логіко-структурну схему інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору України.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні і розробці теоретичних засад, методичного забезпечення і практичних рекомендації розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі *завдання*:

- уточнити зміст міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору;

- побудувати логіко-структурну схему інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору України;

- розробити методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі;

- розробити методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни й конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору;

- здійснити оцінку впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі;

- визначити якість міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі.

Об'єктом дослідження є міжнародні торговельно-економічні відносини аграрного сектору та чинники їх розвитку.

Предмет дослідження складають сукупність теоретико-методичних і прикладних засад формування і імплементації інструментарію розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, теорії міжнародної торгівлі, теорії систем, результати досліджень вітчизняних і зарубіжних

учених з питань розвитку міжнародних економічних відносин і міжнародних торговельних відносин, а також загальнонаукові та спеціальні методи пізнання процесів реалізації торговельно-економічних відносин із врахуванням особливостей функціонування аграрного сектору. Зокрема, для вирішення поставлених у роботі завдань використано такі методи: *індукції і дедукції, аналізу та синтезу* – для історико-порівняльного аналізу теорій міжнародної торгівлі; *теоретичне узагальнення, групування, морфологічний аналіз* – для обґрунтування змісту понять «міжнародні економічні відносини», «міжнародні торговельні відносини» та «міжнародні торговельно-економічні відносини», «експортний потенціал»; *узагальнення, структурний аналіз, групування, декомпозиція та формалізація* – для формування логіко-структурної схеми інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України, для обґрунтування послідовності етапів реалізації методичного підходу щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, для групування чинників впливу зовнішньої торгівлі на розвиток торговельно-економічних відносин в аграрному секторі; *методи статистичного аналізу* – для визначення особливостей розвитку міжнародної торгівлі вітчизняною сільськогосподарською продукцією, для оцінювання динаміки показників впливу зовнішніх ринків на зміни та конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору; *експертне опитування* – для аналізу впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток торговельно-економічних відносин в аграрному секторі; *статистичний аналіз рядів динаміки* – для розробки прогнозу динаміки цін на ключові експорті продукту аграрного сектору в рамках методичного забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни та конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору; *регресійного аналізу* – для виокремлення закономірностей розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі; *графічний метод* – для візуалізації отриманих результатів дослідження;

методу нечітких множин – для оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин.

Інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених з міжнародної економіки, чинні законодавчі і нормативні акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України і міжнародних організацій (Світового Банку, Світової Організації Торгівлі, Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, Міністерства сільського господарства США), інформаційно-аналітичні огляди провідних експертів аграрного ринку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в отриманні розв'язання наукової задачі розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору:

удосконалено:

методичне забезпечення оцінювання впливу міжнародних ринків на зміни й конкурентоспроможність українського аграрного сектору, яке відрізняється множиною груп показників: ціни, обсяги виробництва, експорт-імпорт товару за конкретними країнами, споживання на внутрішніх ринках країн-експортерів і країн-імпортерів, кількість світових експортерів-конкурентів, кількість основних світових імпортерів-споживачів, розміри митних тарифів, обсяги квот для безмитного ввезення, обсяги тимчасових квот, обсяг запасів країн-експортерів і країн-імпортерів, що дозволяє обґрунтовувати напрямки розвитку торговельно-економічних відносин України в аграрному секторі у продуктовому (ринковому) розрізі;

методичне забезпечення оцінювання впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі, яке відрізняється детермінацією ключових зовнішніх (лібералізація правил торгівлі; розмір мита в країнах-партнерах; нетарифні обмеження в країнах-партнерах; світові ціни; ємність зовнішнього ринку; екологічна ситуація) і внутрішніх (тарифні обмеження; нетарифні обмеження; інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації); ресурсні можливості; рівень розвитку технологій; ємність внутрішнього ринку; стан транспортно-логістичної інфраструктури; валютний

курс) факторів по відношенню до національної економіки, ранжування й оцінювання яких дозволило виявити найбільш загрозові та найбільш перспективні для забезпечення активізації експортної діяльності аграрного сектору України, що дає можливість визначити напрями розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору України в інституційному розрізі та встановити вплив інституцій на розглянуті чинники;

інституційне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України, яке, на відміну від існуючих, ґрунтується на розробленій логіко-структурній схемі в аграрному секторі України на глобальному, національному і корпоративному рівнях, що сприятиме розширенню міжнародних торговельних зв'язків в аграрному секторі завдяки створенню відповідних інституційних умов;

методичне забезпечення оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, яке, на відміну від існуючих, передбачає визначення рівня якості (висока якість, помірна якість, низька якість) як вихідного показника в залежності від вхідних змінних, представлених рівнем розвитку міжнародних торговельних економічних відносин (низький, середній, високий), наявністю міжвідомчих органів двостороннього співробітництва (так, ні), сальдо зовнішньої торгівлі (позитивне, незмінне, негативне) і темпів зростання товарообігу (менше 1, більше 1, дорівнює 1), що дозволяє детермінувати характер відносин із окремими країнами та запропонувати пріоритетні напрями співробітництва, рекомендації та заходи;

набуло подальшого розвитку:

елементи сутності міжнародних торговельно-економічних відносин, які, на відміну від існуючих, базуються на уточненні змістовного наповнення таких понять, як «міжнародні економічні відносини», «міжнародні торговельні відносини», «міжнародна економічна діяльність», «міжнародне торгово-економічне співробітництво» з використанням морфологічного аналізу, що дозволило коректно оперувати логікою дослідження з метою виокремлення

ємної структури досліджуваного поняття, що включає: суб'єкти та об'єкти МТЕВ, форми МТЕВ, рівні розвитку та рівні взаємодії МТЕВ, середовище розвитку МТЕВ, закони розвитку МТЕВ; принципи МТЕВ та особливості МТЕВ;

методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, який, на відміну від існуючих, передбачає формування сукупності показників за формами МТЕВ, ґрунтується на використанні різноманітного методичного інструментарію та передбачає розрахунок інтегральних показників розвитку МТЕВ за відповідними формами, що дає змогу визначити пріоритетні торговельні позиції в аграрному секторі й обґрунтувати перспективні експортно-імпорتنі операції між країнами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні й методичні положення роботи доведено до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо реалізації напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

Науково-практичні положення дисертаційної роботи були використані на ТОВ «ХАРПРОД» (м. Харків), де апробовано основні положення стратегії реалізації експортного потенціалу й напрямки активізації експортної діяльності (довідка № 200/1-20 від 12.06.2020 р.). На ТОВ «УРСК» (м. Харків) використано пропозиції щодо розробки стратегії зростання конкурентоспроможності продукції аграрного сектору з урахуванням впливу міжнародних ринків (довідка № 112/1-3 від 10.02.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею та містить отримані автором нові результати в економічній науці, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання розробки напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору, апробоване на аграрних підприємствах України, що знайшло відображення в наукових публікаціях. Внесок автора в роботи, виконані у

співавторстві, наведено у списку основних опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Підсумки наукового дослідження доповідались автором і схвалені на вітчизняних і зарубіжних науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, а саме: Міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (Харків, 30-31 травня 2019 р.), III Міжнародна науково-практична конференція «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (Тернопіль, 5 квітня 2019 р.), Всеукраїнська науково-практична конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ), (Одеса, 21 травня 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 10 наукових праць (7 одноосібних) загальним обсягом 7,9 друк. арк., в тому числі: 1 стаття у науковому періодичному фаховому виданні іншої держави, яке входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу (Словенія), 6 наукових статей у вітчизняних фахових виданнях з економічних наук, 3 публікацій в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 303 сторінки (12,62 авт. арк.), в тому числі 217 сторінок основного тексту (9 авт. арк.). Робота містить 23 таблиці, з яких 5 займає 5 повних сторінок; 40 рисунків, з яких 2 займає 2 повня сторінки; 9 додатків – на 53 сторінках; список використаних джерел із 255 найменувань – на 26 стрінках.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

1.1. Теоретичне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі

В сучасних умовах відкритої економіки, де тенденції глобалізації та інтеграції набувають все більшого розмаху, все більше країн активно займаються зовнішньою торговельно-економічною діяльністю, що відображається у стабільному зростанні обсягу експортно-імпоротної діяльності, збільшені обсягу та географічній диверсифікації трудової міграції, активній експансії капіталу з розвинутих країн в країни, які розвиваються. Іншим проявом інтеграції є розвиток міжнародних регіональних інтеграційних об'єднань, до яких відносяться НАФТА, ШОС, БРІКС та ЄС. Географічна та культурна близькість Європейського союзу з урахуванням поточного стану взаємовідносин з північним сусідом України обумовлюють необхідність подальшої інтеграції нашої держави саме до цього об'єднання, що і є найважливішим геополітичним вектором нашої держави. Для успішної подальшої інтеграції України в європейську спільноту важливим виступає розвиток торгово-економічних відносин з державами цього об'єднання, що можливо шляхом підвищення обсягу участі вітчизняних товаровиробників у світовій торгівлі з відповідною підтримкою з боку державних інститутів. Кожна галузь вітчизняної економіки відіграє свою роль в даному процесі, що і вимагає розробки методологічного та методичного забезпечення підвищення залученості підприємства з урахуванням специфіки їх діяльності. Важливість аграрного сектору в процесі зростання його залучення до світової торгівлі обумовлена збільшенням питомої ваги в експорті продукції рослинництва, що свідчить про існуючий попит на цю продукцію на

світовому ринку та потенційні можливості збільшення присутності вітчизняних товаровиробників за кордоном.

Незважаючи на велику кількість досліджень у сфері міжнародних економічних відносин, зовнішньоекономічної діяльності, міжнародної торгівлі безпосередній зміст міжнародних торговельно-економічних відносин (МТЕВ) представлений лише в окремих дослідженнях, а відомі дослідники в даній галузі не зосереджуються на визначенні розбіжностей між торговельно-економічними відносинами та діяльністю. Тому враховуючи те, що важливим в період трансформаційних процесів є налагодження взаємодії та конструктивного діалогу суб'єктів міжнародних торговельно-економічних відносин, що має починатися з формування єдиного категоріального апарату, необхідним є обґрунтування предметної області дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі.

Слід зазначити, що термін «міжнародні відносини» вперше було застосовано ще в середині 18 ст. в контексті позначення правових міждержавних взаємодій. Саме англійський правознавець та філософ Джеремі Бентаму визначив їх як стосунки між державами. Не зважаючи на існування вже в середині 19 ст. двох підходів щодо розуміння сутності та змісту міжнародних відносин (традиціоналістського та модерністського), не було комплексного підходу щодо визначення: з одного боку обмежувалося дослідження діяльності на міжнародній арені всіх учасників, а з іншого – не простежувалося цілісності системи та функціональної єдності її складових. Тільки в кінці 19 ст. було представлено наступне трактування міжнародних відносин: «системна сукупність політичних, економічних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних та інших зв'язків і відносин між суб'єктами світового співтовариства, до яких відносяться держава, народ, суспільні та громадські рухи, різноманітні організації» [27].

Передумовою формування сучасного розуміння міжнародних торговельно-економічних відносин є дослідження існуючих теорій міжнародної торгівлі. Їх аналіз дозволить пояснити, яким чином може здійснюватися

торгівля між країнами, адже беручи участь в зовнішньоторговельних операціях, країни можуть збільшувати продуктивність ресурсів, якими вони володіють, в результаті чого зможуть збільшити обсяги виробництва. Так, дослідження еволюції теорій, яке подано в табл. 1.1, дозволить не тільки виявити причини і умови виникнення міжнародних економічних відносин, але й обґрунтувати сутнісні особливості зовнішньої торгівлі.

Таблиця 1.1

Еволюція теорій міжнародної торгівлі

Рік	Теорія, автор	Сутність	Практичне значення
1571–1714	Теорія меркантилізму (Т. Ман, А. Монкретьєн, Ч. Деввіант, В. Петті)	Передбачає державне втручання у вільний потік товарів між країнами для зміни обсягу, складу та напрямків торгівлі. Головне завдання – забезпечити позитивне сальдо торгового балансу.	Обґрунтування необхідності економічного виходу національних держав на міжнародні ринки
1776	Теорія абсолютних переваг (А. Сміт)	Країни експортують ті товари, у виробництві яких вони мають більшу перевагу та імпортують ті товари, у виробництві яких абсолютна перевага належить їхнім торговим партнерам.	Підтвердження переваги поділу праці не тільки на національному, але й на міжнародному рівні
1817	Теорія порівняльних переваг (Д. Рікардо)	Якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з меншими альтернативними витратами, то торгівля буде взаємовигідною для обох країн, незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно ефективніше, ніж в іншій.	Теорія довела існування вигоди від спеціалізації та торгівлі для усіх країн -учасниць
1933	Теорія співвідношення факторів виробництва (Е. Хекшер та Б. Олін)	Країни будуть прагнути експортувати товари, що вимагають для свого виробництва значних затрат факторів виробництва, якими вони володіють відносно надлишкових, і невеликих витрат дефіцитних для них факторів, в обмін на товари, вироблені з використанням факторів виробництва в зворотному співвідношенні.	Запропоновано розподіляти товари на капіталомісткі і трудомісткі
1961	Теорія пересічного попиту (С. Ліндер)	Виробник спочатку насичує своєю продукцією внутрішній ринок, після цього він звертається до ринків тих країн, де структура попиту однакова або хоча б схожа зі структурою внутрішнього попиту в країні-експортері.	Визначено, що передумовою міжнародної торгівлі можуть бути не тільки відмінності країн, але і схожість між ними.

Продовження таблиці 1.1

Рік	Теорія, автор	Сутність	Практичне значення
1961	Теорія технологічного розриву (М. Познер)	Усі індустріальні країни мають можливість здійснити прорив у науці, техніці, технології та використати результати у процесі виробництва, що забезпечить для них монопольну ренту	Дозволяє ідентифікувати умови експорту готових продуктів і технологій
1964	Теорія ефекту масштабу (П. Кругман)	Масовість виробництва товару сприяє його здешевленню та підвищенню конкурентоспроможності на глобальному ринку	Обґрунтовано вигідність торгівлі між країнами з урахуванням їх спеціалізації на експортній продукції, виробленої на основі ефекту масштабу
1966	Теорія життєвого циклу продукту (Р. Вернон)	Розвиток світової торгівлі готовими виробами пояснюється на основі етапів їх життя, тобто періоду часу, протягом якого товар має життєздатність на ринку і забезпечує досягнення цілей продавця.	Теорія досить реалістично відображає еволюцію багатьох виробництв, однак, вона не відображає в повній мірі всі тенденції розвитку міжнародної торгівлі.
1970	Теорія обкрадаючого зростання (Дж. Бхагваті)	Політика розширення масштабів експорту сировини має негативний вплив на економіку країни в умовах міжнародної торгівлі	Теорія сприяє визначенню ефективного напряму експортної політики країн
1980	Теорія глобальної стратегічної конкуренції (П. Кругман і К. Ланкастер)	Транснаціональні компанії прагнуть до абсолютного домінування на світовому ринку через отримання ними стійких конкурентних переваг	Обґрунтовано вплив глобальної стратегічної конкуренції між транснаціональними компаніями на торгові потоки
1990	Теорія конкурентних переваг (М. Портер)	Конкурентоспроможність країни на світовому ринку залежить від певних параметрів (параметри факторів виробництва, стратегія фірми, параметри попиту, споріднені і підтримуючі галузі).	Дозволяє дати найбільш повне обґрунтування конкурентоспроможності організацій на світовому ринку.
початок ХХІ ст.	Теорія мережевої економіки (С. Дятлов, С. Парінов, В. Матюшок)	Міжнародні торговельно-економічні відносини будуються з використанням Інтернету, що визначає специфіку взаємодії між учасниками в рамках цих відносин	Теорія враховує зміни, які пов'язані з тим, що пріоритетними елементами продуктивних сил стають інформація та знання

З аналізу табл. 1.1 можна побачити, що в сучасній науці є багато теорій міжнародних економічних відносин, що поєднують найрізноманітніші

концепції, погляди відомих дослідників та доповнюють судження попередників. З проведеного аналізу теорій також можна зробити висновок, який полягає в наступному: в даний час жодна країна в світі не може самостійно забезпечити економічно ефективне масове виробництво всіх основних видів продукції, жодна держава не може існувати відокремлено від інших країн, не мати з ними різноманітних економічних відносин. Окрім цього, головним інструментом аналізу міжнародної торгівлі та її впливу на розподіл і перерозподіл доходів залишається теорія Хекшера-Оліна з доданими пізніше уточненнями (від прямолінійного використання теорії Хекшера-Оліна застерігає парадокс Леонтьєва). Незважаючи на це, в останні десятиліття з'являються альтернативні теорії, які дозволяють врахувати істотні зміни в міжнародній торгівлі, які не можна пояснити класичними теоріями. Необхідно враховувати те, що сьогодні фактори виробництва є більш мобільними, а державна зовнішньоторговельна політика тієї чи іншої країни, яка може викликати істотні їх відмінності, є активною складовою сучасних теорій міжнародної торгівлі.

Серед науковців, які пропонували власне баченні вищенаведених теорій, варто відзначити Пола Кругмана, який у 2008 році був відзначений Нобелівською премією за своє дослідження. Отримані науковцем результати стали основою створення моделей, які дозволяють визначити та обґрунтувати закономірності торговельних відносин між країнами та причини виробництва певних товарів у тих чи інших країнах [152].

Наведені у табл. 1.1. теорії міжнародної торгівлі дозволяють простежити їх розвиток, який науковці обґрунтовують по-різному. А. Задоя [50, с. 176] вважає, що періодизацію варто здійснювати залежно від домінування певно форми міжнародних економічних відносин, виділяючи етапи: міжнародна торгівля, міжнародні інвестиції, міжнародна інтеграція та глобалізація. Р. Робінсон пропонує здійснювати періодизацію за ерами: комерційна, експансії, концесій, національних держав та глобалізації. [195, С. 5-7]. Проте на нашу думку, варто досліджувати розвиток міжнародних економічних теорій у

розрізі формацій суспільно-економічних відносин, як запропоновано у праці І. Снітівкера: аграрне, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне суспільство [174].

Аграрне суспільство характеризується слабким рівнем соціальної диференціації, домінуванням сільського населення та сільськогосподарського виробництва. Індустріальний тип суспільства передбачає вихід на перший план промисловості, видобутку та переробки природних ресурсів, розвитку урбанізації та засобів масової комунікації, поділу праці, визначаючи основним фактором виробництва підприємницьку діяльність. Постіндустріальне суспільство характеризується переходом від виробництва товарів до надання послуг; інформація, знання та наукові розробки стають головною рушійною силою у розвитку економіки. Інформаційне суспільство передбачає зміну у традиційному розумінні головних продуктів виробництва, визначаючи домінуючу роль інформації та знань, що відображається в усіх аспектах соціально-економічних відносин: формування глобального інформаційного простору, збільшення частки інформаційних продуктів та послуг у структурі внутрішнього валового продукту, зростання обсягу інформаційних комунікацій тощо.

Одним із прикладів такого об'єднання є Європейський Союз, еволюція розвитку торговельно-економічних відносин якого найкращим чином віддзеркалює загальну тенденції регіональної інтеграції. Розглянемо її детальніше.

Етапи розвитку торговельно-економічних відносин в Європі:

1. Етап зародження і розвитку масштабної зовнішньої торгівлі (перша половина XIII–XIX ст.). В цей період в структурі суспільного виробництва на перший план виходить торгівля. Темпи зростання світового товарообігу перевищують зростання промислового виробництва. В економічній політиці спостерігається домінування політики протекціонізму. Лідером в економічній сфері в цей період є Велика Британія, яка забезпечила собі значні конкурентні переваги у порівнянні з іншими Європейськими країнами. Великобританія

була зацікавлена у полегшенні процесу надходження товарів, вироблених в цій країні, на зовнішні ринки. Це зумовило її активну позицію у формуванні і впровадженні принципів фритредерства.

2. Промислова революція (друга половина XIX ст. – початок Першої світової війни 1914 р.). Великі наукові відкриття, що суттєво збільшили продуктивність праці, створення колоніальної система, економічне зростання в США та Японії змушують старі імперії (Францію та Велику Британію) змінювати формат зовнішньо-торговельних відносин. Розширення торговельних зв'язків та поява потужних конкурентів змушують лідерів економічного розвитку Європейського регіону використовувати політику захисту власних підприємств. Так з'являється феномен «Наступального протекціонізму».

3. Період світових війн (1914–1945 роки). Перша та Друга світові війни призводять до руйнування європейську економіку: занепадають монархічні імперії, переформатуються торговельні зв'язки, руйнується існуюча валютна система. Усе це змушує країни підвищувати рівень протекціоністських заходів.

4. Сучасний етап (1950 – наш час). Відбувається зміщення центру ваги у міжнародній торгівлі – базовим суб'єктом стає окреме підприємство. Це зумовлено появою перших ТНК, які розглядають у якості ринку глобальний ринок. Лібералізація зовнішньої торгівлі – це відповідь на зміни умов господарювання. В середині XX ст. розгортаються два принципово нові процеси: регіоналізація та глобалізація. Як наслідок виникає перша світова система регулювання світової торгівлі, заснована на базі ООН – ГАТТ/ВТО. ВТО як міжнародна організація створена на основі Генеральної угоди по тарифам і торгівлі (ГАТТ) в 1995 році з метою лібералізації світової торгівлі і регулювання торговельно-політичних відносин її членів.

В науковій літературі активно висловлюється думка про те, що майбутній розвиток торговельно-економічних відносин буде відбуватися через посилення ролі регіональних інтеграційних угруповань, які пригальмують

глобалізаційні процеси та розширяють значення регіональних зв'язків. На зовнішній торгівлі це відіб'ється появою нових можливостей використання торговельних бар'єрів та методів регулювання торговельних потоків.

В результаті проведеного аналізу варто запропонувати основні положення розвитку світової економіки в сучасному просторі та сучасні риси розвитку торговельно-економічних відносин відповідно цим положенням.

Перше за все, це формування регіональних об'єднань.

Регіоналізм передбачає упорядковану, багатосторонню і контрольовану державами взаємозалежність середині регіонального простору, що виражається в різноманітних конкретних регіональних проектах і відповідних їм інституція.

Загальні тенденції глобалізації та інтеграції призвели до об'єднання держав, рівень розвитку економік яких є близьким. З іншого боку, останнє приєднання країн до Європейського союзу відбулося переважно не через економічні чинники, а з огляду на геополітичні. Завдяки відмінні тарифного й нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності всередині даного об'єднання і фактичного створення єдиного ринку обсяг експорту ЄС займає одне із перших місць в загальній структурі світової торгівлі. Відповідно, ці країни реалізують політику колективного протекціонізму по відношенню до інших країн світу. Крім Європейського союзу можна виокремити Євразійський економічний союз, (форма інтеграції – економічний союз), Асоціацію держав південно-східної Азії, Асоціацію регіонального співробітництва південної Азії, Північноамериканську зону вільної торгівлі (форма інтеграції – зона вільної торгівлі), Спільний ринок країн південного конуса або південно американський спільний ринок, Раду співробітництва арабських держав Перської затоки, (форма інтеграції – митний союз) тощо. За торгово-економічним потенціалом беззаперечним лідером залишається Європейський союз.

Наступною рисою є подальше поглиблення спеціалізації між країнами щодо виробництва ключових продуктів. На протязі 20-го століття у світі

сформувались беззаперечні лідери, які завдяки тому ресурсному потенціалу та/або ефективному управлінню та розвитку НІОКР сформували стійкі конкурентні переваги, що дозволяє їм утримувати та посилювати власні позиції на світових ринках. Вирішальний вплив належить саме накопиченому інтелектуальному і людському капіталу, що поряд із належним фінансуванням НІОКР, дозволяє забезпечувати постійне підвищення якості продукції, зниження її собівартості та підвищення продуктивності праці. Існуючий розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, в даному аспекті дозволяє стверджувати, що існуюча конкурентна структура у виробництві наукоємної продукції в найближчий час не зміниться. Саме виробництво цієї продукції забезпечує отримання найбільшого економічного ефекту для країни у світовій торгівлі. Таким чином, розвиток торговельно-економічних відносин передбачає подальше закріплення на світових ринках конкурентних позицій окремих країн у виробництві окремих продуктів.

Наступною рисою розвитку світової економіки є зростання сектору послуг, що відчутно відбилося на структурі світової торгівлі. Варто прогнозувати подальше збільшення обсягу даного сектору в торговельно-економічних відносинах між країнами.

Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій у світовому просторі обумовив виникнення такого явища як віртуалізація глобальної економіки. Її особливості полягають у виникненні та поширенні віртуальної валюти (біткоїни, форки), стрімкому збільшенню обсягу торговельних операцій в інтернеті, включаючи соціальні мережі, та динамізації фіктивних спекулятивних фінансових потоків [161]. Це вплинуло на всі процеси суспільного виробництва, обумовивши виникнення дистанційної трудової діяльності та широке залучення до торгівлі різних суб'єктів. Нарощення спекулятивних операцій виступило одним із ключових чинників виникнення світової фінансової кризи 2008 р. Обсяг сукупних світових фінансових деривативів, за оцінками експертів, в 10 разів перевищує обсяг світового ВВП. Це породжує подальше збільшення розриву між фінансовим та реальним

сектором. В рамках торговельно-економічних відносин це посилює тенденції зростання обсягу спекулятивних операцій у біржовій торгівлі, що сильно впливає на ціноутворення й послаблює конкурентні позиції безпосередніх товаровиробників.

Вагомим гравцем на світовому ринку останнім часом виступає транснаціональні корпорації, в рамках діяльності яких ключовою політикою торговельно-економічний відносин є посилення лібералізації торгівлі. Фактично їх варто визнати «форвардами» глобалізації та інтеграції завдяки розміщенню виробництва та структурних підрозділів у різних країнах, внутрішня торгівля між якими за трансфертними цінами виступає альтернативою ринковому ціноутворенню. Значна частка світової торгівлі зосереджена саме всередині структури ТНК. Вагома роль ТНК у світовому виробництві створює передумови для їх впливу на регуляторну діяльність окремих країн, що дозволяє розглядати їх як важливий інституційний чинник розвитку торговельно-економічний відносин.

Високий рівень турбулентності зовнішнього середовища та варіативність внутрішніх політик держав щодо торговельно-економічних відносин призвели до виникнення та укріплення наднаціонального регулювання, яке здійснюється множиною інституцій міждержавного та глобалізаційного рівнів, детальний опис та структура яких наведена у п.п. 1.3. Ключова роль функціонування цих інституцій у світовій економіці є подальша лібералізація торгівлі та зниження рівня нестабільності торговельно-економічний відносин. З іншого боку, криза 2008 року довела їх недостатню спроможність відносно недопущення процесів стагнації. В умовах кризи більш ефективним виявилось національне регулювання в межах окремих держав. Відповідно, для підвищення ефективності світових торговельно-економічних відносин в забезпечення їх розвитку важливим є подальша синхронізація функціонування державних і наддержавних інституцій регулювання світової торгівлі.

Поряд з економічними аспектами світової економіки важливу роль відіграють соціальні та екологічні детермінанти. Планетарні масштаби

кліматичних змін та забруднення довкілля є загальнолюдськими проблемами, нагальність вирішення яких пов'язана безпосередня із можливістю подальшого існування та розвитку цивілізації. Екстерналією розвитку торговельно-економічний відносин є повсюдне використання пакування для товарів народного споживання та продуктів харчування, що продукує катастрофічні обсяги сміття по всьому світі, переробка та утилізація якого є однією із найголовніших проблем сьогодення. Виникнення та розвиток виробництва екологічно чистих і безпечних матеріалів для пакування, поступові нарощення обсягу виробництва електрокарів, відмова від вугільних електростанцій і їх заміна альтернативними джерелами та багато інших тенденцій відповідального до довкілля виробництва впливають на розвиток торговельно-економічний відносин в контексті підвищення рівня їх відповідальності. Одним із прикладів такого підходу є розвиток органічного землеробства, що передбачає не тільки виробництва екологічно чистих продуктів але і відповідальне ставлення до природних ресурсів. Інституційне забезпечення даного процесу, яке передбачає сертифікацію земель у відповідності до вимог органічного землеробства, виступає яскравим прикладом регулювання даного процесу на світовому рівні. Розвиток подібних виробництв сприятиме подальшому поширенню цього сегменту у світовій торгівлі, обумовлюючи необхідність екологічної відповідальності у торговельно-економічний відносинах.

Поряд із екологічними проблемами за останній період значно загострилися проблеми соціальної нерівності. Її природа обумовлено як економічними чинниками рівня розвитку економік окремих держав, так і несумлінним поведження окремих суб'єктів (бюрократія, корупція, здирицтво тощо). 400 найбагатших людей планети мають більше ресурсів ніж 1 млрд бідняків. Близько третини населення планети живуть вдень менше ніж на 2\$ – тобто за порогом бідності. Найгіршою тенденцією є подальша диференціація доходів і концентрація капіталів серед найбагатших верств населення планети. Подібно диференціація має місце і між окремими

країнами, що створило структуру світового виробництва із виокремленням «метрополій» і «периферії». Ця тенденція вплинула і на торговельно-економічні відносини, укріпивши позицію експортерів сировини і продукції із високою часткою доданої вартості. Подальший розвиток торговельно-економічних відносин сприятиме поглибленню подібного розгалуження.

Останньою тенденцією у міжнародній економіці варто визнати зміну її архітекτονіки. В середині 20-го століття беззаперечними лідерами у виробництві та у світовій торгівлі були США, Японія і країни західної Європи. В подальшому на світовій арені з'явилися такі потужні економіки як Китай, Сінгапур, Тайвань, Північна Корея, Гонконг. Після входження Китаю у ВТО замість збільшення зовнішніх ринків для Європейського союзу та США на світовій арені з'явився потужний експортер, який завдяки виваженій зовнішньоекономічній політиці посилив свої позиції у світовій торгівлі, значно «посунувши» зазначених гегемонів. Зараз економіка Китаю вважається однією із найпотужніших і найбільш динамічно зростаючих. Крім того поступово підвищується роль Індії у світовій економіці, яка хоч і поступається Китаю темпами економічного зростання, характеризується великим внутрішнім ринком і розвитком окремих виробництв. Це дозволяє стверджувати, що за останні декілька десятиліть структура лідерів світового виробництва змінилася, що відчутно вплинуло на торговельно-економічні відносини й світову торгівлю в цілому. Відповідно напрямком розвитку торговельно-економічних відносин в рамках оновленої архітекτονіки варто вважати посилення торгових позицій зазначених країн та їх вплив на ключові тренди світової торгівлі.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що розвиток торговельно-економічних відносин у сучасному глобалізаційному просторі передбачає подальшу конвергенцію ринкової економіки та регуляторного впливу з боку національних і наднаціональних інституцій, посилення конкурентних позицій окремих країн на світовому ринку та подальшу диверсифікацію рівнів їх розвитку.

В рамках дослідження розвитку торговельно-економічних відносин варто розглядати їх крізь призму інституцій, ринків і безпосереднього міждержавного партнерства.

Необхідно акцентувати увагу, що в зарубіжній літературі категорія «міжнародні торговельно-економічні відносини» використовується, як правило, при дослідженні впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання країни. Так, відомий американський вчений з Гарварду Farhad Rassekh у своїй роботі «The interplay of international trade, economic growth and income convergence: a brief intellectual history of recent developments» [250] описує нові результати і розуміння ролі міжнародної торгівлі в глобальному розподілі доходів.

У статті Jamel Jouin [237] досліджуються емпіричні дані про зв'язки між економічним зростанням і відкритістю для міжнародної торгівлі, де результати показують, що економічне зростання позитивно реагує на відкритість торгівлі як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. У цьому контексті інші науковці Javier Reyes, Stefano Schiavo та Giorgio Fagiolo [251] у своїй роботі доводять, що ступінь відкритості має значення, але цього недостатньо для економічної інтеграції. Вони пропонують альтернативний погляд на проблему міжнародної економічної інтеграції з урахуванням всієї структури міжнародних торговельних відносин шляхом визначення як положення країн у світовій торговій мережі, так і їх еволюції в часі.

Корисними є також результати аналізу міжнародної торгівлі й ефективності обробної промисловості в Південній Африці у статті Brian Mazorodze [245], де автор підтвердив ідею про те, що конкуренція з боку глобальної торгівлі змушує місцеві галузі промисловості раціоналізувати свою діяльність і відмовлятися від методів виробництва, які не відповідають меті мінімізацію витрат.

У свою чергу, Judith A. Giles та Cara L. Williams [236] досліджуючи взаємозв'язок між експортом та економічним зростанням, концентрують увагу на надійності методу, прийнятого для боротьби з нестационарністю (тобто зі

станом нестійкості, відсутністю стабільності), включаючи вибір ступеня детермінованого тренду.

Вітчизняні вчені, а саме А. Голіков та О. Довгаль визначають торговельно-економічні відносини як відносини між державами або інтеграційними об'єднаннями, які засновані на обмінних та фінансових операціях, а також кооперації та спільному розвитку [27, с. 384]. Подібне трактування у своїх дослідженнях дають А. Киреев [61], В. Сідоров [52], А. Філіпенко [131] відзначаючи, що торговельно-економічні відносини – це найважливіша сфера економічної співпраці держав.

На думку М. Пасмора, В. Бабенко та В. Сідорова торговельно-економічні відносини є найважливішою сферою економічного співробітництва держав, тому визначають їх як відносини між державами або інтеграційними об'єднаннями, які засновані на обмінних і фінансових операціях, а також кооперації і спільному розвитку [126].

В монографії [177] приділено увагу розробці системі сучасних міжнародних економічних відносин, проблемам і перспективам інтеграційних процесів в Україні, глобальним проблемам міжнародної економіки і стратегії розвитку міжнародного бізнесу, розвитку світових товарних ринків в контексті їх ціноутворення. Автори приділяють увагу особливостям митного й валютного регулювання на шляху інтеграції України до світового господарства та перспективам створення вільних економічних зон, особливостям ціноутворення на світових товарних ринках і їх кон'юктурі. В контексті аграрного сектору важливими є дослідження впливу сезонності виробництва на продуктивність праці шляхом її зменшення за допомогою диверсифікації.

В роботі Кузмінов М. В. [72] розглянуто розвиток системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній, де надана політика підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економічної системи, особливості форм та інструментів підтримки експорту аграрних компаній, зміст мегарегіонального аграрного протекціонізму, представлена оцінка

ефективності інструментів експортної підтримки аграрних компаній, галузеві і геостратегічні пріоритети розвитку аграрного експорту та розглянути євроінтеграційний потенціал підтримки експорту сільськогосподарської продукції України.

В дисертації Давиденко Г. В. [36] розглянуто передумови та наслідки формування інструментів стандартизації системи міжнародної торгівлі, охарактеризовано сутність нетарифних методів, означено роль національних і наднаціональних інститутів стандартизації, визначено вплив глобалізаційних процесів на оптимізацію стандартизації в Україні в рамках міжнародної торгівлі та перспективи гармонізації вітчизняних зовнішньоторговельних стандартів і світовими.

В роботі Рубан Т. С. [158] розглянуто генезис посередництва у міжнародній економічній діяльності та його місце в концепції глобального виробничо-збутового процесу на ринках продовольства, проаналізовано стан і тенденції глобального продовольчого ринку та ідентифіковано доміанти розвитку посередництва, проаналізовано динаміку та специфіку продовольчого ринку України й визначено його досвід в контексті глобального виробничо-збутового процесу надано національні пріоритети розвитку міжнародного посередництва.

В роботі Войчак Д. А. [20] розглянуто еволюцію парадигми інфраструктури міжнародних ринків, здійснено систематизацію умов та чинників формування глобальної інфраструктури продовольчого ринку, описано феномен глобального інфраструктурного розриву та його прояву в аграрній сфері, розглянуто кількісні та якісні зрушення в глобальному агропродовольчому ринку, оцінено ефективність його інфраструктурних інститутів і розкрито ключові напрями глобально-логістичної мереживізації інфраструктурного забезпечення.

В роботі Овчаренко О. С. [107] ідентифіковано доміанти формування та структуризації глобального агропродовольчого ринку, надано параметри ідентифікації органічної агропродовольчої продукції, досліджено

інституалізація світового ринку, здійснено аналіз стану і тенденцій розвитку органічної продукції, узагальнена досвід створення та впровадження глобальних національних програм розвитку органічних секторів на всіх рівнях, проаналізовано стан розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції, досліджено міжнародний досвід використання маркетингових технологій, обґрунтовано національні пріоритети та сценарії розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції в Україні.

Інші науковці в своїх працях розглядають торговельно-економічні відносини як комплексну систему різнобічних форм міжнародного співробітництва країн та їх суб'єктів у різних галузях економіки. Тому запорукою формування привабливого середовища для поглиблення міжнародного науково-технічного, інноваційного, інвестиційного, освітнього співробітництва є взаємовигідні торгово-економічні відносини.

Необхідно відзначити, що поряд з поняттям МТЕВ в деяких країнах і виданнях використовується категорія «міжнародне торговельно-економічне співробітництво» (МТЕС). В українському словнику-довіднику «Міжнародні економічні терміни» визначено МТЕС як важливу форму міжнародних економічних відносин [159, с. 181]. Саме масштабне, стійке і постійне міжнародне співробітництво зумовлює зацікавлене, взаємовигідне, відкрите людське спілкування, посилює необхідність подолання національної замкнутості [159, с. 42].

На думку вченого Р. Хасбулатова, міжнародне торгово-економічне співробітництво – це весь обсяг торгових, виробничо-економічних, фінансових зв'язків і відносин в області торгівлі товарами і послугами за межами національних кордонів, міграції робочої сили. Визначаючи дане визначення ширшим ніж міжнародна торгівля, автор не виявляє принципових відмінностей між ними [204]. Трохи у іншому контексті розуміє міжнародне економічне співробітництво А. Уніят, визначаючи його як обмін діяльністю в різних галузях і країнах, що охоплює міжнародну торгівлю, співробітництво в галузі виробництва, науково-технічне співробітництво, міжнародні

перевезення, туризм, фінансові відносини та інше [194, с. 47]. Слід доповнити, що автор задля отримання взаємних переваг за рахунок спільного використання фінансових, матеріальних і технологічних ресурсів усіх партнерів виокремлює таку форму міжнародного співробітництва, як економічна співпраця.

У колективній монографії «Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації» [28] зазначається, що без міжнародного співробітництва не можуть бути вирішені такі ключові проблеми країни, як поліпшення енергозбереження, охорона навколишнього середовища та модернізація промислового сектору й інфраструктури. Тому нагальною потребою сучасного світу стає формування єдиного правового, економічного, інформаційного середовища для ефективної торговельної діяльності всіх суб'єктів господарювання.

З проведеного дослідження категоріального апарату слід зазначити, що поняття «міжнародні торговельно-економічні відносини» за багатьма параметрами перетинається з поняттям «торговельно-економічне співробітництво», і в деяких аспектах вони просто нероздільні. У той же час, коли мова йде про конкретний сектор економіки, наприклад аграрний, то такі відносини, як кооперація сільськогосподарських підприємств, взаємодія в сфері виробництва сільськогосподарської продукції та техніки, експорті та імпорті продукції агробізнесу, слід розглядати тільки як міжнародні торговельно-економічні відносини.

Також слід акцентувати увагу на поширеному використанні поняття «міжнародна економічна діяльність», яке деякі автори не відрізняють від поняття міжнародних економічних відносин, вважаючи їх синонімічними та схожими за змістом.

Так, на думку В. Новицького «міжнародна економічна діяльність – це цілісна система господарських зв'язків між національними економіками різних країн, належних до них або утворених ними суб'єктами господарського життя, а також міжнародними організаціями, яка має характерні лише для себе

взаємозв'язки, закономірності та реалізує ті специфічні інтереси, які пов'язані з використанням переваг міжнародного співробітництва, поділу праці та факторного розміщення [104, с. 25]. Тобто міжнародна економічна діяльність опосередковується численними формами співробітництва різних країн, виробничих, торговельних, комерційних контактів, які виходять за межі окремих держав, а також засобів регулювання зазначених контактів з боку національних та міжнародних інституцій» [104, с. 56]. На думку вченого зовнішньоекономічна діяльність є синонімічним поняттям, використання якого вважає віджилим, адже воно має певну функціональну обмеженість своїх суб'єктів, тож не відповідає сучасним вимогам.

Інші українські вчені (Н. Бахчеванова, С. Макуха, А. Голіков) під міжнародною економічною діяльністю розуміють дії з міжнародного переміщення товарів, факторів виробництва та фінансових засобів, що проявляються у здійсненні операцій, тобто угод, за якими передається право власності на матеріальні та фінансові активи або надаються послуги [8, с. 28]. Тобто міжнародна економічна діяльність це поєднання національного регулювання співробітництва та форм міжнародного бізнесу в контексті підвищення підприємницької активності.

Слід також зазначити, що відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» в Україні виділяють такі форми міжнародної економічної діяльності, як: міжнародна торгівля товарами, міжнародна торгівля послугами, міжнародний рух капіталів, міжнародний кредит, міжнародна міграція робочої сили, міжнародні валютно-фінансові відносини, міжнародне співробітництво у виробничих та науково-технічних сферах, участь у діяльності міжнародних економічних організацій, спільне розв'язання економічними засобами глобальних проблем розвитку [146]. Це підтверджує термінологічну невизначеність поняття «міжнародні торговельно-економічні відносини» та плутанину у категоріях.

Отже, враховуючи відсутність чіткого розуміння поняття «міжнародні торговельно-економічні відносини», у роботі вирішено більш детально

дослідити його складові, а саме «міжнародні економічні відносини» та «міжнародні торговельні відносини».

Сучасні трактування міжнародних економічних відносин за змістом майже не відрізняються. Так, Є. Авдокушин характеризує міжнародні економічні відносини як економічні зв'язки між суб'єктами господарювання різних країн та механізм реалізації цих зв'язків [1, с. 13]. У цьому контексті доповнюють визначення А. Голіков, О. Довгаль, В. Рибалкін [27; 159], акцентуючи увагу на підґрунті формування цих зв'язків, а саме на міжнародному поділі праці, та уточнюючи види цих зв'язків – науково-технічні, виробничі, комерційні, валютно-фінансові та кредитно-грошові.

Як систему господарських відносин між країнами світу розуміють міжнародні економічні відносини В. Артеменко, І. Бубенець, В. Козуб, М. Кравченко, Л. Кривенцова, Ю. Макогон, В. Миронов, Т. Мотовиц, Є. Пономарьова, О. Тахумова, П. Томилов, Е. Фролова Р. Хасбулатов, Т. Шталь. Українські вчені (І. Амеліна., Т. Попова, С. Владимиров) у визначенні акцентують увагу на видах відносин та розуміють їх як торговельні, валютно-фінансові та інші економічні відносини, які виникають між економічними суб'єктами різних країн.

Міжнародні економічні відносини представляють собою сукупність соціально-економічних, техніко-економічних, політико-економічних відносин між державами, які передбачають реалізацію конкретних власних цілей країн, а також реалізацію цілей глобального, цивілізаційного масштабу [180]. Слід зазначити, що дане визначення не відображає всю сукупність відносин у сфері міжнародної торгівлі, але вказує на важливість реалізації як власних цілей країн, так і цілей глобального характеру. Нівелювання цього недоліку простежується у визначенні Р. Хасбулатова [204], який під міжнародними економічними відносинами розуміє всесвітню систему господарських, науково-технічних, виробничо-управлінських, комерційних, валютно-фінансових відносин, яка об'єднує діяльність суб'єктів світогосподарських зв'язків в галузі міжнародного співробітництва і регулювання цих зв'язків.

В 2015 р. в монографії під науковою редакцією проф. А. Голікова та проф. О. Довгаль, присвяченій трансформації міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації, дається таке визначення міжнародних економічних відносин: «це система відносин, що виникають між суб'єктами з різних країн з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, послуг, капіталів, ідей в умовах обмеженості ресурсів і міжнародного поділу праці в межах світового господарства» [28]. Вчені також стверджують, що ці відносини виникають у процесі здійснення торговельних, науково-технічних, інвестиційних, валютно-фінансових, виробничих і інших зв'язків, які не можуть здійснюватися без їх міжнародно-правового регулювання [28, с. 305]. Слід визначити, що в даному трактуванні акцентується увага на стадіях руху продукту праці, але не зазначається мета формування та розвитку цих відносин. Так на думку українських вчених В. Козик, Л. Панкової, Н. Даниленко метою міжнародних економічних відносин стає не лише вирішення проблем окремих країн, а й глобальних проблем, які впливають на розвиток усього світового господарства [68, с. 39].

У своїх напрацюваннях В. Мельникова, О. Мельникова, Т. Сідлярчук, І. Тур, Г. Шведова визначають міжнародні торговельні відносини як форму економічних відносин за рахунок експорту-імпорту товарів і послуг національних економік різних країн [89, с. 229]. В даному визначенні звертається увага, що це одна з категорій національної економіки, яка є важливою в контексті інтеграції у світове господарство.

Міжнародні торговельні відносини є особливим типом суспільних відносин, що виникають між державами у процесі з приводу обміну товарами та послугами [162]. В умовах швидкого розвитку інтеграційних процесів розширюється сфера та зростає роль цих відносин.

Ще одне визначення приводить В. Попондопуло, згідно з яким міжнародні торговельні відносини відбуваються між суб'єктами різних держав і регулюються нормами міжнародного торговельного законодавства та враховують сукупність звичаїв міжнародної торгівлі, а також типових

контрактів, зазвичай уніфікованих міжнародними неурядовими об'єднаннями підприємств [139]. Дане визначення представлено з правової точки зору, тому в цьому контексті воно більш розгорнуте, в нього включені елементи регулювання цих відносин, однак, як і в попередньому визначенні, не вказані суб'єкти даного співробітництва.

На думку Н Крилової [70] міжнародні торговельні відносини це стосунки міжнародного рівня між двома чи більше сторонами, які знаходяться в різних країнах, з переміщення товарів через митні кордони різних держав або надання послуг відповідно до узгоджених між сторонами угод. Слід зазначити, що у визначенні можна б було вказати механізми регулювання цих стосунків.

Таким чином, враховуючи неоднозначність думок деяких вчених стосовно сутності міжнародних торговельних та економічних відносин, недостатнє обґрунтування відмінностей між даними поняттями, в роботі було застосовано морфологічний аналіз, який дозволив проаналізувати ключові ознаки цих понять (сутнісна складова поняття; учасники; умова виникнення; призначення) та узагальнити їх зміст. Морфологічна декомпозиція визначення сутності міжнародних економічних відносин базується на дослідженні цього поняття відомими зарубіжними та вітчизняними вченими (Додаток А, табл. А.1 – А.2) та представлена в табл. 1.2.

В результаті проведеного морфологічного аналізу сутність міжнародних торговельно-економічних відносин варто визначити як багаторівневий комплекс економічних взаємовідносин, які виникають між інституційними суб'єктами та суб'єктами господарювання, що набувають форми міжнародної торгівлі для реалізації потреб і інтересів суб'єктів, а також для укріплення міжнародного співробітництва.

Подана в табл. 1.2 сукупність морфологічних одиниць, що характеризують складову поняття «умова формування», є неоднорідною і тому потребує додаткової класифікації за ознакою відповідності цих морфологічних одиниць узагальненій сутності поняття МТЕВ.

Морфологічна декомпозиція визначення сутності міжнародних економічних відносин (МЕВ) та міжнародних торговельних відносин (МТВ)

МТВ	Ознака порівняння		МЕВ
процес [66], стосунки міжнародного рівня [70], форма економічних відносин [89], особливий тип суспільних відносин [162]	сутнісна складова поняття		економічні зв'язки [1], сукупність суспільно виробничих зв'язків [3] система господарських зв'язків [3; 38; 42; 159], система відносин [27; 25; 204], сукупність суспільних відносин [84], господарські відносини [97], багаторівневий комплекс економічних відносин [138; 202], сукупність соціально-економічних, техніко-економічних, політико-економічних відносин [180], частина економічних відносин, що відображають господарські зв'язки [220]
суб'єкти міжнародних економічних відносин [66], дві чи більше сторін, які знаходяться в різних країнах [70], національні економіки різних країн [89], суб'єкти різних держав [139; 162; 219]	учасники		суб'єкти господарювання різних країн [1; 27; 38; 42], суб'єкти світового господарства [3; 84; 138; 202; 204], фізичні та юридичні особи різних країн [3; 97; 220], держави, групи держав [3; 220; 180], національні економіки різних країн [3; 38; 42; 159], міжнародні економічні організації [3; 42], фінансові центри [42], регіональні об'єднання [220]
норми міжнародного торговельного законодавства [139; 219]	необхідність врахування	умова виникнення	міжнародний поділ праці [3; 27; 159], обмеженість ресурсів [27], ринкові системи і механізми [220]
безпосередній обмін товарами та послугами [66; 162], переміщення товарів через митні кордони різних держав або надання послуг відповідно до узгоджених між сторонами угод [70], експорт-імпорт товарів і послуг [89], торгівля товарами та послугами [219]	призначення		реалізація потреб суб'єктів МЕВ [3], виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів, послуг, капіталів, ідей [27], реалізація конкретних власних цілей країн, а також реалізація цілей глобального, цивілізаційного масштабу [180], міжнародна взаємодія (виробництво та обмін товарів, послуг, інших ресурсів), [220], міжнародне співробітництво [204].

Узагальнюючи існуючі навчальні праці закордонних (Александров Є. Л. та Круглов В. Н., Дашкевич Є. А. та Малашевич Д. Г., Мелешко Ю. В., Мічуріна Ф. З., Овчаренко Н. А., Пономарьова Е. С., Рибалкін В. Є., Тахумова О. В., Тітова О. Є.) та вітчизняних (Александров Є. Л. та Круглов В. Н., Дашкевич Є. А. та Малашевич Д. Г., Мелешко Ю. В., Мічуріна Ф. З., Овчаренко Н. А.,

Пономарьова Е. С., Рибалкін В. Є., Тахумова О. В., Тітова О. Є.) науковців, варто зазначити, що міжнародну економіку розглядають як окремо, так і разом, але питання, які розглядаються в даній сфері є подібними. Так формами міжнародних економічних відносин більшість із зазначених авторів вважають:

по-перше, міжнародну торгівлю, які об'єднує всі експортно-імпортні операції між країнами в рамках зовнішньоекономічної діяльності як суб'єктів господарювання (переважно), так і держав, що включає торгівлю товарами та послугами;

по-друге, міжнародну трудову міграцію, яка за останні роки внаслідок існуючих геополітичних процесів набула значного масштабу, відчутно впливаючи на рівень розвитку держав через збільшення навантаження на робочі місця та зростання конкуренції за вигідні умови праці, а також через соціальне навантаження на бюджет внаслідок виплат по безробіттю, яке напряму залежить від стану ринку праці;

по-третє, міжнародний ринок капіталу та валютно-фінансових відносин, який включає платіжний баланс країни, світову валютну систему, валютний курс та режими його регулювання, міжнародне кредитування та міжнародні кредитні відносини;

по-четверте, міжнародну інвестиційну діяльність, яка включає поряд з міжнародними інвестиціями політику стимулювання інвестиційної діяльності шляхом залучення в країну іноземних інвестицій;

по-п'яте, міжнародний науково-технологічний обмін та останнє – регулювання міжнародних економічних відносин на національному та міжнародному рівнях, які включають діяльність відповідних організацій.

Як бачимо ці форми безпосередньо залежать від предмету взаємодії між сторонами. Іншим аспектом торгів міжнародних торговельно-економічних відносин є сторони взаємодії, відповідно до яких ці відносини розрізняють на таких рівнях: мікрорівень передбачає взаємодію суб'єктів господарювання різних країн входять здійснення зовнішньоекономічної діяльності, макрорівень передбачає взаємодію на державному рівні між державними

установами та урядами різних країн, мегарівень або глобальний відображає відносини між інтеграційними об'єднаннями в рамках світової взаємодії. Враховуючи адміністративно структуру нашої держави та країн Європи варто виокремити мезорівень взаємодії, який передбачає співробітництво на рівні окремих регіонів та областей між відповідними органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Отже, міжнародні економічні відносини здійснюються в процесі участі національних підприємств та компаній в міжнародному поділі праці, в результаті розвитку міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва через створення міжнародних корпорацій, підприємств спільної форми власності та інших об'єднань. При цьому слід зазначити, що учасники міжнародних економічних відносин економічно відокремлені, що об'єктивно обумовлює товарно-грошовий характер зв'язків.

З метою узагальнення існуючих науково-теоретичних аспектів дослідження зазначених понять у роботі було надано елементи сутності поняття «міжнародні торговельно-економічні відносини» (рис. 1.1), що дозволяє розширити дане поняття та зробити його більш ємним в контексті дослідження.

Суб'єктами міжнародних торговельно-економічних відносин виступають всі учасники, які діють в міжнародному економічному середовищі для реалізації своїх економічних інтересів. Це держави, міжнародні організації, міжнародні підприємства (ТНК), юридичні та фізичні особи. Об'єктом міжнародних торговельно-економічних відносин є світове господарство, як сукупність національних господарств та їх торговельно-економічні взаємовідносини. Це міжнародні ринки, експорт та імпорт товарів (послуг), тенденції розвитку міжнародної економіки, міжнародні фінансові операції, міжнародні науково-технічні зв'язки, процеси у міжнародному економічному середовищі, міжнародна спеціалізація та кооперація виробництва, експортний потенціал (як здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію для зовнішніх ринків з урахуванням існуючих ресурсів) тощо.

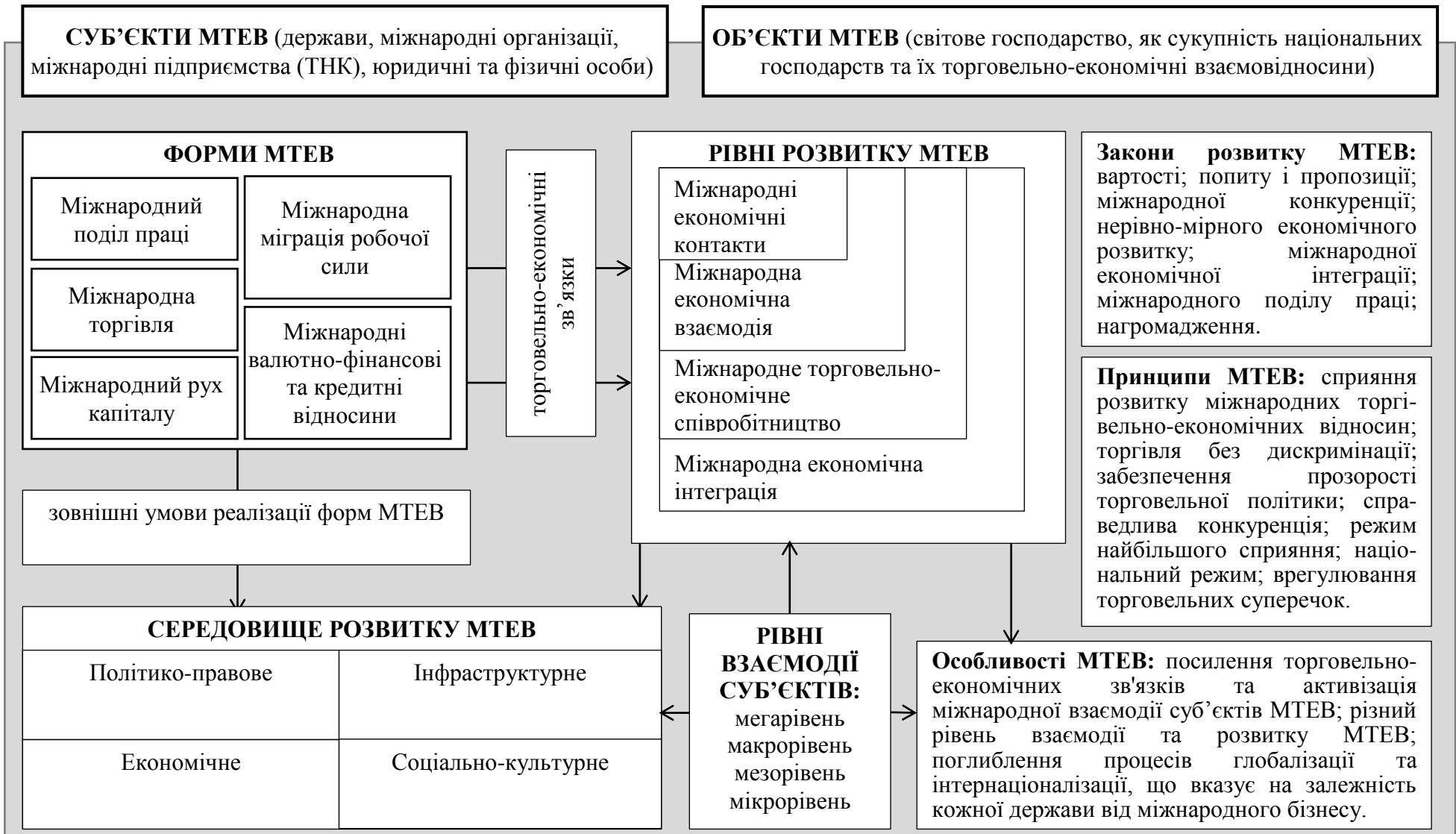

Рис. 1.1. Елементи сутності міжнародних торговельно-економічних відносин (МТЕВ)

Міжнародні економічні контакти представляють собою найпростіші торговельно-економічні зв'язки, які відбуваються шляхом проведення симпозіумів, наукових конференцій, виступів музикантів тощо. Міжнародна економічна взаємодія це наступний рівень, який передбачає взаємозв'язок двох міжнародних суб'єктів, коли дії одного з них викликають відповідні дії іншого. Тобто це вже більш стійкі торгово-економічні зв'язки, які базуються на міжнародних угодах та договорах. Міжнародне торгове-економічне співробітництво передбачає формування міцних виробничо-економічних, торгових, фінансових зв'язків, які закріплені у довгострокових договорах.

Що стосується економічної інтеграції, яка представляє собою найвищий рівень розвитку МТЕВ, то вона представляє процес створення певного союзу між економічними агентами країн-учасниць, а також формування і ведення спільної політики. Тобто міжнародну економічну інтеграцію можна розглядати як інструмент світової політики, за допомогою якого світова спільнота об'єднується для ефективного вирішення глобальних проблем сучасності.

Середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин – це зовнішні по відношенню до суб'єктів МТЕВ політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови реалізації форм МТЕВ на різних рівнях [3]. Так, з урахуванням рівня політичної стабільності та політико-правового режиму в країні, держави можуть, як використовувати тарифні та нетарифні бар'єри, так і надавати одна одній преференції. Тому для суб'єктів МТЕВ важлива відсутність політичних ризиків. Економічне середовище розвитку МТЕВ передбачає детальний аналіз не тільки рівня розвитку промисловості та економічного розвитку країни; але й життєвого рівня населення, економічних традицій. Соціально-культурне середовище розвитку МТЕВ дозволяє врахувати існуючу структуру населення, його відношення до релігії, політики, навколишнього середовища. Слід зазначити, що інфраструктурне середовище, яке включає транспортне, енергетичне та

інформаційне забезпечення країни, здійснює вплив на розвиток всіх зазначених складових.

В контексті системного підходу формування та розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин підпорядковується певним правилам і включає велику кількість елементів сутності. Серед низки елементів, у першу чергу, слід виділити систему законів. Так, важливим економічним законом товарного виробництва, відповідно до якого обмін товарів ґрунтується на визначення витрат праці, є закон вартості (закон еквівалентного обміну товарів). Особливу роль у розвитку МТЕВ відіграє закон попиту і пропозиції та закон міжнародної конкуренції. Наявність таких явищ, як дискримінація певних країн та відповідно їх нерівномірна участь у світовій торгівлі актуалізують закон нерівномірного економічного розвитку.

Не меншу роль відіграє закон міжнародної економічної інтеграції. Використання даного закону передбачає зближення національних економік шляхом створення єдиного економічного середовища для вільного переміщення товарів та послуг.

Наявність закону міжнародного поділу праці зумовлює процеси спеціалізації та кооперації окремих країн. А дія закону нагромадження є необхідною умовою капіталізації частини доходів країни з метою розвитку МТЕВ.

Слід акцентувати увагу, що важливим етапом вивчення предметної області дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин є також визначення та обґрунтування їх принципів в сучасних умовах розвитку світового господарства. Так, відомий зарубіжний політолог К. Уолц виокремив усього 3 базових принципи структури міжнародних відносин: 1) держави, в першу чергу, керуються мотивом виживання; 2) учасниками міжнародних відносин залишаються лише держави; 3) держави неоднорідні і відрізняються можливостями та потенціалом.

Розглядаючи загальні принципи міжнародних економічних відносин, можна зазначити, що вони відображають переважно особливості та тенденції

правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності: суверенітет; мирне співіснування; рівність; співробітництво держав з метою розвитку; невтручання; добросовісне виконання міжнародних зобов'язань; взаємна вигода; системність; еволюційність. Що стосується специфічних принципів міжнародних економічних відносин, то на думку більшості вчених [3], до них відносяться: розвиток міжнародних економічних відносин; юридична рівність і недопущення економічної дискримінації прав; свобода вибору форм організації зовнішньоекономічної діяльності; невід'ємний суверенітет держав з приводу їх ресурсів і економічної діяльності; принцип найбільшого сприяння; національний режим при здійсненні міжнародних економічних відносин; однакові вимоги щодо виконання національного законодавства для всіх суб'єктів цих відносин.

Стосовно принципів міжнародних торговельних відносин, то слід визнати, що не втрачає своєї актуальності Генеральна угода (ГАТТ), яка включає також правові норми, правила ведення і державного регулювання взаємної торгівлі країн-учасниць, де до базових відносять [23]:

- 1) принцип торгівлі без дискримінації, який реалізується шляхом застосування режиму найбільшого сприяння та національного режиму;
- 2) принцип вільної торгівлі, який реалізується шляхом проведення раундів багатосторонніх торговельних переговорів;
- 3) передбачуваність розвитку міжнародної торгівлі, яка досягається за рахунок зв'язування тарифів по тарифних позиціях та забезпечення прозорості національної торговельної політики;
- 4) принцип справедливої конкуренції, який реалізується через створення умов для справедливої конкуренції;
- 5) принцип сприяння розвитку та економічним реформам, реалізується через надання можливості користування перевагами режиму найбільшого сприяння, системою розв'язання суперечок;

б) визнання регіональних торговельних угод, що реалізується в контексті існування регіональних торговельних угруповань (зона вільної торгівлі, митний союз тощо);

7) створення пільгових умов для країн, що розвиваються.

На сьогодні Світова організація торгівлі (СОТ), як спадкоємиця ГАТТ, є найефективнішим і діючим інструментом, що регулює правила міжнародної торгівлі, які, в свою чергу, базуються на: принципі режиму найбільшого сприяння; принципі національного режиму; принципі транспарентності; принципі врегулювання торговельних суперечок шляхом консультацій і переговорів. У цьому ж контексті, слід зазначити, що основні принципи і правила СОТ, які опубліковані на сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, наступні [117]: торгівля без дискримінації, тобто взаємне надання режиму найбільшого сприяння у торгівлі і взаємне надання національного режиму товарам і послугам іноземного походження; регулювання торгівлі переважно тарифними методами; відмова від використання кількісних і інших обмежень; транспарентність торговельної політики; врегулювання торговельних суперечок шляхом консультацій, переговорів тощо.

Окрім цього, відповідно до основних принципів міжнародної торгівлі торговельні відносини базуються на основі поваги принципів суверенної рівності, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших держав [220, с. 74].

Отже, детальний аналіз базових принципів як міжнародних економічних відносин, так і торговельних відносин між державами дозволив зробити висновок про наявність спільних рис між ними, що в результаті дало можливість сформулювати специфічні принципи міжнародних торговельно-економічних відносин: сприяння розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин; торгівля без дискримінації прав; забезпечення прозорості торговельної політики (транспарентність торговельної політики);

справедлива конкуренція; режим найбільшого сприяння; національний режим; врегулювання торговельних суперечок.

Слід також зазначити, для міжнародних торговельно-економічних відносин на сьогодні актуальні такі особливості: посилення торговельно-економічних зв'язків та активізація міжнародної взаємодії суб'єктів МТЕВ; різний рівень взаємодії та розвитку МТЕВ; поглиблення процесів глобалізації, транснаціоналізації та інтернаціоналізації, що вказує на залежність кожної держави від міжнародного бізнесу.

Отже, запропоновані елементи сутності міжнародних торговельно-економічних відносин об'єднують: форми, рівні взаємодії, рівні розвитку МТЕВ, закони розвитку МТЕВ, принципи МТЕВ, особливості МТЕВ, середовище розвитку МТЕВ, об'єкти та суб'єкти МТЕВ, у сукупності відображає зміст даного поняття: це сукупність господарських відносин, які відображають торгово-економічні зв'язки між суб'єктами (держави, міжнародні організації, міжнародні підприємства (ТНК), юридичні та фізичні особи), що здійснюються в процесі участі в міжнародному поділі праці та міжнародній торгівлі з урахуванням норм міжнародного торговельного законодавства з метою поглиблення міжнародного торгово-економічного співробітництва.

Узагальнюючи проведений аналіз, під розвитком міжнародних торговельно-економічних відносин варто розуміти поступовий рух по рівнях: від контактів до взаємодії, потім до співробітництва, і, нарешті, до найвищого рівня міжнародної інтеграції на всіх рівнях взаємодії (мегарівень, макрорівень, мезорівень і мікрорівень) для окремих підприємств та/або галузей виробництва за умови активного сприяння та підтримки державних інституцій в розрізі поглиблення та збалансування форм (упорядкування міжнародної міграції робочої сили з України, поглиблення міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин, пришвидшення міжнародного руху капіталу при недопущенні його відтоку з України, і найголовніше – зростання обсягів міжнародної торгівлі, що передбачає розширення географії експорту,

збільшення обсягів експорту на існуючі міжнародні ринки, збільшення частки доданої вартості в експорті, зменшення імпорту та зміна його структури з продовольчого характеру на виробничий – придбання сучасних засобів виробництва, технологій та об'єктів інтелектуальної власності) сприятиме посиленню позицій української економіки на міжнародному просторі та безпосередньо в міжнародній торгівлі.

Для аграрного сектору розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин передбачає збільшення обсягів експорту традиційних культур на міжнародні ринки, розширення географії традиційних культур, освоєння міжнародних ринків нових культур на основі стійких довготривалих зв'язків міждержавного та міжрегіонального рівня, передумовами якого варто визнати активізацію використання експортного потенціалу, підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, зміцнення інституційних зв'язків корпоративного і національного рівня України із провідними інституціями глобального рівня.

В рамках наданого вище запропонованого бачення розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектора в сучасному глобалізаційному просторі крізь призму інституцій, ринків і міждержавного партнерства необхідно розробити відповідні інструменти для розширення міжнародної торгівлі з існуючими та новими партнерами на основі визначення якості торговельно-економічних відносин з окремими країнами, оцінювання рівня розвитку торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, здійснення оцінювання впливу міжнародних аграрних ринків на рівень конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції з метою визначення поточних трендів та оцінювання впливу чинників зовнішнього середовища.

Для формування напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин крім запропонованої змістовної сутності варто визначитися із базисом понять дослідження.

Під експортним потенціалом варто розуміти спроможність окремого суб'єкта (підприємства, регіону, області, регіонального об'єднання, держави)

реалізовувати на міжнародних ринках конкурентоспроможну продукцію в рамках міжнародних торговельно-економічних відносин. Обґрунтування змісту експортного потенціалу та методів його активізації надано в п.п. 1.2.

Вирішальним чинником активізації міжнародних торговельно-економічних відносин є поліпшення взаємодії із партнерами, що проявляється в покращенні умов зовнішньої торгівлі. Для збільшення експортних квот та зменшення розміру мита на продукти сільськогосподарського походження, для поглиблення міжнародного наукового співробітництва необхідно вдосконалювати інституційне середовище, міжрівневі зв'язки якого представлені в рамках логіко-структурної схеми в п.п. 1.3.

Враховуючи складність і широко географію міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією варто приділити особливу увагу її динаміці, чому присвячено п.п. 2.1. На основі виявлених особливостей запропоновано оцінювання впливу міжнародних ринків на зміни конкурентоспроможності українського аграрного сектору, поставленого в п.п. 3.1. Ключовим поняттям, яке дозволяє «зв'язати» експортний потенціал з рівнем розвитку торговельно-економічних відносин є конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції. Саме цей параметр відображає спроможність успішно конкурувати на міжнародних ринках українським виробникам сільськогосподарської продукції. Дослідженню цього параметру присвячено п.п. 2.3. Експортний потенціал як складне поняття об'єднує як внутрішні характеристики та властивості аграрної продукції задовольняти потреби споживачів світового рівня, так і зовнішній попит на відповідно продукцію. Ефективно реалізований експортний потенціал відображається високим рівнем конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках. Високий рівень конкурентоспроможності є необхідною умовою розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, а належне інституційне забезпечення, представлена відповідним інструментарієм активізації міжнародної торгівлі,

виступає достатньою умовою збільшення обсягу експорту та розширення його географії.

В рамках системного підходу крім безпосередньої взаємодії партнерів в ході міжнародних торговельно-економічних відносин для забезпечення високого рівня їх якості важливим є детермінація чинників впливу з боку внутрішнього середовища та зовнішнього, аналіз яких надано у п.п. 3.2, що дозволяє вносити корективи до політики зовнішньоекономічної взаємодії України з її партнерами на міжнародному ринку аграрного сектору та вдосконалювати інструментарій державної підтримки та регулювання сільськогосподарських товаровиробників.

Важливу роль в рамках дослідження відіграє поняття «якість міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі», яка дозволяє характеризувати особливості взаємодії з конкретними партнерами (країнами) на міжнародних ринках, визначати пріоритетні напрями співробітництва та представляти рекомендації та заходи щодо підвищення зазначеного рівня. Дослідження цього поняття представлено в п.п. 3.3.

Таким чином, у сучасних соціально-економічних умовах міжнародні торговельно-економічні відносини є важливим чинником збалансованого розвитку країни. Вони сприяють не тільки глобалізації світового господарства, обміну виробничим досвідом, прискореному розвитку міжнародних господарських зв'язків і розвитку світової торгівлі товарами і послугами, але й прискоренню науково-технічного прогресу та раціональному використанню природного потенціалу країни.

Слід зазначити, що розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин і формування інтеграційних об'єднань країн приблизно однакового рівня соціально-економічного розвитку та з однаковими базовими та інституційними умовами, сприятиме отриманню найбільш позитивного ефекту. Але потрібно розуміти, цей процес залежить не тільки від стану власне економіки, він пов'язаний з багатьма іншими суспільно-політичними процесами, які зараз відбуваються в Україні. Саме зміцнення верховенства

права, викорінення корупції, а також перекодування менталітету нашої бюрократії з пострадянського на західний дозволить Україні залишатися частиною трансатлантичного простору, та відповідно збільшувати обсяги інвестування в її економіку.

1.2. Роль експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору в забезпеченні розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин

Розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин є одним із факторів, які позитивно впливають на економіку країни у разі, коли на державному рівні у достатній мірі відбувається захист інтересів національних виробників. В контексті української економіки особливо гостро це питання постає у сфері сільського господарства, оскільки сільськогосподарська продукція займає значну частку у загальному обсязі міжнародної торгівлі з іншими країнами, проте її реалізація суттєво ускладнюється через певне коло причин таких, як сировинний характер продукції (а отже неможливість вітчизняним виробникам отримувати додану вартість від реалізації продукції), недостатність обсягів сертифікації, невідповідність нормам та стандартам, встановлених для споживчих товарів на міжнародних ринках та інше. Можливість реалізації продукції на міжнародних ринках українськими експортерами значній мірі обумовлена експортним потенціалом національних виробників аграрного сектору, який має важливе значення в забезпеченні розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин.

Участь у міжнародних торговельних економічних відносинах національних виробників аграрного сектору визначається багатьма характеристиками, одним із яких є експортний потенціал.

Сутність та важливість ролі експортного потенціалу у процесі становлення, підтримання та функціонування економічних зв'язків у сфері

міжнародної торгівлі у значній мірі розкрито у працях вітчизняних та закордонних науковців, думки яких певним чином відрізняються.

Великий енциклопедичний словник визначає експортний потенціал як характеристику суспільного виробництва на державному рівні, яка характеризує його здатність виробляти необхідний обсяг товарів, спроможним витримувати конкуренцію на зовнішньому ринку [13].

Т. Гордєєва пов'язує експортний потенціал з рівнем техніко-економічної бази підприємства, яким визначається спроможність підприємства виробляти та експортувати продукцію, здатною витримувати конкуренцію на світовому ринку [32].

Т. Голікова ототожнює дане поняття з критерієм, який визначає спеціалізацію економічної діяльності та позицію країни у внутрішньому та міжнародному поділах праці [29].

На думку Н. Зоркової експортний потенціал визначається з позиції розвитку продуктивних сил на регіональному та національному рівнях з урахуванням ступеня їх інтеграції в систему міжнародного поділу праці [53, с. 20].

О. Кисельова визначає експортний потенціал як структурний елемент системи зовнішньоекономічних зв'язків, реалізація яких відбувається через експорт товарів (послуг) [62].

Т. Ломаченко експортний потенціал визначає як співвідношення експортного та загального виробленого обсягів продукції, з урахуванням її конкурентоспроможності та попиту споживачів [80].

Б. Райзберг і Л. Лозовський дають визначення експортному потенціалу країни, під яким розуміють спроможність держави здійснювати експорт її власних ресурсів [153].

Н. Невська пропонує визначати експортний потенціал як обсяг продукції належного рівня конкурентоспроможності, який суб'єкти господарювання спроможні виробити і реалізувати з урахуванням обмежень попиту на зовнішньому ринку [102].

С. Надвиничний виділяє адаптивну характеристику експортного потенціалу – спроможність ідентифікувати та відтворювати власні конкурентні переваги з урахуванням економічної ситуації, яка постійно змінюється в рамках розвитку світового аграрного ринку [98, С. 58].

Л. Піддубна та О. Шестакова визначають експортний потенціал через ресурси підприємства, які використовуються ним для підтримання певного рівня конкурентоспроможності на зовнішньому ринку та у процесі міжнародної економічної діяльності [134, с. 226].

Н. Пирець характеризує експортний потенціал як можливість вироблення та реалізації на зовнішніх ринках конкурентоспроможних товарів національною економікою, виділяючи обов'язкову умову – забезпечення економічної безпеки країни та відсутність завдання збитків вітчизняному господарству [132].

С. Сарсембекова розглядає поняття на національному рівні як спроможність економіки держави виробляти та реалізовувати конкурентоспроможну продукцію на світовому ринку, змінювати галузеву експортну спеціалізацію та розширювати обсяги експорту [163].

Е. Сейфуллаєва розглядає дане поняття на регіональному рівні і ототожнює його з можливостями регіону задовольняти потреби споживачів на основі раціонального використання ресурсів, які формують державний експорт, акцентуючи при цьому увагу на маркетинговій складовій [168].

Т. Скорнякова при визначенні сутності поняття акцентує увагу не лише на конкурентоспроможності експортованої економічним суб'єктом продукції, а й на її спроможності бути ефективно реалізованою за кордоном та подолати наявні бар'єри, що регулюють світовий експорт. [170].

Ю. Токарев розглядає експортний потенціал одночасно на мікро-, мезо- та макрорівнях і визначає його як здатність підприємства, галузі, країни в цілому здійснювати у певний момент часу експорт продукції, послуг, які характеризуються належним рівнем конкурентоспроможності на зовнішньому ринку [182].

Н. Чухраєва визначає дане поняття з позиції структурного підходу, виділяючи декілька елементів: потенціал зарубіжних ринків як попит, потенціал національної економіки як пропозицію, систему бар'єрів і стимулів як елемент, що певною мірою обмежує/активізує експортний потенціал [218, с. 75].

Враховуючи багатоаспектність поняття експортного потенціалу та різноманіття поглядів науковців стосовно його сутності, було встановлено, що більшість науковців ототожнюють його зі спроможністю підприємства, регіону, галузі, країни певним чином виробляти та реалізовувати продукцію, надавати послуги, які є конкурентоспроможними на зовнішньому та/або світовому ринку, в рамках існуючого попиту із забезпеченням економічної безпеки країни.

На основі дослідження позицій таких науковців, як Л. Піддубна, О. Шестакова [134, с. 224], О. Єремян [46, с. 162], С. Князь [63, с. 2], Л. Гораль, В. Шийко [31] стосовно виокремлення підходів до визначення експортного потенціалу, було встановлено, що більшість дослідників виділяють системно-структурний, компаративний, функціональний і ресурсний підходи.

Компаративний підхід передбачає, що експортний потенціал залежить від конкурентоспроможності підприємства, яка є відносною величиною, та визначається у процесі порівняння з експортним потенціалом іншого підприємства в рамках певної галузі. В основі даного підходу містяться конкурентні переваги.

Згідно ресурсного підходу сутність експортного потенціалу підприємства розглядається у контексті економічного потенціалу підприємства, в процесі чого відбувається ідентифікація та аналіз структури й обсягів наявних ресурсів підприємства. Наступним етапом є визначення того, наскільки ефективно підприємство їх використовує, при цьому беруться до уваги такі аспекти, як взаємодія з контрагентами, розвиток систем управління

та маркетингу, взаємодія з фактичними та потенційними споживачами та клієнтами тощо.

Варто відзначити, що обидва підходи до визначення експортного потенціалу не враховують вплив зовнішнього середовища, нівелюючи таку характеристику як адаптивність суб'єкта господарювання, що в сучасних нестабільних та мінливих економічних умовах суттєво спотворює реальну оцінку поточного стану експортного потенціалу.

Системно-структурний підхід направлений на дослідження взаємозв'язків елементів внутрішнього середовища підприємства та їх змін у процесі впливу факторів зовнішнього середовища, що і визначає експортний потенціал підприємства. Даний підхід розкриває експортний потенціал як структуру, що включає економічну, соціальну, техніко-технологічну, організаційну та інші складові, та з позиції системи, яка прагне до підтримання цих складових на належному рівні під впливом факторів зовнішнього середовища.

Використання системно-структурного підходу щодо визначення сутності експортного потенціалу дозволяє здійснювати більш ґрунтовне та детальне його дослідження, проте в той же час, наявність значної кількості елементів, які необхідно відстежувати, суттєво ускладнює процес оцінювання, що впливає і на якість, і на оперативність результатів оцінки.

Функціональний підхід передбачає розкриття експортного потенціалу, як здатності забезпечувати потреби споживачів у продукції на зовнішніх іноземних ринках. Дана функція спрямована цілком на експортну діяльність підприємства в частині реалізації мети такої діяльності (забезпечення існуючого зовнішнього попиту) та управління її розвитком, внаслідок чого відбувається оптимізація та стабілізація функціонування підприємства як учасника міжнародно-торгівельних відносин.

У науковій літературі позиції дослідників щодо розмежування та/або інтеграції наведених вище підходів відрізняються, що у певній мірі обумовлено вирішенням специфічних наукових завдань, визначених з

урахуванням рівня (підприємство, регіон, країна), галузі дослідження. Оскільки дане дослідження орієнтоване на регіональний рівень та враховуючи, що у науковій літературі було виокремлено вищенаведені підходи на основі існуючих визначень поняття «експортний потенціал», пропонується виділяти такі характеристики експортного потенціалу: кампаративність, ресурсність, системність та структурність.

Розуміння експортного потенціалу галузі, регіону або держави в цілому передбачає як врахування економічних потенціалів суб'єктів господарювання, так і взаємодію між ними, включаючи коопераційні зв'язки, співпрацю всередині кластерів і вертикальну інтеграцію окремих суб'єктів господарювання. Прояв цих властивостей в аграрному секторі відображається переважно на собівартості продукції, дозволяючи отримувати додатковий прибуток. Крім того, специфіка аграрної продукції, лєвова частка експорту якої приходить на сировинну компоненту з мінімальним обсягом доданої вартості, для успішної реалізації на міжнародних ринках потребує наявності значних потужностей зберігання і транспортування, що також становить частину експортного потенціалу.

Під експортним потенціалом аграрного сектору варто розуміти здатність суб'єкта (сільськогосподарської галузі) виробляти та реалізовувати продукцію належного рівня конкурентоспроможності, яка відповідає вимогам міжнародних ринків із врахуванням потреб забезпечення продовольчої безпеки держави, що створюється комбінацією наявних ресурсів, невикористаних резервів і сприятливих можливостей внутрішнього і зовнішнього середовища у поєднанні з транспортною, логістичною та складською інфраструктурою, та міжгосподарськими зв'язками в рамках кооперації, інтеграції та кластеризації.

У праці В. Залізнюк [51] відзначено, що в умовах глобалізації ринків для виходу на міжнародну арену торгівлі вітчизняним виробникам аграрної продукції необхідно використовувати стратегію диверсифікації експортної продукції, при цьому головною конкурентною перевагою вітчизняного

експортного продукту дослідниця вбачає масштабність та різноманітність інтелектуальних, трудових, ресурсних, виробничих і технологічних факторів у процесі його виробництва із залученням науково-технічних розробок.

Погоджуючись з її думкою [51], згідно з якою, конкурентоспроможний експорт країни формується під впливом цілеспрямованої державної політики, направленої на розвиток галузей національного господарства, відзначимо доцільність формування механізму активізації експортного потенціалу аграрних виробників з позиції макроекономічного або державного рівня.

Активізація походить від слова «активізувати», яке згідно зі словником Ушакова означає спонукати когось до посиленої діяльності або робити щось активним [172].

М. Калашник пропонує механізм активізації у сфері зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні, визначаючи його як «сукупність управлінських заходів та сфер впливу, що в результаті комплексного застосування дозволяють розробляти та приймати управлінські рішення та забезпечувати їх ефективну реалізацію» [60, с. 110].

Враховуючи вищенаведене, пропонується в контексті даного дослідження схему активізації експортного потенціалу виробників аграрної продукції визначати як впорядковану сукупність інструментів, державної підтримки для здійснення впливу на підсилення спроможності (яка має компаративну, ресурсну, системну та структурну характеристики) виробників аграрної продукції здійснювати експортну діяльність під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища з урахуванням існуючих експортних бар'єрів. Певне коло науковців, у тому числі ті, що наголошують на системно-структурному підході до визначення поняття «експортний потенціал», пропонують його визначати через комбінацію певних факторів.

Так, Л. Піддубна та К. Іванієнко [133] пропонують виділяти зовнішні неконтрольовані, зовнішні контрольовані та внутрішні фактори.

На думку Н. Бугас та Ю. Пилипенко [14, с. 16-17], до таких факторів слід віднести планування експортного виробництва, бізнес-процеси організації

управління підприємством, кадровий менеджмент, облік, аналіз та аудит експортних операцій, інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

С. Надвиничний вважає доцільним структуру експортного потенціалу визначати як сукупність потенціалу галузі, потенціалу закордонних ринків продукції та потенціалу експортних бар'єрів. [98, с. 58]. Схожої думки дотримується і Н. Чухраєва, визначаючи перші два елементи через попит і пропозицію, а третій у якості обмеження або стимулу експортного потенціалу [218, с. 75].

Т. Бабан вважає, що формування експортного потенціалу відбувається на перетині внутрішніх (виробничий, інноваційний, управлінський, маркетинговий, логістичний потенціал) та зовнішніх факторів [5, с. 27-28]. Вона наголошує на тому, що дані фактори визначаються конкурентоспроможністю продукції, яка впливає на експортний потенціал підприємства.

Погоджуючись з думкою М. Сахацького та І. Ксьонжик [164], відзначимо, що вітчизняний аграрний сектор не в змозі витримувати існуючу конкуренцію на світовому ринку через ряд обставин. Події, пов'язані з входження України до зони вільної торгівлі з ЄС, участю в СОТ, призвели до значних змін у сфері сільського господарства через фокусування уваги на розвиток інституційних умов функціонування аграрних виробників, перегляд інструментів державної підтримки їх діяльності, формування системи заходів довгострокового характеру, направлених на стимулювання вітчизняного експорту. Таким чином, роль державного впливу у значній мірі посилюється, що потребує пошуку нових підходів до підтримання стабільного функціонування, створення умов подальшого розвитку, в тому числі в сфері експортного потенціалу суб'єктів аграрного сектору. Тому пропонується використовувати таку схему активізації формування та використання експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору, наведену на рис. 1.2.

Як наведено на рис. 1.2, суб'єктами впливу виступають органи державного управління, повноваження яких розповсюджуються на регулювання діяльності виробників аграрної продукції. Вибір такого суб'єкта впливу обумовлений рядом причин, серед яких:

політичний аспект, який полягає у тому, що вплив політичних факторів (політична нестабільність, недостатня обґрунтованість з наукової точки зору впроваджуваних реформ у сфері аграрного сектору, зміни географії ринків збуту через військові дії) у значній мірі обумовлює особливості діяльності цих суб'єктів господарювання;

економічний аспект, який характеризується недостатньою державною підтримкою, низьким рівнем інвестиційної привабливості вітчизняних виробників аграрної продукції для зовнішніх інвесторів, наявністю значної частки тіньового сектору у сфері сільського господарства з приховуванням реальних фінансових результатів діяльності та, як наслідок, ухилення від сплати податків;

соціальний аспект, відповідно до якого розвиток агрохолдингів та великих компаній, які займаються виробництвом аграрної продукції, у значній мірі витісняє середніх та дрібних виробників з вітчизняного та зовнішнього ринків, що негативно відображається на їх конкурентоспроможності, сприяє зростанню безробіття у сільській місцевості серед населення, яке задіяне в роботі на аграрних підприємствах, призводить до зниження рівня заробітної плати у сфері сільського господарства;

технологічний аспект, який полягає у недостатньо оперативному впровадженні нових технологій у процесі діяльності значної кількості вітчизняних виробників аграрної продукції, орієнтації на екстенсивний спосіб аграрного виробництва;

правовий аспект, який характеризується розробленням реформ, що у деякій мірі неузгоджені з існуючим законодавством і потребують доопрацювання, та недостатньо розроблених механізмів їх впровадження та повної реалізації для отримання очікуваних результатів, відсутністю

належного рівня захисту прав інтересів учасників міжнародної торгівлі та контролю за якістю та сертифікацією вітчизняної аграрної продукції;

Рис. 1.2. Схема активізації формування та використання експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору

екологічний аспект, який полягає у відсутності державного регулювання стосовно норм експлуатації земельних ресурсів (наприклад внесення добрив, дотримання сівозміни культур тощо), запобігання забруднення, зниження рівня родючості ґрунтів та впливу різних екологічних факторів, які негативно

впливають на результати господарювання аграрних виробників (зміни кліматичних умов, радіаційне забруднення) тощо.

Вирішення вищенаведених проблем не можливо на рівні окремого підприємства, тому вплив повинен здійснюватися саме з позиції органів державного управління. Враховуючи, що його метою є сприяння розвитку аграрних виробників, інтереси останніх можуть бути представлені через спілки, об'єднання аграрних виробників тощо.

Інструменти державної підтримки визначаються як зовнішні фактори, вплив яких направлений на розвиток експортного потенціалу аграрних виробників. До них належать державні документи та програми у формі законів, постанов, наказів тощо, які приймаються на різних рівнях державного управління.

У праці [164] проведено аналіз існуючих інструментів державної підтримки експортного потенціалу та виділено основні їх групи:

1) фінансові інструменти: бюджетні субсидії та дотації; надання державних гарантій у забезпеченні зобов'язань експортера; пільгові експортні кредити; страхування експортних контрактів; фінансування суспільних послуг, інститутів та інфраструктури; фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт;

2) нефінансові інструменти: диверсифікація товарної структури аграрного експорту; диверсифікація ринків збуту; застосування методу прискореної амортизації; інформаційна підтримка; податкові пільги; урядові програми підтримки.

Використання кожної з груп інструментів має певні переваги та недоліки (табл. 1.3).

Переваги та недоліки інструментів державної підтримки експортного потенціалу повинні враховуватися у процесі їх використання у діяльності аграрних виробників.

Переваги та недоліки використання інструментів державної підтримки вітчизняних аграрних виробників

Переваги використання	Недоліки використання
Фінансові інструменти	
Оскільки фінансові інструменти передбачають надання державних коштів на певних умовах у розпорядження аграрних виробників, покращуються фінансові показники останніх без змін у їх функціонуванні, що сприяє розвитку діяльності та зростанню фінансових резервів експортного потенціалу.	Міжнародні організації, які встановлюють певні правила торгівлі на світовому ринку, негативно розцінюють використання фінансової державної підтримки виробників аграрної продукції, обмежуючи можливості таких суб'єктів господарювання брати участь у міжнародній торгівлі.
Нефінансові інструменти	
Нефінансова підтримка сприяє розвитку виробників аграрної продукції та підвищенню їх експортного потенціалу шляхом впровадження змін у їх діяльність під впливом певних важелів, що дозволяє таким суб'єктам господарювання самостійно нарощувати внутрішні резерви і покращувати фінансові показники без використання державних коштів.	На відміну від фінансової підтримки, використанню нефінансових інструментів у практиці виробників приділяється недостатня увага, оскільки вони мають рекомендаційний характер і не в достатній мірі відповідають вимогам та стандартам, сформованим в умовах світового ринку.

Як зазначено вище, експортний потенціал аграрних виробників залежить від потенціалу бар'єрів, які обмежують чи активізують певним чином діяльність таких суб'єктів господарювання, тому варто відзначити недолік використання фінансових інструментів, пов'язаний з тим, що він обмежує процес виходу суб'єктів господарювання на міжнародні ринки, що негативно впливає на їх експортний потенціал.

Оскільки державні бюджетні кошти формуються у більшій мірі за рахунок податкових надходжень та залучень позикових коштів від міжнародних і світових організацій та розподіляються певним чином між галузями народного господарства, то обсяг державної фінансової підтримки для аграрного сектору є обмеженим і здебільшого недостатнім.

Розглядаючи використання фінансових інструментів державної підтримки на рівні окремого аграрного підприємства, варто відзначити коло питань, які свідчать про ризик отримання небажаних результатів, зокрема:

збільшення обсягів фінансових ресурсів у діяльності підприємства змінює структуру балансу його коштів, що може стати причиною як для підвищення, так і зниження його платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості тощо;

використання коштів у практиці виробників аграрної продукції часто здійснюється для погашення існуючих заборгованостей, ігноруючи при цьому шляхи потенційного інвестування (зокрема у сфері експортного потенціалу) для подальшого їх розвитку; таким чином відбувається усунення наслідків без ліквідації причини проблем, що виникають у процесі функціонування таких суб'єктів господарювання.

Представлені аспекти є підставою зосередити увагу на використанні нефінансових інструментів у діяльності виробників аграрної продукції. Варто відзначити й те, що впливати на формування інструментарію державної підтримки експортного потенціалу доволі складно через певні особливості вітчизняних інституціональних механізмів господарської діяльності, вимог, норм і правил у міжнародній практиці стосовно регулювання експорту, тому доцільною є розробка заходів, спрямованих на впровадження даних інструментів у діяльності аграрних виробників з метою активізації їх експортного потенціалу.

Урядові програми підтримки спрямовані на забезпечення аграрних виробників необхідними послугами для розвитку їх кадрового складу, маркетингової діяльності, інфраструктури експорту, процесів сертифікації та стандартизації, дотримання певних санітарних норм експортної продукції тощо. Недостатньо поширена практика використання таких програм підтримки пояснюється тим, що часто відсутньою є інформованість про них управлінської ланки аграрних підприємств, зокрема це стосується дрібних виробників аграрної продукції; відсутність упевненості в дієвості даних програм; формальний підхід до сприяння виробникам у використанні цих інструментів з боку органів місцевого самоврядування, влада яких розповсюджується на території місцезнаходження суб'єкта господарювання;

відсутність досвіду використання урядових програм. Проте враховуючи досвід розвинених країн, державна підтримка у вигляді урядових програм є важливим фактором стимулювання експортної діяльності виробників, що позитивно впливає на їх експортний потенціал, оскільки обґрунтована, зважена та узгоджена з основними векторами розвитку країни політика в даному питанні дозволяє сформувати відповідну базу для належного забезпечення та допомоги з боку уряду.

Податкові пільги є одним із інструментів впливу через державну систему оподаткування, яка дозволяє стимулювати експорт через послаблення податкового навантаження певних суб'єктів господарювання, що сприяє підвищенню рівня експортного потенціалу учасників міжнародної торгівлі. Дана практика поширена у багатьох розвинених країнах, використовується і в Україні, проте економічне становище аграрних виробників свідчить про недостатньо ефективне застосування цього інструменту, при чому його окремі елементи з певною періодичністю переглядаються Міжнародним валютним фондом. Враховуючи, що податкові пільги сприяють скороченню податкових надходжень до бюджету країни, їх використання призводить до збільшення його дефіциту. Використання податкових пільг у практиці аграрних виробників ускладнюється певним колом факторів, серед яких є, як і попередньому випадку, недостатня інформованість суб'єктів господарювання про наявні пільги, відсутність спеціалістів належної кваліфікації або їх фінансового забезпечення (стосується також переважно дрібних виробників) для відстеження постійних змін у податковому законодавстві та дотримання всіх необхідних умов (в тому числі у формуванні пакету документів, юридичних питань тощо) для отримання податкових пільг. Податкові пільги також сприяють реалізації державних цілей в частині регулювання економіки: з їх використанням можлива переорієнтація податкового навантаження між суб'єктами, які взаємодіють в рамках вітчизняного господарства, таким чином формування більш сприятливих умов для підтримання господарської

діяльності та розвитку аграрних виробників шляхом зменшення податкових відрахувань тощо.

Інформаційна підтримка визначається як один із найважливіших інструментів для успішної експортної діяльності суб'єктів господарювання України. Вона стосується передусім маркетингової діяльності аграрних виробників і надається через проведення консультацій і тренінгів, допомогу у пошуку контрагентів на зовнішньому ринку, налагодження та підтримання зв'язків з існуючими та потенційними партнерами, розширення можливостей для виходу на зовнішні ринки, залучення до співпраці потенційних імпортерів вітчизняної аграрної продукції. Інформаційна підтримка направлена на забезпечення необхідною інформацією, з одного боку, фактичних і потенційних експортерів стосовно підготовки та укладення контрактів у сфері міжнародної торгівлі, а з іншого, іноземних суб'єктів господарювання про вітчизняних аграрних виробників. Даний інструмент є одним із найбільш важливих, оскільки, як було вже зазначено, відсутність належної інформаційної підтримки перешкоджає використанню інструментів державної підтримки експортного потенціалу аграрними виробниками. В умовах цифровізації даний інструмент набуває особливої актуальності та ефективності, що обумовлено загальною доступністю для усіх суб'єктів господарювання до необхідних ресурсів. Завдяки цифровізації зникають більшість інформаційних бар'єрів, які мали місце раніше: обмежена кількість носіїв інформації, повільна швидкість передавання матеріалів, необхідність залучення додаткових ресурсів для поширення даних та інше. В той же час зараз виникають інші перешкоди, пов'язані з тим, що розміщена інформація не завжди є достовірною, правдивою та своєчасною, оскільки значна кількість інформаційних джерел є застарілою навіть в мережі Інтернет, що у значній мірі ускладнює її сприйняття у процесі діяльності управлінським апаратом аграрних підприємств.

Забезпечення диверсифікації ринків збуту є одним із ключових напрямів діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, що

сприяє розширенню можливостей виходу вітчизняних аграрних виробників на міжнародні ринки та зростанню їх експортного потенціалу. Економіко-політична ситуація, яка склалася на світовому ринку, змушує переглядати потенційну та фактичну географічну спрямованість поставок експортованої сільськогосподарської продукції вітчизняних виробників, змінюючи її відповідно до попиту інших держав, можливостей українського аграрного сектору забезпечити належну пропозицію продукції та напрямів зовнішньоекономічної державної політики. Відсутність ринків збуту призводить до зниження обсягів реалізації аграрної продукції виробниками, внаслідок чого вони зазнають збитків.

Диверсифікація товарної структури експорту аграрної продукції є одним із інструментів стимулювання експортного потенціалу вітчизняних виробників, використання якого здійснюється із врахуванням аспектів економічної безпеки країни. Така ситуація обумовлена тим, що особливістю вітчизняної експортованої продукції є її переважно сировинний характер, тобто більшість аграрної продукції, призначеної на експорт, реалізується як сировина, що у значній мірі здешевлює її вартість. Також вітчизняна економіка тривалий час залежить від імпорту окремих груп товарів із зовнішніх ринків. Враховуючи, що на зовнішніх ринках існують певні квоти по реалізації тієї чи іншої продукції, постає необхідність визначення потенційних обсягів аграрної продукції, які можуть задовольнити іноземний попит, не призводячи до перевищення його потенційною пропозицією на вітчизняному ринку. Таким чином, вирощування аграрної продукції українськими виробниками повинно здійснюватись не лише з врахуванням потенційної рентабельності культур, а й можливості її збуту на вітчизняних та закордонних ринках.

Покращення інвестиційного клімату сприяє підвищенню ефективності інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та підвищує рівень їх інвестиційної привабливості для іноземних компаній, таким чином сприяючи залученню іноземного капіталу у вітчизняну економіку, зокрема в аграрний сектор. Це в свою чергу сприяє вирішенню певного кола соціально-

економічних проблем, що виникають у діяльності аграрних виробників. Даний інструмент використовується в практиці розвинених країн, проте його впровадження у вітчизняному господарстві має ряд перешкод, серед яких варто відмітити нестабільність економічного становища та національної валюти. Залучення іноземних коштів у якості стимулювання експорту вітчизняних підприємств може стати причиною інфляційних процесів, тому використання даного інструменту потребує додаткового обґрунтування.

Використання методу прискореної амортизації у діяльності аграрних виробників направлене на підвищення їх інвестиційної конкурентоспроможності. Даний метод полягає у нарахуванні більшої суми зносу об'єктів основних засобів з використанням відповідного коефіцієнту, ніж звичайно, внаслідок чого відбувається швидше списання таких об'єктів. Особливо доцільне використання такого підходу в умовах коли має місце швидкий моральний знос активів, коли необхідне їх постійне оновлення. Цей інструмент сприяє зростанню швидкості окупності коштів інвестора, стимулює ділову активність підприємства, зменшує обсяг податку на майно.

Характеристика нефінансових інструментів державної підтримки свідчить про їх опосередкований вплив на діяльність та розвиток експортного потенціалу аграрних виробників. Дія цих інструментів направлена із зовнішнього середовища і не залежить від особливостей внутрішнього середовища підприємства. Враховуючи, що використання цих інструментів має не обов'язковий характер, у практиці вітчизняних підприємств вони можуть не впроваджуватися внаслідок ряду причин, серед яких нерозуміння ролі та механізму дії інструментів, недостатність інформування про наявні інструменти та можливості їх використання у практиці аграрних виробників тощо. Відзначимо, що у практиці вітчизняних аграрних виробників доцільно використовувати не окремі інструменти, а певну їх комбінацію з метою отримання синергетичного ефекту. Також необхідно зазначити, що апробація окремих інструментів недоцільна без інших, наприклад: використання методу прискореної амортизації у діяльності аграрних виробників не буде достатньо

ефективним у разі, коли формування інвестиційного клімату не відповідає бажаним значенням показників.

Тому для реалізації даних інструментів у діяльності вітчизняних виробників аграрної продукції доцільним є [98, с. 60] :

розроблення цільових програм регіонального характеру, які дозволять полегшити процедуру співпраці з іноземними контрагентами та забезпечуватимуть надходження коштів від реалізації продукції для розвитку вітчизняного аграрного сектору;

впровадження заходів, направлених на удосконалення ринкової інфраструктури, яка забезпечуватиме весь цикл від виробництва до реалізації аграрної продукції на зовнішніх ринках;

удосконалення логістичної інфраструктури ринку аграрної продукції;

організація контролю якості та сертифікації вітчизняної аграрної продукції згідно світових норм;

сприяння зростанню рівня конкурентоспроможності підприємств-виробників аграрної продукції на закордонних ринках;

встановлення санітарних норм виробництва аграрної продукція відповідно до вимог, поширених у світовій практиці;

перехід від екстенсивного до інтенсивного розширення виробництва аграрної продукції шляхом впровадження процесів автоматизації, використання біологічних та ресурсозберігаючих технологій;

розроблення системи заходів щодо відновлення та підвищення родючості ґрунтових покривів;

стимулювання аграрних виробників до використання у своїй практиці органічного землеробства;

здійснення моніторингу світового досвіду у сфері розвитку аграрного сектору та його імплементація у вітчизняній практиці з урахуванням особливостей національного виробництва;

розроблення системи попередження виникнення зовнішніх та внутрішніх ризиків та відповідних заходів для збереження продовольчої безпеки вітчизняного господарства;

формування напрямів розвитку аграрного сектору для переходу вітчизняних підприємств від реалізації їх продукції, як сировини, на виробництво та експорт конкурентоспроможних товарів на зовнішніх ринках;

забезпечувати необхідні умови для формування агропродовольчих кластерів за регіональним зонуванням.

Експортний потенціал як об'єкт, виділений в рамках механізму, зазнає впливу певних факторів та складається з потенціалу закордонних ринків аграрної продукції (зовнішні фактори), потенціалу галузі (внутрішні фактори) та потенціалу експортних бар'єрів.

Потенціал агровиробничої галузі являє собою сукупність економічного, інтелектуального, природно-ресурсного, трудового та науково-технічного потенціалів. Він являє собою фактори впливу внутрішнього середовища, які можливо змінювати та контролювати з позиції державного регулювання шляхом використання фінансових та не фінансових інструментів державної підтримки.

Потенціал закордонних ринків по відношенню до вітчизняних товаровиробників виступає як зовнішнє середовище, на яке не можливо впливати і яке формує умови функціонування таких суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках. Даний потенціал визначається через привабливість певного ринку та рівень конкуренції.

Потенціал бар'єрів може мати як стимулюючу, так і стримуючу дію на розвиток експортного потенціалу вітчизняних аграрних виробників. Виділяють торговельно-політичні методи, до яких належать тарифні (мити, експортний контроль тощо) та нетарифні методи регулювання (стандарти якості та виробництва продукції, санітарні норми та інші), та організаційно-правові методи регулювання (нормативно-законодавче регулювання, державні програми, стратегії розвитку галузі) [98].

У процесі активізації експортного потенціалу аграрних виробників пропонується не виділяти окремий підхід, а враховувати всі характеристики, виділені на основі дослідження сутності поняття, оскільки кожна з них відображає певні особливості експортного потенціалу, які доцільно використовувати в рамках механізму його активізації.

Системність полягає в тому, що у процесі здійснення впливу на експортний потенціал, необхідно враховувати зв'язок «вхід-процес-вихід» та характеристики системи для розроблення заходів впливу.

Структурність експортного потенціалу визначає його певні складові, дослідивши характеристики та взаємозалежність яких, доцільно визначати напрями заходів впливу на них.

Ресурсність полягає у визначенні того, наскільки ефективно формується структура наявних ресурсів та відбувається їх використання підприємством у процесі здійснення експортної діяльності.

Враховуючи, що експортний потенціал є складною структурою, елементи якої взаємопов'язані певним чином, доцільно звернути увагу на те, що впливати ізольовано на окремі елементи практично неможливо, оскільки відбуватиметься певне «розсіювання» впливу на всю структуру, в той же час, характер заходів впливу повинен сприяти комплексним позитивним змінам, в результаті яких експортний потенціал підприємства змінюватиметься відповідно до встановлених показників. Як система експортний потенціал характеризується емерджентністю, тобто спроможністю до утворення нової якості, яка не була властива окремими її елементами. У зв'язку з цим дослідження системно-структурних зв'язків дозволяє розробити та впровадити найбільш дієві заходи щодо активізації експортного потенціалу аграрних виробників.

Ресурсність полягає у визначенні того, наскільки ефективно формується структура наявних ресурсів та відбувається їх використання підприємством у процесі здійснення експортної діяльності. Це необхідно для ідентифікації фактично наявного залишку та обсягів використання ресурсів, порівняння

даних величин з визначеними нормами з метою подальшої оптимізації руху ресурсів в рамках циклу «виробництво-реалізація продукції». Важливу роль відіграє і оптимальність структури ресурсів, що впливає не лише на експортний потенціал, а й на фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність, рентабельність виробників сільськогосподарської продукції тощо. Наявність необхідної інформації стосовно стану ресурсів сприяє плануванню господарських процесів суб'єктів господарювання.

Компаративність, виділена в рамках компаративного підходу, пов'язана з рівнем конкурентоспроможності як вітчизняного виробника аграрного сектору, так і його продукції на зовнішніх ринках. Дана характеристика, на відміну від попередніх, є найменш передбачуваною, оскільки її математичне оцінювання та обґрунтування є найбільш суб'єктивним, що пов'язано зі специфікою самої конкурентоспроможності як економічної категорії. Незважаючи на це, її роль на зовнішніх ринках й надалі залишається однією з найбільш вагомих. Оскільки конкурентоспроможність продукції одного підприємства визначається як відносна величина у порівнянні з конкурентоспроможністю продукції іншого, визначення заходів для забезпечення її належного рівня є складним завданням, яке повинне вирішуватися з врахуванням системності, структурності, ресурсності, потенціалу експортних бар'єрів та потенціалу закордонних ринків.

Перевагою запропоновано підходу є комплексне використання сутнісних характеристик експортного потенціалу, які дозволяють враховувати більш широкий спектр його характеристик та розробляти дієві заходи для його активізації у діяльності виробників аграрної продукції.

Отже, незважаючи на відсутність єдиної думки серед науковців стосовно визначення поняття та враховуючи різні підходи до трактування сутності експортного потенціалу, варто відзначити важливість його ролі у експортній діяльності вітчизняних аграрних виробників. Глобалізація та інтеграція світового економічного простору спонукає аграрний сектор України змінювати вектори розвитку відповідно до існуючих тенденцій, тому

подолання наявних труднощів, обумовлених впливом багатьох факторів, можливе за рахунок впровадження у практиці виробників аграрної продукції механізму активізації їх експортного потенціалу.

1.3. Інституційне середовище міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору

Розвиток сучасних міжнародних торговельно-економічних відносин характеризується посиленням науково-технічної кооперації та активізацією технологічного обміну. В цьому контексті важливого значення набуває формування структури інституційного середовища, що сприятиме не тільки розвитку національної конкурентоспроможності, але й поліпшенню економіко-політичних позицій країн-учасниць у глобальному економічному просторі.

Аналіз сучасного закордонного досвіду показує, що провідні глобальні виробники високотехнологічних товарів не прагнуть виробляти кінцеві продукти тільки своїми силами, а вважають за краще виробниче кооперування – розміщення виробничих замовлень на стороні, вкладання коштів в логістику, створення глобальних коопераційних ланцюжків тощо. Використання інструментів міжнародної виробничої кооперації є одним з факторів інноваційного зростання розвинених країн світу. І навпаки, країни, що знаходяться в умовах економічної ізоляції, не відрізняються високим рівнем інноваційного розвитку. У зв'язку з цим, створення інституційних умов, що сприяють розширенню міжнародних торговельних зв'язків в аграрному секторі, є найважливішою складовою стратегії економічного зростання України. Розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин це унікальна можливість посилення конкурентних переваг країни, регіонів і окремих підприємств, розширення їхньої присутності на світових ринках.

Отже, ефективність розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин країни залежить від багатьох умов, в першу чергу, інституційних. Теоретичний аналіз вихідних положень, результатів і висновків інституційної теорії показує, що використання в розвитку міжнародних торговельних зв'язків концепцій інститутів, норм і правил здатне обґрунтувати напрями найбільш раціонального використання фінансових ресурсів для модернізації виробництва і стійкого економічного розвитку. Отже питання дослідження інституційних засад міжнародних торговельних зв'язків України в аграрному секторі є своєчасними та актуальними.

Необхідність вивчення зазначених питань підтверджується також тим, що найбільш поширені в світі форми створення спільних виробництв не завжди підходять для України (через різні економіко-політичні причин), тому істотну інституційну підтримку може надати координація міжнародної кооперації в регіональних утвореннях України.

Слід зазначити, що інституційне середовище є найважливішим елементом в понятійному апараті сучасної інституційної економіки. Тому обґрунтування інституційних засад міжнародних торговельно-економічних зв'язків України доцільно розпочати з теоретичного визначення сутності та класифікації інституцій на сучасному етапі.

Проблемою інституціоналізму займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, серед яких: А. Аузан, І. Бережной, А. Васіна, В. Вольчик, А. Гриценко, Т. Желюк, Д. Норт, В. Мандибура, А. Мельник, Т. Попович, В. Тамбовцев, Ю. Трещевский, Дж. Ходжонс тощо.

Так, на думку одного із засновників сучасної інституційної економічної теорії, Д. Норта, інститут – це «правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, що спрямовують людську взаємодію в певне русло» [105]. Слід зазначити, що у своїх роботах він доповнює бачення економічної сутності інституту, вказуючи, що «це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми» [105, с. 73]. Російський вчений В. Тамбовцев

стверджує, що «інститут це сукупність санкціонованих правил в єдності з соціальним механізмом їх захисту» [178, с. 25]. Тобто інститут як поняття має включати такі елементи, як правила поведінки економічних агентів та правила поведінки гарантів виконання правил. Разом з тим А. Аузан не розрізняє в рамках інституціональної концепції категорії «правило» та «норма», вважаючи їх синонімічними [4, с. 18]. Професор стверджує, що інститут – це сукупність, що складається з правила або декількох правил і зовнішнього механізму примусу індивідів до виконання цього правила [4, с. 23].

Українські вчені А. Васіна, Т. Желюк, А. Мельник, Т. Попович [99] під інституційним середовищем розуміють чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів. При цьому інститути визначають, як сукупність формальних і неформальних норм та правил, які регулюють поведінку людей в певній сфері діяльності.

Узагальнення різних точок зору щодо визначення сутності поняття «інститут», дозволяє виявити такі складові елементи, як: суб'єкти застосування інституту; умови застосування інституту; опис набору дій, які суб'єктам необхідно виконати; покарання за порушення цих дій; перелік гарантів виконання інституту.

Слід зазначити, що система інститутів досить складна, тому представляється необхідним розглянути їх класифікацію. Так, структурування інститутів на формальні та неформальні було здійснено відомим американським економістом, лауреатом Нобелівської премії з економіки Д. Нортон. Класифікація за критерієм «гарант» пояснюється тим фактом, що інституційне середовище характеризується сукупністю формальних норм, правил, процедур і неформальними інститутами. При цьому дуже часто неформальні інститути мають більш високу пріоритетність по відношенню до формальних.

Інший російський вчений В. Тамбовцев пропонує класифікувати інститути по витратах зміни:

поведінкові (надконституційні) – усталені локальні традиції і звичаї жителів міста;

політичні (конституційні) – правила обрання / призначення представників органів місцевого і громадського самоврядування;

економічні – інститути, які регулюють підприємницьку діяльність і формують інвестиційний клімат; інститути розвитку соціальної сфери міста; інститути системи місцевих фінансів; інститути, що забезпечують розвиток міської інфраструктури; інститути, що формують умови для підвищення туристичної привабливості і розвитку туризму на території міста; інші економічні інститути.

За способом виникнення класифікують інститути на запозичені, спроектовані та ті, що спонтанно виникли. У своїй роботі А. Гриценко розрізняє інститути за сферою спрямування: техніко-технологічні, соціально-економічні та ідеологічні [35, с. 95]. Доповнює таку класифікацію О. Беляєв [10, с.168], який пропонує класифікувати інститути не тільки за сферою діяльності (економічні, політичні, релігійні, культурно-соціалізаційні інститути), але й за кількістю виконуваних функцій (моно- та поліфункціональні утворення) та за характером цільових функцій (нормативно-орієнтувальні, церемоніально-символічні, ситуаційно-конвенційні).

В контексті дослідження соціально-економічних систем розділяє інститути В. Якубенко [229, с.22; 230], виокремлюючи функціональне наповнення їх змісту: соціологічні (проявляється в соціалізації та суспільному визнанні певних явищ і процесів); правові (легітимізація колективно сформованих правил і процедур з наступним їх організаційним та правовим оформленням); економічні (специфікація та формалізація виробничих відносин, пов'язаних із створенням та розподілом додаткової вартості); соціопсихологічні (орієнтація на поведінкові аспекти та соціальне підґрунтя людської продуктивної активності).

На думку І. Бережного та В. Вольчик [22], інституційне середовище

доцільно розділити на три групи: 1) інститути вищого порядку (інституційне середовище) – визначають напрямок розвитку економічної системи; 2) інститути першого порядку (власність, етичні та правові норми); 3) інститути другого порядку (ринок цінних паперів, фонди соціального страхування, фінансово-банківська система тощо).

Практичною з точки зору дослідження структури аграрного сектору є класифікація, яка запропонована В. Мандибурою. Вона виділила владно-організаційні інститути (інститут державної влади, інститут регіональної влади, політичні інститути); базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути (інститут власності, інститут підприємництва, інститут ціноутворення, інститут конкуренції, інститут угод, інститут праці, фінансово-кредитний інститут); господарсько-асоціативні інститути (особисті господарства населення, фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства); асоціативно-соціальні інститути (партії, профспілки, громадські об'єднання, громадські організації) [87, с. 107].

Слід зазначити, що уряд України з метою розширення торгово-економічних відносин з країнами Євросоюзу і розробки раціональної зовнішньоторговельної політики, сформував інституційні засади здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Основні принципи і порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності визначені в ряді Законів, указів Президента і рішень Уряду країни [146; 148; 149]. Досліджуючи зазначені елементи та актуальні наукові напрацювання, було визначено, що інституційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності включає такі елементи, як: суб'єкти, що регулюють ЗЕД; законодавче забезпечення (нормативно-правова база здійснення ЗЕД; міжнародні та державні стратегічні та програмні документи, угоди про транскордонне та міжнародне співробітництво); безпосередні учасники ЗЕД; інфраструктурне забезпечення ЗЕД.

Необхідно визнати, що структура інституційного середовища визначається різноманіттям типів інститутів, що визначають умови функціонування та розвитку суб'єктів господарювання. Провідна роль у

впорядкуванні міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами належить глобальним інституціям та національним системам регулювання. Але, сучасна глобальна торговельна політика на ринку сільськогосподарських товарів формується на глобальному рівні не тільки у межах Світової організації торгівлі (яка до того ж не належить до добровільних організацій), але й Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO) та чисельних міжнародних товарних угод країн імпортерів та експортерів ринку.

Окрім цього, не слід й чітко розмежовувати політику протекціонізму та лібералізації, адже технологією досягнення цілей сталого розвитку спроможна стати політика збалансованого поєднання протекціонізму та лібералізації. Саме політиці обґрунтованого протекціонізму під силу як реалізувати національні економічні інтереси держав, так і сприяти консенсусу між ними на світовому ринку. Тому, потребує виділення й найбільш дієвий за впливом на стан міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, національний рівень регулювання, який є фундатором тарифних та не тарифних інструментів, чисельність яких невпинно збільшується.

Значний вплив здійснює на стан ринку й корпоративний рівень (ТНК). Тому, в умовах глобалізації світового господарства, в якому провідну роль починають грати міжнародні транснаціональні корпорації, інституційна модель держави знаходиться під впливом зовнішніх факторів. Це змушує національні економіки інтегруватися в систему формальних інститутів – міжнародних економічних відносин, в тому числі ратифікувати на своїх територіях конвенції міжнародних правових норм і правил [229].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що аграрний сектор представлений галузями рослинництва та тваринництва, який є цілісним комплексом, як слушно зазначають автори [21], пов'язаний з природними умовами, ресурсами, технічними можливостями та персоналом. Тому ефективність діяльності підприємств даної сфери пов'язана саме з кооперацією, що передбачає використання продуктів однієї галузі в іншій. Міжнародні торгово-економічні відносини в даній сфері представлені переважно експортно-імпортною

діяльністю в торгівлі товарами та окремими проектами науково-технічного партнерства. Тому досліджуючи сучасний стан існуючих міжнародних торгово-економічних зв'язків України в аграрному секторі, слід зазначити, що Україна має експортну спеціалізацію та значний потенціал розвитку сільського господарства. Так, в контексті поглиблення зони вільної торгівлі із «західом» торгівля сільськогосподарською продукцією з ЄС набувала особливого значення. Про це свідчить звіт Єврокомісії, в якому зазначається, що в травні 2019 року Україна стала лідером серед країн світу за обсягами зростання експорту сільськогосподарської продукції до країн Євросоюзу [21].

Слід зазначити, що набуття членства в СОТ (2008 р.) надало можливість Україні використовувати переваги світової торгівлі та гарантувати вітчизняним сільгоспвиробникам міжнародно-правовий захист від недобросовісної конкуренції на світовому та регіональних ринках. Зокрема, це стосується отримання національними підприємствами вільного, недискримінаційного доступу до світового ринку конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, стимулювання технологічного оновлення та переозброєння національного виробництва відповідно до світових стандартів, можливості застосування при вирішенні торговельних спорів механізму врегулювання суперечок, передбаченого нормами СОТ, а також інтеграції ряду підприємств у світові технологічні ланцюги.

З огляду на важливість структуризації інституційного забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин було запропоновано логіко-структурну схему інституційного середовища (рис. 1.3).

На глобальному рівні діє достатня кількість міжнародних інститутів. Так, СОТ була створена з метою зняття обмежень в міжнародній торгівлі і регулювання торгово-політичних відносин держав-членів. Комітет з питань сільського господарства і агрокультури, який діє при СОТ, розглядає питання, що пов'язані з виконанням зобов'язань щодо внутрішньої підтримки сільського господарства, експортних субсидій, тарифних та інших квот, спеціальних сільськогосподарських захисних заходів тощо.

Слід зазначити, що членство України в СОТ стало суттєвим стимулом реформування національного торговельного режиму, дозволило розширити ринки експорту сільськогосподарської продукції. З іншого боку, лібералізація імпорتنих тарифів істотно позначилася на збільшенні імпорту в Україну окремих груп сільськогосподарських товарів.

В рамках СОТ до основних багатосторонніх документів, що регулюють питання з розвитку міжнародних торговельно-економічних відносини в аграрному секторі, можна віднести: Угоду про сільське господарство (АА – Agreement on Agriculture), Угоду про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (ТРІМС – Agreement on Trade-Related Investment Measures), Угода про Субсидії та компенсаційні заходи (АССМ – Agreement on Subsidies and Countervailing Measures), Угода про технічні бар'єри в торгівлі (ТВТА – The Technical Barriers to Trade Agreement), Угода про процедури ліцензування імпорту (АІЛР – The Agreement on Import Licensing Procedures). Також слід зазначити, що в Україні підписані Торговельні угоди СОТ з обмеженим колом учасників – це Міжнародна угода про торгівлю молочними продуктами та Міжнародна угода про торгівлю яловичиною [95].

Необхідно акцентувати увагу, що Угода про сільське господарство стосується вирішення 3-х ключових питань: доступ на ринок (використання імпорتنих бар'єрів тарифного характеру для здійснення аграрного протекціонізму); державна підтримка сільського господарства (субсидії та інші програми, що спрямовані на збільшення або гарантування доходів фермерських господарств); експортні субсидії.

Слід зазначити, що угода ТРІМС, яка була підписана в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) за результатами Уругвайського раунду переговорів, забороняє державам-членам встановлювати обмежувальні заходи, що негативно впливають на іноземні інвестиції виробничого сектору.

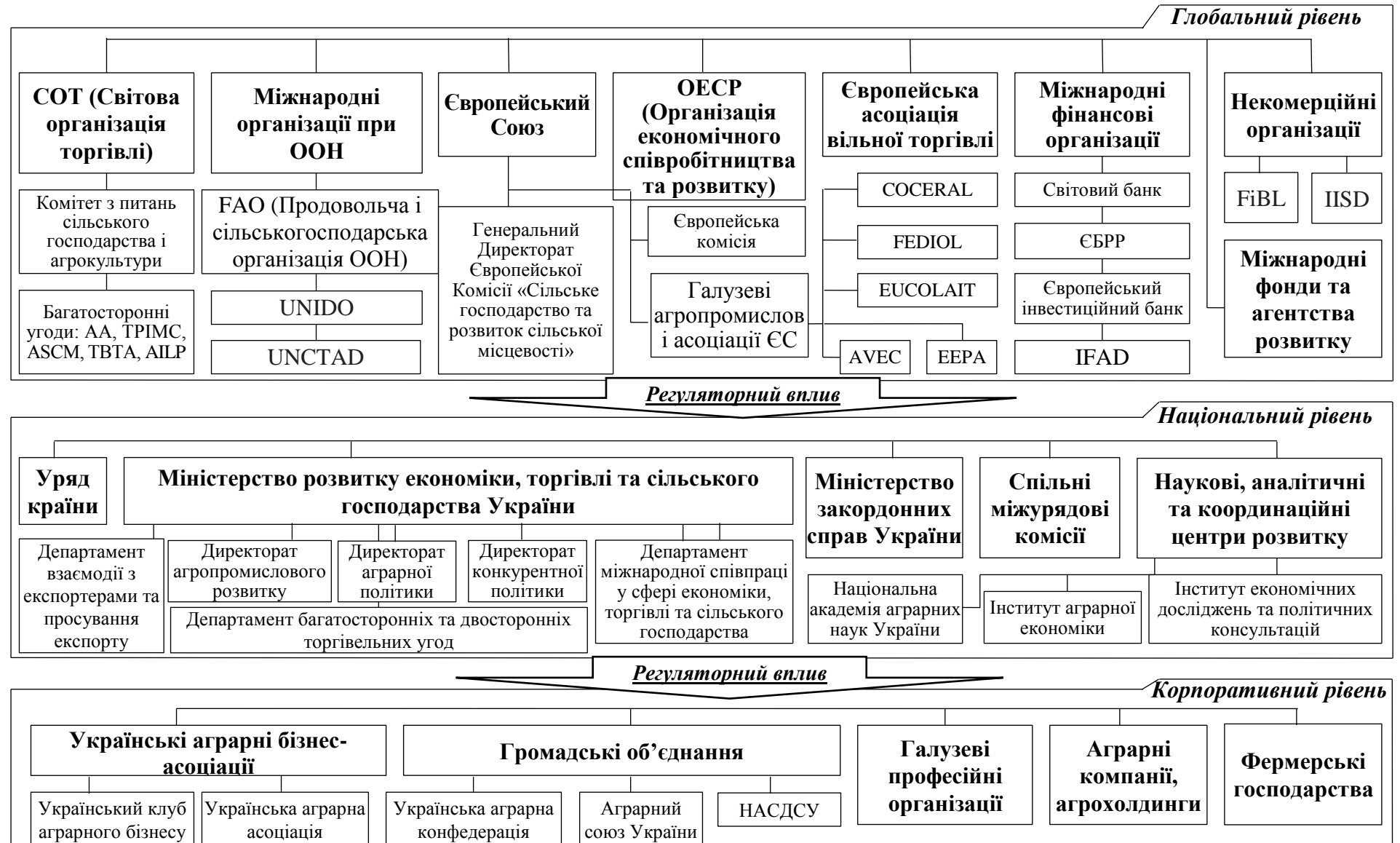

Рис. 1.3. Логіко-структурна схема інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України

Що стосується угоди ASCM, то там прописуються обмеження для країн-членів СOT «застосовувати певні види заходів для залучення інвестицій або впливати на діяльність іноземних інвесторів».

До найбільш відомих міжнародних організацій при ООН, що займаються питаннями розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, відносять FAO (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН), UNCTAD (Конференція ООН з торгівлі та розвитку), UNIDO Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку.

Так, FAO виступає в якості нейтрального форуму для вироблення політичних рішень і розвиває партнерські відносини з усіма зацікавленими в питаннях продовольства і сільського господарства сторонами з метою створення світу вільного від голоду. Між Урядом України та FAO в 2016 році була підписана Стратегія партнерства, яка передбачає реалізацію таких пріоритетних напрямів, як [154]: 1) стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість (одним з кінцевих результатів є удосконалення схем фінансування для підтримки розвитку сільського господарства і бізнесу в сільській місцевості); 2) рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту; 3) демократичне врядування, верховенство права і громадська участь; 4) безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Сході. Слід зазначити, що ООН активно підтримує напрями заохочення лібералізації торгівлі землею, створення ринку земель сільськогосподарського призначення, ефективного і раціонального землекористування, а також розширення можливостей зайнятості сільського населення.

Слід акцентувати, що UNCTAD розглядає окремі економічні аспекти розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, а UNIDO займається питаннями допомоги країнам, що розвиваються, щодо використання міжнародної торгівлі для цілей економічного зростання.

Впливовою міжнародною організацією з питань розвитку міжнародних економічних відносин є ОЕСР (Організація економічного співробітництва та

розвитку). Уряд України ефективно співпрацював з ОЕСР у рамках виконання Євразійської програми конкурентоспроможності, а власне проекту «Стратегія секторної конкурентоспроможності для України». Поглибленню співробітництва сприяли також проведення ОЕСР регулярних експертних оглядів, які мають прикладне значення через рекомендаційний характер висновків. Так, огляд аграрної політики було здійснено у 2009 р., а огляд секторної конкурентоспроможності України, в тому числі в галузях сільського господарства і зеленої економіки – у 2011 р. Пріоритетними напрямками співробітництва між ОЕСР та Україною залишаються [196]:

боротьба з корупцією – наближення України до антикорупційних стандартів ОЕСР, впровадження рекомендацій ОЕСР щодо запобігання корупції, імплементація заходів Стамбульського плану дій;

державне управління та урядування – підтримка реформ у сфері державного управління, підвищення якості оподаткування та управління внутрішніми ресурсами, поглиблення регуляторної реформи, покращення якості управління публічними фінансами, підтримка екологізації економіки України та розвиток контролю за використанням водних ресурсів, розвиток освіти;

економічна політика – розвиток конкуренції, реформа державних підприємств, підтримка інвестицій і конкурентоспроможності, розвиток малого і середнього підприємництва (МСП) та інновацій, підтримка та просування експорту, підвищення галузевої продуктивності економіки, підвищення якості статистики.

Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) є міжурядовою організацією, яка сприяє вільній торгівлі та економічній інтеграції в Європі. Її діяльність практично повністю зосереджена на забезпеченні функціонування Європейського економічного простору. Враховуючи те, що створення зон вільної торгівлі стало популярним трендом розвитку міжнародної торгівлі протягом останніх десятиліть, між урядом України та ЄАВТ було укладено Угоду про вільну торгівлю, яка вступила в силу з червня 2012 р., що сприяло

не тільки розвитку міжнародної торгівлі товарами, в тому числі сільськогосподарськими, між країнами, але й зміцненню економічних зв'язків.

З метою створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі та залучення інвестицій та кредитних ресурсів Урядом України проводиться системна робота з міжнародними фінансовими організаціями: Світовим банком, ЄБРР (Європейським банком реконструкції та розвитку) та Європейським інвестиційним банком. Так, в рамках співробітництва зі Світовим банком діє Концепція партнерства Світового банку з Україною на 2017–2021 рр., яка є спільною стратегією з Міжнародним банком реконструкції та розвитку. Позитивним моментом в контексті розвитку аграрного сектору є розробка проекту зі Світовим банком «Програма зниження ризиків інвестування в сільське господарство» (2018 р.). Що стосується ЄБРР, то він вносить вагомий вклад у розвиток аграрного сектору через фінансову підтримку місцевих та іноземних корпоративних клієнтів, тому діяльність даного банку стосується всього життєвого циклу сільськогосподарської продукції (від вирощування до продажу). Європейський інвестиційний банк також активно кредитує проекти підприємств України щодо розвитку аграрного сектору економіки.

IFAD (Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку) є також міжнародною фінансовою організацією, яка надає пряме фінансування та залучає ресурси для реалізації проектів у сфері сільського господарства в тому числі.

Важливу роль у розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин відіграють некомерційні організації, серед яких можна виділити:

FiBL (Дослідний інститут органічного сільського господарства), який сприяє проведенню досліджень і проектів, які допомагають фермерам підвищити продуктивність праці з урахуванням екологічних впливів. Результатом співпраці є впровадження проекту «Розвиток органічного ринку в Україні» (2012-2018 рр.);

IISD (Міжнародний Інститут Сталого розвитку), який є неурядовою організацією, що сприяє розвитку екологічної сталості на основі новітніх досліджень та партнерства.

Інституційними засадами співпраці між Україною та ЄС є Меморандум про взаєморозуміння щодо Діалогу з аграрних питань [90] між Міністерством аграрної політики України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості». В травні 2019 р. відбулося декілька важливих євроінтеграційних заходів з аграрних питань «Україна – ЄС», де було розглянуто особливості органічного виробництва, процеси моніторингу та контролю даного сектору в межах ЄС тощо.

З метою розвитку торгово-економічних зв'язків з країнами ЄС, актуальними для аналізу є галузеві агропромислові асоціації Євросоюзу, серед яких слід виділити: Європейську Асоціацію виробників зернових та олійних культур, кормів, оливкової олії (COCERAL), Європейську федерацію виробників рослинної олії та білків (FEDIOL), Європейську бізнес-асоціацію виробників молока та молокопродуктів (EUCOLAIT), Європейську асоціацію виробників яєць (EEPA), Європейську асоціацію виробників і трейдерів птиці (AVEC).

Діяльність Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства направлене на [147]: забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері сільського господарства, в тому числі і в аграрному секторі, регулювання питань, які стосуються продовольчої безпеки держави та охорони прав на сорти рослин, тваринництва тощо; розвиток сільських територій; розвиток сфер агропромислового виробництва: садівництва, виноробства, виноградарства, переробної та харчової промисловості, хмелярства; розвиток технічної політики агропромислового комплексу та машинобудування для нього; здійснення моніторингу ґрунтів на сільськогосподарських землях; контроль сфер насінництва та розсадництва.

Міністерству підпорядковано ряд інституцій, зокрема серед тих, що мають вплив на предмет дослідження: директорат агропромислового розвитку, департамент взаємодії з експортерами та просування експорту, департамент

аграрної політики, департамент міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства, директорат конкурентної політики (рис. 1.3).

Директорат агропромислового розвитку створений з метою виконання завдань, які пов'язані із здійсненням координації роботи, пов'язаної зі стратегічним плануванням, забезпеченням процесу формування та надання Прем'єр-міністрові України пропозицій щодо визначення пріоритетів державної політики, розроблення планів для Уряду щодо їх впровадження, контроль та оцінювання результативності заходів, спрямованих на реалізацію цих планів в частині аграрного розвитку країни [39].

Значний перелік завдань покладено на Департамент взаємодії з експортерами та просування експорту, зокрема [143]: формування пропозицій та удосконалення прийнятих рішень в частині реалізації державної економіко-торгівельної політики на зовнішніх ринках; формування та впровадження Національної експортної стратегії; забезпечення сприятливих умов для розвитку експортної конкурентоспроможності та інновацій відповідно до Національної експортної стратегії; формування та імплементація заходів щодо підвищення якості послуг, спрямованих на підтримку бізнесу та торгівлі та необхідних для зростання конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання; формування та імплементація заходів щодо підвищення компетенцій українського бізнесу для забезпечення його можливості здійснювати міжнародну торгівлю та інші.

Завдання Департаменту аграрної політики полягають у тому, щоб формувати та забезпечувати належну реалізацію державної політики в частині ветеринарної медицини, захисту та карантину рослин, санітарного законодавства [141].

Департамент міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства створений для виконання значної кількості завдань, до складу яких входять такі [144]: розроблення та впровадження державної політики в частині дво- та багатостороннього співробітництва з країнами світу (Азії, Африки, Європи, Близького та Середнього Сходу, Північної,

Центральної та Південної Америки), в тому числі заходи, спрямовані на підписання угод, аналіз їх ефективності їх виконання; розроблення пропозицій щодо активізації співробітництва з іноземними країнами; формування проектів нормативно-правових та законодавчих актів, які забезпечуватимуть регулювання європейської інтеграції та міжнародного торговельно-економічного співробітництва України та інші.

Директорат конкурентної політики має такі завдання [145]: розроблення та реалізація державної політики в частині економічної конкуренції й обмеження монополізму, забезпечення розвитку конкурентних відносин; аналіз стану та розроблення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки; підготовка звітів та аналітичних матеріалів, в яких представлено питання розвитку певних секторів економіки та ринків тощо.

Вагома роль відводиться Департаменту багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод [142]. Значна кількість завдань департаменту, пов'язані із СОТ, із забезпеченням взаємодії з Європейською економічною комісією (ЄЕК ООН), Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ), Конференцією ООН з питань торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) в частині питань, що пов'язані з торговельним співробітництвом; із забезпеченням проведення переговорів з іншими державами з приводу організації співробітництва шляхом укладання угод про вільну торгівлю; щодо формування, удосконалення та дотримання єдиної тарифної політики через зміни у Митному тарифі України та забезпечення сприятливих умов для створення можливостей вітчизняним суб'єктам господарювання виходити на зовнішні ринки.

Порівняльна характеристика основних функцій, розробки пропозицій та формування заходів надано в додатку Б таблиця Б.1.

Слід зазначити, що Спільні міжурядові комісії з питань співробітництва (СМК) у контексті зміцнення торговельних зв'язків та освоєння нових ринків, є важливим та діючим інструментом міжнародного економічного співробітництва. Головною особливістю СМК є можливість представляти інтереси в економічних

відносинах України на міжнародній арені. В цьому напрямі з метою підтримки національного бізнесу за кордоном та залучення іноземних інвестицій важливим завданням стає забезпечення сприятливих умов для участі національної економіки у світових торговельно-економічних процесах.

На сучасному етапі СМК становлять основу міжнародного інституційного механізму реалізації двосторонніх торговельних договорів України. Разом з іншими органами та інституціями СМК покликані забезпечити ефективну реалізацію міжнародних договорів і розвиток економічного співробітництва з широкого кола питань.

Так, з метою систематизації процесу підготовки СМК, проведення зустрічей співголів і Секретаріатів в 2018 році Урядом України було прийнято постанову «Про внесення змін до Положення про Українську частину Спільної міжурядової комісії з питань співробітництва». Узагальнений аналіз проведених засідань СМК у 2018 р., який подано в додатку Б таблиці Б.2, дозволяє зробити наступні висновки щодо розвитку торговельно-економічних зв'язків у аграрному секторі [226]:

Індія очолює ТОП-5 найбільших покупців української агропродукції у 2018, куди було експортовано харчових та аграрних товарів на суму понад \$1,85 млрд, що складає 9,9% українського сільськогосподарського експорту;

Індонезія у 2018 році – найбільший імпортер української пшениці на світовому ринку;

Туреччина є третьою у ТОП-20 переліку перспективних ринків для експорту української продукції відповідно до Експортної стратегії України;

Україна включена до Стратегічного документу Хорватії – Національної Стратегії Хорватії щодо розвитку співробітництва 2017 – 2021 рр., що вказує на перспективні та стабільні торговельно-економічні відносини;

Корея є одним з основних торговельних партнерів України у Азіатсько-Тихоокеанського регіоні, за обсягами товарообігу у 2018 році посіла 5-е місце серед країн регіону. Окрім цього, корейські компанії зацікавлені в

налагодженні виробництва в Україні, реалізації інвестиційних проектів саме у сфері сільського господарства транспорту, енергетики та промисловості;

Катар залежить від імпорту сільськогосподарської продукції, оскільки сільське господарство країни задовольняє потреби населення на 10%. Тому країна зацікавлена в імпорті молока, рису, яєць, мінеральної води та багатьох інших базових харчових продуктів.

Слід зазначити, що пріоритетними напрямками обговорення в 2018 р. були: торгівля та інвестиції, енергоефективність, транспорт та інфраструктура, агропромисловий комплекс, промисловість, туризм. Це ще раз підтверджує своєчасність даного дослідження та актуальність питань розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. Отже, загальна картина щодо напрямів дискусій в рамках проведених засідань СМК в 2018 р. представлена в табл. 1.4.

Якщо проаналізувати досягнення та оцінити рівень домовленостей, слід зазначити, що в контексті розробки плану заходів конкретизовано напрями подальшого розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин та підтверджена готовність щодо реалізації спільних довгострокових проектів у сферах, що становлять взаємний інтерес.

Отже, СМК є діючим інструментом, за допомогою якого держава може посилити просування продукції національних виробників на зовнішніх ринках та інтенсифікувати залучення іноземних інвестицій в економіку країни.

На корпоративному рівні важливими інституціями є: українські аграрні бізнес-асоціації; громадські об'єднання; галузеві професійні організації; аграрні компанії та агрохолдинги, фермерські господарства. Слід зазначити, що діяльність Української аграрної асоціації спрямована не тільки захист інтересів вітчизняних сільськогосподарських виробників, налагодження відкритого діалогу між аграріями, органами влади, громадськістю та міжнародними інституціями, але й на забезпечення ефективності державної політики в питаннях розвитку аграрного сектору шляхом гармонізації українського законодавства із правовими нормами ЄС та спрощення правил ведення бізнесу.

Зведені дані щодо напрямів дискусій в рамках проведених засідань СМК в 2018 р.

Напрями дискусій / Країна	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Торгівля / інвестиції	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Енергоефективність		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Паливно-енергетичний комплекс		+		+		+	+		+		+	+	+			+			+	+	+		+	+	+	+
Транспорт / інфраструктура		+	+	+	+		+		+	+	+		+			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Агропромисловий комплекс	+	+		+					+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+
Промисловість		+			+		+						+	+	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+
Туризм	+	+	+	+	+				+		+	+		+		+		+	+	+	+	+		+		
Технічне регулювання / Стандартизація				+	+	+		+	+	+		+			+		+		+	+		+	+			
Охорона навколишнього середовища		+								+	+		+				+		+							
Охорона здоров'я									+	+	+		+		+				+	+			+	+		
Освіта, наука / медіа		+				+					+		+	+					+	+		+	+	+		
Соціальна / гуманітарна сфера		+		+						+	+							+	+			+				
Космос / геопросторове співробітництво											+											+		+		
Міжрегіональне співробітництво		+			+			+					+	+											+	
Культура, молодіжна політика, спорт										+	+	+									+				+	
Прикордонне співробітництво / Митна сфера		+			+			+										+								
Регуляторна політика / Податкова сфера														+							+					
Фінанси / Банки			+			+		+															+	+		
ІТ розвиток / кібербезпека																			+	+						+
Мале та середнє підприємництво								+																		
Геологія / Видобування корисних копалин						+																			+	
Захист прав інтелектуальної власності																		+			+					
Проектування та будівництво																		+							+	
Співробітництво між ТПП																+							+			
Розширення договірно-правової бази						+																				

Примітка: 1 – Австрія; 2 – Білорусь; 3 – Іспанія; 4 – Литва; 5 – Молдова; 6 – Німеччина; 7 – Норвегія; 8 – Польща; 9 – Португалія; 10 – Фінляндія; 11 – Франція; 12 – Хорватія; 13 – Чехія; 14 – Індонезія; 15 – Казахстан; 16 – Республіка Корея; 17 – США; 18 – Єгипет; 19 – Ізраїль; 20 – Індія; 21 – Катар; 22 – Кувейт; 23 – ОАЕ; 24 – Саудівська Аравія; 25 – Туніс; 26 – Туреччина.

Діяльність іншої бізнес-асоціації, а саме Українського клубу аграрного бізнесу, охоплює практично всі процеси ведення бізнесу в АПК, що сприяє підвищенню ефективності роботи аграрних компаній.

Основними завданнями Української аграрної конфедерації, які відносяться до громадських об'єднань є [192]: сприяння вдосконаленню законодавчої і нормативної бази в агропромисловій сфері з урахуванням міжнародного досвіду; сприяння розробці та впровадженню стандартів якості в агропромисловій сфері України; сприяння у формуванні та реалізації політики в агропромисловій сфері; участь у сфері реформування аграрного сектору України; співпраця з міжнародними організаціями та благодійними фондами.

Аграрний союз України є потужною громадською організацією АПК, метою функціонування якої є захист прав та інтересів аграріїв у державних та міжнародних структурах, нарощування виробництва сільгосппродукції та поліпшення її якості.

Пріоритетними напрямками діяльності НАСДСУ (Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України) є [101]: сприяння прибутковій діяльності сільськогосподарських підприємств та підвищенню рівня життя сільського населення; сприяння провадженню освітньої діяльності для сільськогосподарських товаровиробників; сприяння розвитку зовнішніх зв'язків членів Асоціації з міжнародними організаціями та партнерами; представництво та захист законних прав та інтересів членів Асоціації.

Аграрні компанії та фермерські господарства також відіграють важливу роль у формуванні сільськогосподарського ринку України, та відповідно налагодженні торговельних зв'язків з іншими країнами.

Отже, міжнародні торгово-економічні відносини на сьогоднішній день існують завдяки загальній спрямованості країн на створення і підтримання різних інститутів, які формують торгово-економічні зв'язки між країнами. Такі інститути формують сприятливі умови для торгівлі між країнами, адже саме інститути виступають в ролі посередника укладання угод між країнами, проводять дослідження та узагальнюють статистичні дані у вигляді звітів, якими можуть користуватися всі країни. Міжнародні торгово-економічні

організації можуть впливати на очікування країн у співпраці та на поведінку сторін. Багатосторонні інститути можуть також сприяти мирним відносинам між її учасницями, створюючи сприятливі умови взаємовигідного співробітництва в вигляді торгівлі країн. Такі міжнародні відносини загалом спрямовані на зміцнення ефективного розвитку економіки України, покращення соціально-економічних умов її функціонування, підвищення зайнятості населення тощо.

Таким чином, зовнішньоторговельні взаємини між країнами, обсяг торгового обороту безпосередньо впливають як на рівень розвитку економіки держави в цілому, так і на співпрацю в інших сферах і розширення впливу країни на світовій арені. Слід зазначити, що уряд України з метою збільшення експортних можливостей вітчизняних товаровиробників та захисту економічних інтересів держави на зовнішніх ринках проводить ефективну роботу, яка спрямована на реалізацію переваг членства України у СОТ, та здійснює активну зовнішньоторговельну політику шляхом участі нашої країни у багатосторонніх торговельних переговорах. Тому, аналіз міжнародних торговельно-економічних відносин, якому присвячений наступний розділ дослідження дозволить виокремити найбільш сприятливі сегменти взаємодії, визначити пріоритетні напрямки розвитку відносин під впливом інтеграційних процесів.

Висновки до розділу 1

1. Питання розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору набувають особливої актуальності останнім часом через домінування продукції зазначеної галузі в структурі українського експорту. Визначено, що передумовами становлення сучасної концепції торговельно-економічних відносин є еволюція теорій міжнародної торгівлі, огляд якої надано в роботі, що дозволяє визначити існування широкого діапазону поглядів і суджень дослідників щодо передумов успішного ведення міжнародної торгівлі та

рекомендацій для державних інституцій відносно характеру її регулювання. Сам процес розвитку торговельних відносин на міждержавному рівні варто розглядати як поступовий рух від економічних контактів, до взаємодії, а потім до економічного співробітництва. Вищим рівнем є міжнародна економічна інтеграція. Приклад процесу розвитку надано відносно Європейського Союзу, основу та старт виникнення якого становило, як відомо, саме створення вільної зони торгівлі. Узагальнивши найважливіші тренди розвитку світової економіки, було запропоновано сучасні риси розвитку торговельно-економічних відносин в рамках зазначених трендів. Таким чином, розвиток торговельно-економічних відносин у сучасному глобалізаційному просторі передбачає подальшу конвергенцію ринкової економіки та регуляторного впливу з боку національних і наднаціональних інституцій, посилення конкурентних позицій окремих країн на світовому ринку та подальшу диверсифікацію рівнів їх розвитку. В рамках дослідження розвитку торговельно-економічних відносин варто розглядати їх крізь призму інституцій, ринків і безпосереднього міждержавного партнерства.

2. Для детермінації змісту розвитку торговельно-економічних відносин було здійснено огляд визначень і підходів до розуміння понять «міжнародні економічні відносини» та «міжнародні торговельні відносини». В результаті проведеного морфологічного аналізу сутність міжнародних торговельно-економічних відносин варто визначити як багаторівневий комплекс економічних взаємовідносин, які виникають між інституційними суб'єктами та суб'єктами господарювання, що набувають форми міжнародної торгівлі для реалізації потреб і інтересів суб'єктів, а також для укріплення міжнародного співробітництва. Враховуючи складність досліджуваного поняття було здійснено аналіз елементів його змістовної сутності, які об'єднують: форми, рівні взаємодії, рівні розвитку МТЕВ, закони розвитку МТЕВ, принципи МТЕВ, особливості МТЕВ, середовище розвитку МТЕВ, об'єкти та суб'єкти МТЕВ, у сукупності відображає зміст даного поняття: це сукупність господарських відносин, які відображають торгово-економічні зв'язки між суб'єктами (держави, міжнародні організації, міжнародні підприємства (ТНК), юридичні та фізичні особи), що здійснюються в процесі участі в міжнародному поділі праці та міжнародній торгівлі з урахуванням норм

міжнародного торговельного законодавства з метою поглиблення міжнародного торгово-економічного співробітництва.

3. Під розвитком міжнародних торговельно-економічних відносин варто розуміти поступовий рух по рівнях: від контактів до взаємодії, потім до співробітництва, і, нарешті, до найвищого рівня міжнародної інтеграції на всіх рівнях взаємодії (мегарівень, макрорівень, мезорівень і мікрорівень) для окремих підприємств та/або галузей виробництва за умови активного сприяння та підтримки державних інституцій в розрізі поглиблення та збалансування форм (упорядкування міжнародної міграції робочої сили з України, поглиблення міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин, пришвидшення міжнародного руху капіталу при недопущенні його відтоку з України, і найголовніше – зростання обсягів міжнародної торгівлі, що передбачає розширення географії експорту, збільшення обсягів експорту на існуючі міжнародні ринки, збільшення частки доданої вартості в експорті, зменшення імпорту та зміна його структури з продовольчого характеру на виробничий – придбання сучасних засобів виробництва, технологій та об'єктів інтелектуальної власності) сприятиме посиленню позицій української економіки на міжнародному просторі та безпосередньо в міжнародній торгівлі. Для аграрного сектору розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин передбачає збільшення обсягів експорту традиційних культур на міжнародні ринки, розширення географії традиційних культур, освоєння міжнародних ринків нових культур на основі стійких довготривалих зв'язків міждержавного та міжрегіонального рівня, передумовами якого варто визнати активізацію використання експортного потенціалу, підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, зміцнення інституційних зв'язків корпоративного і національного рівня України із провідними інституціями глобального рівня.

4. На основі розроблених дефініцій було запропоновано базис понять дослідження, який об'єднує експортний потенціал, інституційне середовище торговельно-економічних відносин, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, якість міжнародних торговельно-економічних відносин. Запропонований зміст зазначених понять становить теоретичний базис даного дослідження.

5. Визначаючи важливу роль експортного потенціалу в забезпеченні розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору, було проведено узагальнення підходів до розуміння його природи та сутності. Розуміння експортного потенціалу галузі, регіону або держави в цілому передбачає як врахування економічних потенціалів суб'єктів господарювання, так і взаємодію між ними, включаючи коопераційні зв'язки, співпрацю всередині кластерів і вертикальну інтеграцію окремих суб'єктів господарювання. Під експортним потенціалом аграрного сектору варто розуміти здатність суб'єкта (сільськогосподарської галузі) виробляти та реалізовувати продукцію належного рівня конкурентоспроможності, яка відповідає вимогам міжнародних ринків із врахуванням потреб забезпечення продовольчої безпеки держави, що створюється комбінацією наявних ресурсів, невикористаних резервів і сприятливих можливостей внутрішнього і зовнішнього середовища у поєднанні з транспортною, логістичною та складською інфраструктурою, та міжгосподарськими зв'язками в рамках кооперації, інтеграції та кластеризації.

6. Відповідно до положення дослідження щодо обґрунтування забезпечення розробки шляхів розвитку торговельно-економічних відносин крізь призму ринків, міждержавного партнерства та інституцій, в роботі було розглянуто інституційні засади міжнародних торговельних зв'язків України в аграрному секторі, які включають сукупність нормативних актів, особливо тих, які стосуються спрощенню експортно-імпоротної діяльності в Україні, міжнародних договорів про участь нашої держави у міжнародному співробітництві. В роботі побудовано логіко-структурну схему інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, що дозволило систематизувати та структурувати інституційне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків. В основі побудови даної схеми знаходиться регуляторний вплив глобального рівня, який об'єднує чисельні міжнародні організації, які регулюють, регламентують і впорядковують міжнародну торгівлю, на національний рівень, представлений чисельними вітчизняними інституціями, які і собі зумовлюють функціонування громадських об'єднань, галузевих професійних організацій, українських аграрних бізнес-асоціацій, аграрних

компаній, агрохолдингів, фермерських господарств на корпоративному рівні. Варто зауважити, що за останні декілька років значних змін зазнав національний рівень після створення Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, в якому, на відміну від попередника, значно більше департаментів і директоратів, які безпосередньо сприяють розвиткові торговельно-економічних відносин аграрного сектора.

Основні результати дослідження опубліковані у працях [209, 206, 208, 213, 210].

Список використаних джерел: [1; 3; 4; 5; 8; 10; 13; 14; 20; 21; 22; 23; 25; 27; 28; 29; 31; 32; 35; 36; 38; 39; 42; 46; 50; 51; 52; 53; 60; 61; 62; 63; 66; 68; 70; 72; 80; 84; 87; 89; 90; 95; 97; 98; 99; 101; 102; 104; 105; 107; 131; 132; 133; 134; 138; 139; 141; 143; 144; 145; 146; 147; 148; 149; 152; 153; 158; 159; 162; 163; 164; 168; 170; 172; 174; 177; 178; 180; 182; 192; 194; 195; 202; 204; 218; 219; 220; 226; 229; 236; 237; 250; 251].

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз особливостей розвитку міжнародної торгівлі вітчизняною сільськогосподарською продукцією

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується збільшенням обсягів світової торгівлі, яке навіть перевищує зростання обсягів світового виробництва. Такими високими темпами світова міжнародна розвивається з другої половини ХХ століття. Постійне зростання обсягів світової торгівлі було викликано такими факторами, як розвиток міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація виробництва, науково-технічний прогрес, зростання транснаціоналізації капіталу, активна діяльність транснаціональних корпорацій на світовому ринку, лібералізація міжнародної торгівлі, розвиток торговельно-економічної інтеграції. Спад в економіці, що виник внаслідок світових дестабілізуючих процесів 2008–2009 рр., зумовив істотне падіння обсягів світового виробництва і, як наслідок, падіння обсягів світової торгівлі. З 2010 р. почалося поступове збільшення світового виробництва, що спричинило зростання кількості зовнішньоторговельних операцій. Але, слід зауважити, що збільшення є нижчим, ніж очікувалось. Так, згідно зі щорічним звітом про стан міжнародної торгівлі, представленим Секретаріатом Світової організації торгівлі (СОТ), приріст глобальної торгівлі у 2018 р. склав усього 2,8% (хоча в середині 2018 р. прогнозували 4%), що приблизно відповідає середньому показнику за попередні три роки – 2,4% [121].

Слід зазначити, що для подальшого розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в період невизначеності світової економіки вкрай

важливим стає аналіз статистичних даних в цій сфері, які дозволяють прослідкувати динаміку змін в міжнародній торгівлі та визначити найкращий напрямок торговельної політики кожної держави.

Досліджуючи актуальні дані СОТ, було виявлено, що міжнародна торгівля та ВВП зростали в тандемі за останні десять років, так порівняно з 2008 р. зростання склало 26% (рис. 2.1).

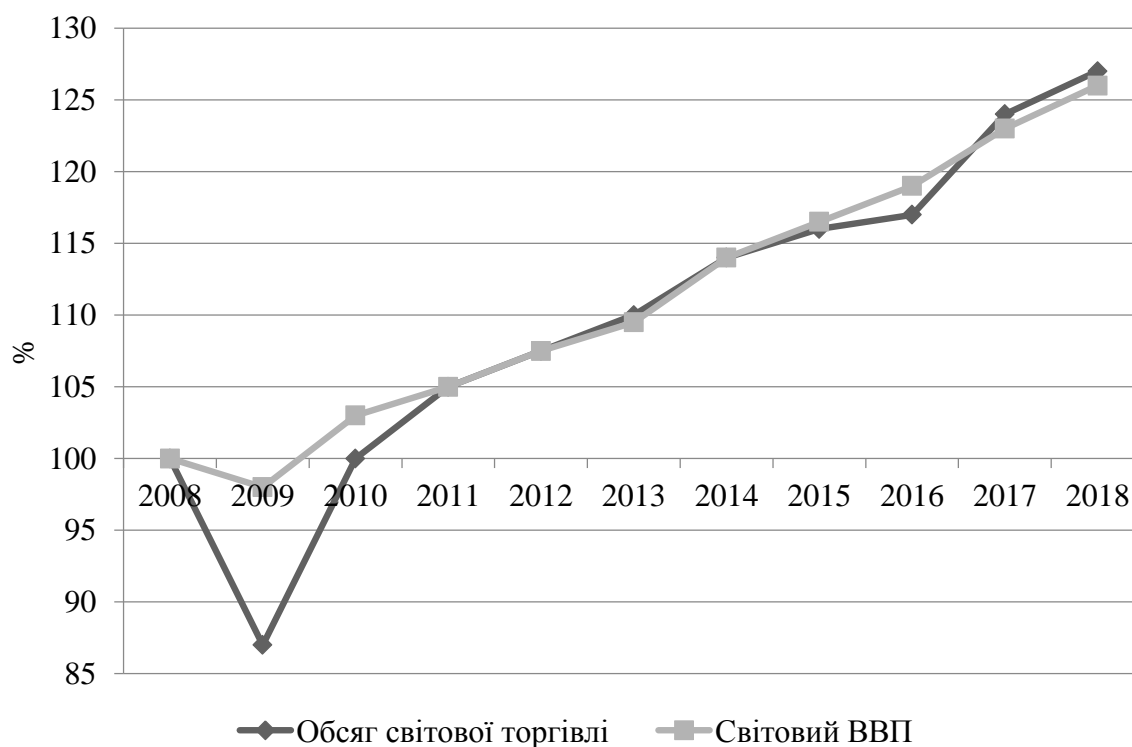

Рис. 2.1. Динаміка обсягів світової торгівлі та ВВП (побудовано за даними СОТ [121])

Аналізуючи динаміку світової торгівлі за основними групами товарів (рис. 2.2) слід зазначити, що найбільший приріст відбувся за період з 2008 по 2018 рр. саме сільськогосподарської продукції (+ 36%). Експорт промислових товарів також збільшився – на 26 % у 2018 р. у порівнянні з 2008 р. Що стосується світового експорту палива та гірничодобувної продукції, то він зменшився та становив у 2018 р. 91% порівняно з 2008 р. Така ситуація пояснюється поєднанням більш слабого попиту та збільшення постачання, що у підсумку призводить до зниження цін на пальне.

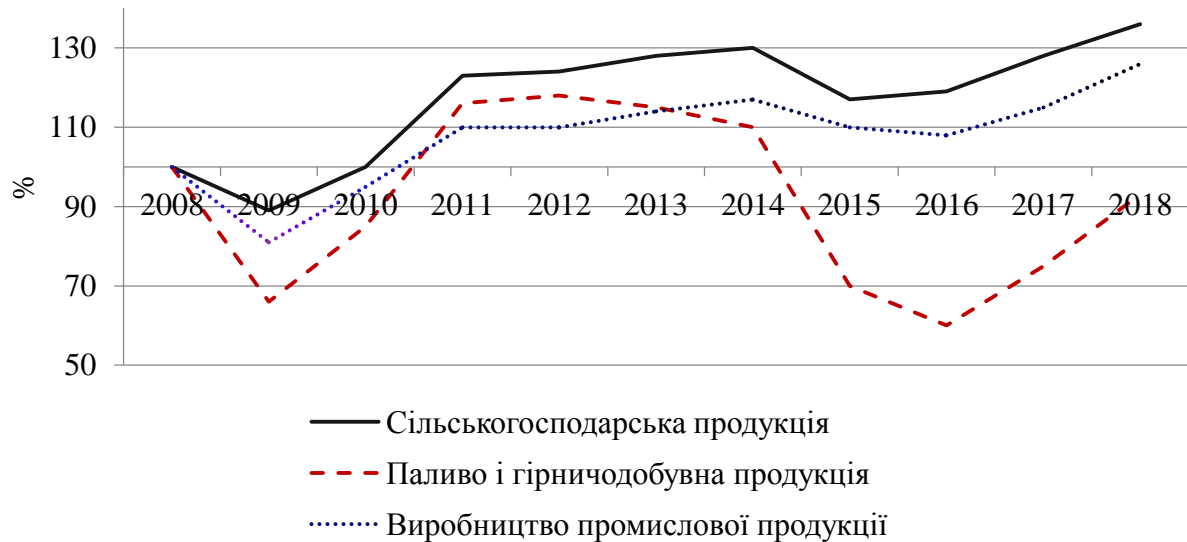

Рис. 2.2. Динаміка світової торгівлі за основними групами товарів
(побудовано за даними СОТ [121])

Необхідно акцентувати увагу, що починаючи з 2016 року, міжнародна торгівля усіма основними групами товарів показала зростання. Основними експортерами сільськогосподарської продукції у 2018 році є (рис. 2.3) Європейський Союз, США, Бразилія, Китай, порівняно з 2017 роком втратила позиції кілька країн: Індія просунулася на восьме місце, Австралія на дев'яте, Мексика перемістилася на десяте.

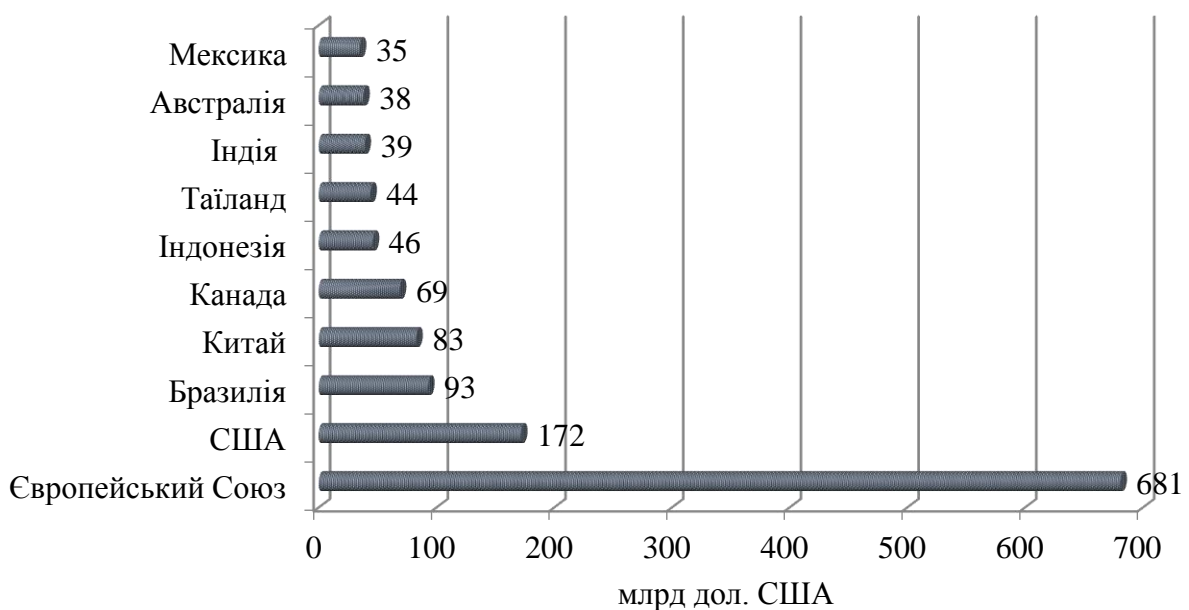

Рис. 2.3. Топ 10 експортерів сільськогосподарської продукції в 2018 р. [121]

Отже, як було зазначено у теоретичному розділі роботи однією із найважливіших складових торговельно-економічних відносин є міжнародна торгівля, детальний аналіз якої доцільно представляти показниками динаміки експортно-імпоротної діяльності. Для отримання обґрунтованих висновків щодо масштабності та значущості зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією для економіки України, проаналізуємо відповідні статистичні дані Держкомстату (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя). На рис. 2.4 представлено узагальнені показники експорту та імпорту торгівлі товарами, сальдо та значення приросту.

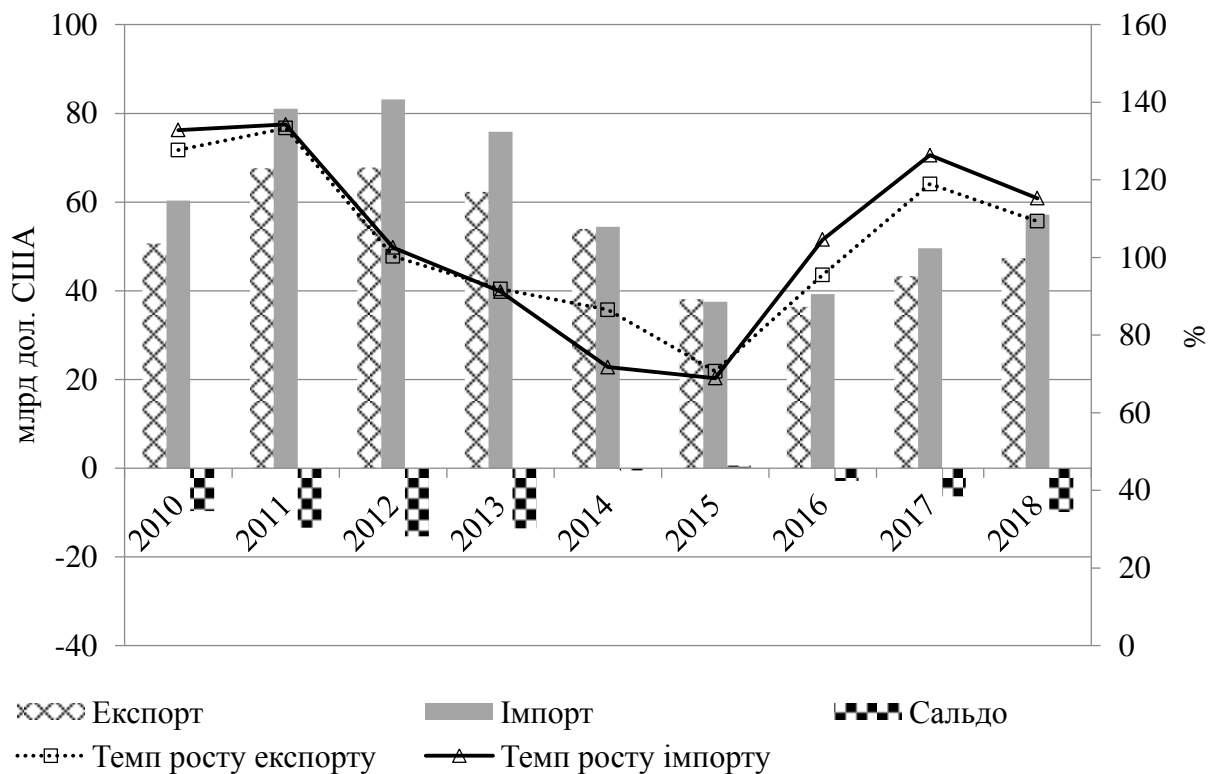

Рис. 2.4. Аналіз експортно-імпоротної діяльності в торгівлі товарами
(побудовано за даними [114])

Як бачимо за всі роки крім 2015 року має місце від'ємне значення сальдо зовнішньої економічної торгівлі товарами. З 2012 р. до 2014 р. сальдо скорочувалася, набувши позитивного значення в розмірі 610 млн дол. у 2015 р. З 2016 р. знову почало зростати від'ємне значення сальдо

зовнішньоторговельної діяльності за рахунок перевищення темпу росту імпорту над експортом.

На рис. 2.5 представлений аналогічний аналіз торгівлі товарами за аграрним сектором.

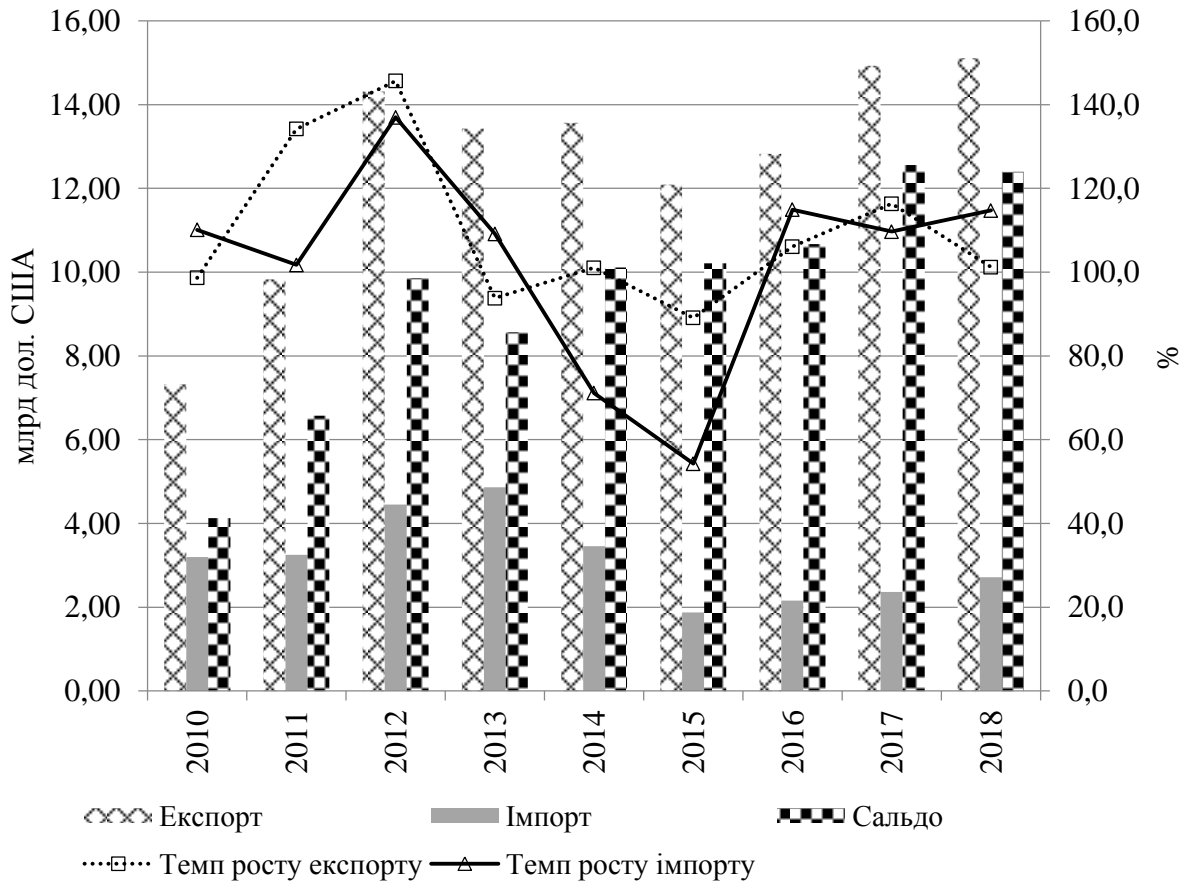

Рис. 2.5. Аналіз експортно-імпортової діяльності в торгівлі товарами аграрного сектору (побудовано за даними [114])

На відміну від загальної ситуації по Україні даний сектор відрізняється стабільно позитивним значенням сальдо експортно-імпортової діяльності, яке за досліджуваний період стабільно збільшувалося за виключенням 2013 р., що пояснюється ускладненням геополітичного та внутрішнього-економічного стану нашої держави, коли темп приросту імпорту (109,2%) значно перевищив це ж значення за експортом (93,8%). Це дозволяє стверджувати, що, на відміну від загальнодержавних значень показників, аграрний сектор виступає як виражений постачальником валютних надходжень та формує таким чином імідж нашої держави в очах зовнішніх контрагентів. Важливим показником

аналізу зовнішньої торгівлі є покриття експортом імпорту товарів, що представлено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Динаміка покриття експортом імпорту (побудовано за даними [114])

Як бачимо з рис. 2.6 з 2014 р. в аграрному секторі стрімко збільшувався цей показник, досягнувши у 2015 р. свого максимуму в розмірі 644,5%. В наступні роки він зменшився, залишаючись між тим на достатньо високому рівні. Ці результати свідчать, що аграрний сектор на відміну від вітчизняної економіки в цілому має потужний експортний потенціал, який успішно реалізовується та має всі тенденції до подальшого зростання. На рис. 2.7 надано результати прогнозування експорту, здійсненого Національно-науковим центром «Інститут аграрної економіки», який, як ми бачимо, в цілому за обсягом продовжує намічений тренд щодо зростання експорту, але зі зниженням фізичного обсягу експорту пшениці з 2019 року по 2020, та із його подальшим збільшенням до 2025 року.

Такі висновки є особливо важливими враховуючи виключну роль цього товару в існуючій структурі експорту української продукції аграрного сектору, що наведено на рис. 2.8. З наведених даних можна стверджувати, що експорт

зернових культур з 2012 року складає близько половини всього експорту продукції агросектору.

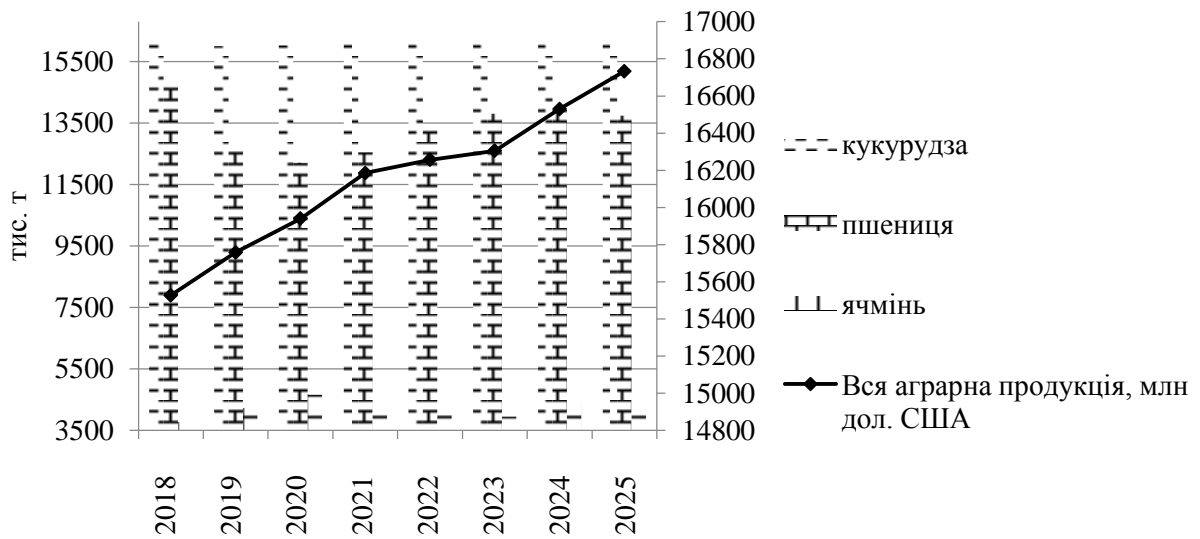

Рис. 2.7. Прогноз українського експорту відповідно до розрахунків Національно-наукового центру «Інститут аграрної економіки» (побудовано за [150])

Друге місце посідають жири та олії тваринного або рослинного походження, які займають в середньому близько третини від експорту, але на відміну від зернових їх питома вага поступово 2010 року до 2015 року скорочувалася, а з 2016 року знову збільшилася, та наразі складає 31%. Третє місце займають насіння та плоди олійних рослин, які переважно представлені соняшником. Всі інші культури разом займають не більше ніж 13%-15%.

На відміну від експорту вона є більш диверсифікованої та сформована такими групами продукція аграрного сектору: в найбільшій мірі Україна імпортує їстівні плоди та горіхи, питома вага яких в середньому складає близько 22%, подібний, але менший обсяг займає риба і ракоподібні, питома вага яких за останні роки поступово збільшується та наразі складає 19,2%. На третьому місці знаходяться насіння і плоди олійних рослин, питома вага яких суттєво збільшилася з 2010 року (5,6%) до 2017 р. (15,1%).

Відчутною є доля імпорту жирів та олій тваринного або рослинного походження, яка в середньому займає близько 11% та кави та чаю – 8%.

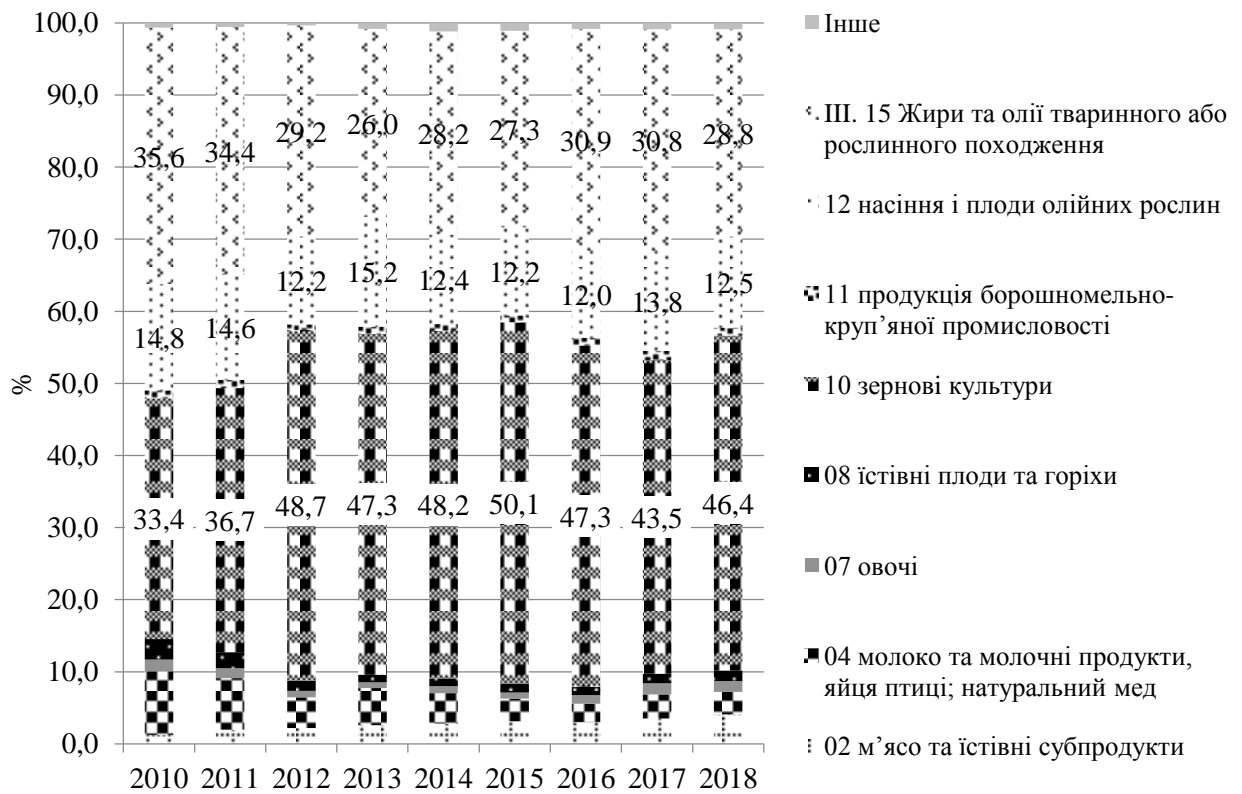

Рис. 2.8. Структура експорту вітчизняної продукції аграрного сектору за обсягом реалізації [114]

Структура імпорту представлена на рис. 2.9.

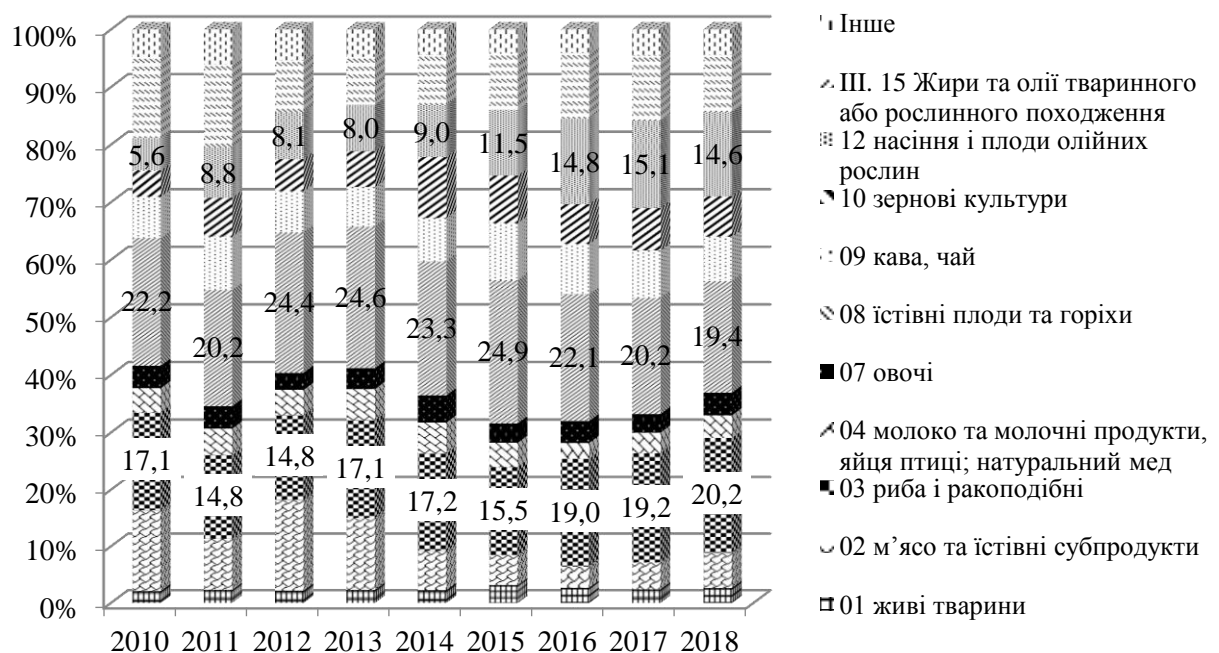

Рис. 2.9. Структура імпорту вітчизняної продукції аграрного сектору за обсягом реалізації [114]

Також 9% від загального імпорту продукції агросектору складає м'ясо та їстівні субпродукти. В зазначеній структурі особливої уваги вимагає така стаття як «риба та ракоподібні», адже, враховуючи природно-географічні, кліматичні умови, наявні трудові ресурси із відповідним рівнем кваліфікації, рівень капіталомісткості, саме ця стаття імпорту може бути суттєво зменшена шляхом розвитку даної галузі тваринництва в аграрному секторі нашої держави. Так як окремі статті імпорту, до яких варто віднести: каву та чай, окремі види горіхів, окремі види олійних рослин та жирів рослинного походження, на даний момент не доцільно розглядати як перспективні з точки зору імпортозаміщення.

Загальна характеристика ролі аграрного сектору в експорті та імпорті представлена на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Питома вага експорту та імпорту продукції аграрного сектору в загальному експорті-імпорті [114]

Як бачимо з наведених результатів доля імпорту аграрного сектору коливається в межах 5,3%, із збільшенням в несприятливі роки для економіки держави (2013 та 2014 рр.), та поступовим скороченням до 2017 р. Натомість роль аграрного сектору в експорті стабільно зростає з 2010 р., коли вона

складала 14,4% до 34,5% у 2017 р. Якщо збільшення питомої ваги експорту з 2013 р. по 2015 р. мало місце на рівні негативних тенденцій щодо його приросту поряд із загальним скороченням експорту, і даний факт досить складно вважати позитивною динамікою, то збільшення питомої ваги у 2017 р. поряд із поступовим зростанням експорту в цілому, свідчить про значне місце, яке посідає дана галузь в загальній структурі торговельно-економічних відносин в Україні. Досліджуючи географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами (табл. 2.1), слід визнати переважання як за експортом, так і за імпортом (починаючи з 2014 р.) європейських країн.

Таблиця 2.1

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі України товарами

Рік	Країни СНД	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Усього, млн дол. США
Експорт, %							
2009	33,94	25,86	30,56	6,62	2,83	0,05	39695,7
2010	36,46	26,90	26,68	5,87	3,89	0,06	51405,2
2011	38,27	26,96	25,93	4,89	3,73	0,04	68394,2
2012	36,78	25,31	25,69	8,19	3,79	0,07	68830,4
2013	34,87	26,95	26,55	8,05	3,42	0,06	63320,7
2014*	27,61	31,77	28,48	9,46	2,55	0,04	53901,7
2015*	20,47	34,75	32,47	9,98	2,06	0,04	38127,1
2016*	16,59	37,92	32,44	10,63	2,02	0,05	36361,7
2017*	15,99	41,38	29,97	9,36	2,79	0,17	43264,7
2018*	14,84	43,53	29,06	8,72	3,42	0,10	47335,0
Імпорт, %							
2009	43,34	35,73	14,39	1,36	4,84	0,33	45433,1
2010	43,95	32,93	16,50	1,44	4,74	0,43	60742,2
2011	45,05	32,76	16,08	1,14	4,74	0,23	82608,2
2012	40,72	32,54	20,23	1,00	5,25	0,23	84717,6
2013	36,29	37,11	19,79	0,97	5,64	0,12	76986,8
2014*	31,74	41,12	19,93	1,25	5,55	0,33	54428,7
2015*	27,95	44,42	19,29	1,60	6,23	0,45	37516,4
2016*	21,82	47,06	22,73	1,41	6,61	0,31	39249,8
2017*	23,14	46,21	21,53	1,45	7,29	0,31	49607,2
2018*	23,10	44,36	23,81	1,33	7,19	0,12	57187,6

Примітка: * – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Незважаючи на значне падіння обсягів експорту та імпорту товарів у 2015 р. порівняно з 2012 р. (на 44,6% та 55,7% відповідно), позитивним моментом є активізація європейського напрямку торгово-економічних зв'язків. При цьому важливо акцентувати увагу, що держава має ряд угод в контексті європейського економічного співробітництва, але це не заважає розвивати багатовекторну торгово-економічну політику. З 1.09.17 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набрала чинності в повному обсязі, що означає цілісне вбудовування української держави в систему європейської співпраці. Слід акцентувати увагу, що в 2018 році зовнішньоторговельний оборот між ЄС і Україною порівняно з 2015 роком збільшився на 55,6% і склав 44,46 млрд дол., в тому числі завдяки тому, що з 01.09.2017 р. набула чинності Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Окрім цього, в рамках загального режиму автономних торговельних преференцій в 2014 – 2016 рр. українському експорту надавався доступ до ринку ЄС на умовах ПВ ЗВТ. Це не тільки спровокувало активізацію економічних відносин між партнерами, але й надало Україні можливості для зміцнення економіки та диверсифікації експорту. Відповідно до статистичних даних Європейського Союзу, товарообіг між Україною та ЄС в період з 2014 р до 2018 р стабільно збільшується, що наочно продемонстровано на рис. 2.11.

Дані, що представлені на рис. 2.11, відображають товарообіг Європейського Союзу з Україною. Можна зазначити, що для України характерний незначний торговий дефіцит, адже імпорт європейських товарів трохи вище, ніж експортні поставки української продукції на європейські ринки. Наразі Європейський Союз є ключовим торговим партнером України, торгівля з якими становить близько 43,53% (2018 р.) від загального відсотка торгівлі з зарубіжними партнерами. Найбільш активними торговими партнерами серед європейських держав є Німеччина, Польща, Італія, Словаччина і Угорщина. У торгівлі з усіма перерахованими державами так само превалює імпорт європейських товарів. В 2018 р. найбільшим

експортером в Україну стала Німеччина (5,03 млрд дол.), а найбільшим імпортером товарів з України стала Польща (3,26 млрд дол.).

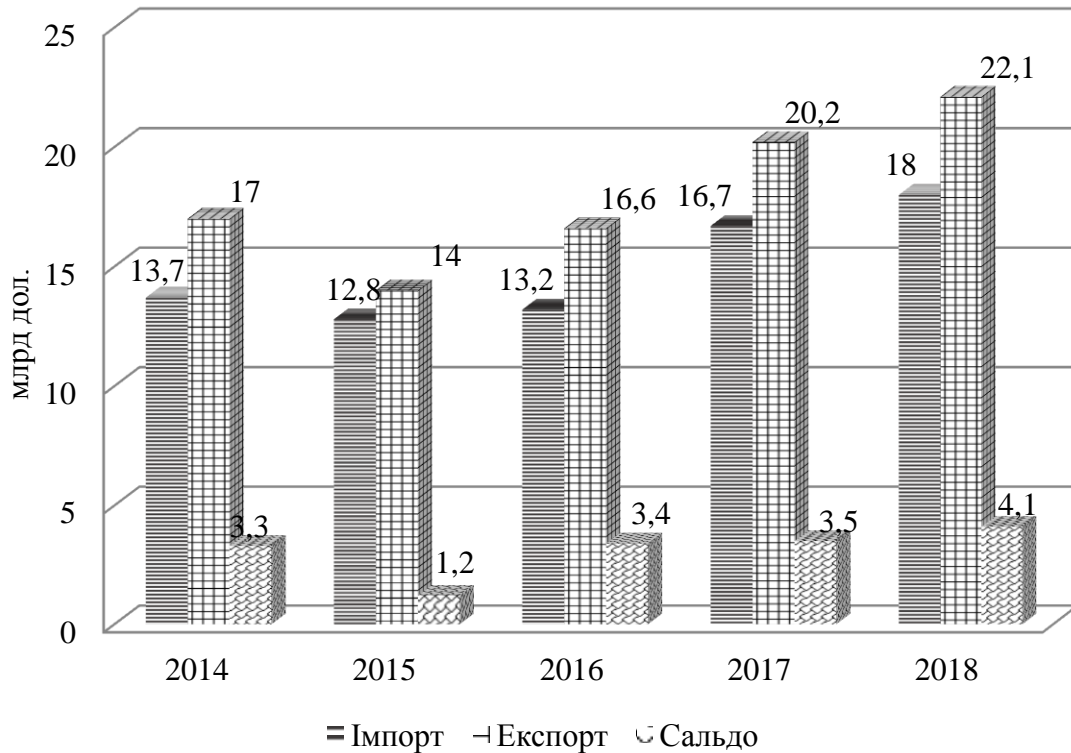

Рис. 2.11. Динаміка торгівлі товарами ЄС з Україною [114]

Слід зазначити, що сільськогосподарська продукція є важливим експортним товаром України, торгівля яким характеризується наявністю профіциту щодо української сторони. Так, експорт продукції даної категорії товарів збільшився на 41,6% з 3,974 млрд дол. у 2014 р. до 5,627 млрд дол. в 2018 р. (рис. 2.12). У той же час імпорт продукції сільського господарства з держав-членів ЄС збільшився тільки на 18,6% з 1,741 млрд дол. до 2,064 млрд дол. Слід акцентувати увагу, що до європейської інтеграції можна віднести і наявність Угоди про вільну торгівлю між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ), яка набула чинності 1.06.2012 р. На поточний момент до складу ЄАВТ входить Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія, саме з цими державами Україна розвиває торговельно-економічні відносини.

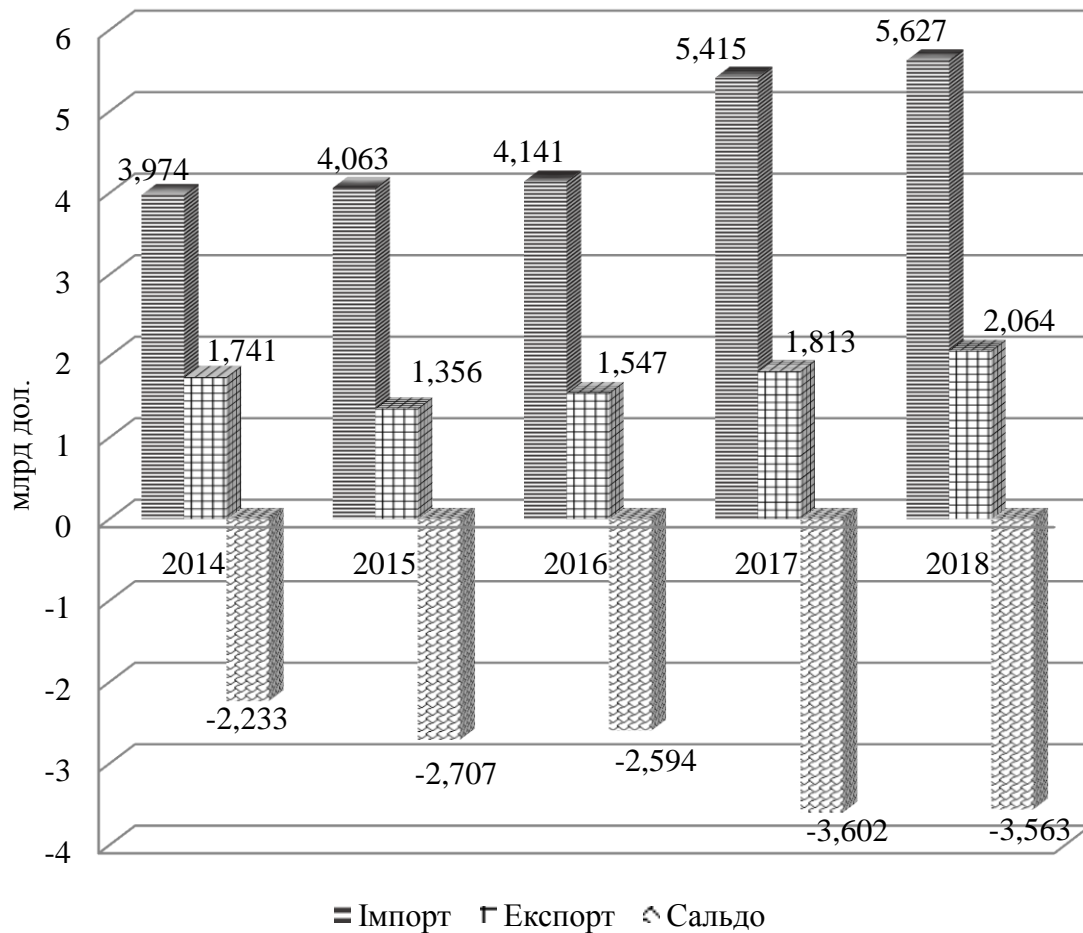

Рис. 2.12. Динаміка торгівлі сільськогосподарською продукцією ЄС з Україною [114]

Основним фокусом Угоди, укладеної між сторонами є лібералізація торгівлі товарами. Торгово-економічна взаємодія так само доповнюється двосторонніми угодами щодо сільськогосподарської сфери з такими державами як Ісландія, Норвегія, Швейцарія. За статистичними даними ЄАВТ [235] станом на 2018 р. найактивнішими торговими партнерами для України є Швейцарія та Норвегія. У торгових відносинах між Швейцарією і Україною переважає швейцарський експорт товарів на українську територію (357 млн євро у 2018 р.). Динаміка обсягу торгівлі між Європейською асоціацією вільної торгівлі та Україною представлена на рис. 2.13. Слід зазначити, що незважаючи на падіння експорту продукції ЄАВТ в Україну в 2015 р., ситуація поступово покращується в сприятливому руслі.

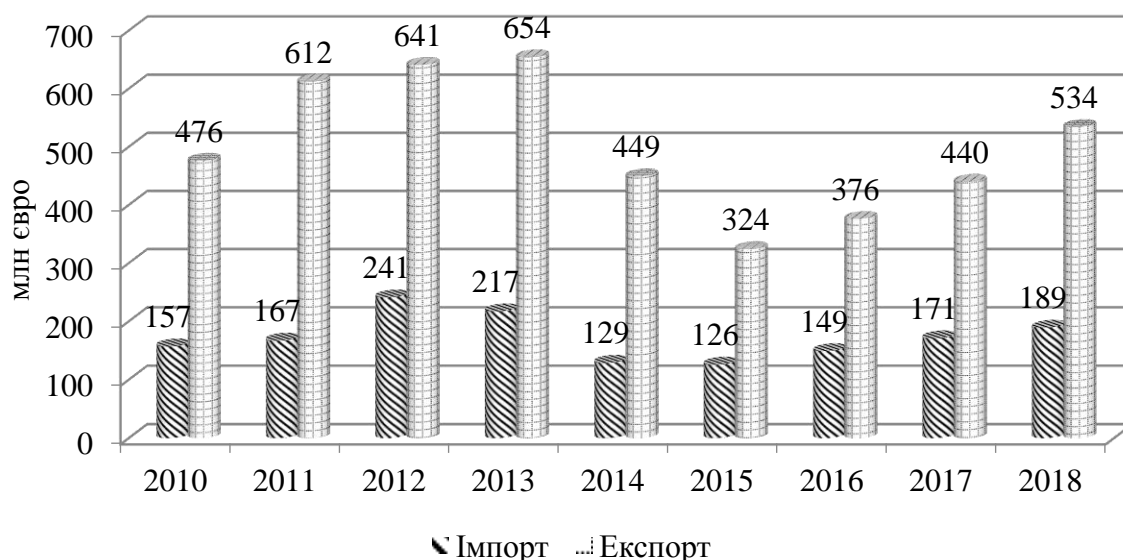

Рис. 2.13. Динаміка торгівлі між ЄАВТ та Україною [114; 235]

Основною позитивною стороною партнерства в ЄАВТ для України є не тільки можливість безмитного вивезення своїх товарів на ринки даних країн, але також і залучення інвесторів, що важливо для української економіки на сучасному етапі. Так, загальний рівень іноземних інвестицій в економіку нашої країни є дуже низьким (близько 1,5% за 2017 р.[114]), а відносно підприємств аграрного сектору вони формуються переважно за кошти самих підприємств та частково фінансуються з державного бюджету. При цьому основним інвестором в українську економіку є Європейський Союз. Так, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) з боку Європейського Союзу станом на 01.01.2019 р. склали близько 57,6% від загального відсотка ПІІ, про що свідчить Національний Банк України.

Що стосується загального обсягу ПІІ в Україну (рис. 2.14), то починаючи з 2010 року вони поступово зростали до 2014 року (53704 млн дол. США). Але після цього ПІІ почали спадати: станом на 01.01.2019 р. ПІІ зменшилися на 21412,1 млн дол. США в порівнянні з 2014 роком.

Основні причини такого значного падіння спаду пов'язані з наявністю політичних та економічних проблем в Україні та загроз безпеці. Відповідно до результатів моніторингу інвестиційної привабливості України, який було здійснено Dragon Capital [113], важливими перешкодами інвестування, окрім

воєнного положення на сході України, є відсутність довіри до судової системи та високий рівень корупції.

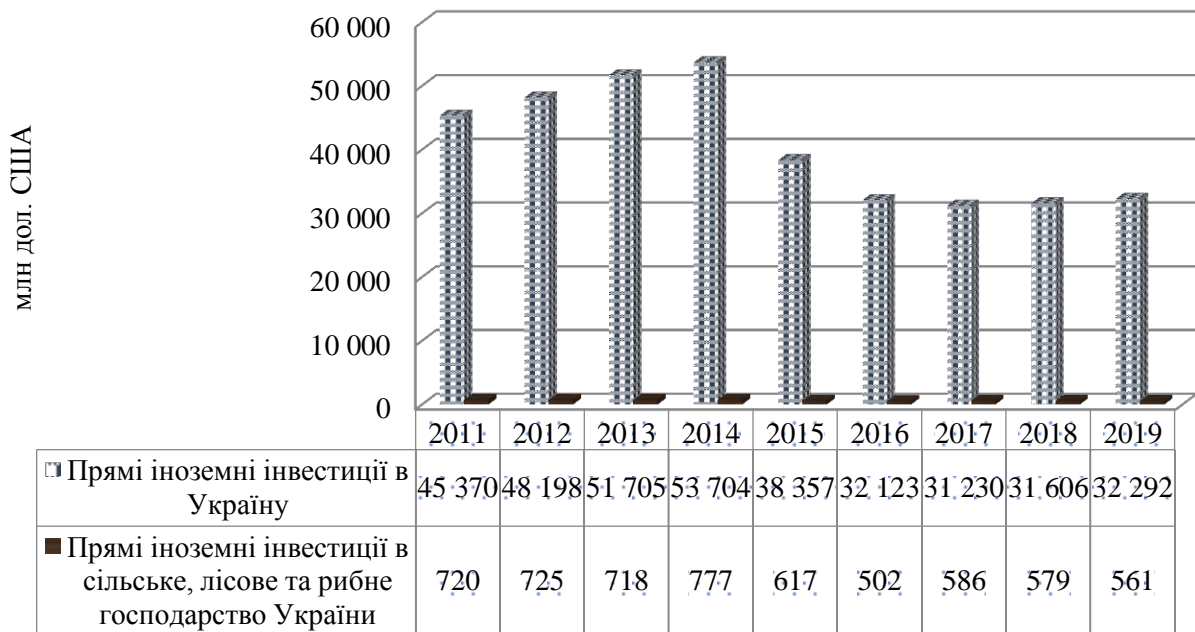

Рис. 2.14. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну (обсяги на 1 січня відповідного року) [114]

Негативно впливають також нестабільний валютний курс та неефективна фінансова система. Слід також розуміти, що незважаючи на позитивні наслідки іноземних інвестицій, серед яких: стабільні грошові надходження; розвиток технологій, управлінських навичок, обмін досвідом; стимулювання зростання попиту на кваліфікований персонал та підвищення рівень добробуту населення, існують й негативні моменти. Серед найбільш впливових це: вищий рівень оплати праці на підприємствах з іноземним капіталом; витіснення державних підприємств біль сильними компаніями з іноземним капіталом; можливість скорочення обсягу українського експорту та імпорту.

Необхідно також зазначити, що членство України у Світовій організації торгівлі (СОТ) сприяє активній участі держави в багатосторонніх торговельних переговорах, дозволяє відстоювати економічні інтереси бізнесу завдяки спеціальним майданчикам СОТ та шляхом використання механізму врегулювання суперечок. Успішне застосування ефективних механізмів СОТ

та реалізація існуючих можливостей захищають українські підприємства аграрної сфери від недобросовісної конкуренції на регіональних та світових ринках.

Завдяки членству в СОТ Україна активно співпрацює з країнами Азії, що підтверджує аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі товарами. Так, товарообіг між Китаєм та Україною за 2018 р. збільшився на 14,5% та склав 8,82 млрд дол. Це означає, що Китай є стратегічним партнером для України, тому розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин є актуальним явищем.

Зазначимо також, що товарообіг між США та Україною за останні роки зріс майже на 70%, в 2018 р. збільшився на 31,6% український експорт у США. За оцінками експертів у рамках Генералізованої системи преференцій (ГСП) США Україна протягом 2012 – 2017 років щорічно експортувала до США товарів на суму від 26 до 70 млн дол. США, серед продукції сільського господарства важливе місце займає сировина для кондитерських виробів та окремі види шоколадної продукції [95].

Слід враховувати, що агропромислова продукція є сировинним товаром, тому торгівля нею має ряд особливостей. В першу чергу, це нестабільність ринку. Пов'язано це переважно з залежністю від кліматичних умов. По-друге, підвищуються вимоги імпортерів до екологічної безпеки товарів. По-третє існує високий ступінь монополізації. Так, найбільші торговельні підприємства прагнуть установлювати монопольно високі ціни на сировинних ринках, при цьому внутрішньокорпоративні постачання сировини ведуться за зниженими трансфертними цінами. Також слід зазначити, що в деяких країнах зростає державне втручання у визначення обсягів, напрямів, форм і методів торгівлі сировинними і продовольчими товарами.

Необхідно зазначити, що потенціал для розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та іншими державами є, адже на сьогоднішній день нашу країну сприймають як можливу альтернативу основними торговельними партнерами. Пов'язано це з тим, що певні країни

диктують свої правила ведення торгово-економічного і політичного співробітництва, тож не завжди приходять до консенсусу в питаннях сільського господарства.

Таким чином, зовнішня політика України на сьогодні перебуває у складному становищі, що обумовлено рядом причин: за останні п'ять років значно пришвидшилися темпи падіння як експорту, так і імпорту; закріпилася сировинна спрямованість українського експорту; через війну на Сході Україна втратила найважливішого торговельного партнера – Росію; тощо. Проаналізувавши динаміку зовнішньої торгівлі України слід відзначити, що її розвиток характеризується рядом проблем, серед яких не тільки нераціональна структура вітчизняного експорту, але й диверсифікація геополітичних або регіональних пріоритетів. Саме тому, потрібно проводити активну оптимізацію державної політики у сфері зовнішньої торгівлі.

Отже, незважаючи на те, що агропромисловий комплекс є однією з основних експортних галузей для нашої держави, зовнішня торгівля в Україні розвивається нерівномірно і є ще чимало проблем, які потребують вирішення. У зв'язку з цим, роль України на світовій торговельній арені є незначною. Тому з метою стимулювання структури зовнішньої торгівлі української економіки до розвитку та зміни зовнішніх орієнтирів країни важливо розвивати співробітництво з індустріально розвиненими країнами і міжнародними організаціями та співтовариствами, залучати іноземні інвестиції у сферу виробництва, просувати конкурентоспроможні товари на міжнародні ринки. Для поглиблення торгово-економічних відносин України необхідно оцінити потенціал міжнародних ринків сільськогосподарської продукції і розробити стратегію завоювання ринку даної продукції, але для цього необхідно конкурувати з основними партнерами.

2.2. Методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі

Процеси розвитку сучасної системи міжнародних торговельно-економічних відносин знаходяться під впливом зростаючої глобалізації світової економіки, що є логічним продовженням світових господарських зрушень. Економічний розвиток у цілому, а також господарське життя окремих країн і регіонів суттєво модифікується, зазнаючи впливу нових чинників. Глобалізація викликає багатоманітні й неоднозначні наслідки, які в першу чергу впливають на фінансовий сектор, а їх позитивний або негативний вектор багато у чому залежить від рівня розвитку національної економіки, позиції країни у світовому господарстві, її участі у процесах інтернаціоналізації та транснаціоналізації. Жодна країна не може лишатися осторонь цих процесів через їх прямиий зв'язок з особливостями посилення міжнародного поділу праці, впровадження постіндустріальних технологій виробництва, перетворенням інформації, соціалізацією економічних процесів, демократизацією політичних інституцій тощо. У зв'язку з цим, стан міжнародних торговельно-економічних відносин здійснює значний вплив на умови і рівень конкурентоспроможності будь-якої країни.

Враховуючи важливість підвищення рівня конкурентоспроможності будь-якої країни та з метою ґрунтовного дослідження торговельно-економічних відносин між країнами, обґрунтування привабливих торговельних позицій в аграрному секторі та визначення перспективних експортно-імпортних операцій між країнами виникає необхідність оцінювання рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин. В цьому контексті на основі проведеного в першому розділі узагальнення розроблено методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, схема якого представлена на рис. 2.15.

Рис. 2.15. Методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі

Передумовою формування якого є детальний аналіз та обґрунтування відповідного методичного інструментарію.

Слід зазначити, що дослідження наукових та прикладних напрацювань з даної проблематики підтвердив використання досить різноманітної сукупності загальнонаукових методів, що обґрунтовує також наявність змістовних розбіжностей у предметній області. З метою виокремлення найбільш оптимальних та доцільних в рамках нашого дослідження було здійснено узагальнення методів багатовимірного статистичного аналізу (табл. 2.2) з визначенням їх спрямованості застосування, а також переваг та недоліків використання.

Узагальнення методів багатовимірного статистичного аналізу для дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин

Типи аналізу	Можливості застосування для аналізу МТЕВ	Переваги	Недоліки
Кореляційний аналіз	використовується при оцінці торговельних потоків між країнами на сучасному етапі, оптимізації структури товарообігу та визначенні найбільш вагомих залежностей складових індексу GCI для двох країн і виявленні асиметричності складових їх розвитку	Можна зробити ряд певних висновків не тільки про наявність, але про характер взаємозалежності	Всі результати, отримані за допомогою аналізу можна використовувати тільки в області дослідження
Регресійний аналіз	Для достовірного відтворення об'єктивно існуючих у міжнародній економіці інтеграційних процесів необхідно виявити суттєві взаємозв'язки та дати їм кількісну оцінку	Простота, гнучкість, а також однаковість їх аналізу та проектування	Складність визначення виду функціональної залежності, а також трудомісткість визначення показників моделі
Факторний аналіз	Для знаходження товарних позицій, які мають найбільший вплив на формування торговельного балансу між країнами, та кількісної оцінки рівня їх впливу	Дає можливість формувати та змінювати показники досліджуваного об'єкта шляхом відповідного підбору та коригуванням чинників, які їх обумовили	Неможливість включення у модель вільного набору факторів
Канонічний аналіз	Так для аналізу торговельно-економічних відношень між країнами доцільно розробити канонічну модель залежності експорту й імпорту між цими країнами	Дозволяє досліджувати залежність між двома системами показників, які описують різних стан явищ та процесів в економіці	Неврахування комплексності стратегічних цілей явища
Кластерний аналіз	Обґрунтовується необхідністю визначення однорідних груп товарів, які беруть участь в експортно-імпортних операціях обох країн	Кластерний аналіз дозволяє виявити проблемні ситуації і намітити шляхи їх вирішення	Склад і кількість кластерів залежить від обраних критеріїв розбиття
Таксономічний аналіз	Визначення таксономічного показника розвитку міжнародних економічних відносин	Процес стандартизації показників, можливість працювати з багатовимірними економічними об'єктами	Суб'єктивність оцінки при розподіленні елементів на стимулятори та дестимулятори

Отже, етапність реалізації методичного підходу до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі полягає у:

загальному аналізі сучасного стану торговельно-економічних відносин між країнами в аграрному секторі, який дозволить виокремити чинники розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин та обґрунтувати сукупність показників для їх оцінювання;

визначенні інтегральних показників за формами міжнародних торговельно-економічних відносин та визначення узагальнюючого показника розвитку МТЕВ.

Слід зазначити, що в якості ключових показників, які характеризують стан міжнародних торговельно-економічних відносин, більшість вчених-теоретиків [40, с. 163] та практиків виділяє й інші кількісні індикатори міжнародної торгівлі. Так, детально досліджуються та вивчаються у динаміці частка ВВП регіону в валовому світовому продукті, значимість взаємної торгівлі, відкритість економіки, інтенсивність товарних потоків тощо.

Отже, характерною ознакою системи міжнародних торговельно-економічних відносин є її достатньо високий ступень відкритості, який характеризується рівнем відкритості її підсистем.

В якості показників відкритості в контексті розвитку міжнародного руху товарів є експортна та імпортна квота (питома вага експорту / імпорту у валовому внутрішньому продукті). Саме їх комбінування дозволяє визначити вектори взаємозв'язку певних національних економік із світовим господарством. Показником відкритості в контексті дослідження міжнародного руху робочої сили є інтенсивність міграції, яку можна оцінити шляхом розрахунку коефіцієнту еміграції, коефіцієнту імміграції та міграційного обороту.

Відкритість економіки також описується участю економіки країни в міжнародному русі капіталу. До показників, що характеризують дане явище,

відносять: частку іноземного капіталу у загальній сумі капіталовкладень в країні; частку іноземних інвестицій у ВВП.

Необхідно акцентувати увагу, що до показників, які характеризують участь країн в міжнародній торгівлі відносяться:

експортна та імпортна квоти, при цьому збільшення рівня експортної залежності свідчить як про зростаючу участь країни в міжнародному поділі праці, так і про зростання конкурентоспроможності виробленої нею продукції;

квота зовнішньоторговельного обороту, саме коли зовнішньоторговельний оборот не перевищує рівня 75% ВВП, він стимулює загальне економічне зростання та відповідно активізує розвиток МТЄВ.

Також слід розрахувати такі показники, як частка експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту країни та коефіцієнт покриття експортом сільськогосподарської продукції імпорту.

Слід зазначити, що такі показники, як імпортна, експортна, зовнішньоторговельна квоти, питома вага України в міжнародній торгівлі по окремих товарах, зовнішньоторговельний оборот на душу населення деякі економісти відносять до головних показників розвитку МПП. Це дозволяє характеризувати рівень участі країни в розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Але все ж таки важливим показником, що визначає ступінь участі країни в міжнародному поділі праці є коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації, який коливається від -100 до +100 (в першому випадку країна виключно імпортує той чи інший товар, в другому – виключно експортує той чи інший товар).

Для характеристики міжнародноспеціалізованої галузі застосовують ряд показників, основні з яких наступні:

коефіцієнт відносної експортної спеціалізації, при умові >1 галузь або товар вважаються міжнародноспеціалізованими;

експортна квота у виробництві галузі характеризує значення експорту продукції певної галузі для економіки країни;

коефіцієнт випередження темпів росту експорту темпів росту ВВП, який відображає не тільки динаміку експорту, але й дозволяє проаналізувати тенденцію розвитку концентрації виробництва ВВП та визначити ступінь залучення ресурсів країни до системи МПП;

коефіцієнт випередження темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП, який відображає тенденції розвитку імпорту, а також ступінь залежності національної економіки від закупівель товарів за кордоном.

Акцентуємо увагу, що розвиток аграрного сектору національної економіки є одним з пріоритетних стратегічних напрямів в контексті досягнення успіху в міжнародному поділі праці завдяки наявному людському потенціалу, сприятливому географічному розташуванню та природних ресурсів.

Україна є також активним учасником міжнародної інвестиційної діяльності та міжнародного ринку інвестицій, оскільки значну роль у створенні сприятливих умов розвитку національної економіки відіграють саме іноземні інвестиції. Залучення останніх дає можливість Україні отримати ряд переваг, серед яких головною є поліпшення стану платіжного балансу.

До головних показників аналізу рівня розвитку міжнародного руху капіталу в аграрному секторі слід віднести:

- частку іноземного капіталу у загальній сумі капіталовкладень в країні;
- частку іноземних інвестицій у ВВП;
- темп зростання прямих інвестицій;
- частку іноземних інвестицій в аграрний сектор;

Слід зазначити, що таке явище в Україні як зменшення соціального напруження через зниження рівня безробіття в останні роки є наслідком такого негативного явища, як значний відтік кваліфікованих ініціативних працівників, що, в свою чергу, призводить до уповільнення темпів зростання науково-технічного та культурного рівня країни. Тобто коефіцієнт еміграції є показником-номінатором в контексті дослідження розвитку торговельно-економічних відносин. Також для аналізу рівня розвитку міжнародної міграції

робочої сили виокремлено: коефіцієнт імміграції; міграційний оборот; темп зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках; темп зростання заробітної плати в аграрній сфері.

З аналізу, проведеного в підрозділі 2.1, визначено, що Україна імпортує більше, ніж експортує, тому їй необхідно покривати різницю у платіжному балансі за рахунок зовнішніх запозичень. Відповідно найбільш важливими показниками в контексті дослідження рівня розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин є:

рівень боргового навантаження;

темп зростання валового зовнішнього боргу України;

сальдо зведеного платіжного балансу;

частка фінансування аграрного сектору міжнародним фінансовими організаціями.

Слід зазначити, що за останні роки сальдо поточного рахунку є від'ємним і покривається переважно за рахунок притоку капіталу. Окрім цього, незважаючи на значне зменшення обсягів залучених на міжнародному ринку позичкових капіталів кредитних ресурсів, міжнародний кредит відіграє важливу роль у формуванні фінансових ресурсів банківської системи країни.

Оскільки інвестиції є головною рушійною силою економічного розвитку, їх мобілізація і забезпечення притоку в економіку країни сприяє також досягненню цілей сталого розвитку, є пріоритетом для всіх країн і зокрема для країн, що розвиваються. Тому перед урядами постає завдання формування інвестиційних стратегій, спрямованих на забезпечення максимізації економічно-соціального ефекту з урахуванням та мінімізацією можливих ризиків для всіх учасників інвестиційного процесу, а також встановлення взаємозв'язку їх цілей з визначеною метою національних стратегій розвитку країн, що обумовлює актуальність системних досліджень у цьому напрямі.

Сукупність показників для оцінки рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі подано в Додатку В.

Слід зазначити, що запропонований перелік показників можна охарактеризувати наступним чином:

показники-стимулятори, які мають прямий зв'язок між показником та рівнем розвитку МТЕВ;

показники-дестимулятори, які мають зворотній зв'язок між показником та рівнем розвитку МТЕВ;

показники-номінатори, які до певного значення є стимуляторами, а в разі подальшого збільшення перетворюються на дестимулятори.

Необхідно акцентувати увагу, що для більш ґрунтовного дослідження ефективності міжнародних торговельно-економічних відносин доцільно також проаналізувати такі показники, як річні темпи зростання торгівлі, прямі іноземні інвестиції, загальний обсяг торгівлі, платіжний баланс тощо.

Реалізація наступного етапу «Визначення інтегрального показника розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин» передбачає визначення відповідності досліджуваних показників їх базовим значенням на основі розрахунку інтегральних коефіцієнтів по формам МТЕВ і в цілому по його рівню розвитку. Сутність даного методу полягає у застосуванні математичної функції «ЯКЩО» в офісній програмі Microsoft Excel. Функція «ЯКЩО» записується наступним чином:

$$\text{ЯКЩО}(\text{лог_вираз}; [\text{значення_якщо_брехня}]; [\text{значення_якщо_істина}]) \quad (2.1)$$

де лог_вираз – це будь-яке значення або логічний вираз, яке при обчисленні дає значення БРЕХНЯ або ІСТИНА.

За допомогою такої функції стає можливою перевірка виконання певної умови та присвоєння значення при її наявності або відсутності. Сукупність формул для аналізу показників оцінки рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин та їх обґрунтування задля використання функції «ЯКЩО» представлено в табл. 2.3.

Обґрунтування формул для аналізу показників оцінки рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин із використанням функції IF в Excel

Форми МТЕВ	Показники аналізу	Формула у клітинці	Пояснення
Рівень розвитку міжнародної торгівлі	Експортна квота (X_1)	= IF ($x_1 > 35$; "1"; "0")	Якщо експортна квота $> 35\%$, то вираз $x_1 > 35$ дасть значення 1, а якщо $x_1 < 35$, то дасть значення 0
	Імпортна квота (X_2)	= IF ($x_2 \leq 20$; "1"; "0")	Якщо $x_2 \leq 20\%$, то вираз $x_2 \leq 20$ дасть значення 1, а якщо $x_2 > 20$, то дасть значення 0
	Квота зовнішньоторговельного обороту (X_3)	= IF ($x_3 > 45$; "1"; "0")	Якщо $x_3 > 45\%$, то вираз $x_3 > 45$ дасть значення 1, а якщо $x_3 < 45$, то дасть значення 0
	Темп зростання частки експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту країни (X_4)	= IF ($x_4 > 1$; "1"; "0")	Якщо $x_4 > 1$, то вираз $x_4 > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_4 < 1$, то дасть значення 0
	Коефіцієнт покриття експортом сільськогосподарської продукції імпорту (X_5)	= IF ($x_5 > 1$; "1"; "0")	Якщо $x_5 > 1$, то вираз $x_5 > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_5 < 1$, то дасть значення 0
Рівень розвитку міжнародного поділу праці	Коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації (X_6)	= IF ($x_6 > 0$; "1"; "0")	Якщо $x_6 > 0$, то вираз $x_6 > 0$ дасть значення 1, а якщо $x_6 < 0$, то дасть значення 0
	Темп зростання експортної квоти у виробництві галузі (X_7)	= IF ($x_7 > 1$; "1"; "0")	Якщо $x_7 > 1$, то вираз $x_7 > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_7 < 1$, то дасть значення 0
	Коефіцієнт випередження темпами зростання експорту темпів зростання ВВП (X_8)	= IF ($x_8 > 1$; "1"; "0")	Якщо $x_8 > 1$, то вираз $x_8 > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_8 < 1$, то дасть значення 0
	Коефіцієнт випередження темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП (X_9)	= IF ($x_9 < 1$; "1"; "0")	Якщо $x_9 < 1$, то вираз $x_9 < 1$ дасть значення 1, а якщо $x_9 > 1$, то дасть значення 0
розвитку міжнародного руху капіталу	Темп зростання частки іноземного капіталу у загальній сумі капіталовкладень в країні (X_{10})	= IF ($x_{10} > 1$; "1"; "0")	Якщо $x_{10} > 1$, то вираз $x_{10} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{10} < 1$, то дасть значення 0

Форми МТЕВ	Показники аналізу	Формула у клітинці	Пояснення
Рівень розвитку міжнародного руху капіталу	Темп зростання частки іноземних інвестицій у ВВП (X_{11})	$= IF (x_{11} > 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{11} > 1$, то вираз $x_{11} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{11} < 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання прямих інвестицій (X_{12})	$= IF (x_{12} > 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{12} > 1$, то вираз $x_{12} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{12} < 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання частки іноземних інвестицій в аграрний сектор (X_{13})	$= IF (x_{13} > 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{13} > 1$, то вираз $x_{13} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{13} < 1$, то дасть значення 0
Рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили	Темп зростання коефіцієнту еміграції (X_{14})	$= IF (x_{14} < 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{14} < 1$, то вираз $x_{14} < 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{14} > 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання коефіцієнту імміграції (X_{15})	$= IF (x_{15} > 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{15} > 1$, то вираз $x_{15} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{15} < 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання міграційного обороту (X_{16})	$= IF (x_{16} > 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{16} > 1$, то вираз $x_{16} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{16} < 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках (X_{17})	$= IF (x_{17} < 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{17} < 1$, то вираз $x_{17} < 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{17} > 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання заробітної плати в аграрній сфері (X_{18})	$= IF (x_{18} > 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{18} > 1$, то вираз $x_{18} > 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{18} < 1$, то дасть значення 0
Рівень розвитку міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин	Рівень боргового навантаження (X_{19})	$= IF (x_{19} < 60; "1"; "0")$	Якщо $x_{19} < 60\%$, то вираз $x_{19} < 60$ дасть значення 1, а якщо $x_{19} > 60$, то дасть значення 0
	Темп зростання валового зовнішнього боргу України (X_{20})	$= IF (x_{20} < 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{20} < 1$, то вираз $x_{20} < 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{20} > 1$, то дасть значення 0
	Сальдо зведеного платіжного балансу (X_{21})	$= IF (x_{21} > 0; "1"; "0")$	Якщо $x_{21} > 0$, то вираз $x_{21} > 0$ дасть значення 1, а якщо $x_{21} < 0$, то дасть значення 0
	Темп зростання обсягу кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного Банку України)	$= IF (x_{22} < 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{22} < 1$, то вираз $x_{22} < 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{22} > 1$, то дасть значення 0
	Темп зростання офіційного курсу гривні до долара США	$= IF (x_{23} < 1; "1"; "0")$	Якщо $x_{23} < 1$, то вираз $x_{23} < 1$ дасть значення 1, а якщо $x_{23} > 1$, то дасть значення 0

Отже, в табл. 2.4 представлено узагальнений аналіз показників, що характеризують рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, та визначено їх відповідність базовим (галузевим) значенням.

**Аналіз показників, що характеризують рівень розвитку міжнародних
торговельно-економічних відносин, на відповідність їх базовим
(галузевим) значенням**

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Експортна квота	41,67	41,45	40,70	36,83	27,40	1	1	1	1	1
Імпортна квота	41,37	44,74	46,66	44,49	32,98	0	0	0	0	0
Квота зовнішньоторговельного обороту	83,04	86,19	87,36	81,32	60,38	1	1	1	1	1
Темп зростання частки експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту країни	0,42	0,42	0,41	0,39	0,48	1	1	1	0	1
Коефіцієнт покриття експортом сільськогосподарської продукції імпорту	4,18	5,29	5,18	4,85	3,86	1	1	1	1	1
Коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації	0,36	-3,82	-6,83	-9,43	-9,25	1	0	0	0	0
Темп зростання експортної квоти у виробництві галузі	0,85	0,89	0,98	0,86	0,62	1	1	1	0	0
Коефіцієнт випередження темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	0,84	0,99	0,98	0,90	0,74	0	0	0	0	0
Коефіцієнт випередження темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	0,84	1,08	1,04	0,95	0,74	1	0	0	1	1
Темп зростання частки іноземного капіталу у загальній сумі капіталовкладень в країні	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0	0	1	0	0
Темп зростання частки іноземних інвестицій у ВВП	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	1	1	0	0	1
Темп зростання прямих інвестицій	0,89	0,99	1,01	0,99	1,09	1	1	1	0	1
Темп зростання частки іноземних інвестицій в аграрний сектор	0,21	0,15	0,27	0,28	0,18	1	0	1	1	0
Темп зростання коефіцієнту еміграції	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0	1	0	0	1

Продовження таблиці 2.4

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Темп зростання коефіцієнту імміграції	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	1	0	1	1	0
Темп зростання міграційного обороту	24,56	11,79	20,54	29,33	26,89	1	0	1	1	0
Темп зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках	0,75	1,25	1,47	1,14	2,04	1	0	0	0	0
Темп зростання заробітної плати в аграрній сфері	1,24	1,27	1,44	1,25	1,17	1	1	1	1	1
Рівень боргового навантаження	0,42	0,41	0,36	0,31	0,23	1	1	1	1	1
Темп зростання валового зовнішнього боргу України	0,94	0,96	1,03	0,98	1,05	1	1	0	1	0
Сальдо зведеного платіжного балансу	849,00	1346,00	2555,00	2877,00	5980,00	1	1	1	1	1
Темп зростання обсягу кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім НБ України)	0,962	1,017	1,018	1,056	0,906	1	0	0	0	1
Темп зростання офіційного курсу гривні до долара США	0,864	1,133	1,032	0,986	0,855	1	0	0	1	1

Примітка: 1 – показник відповідає базовому значенню; 0 – показник не відповідає базовому значенню

Необхідно зазначити, що базове значення показника експортної квоти, яке складає більше 35% свідчить не тільки про конкурентоспроможність виробленої української продукції, але й про позитивну участь країни в міжнародному поділі праці та високий рівень відкритості економіки. Імпортна квота характеризує залежність країни від світових ринків товарів і послуг. Слід акцентувати увагу, що у більшості промислово розвинутих країн ступінь залежності від імпорту коливається в межах 15-20%. Імпортна квота України засвідчує про високий ступінь залежності від світового ринку.

Зовнішньоторговельна квота характеризує інтенсивність її міжнародних торговельних зв'язків. Наразі відкритою вважається економіка, яка має зовнішньоторговельну квоту більше 45%, тобто чим більшим є значення зовнішньоторговельної квоти, тим більш відкритою є національна економіка. Втім високий ступінь відкритості вітчизняної економіки за всіма показниками, на жаль, засвідчує не зростаючу міжнародну конкурентоспроможність українських товарів, а передусім наявні структурні диспропорції: залежність економіки від імпорту енергоносіїв, яка значною мірою викликана експортом низькотехнологічної продукції, що їх потребує.

Якщо підсумкове сальдо є позитивним, то країна збільшує свої вимоги до інших країн, і, відповідно, на таку ж суму зменшуються її зобов'язання по відношенню до них. Що стосується показників, для яких не передбачено галузевого або нормативного значення, зазначимо наступне: з метою коректної оцінки тенденцій та закономірностей розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин ці показники визначені як темп зростання, який відображає у скільки разів змінився рівень показника у поточному періоді порівняно з попереднім. Тому, чим вище темп зростання для показника, який позитивно впливає на розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин, тим краще. І, навпаки, якщо зростання показника є негативним явищем, то про сприятливу тенденцію свідчитиме зниження даного показника.

Таким чином, рівень відповідності показників аналізу міжнародних торговельно-економічних відносин нормативним значенням та візуалізація результатів представлені на рис. 2.16.

Аналізуючи рис. 2.16 слід зазначити наступне: рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в 2018 році зменшився порівняно з 2017 років на 31,65% через різке зниження рівень розвитку міжнародного руху капіталу. Окрім цього, порівнюючи 2019 р. з 2015 р. спостерігається негативна тенденція динаміки рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин за рахунок зниження рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили та рівня розвитку міжнародних валютно-

фінансових та кредитних відноси. Останній етап передбачає обґрунтування закономірностей розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі за допомогою методу аналізу тренду.

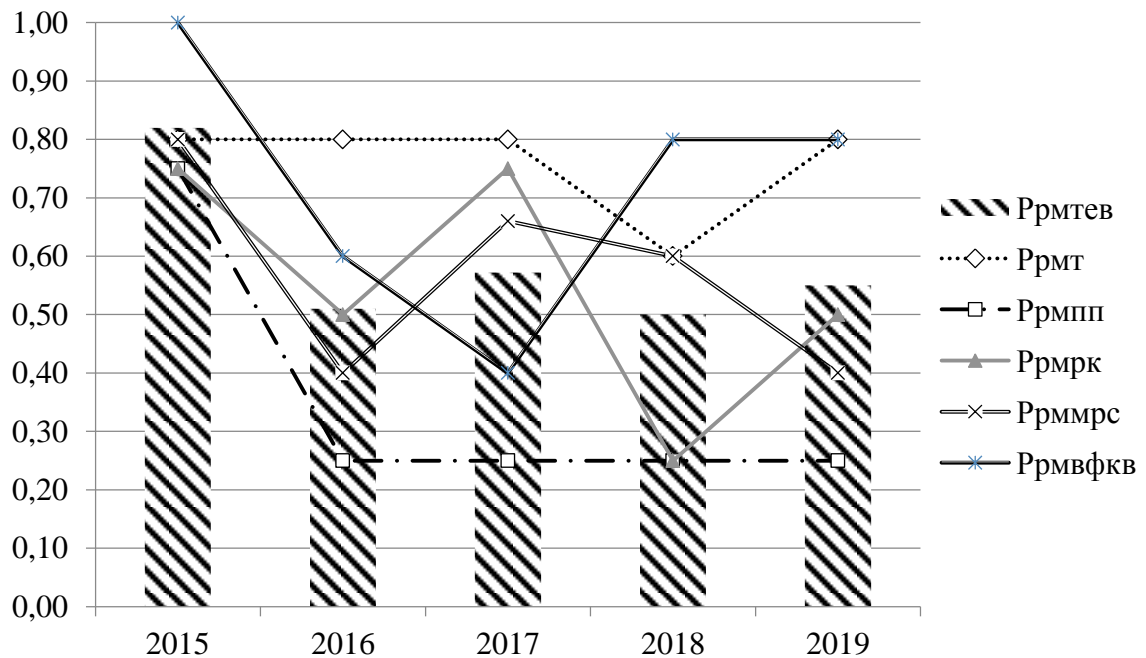
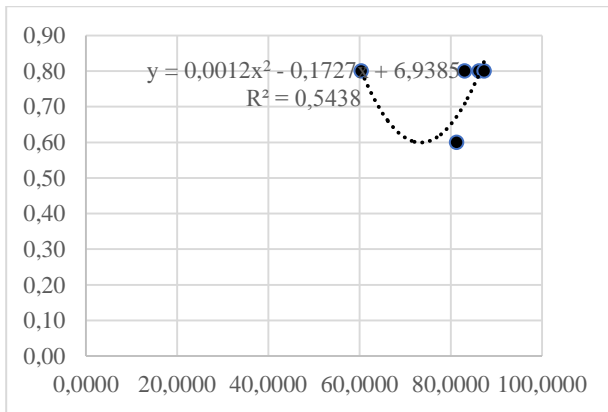

Рис. 2.16. Рівень відповідності показників аналізу міжнародних торговельно-економічних відносин базовим значенням

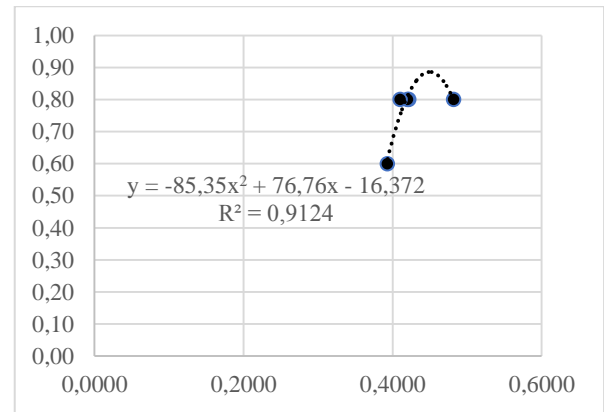
Пояснення: Ррмт – рівень розвитку міжнародної торгівлі; Ррмпп – рівень розвитку міжнародного поділу праці; Ррмрк – рівень розвитку міжнародного руху капіталу; Ррммрс – рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили; Ррмвфкв – рівень розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відноси; Ррмтев – рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин.

Побудову моделей трендового аналізу визначення найбільшого впливу показників аналізу рівня міжнародних торговельно-економічних відносин здійснено в розрізі відповідних форм (рис. 2.17 –2.21). Моделі з низьким коефіцієнтом детермінації надано у Додатку В. на рис. В.1–В.16. В кожному конкретному випадку було проаналізовано отримані результати та визначено найбільшу точність апроксимації.

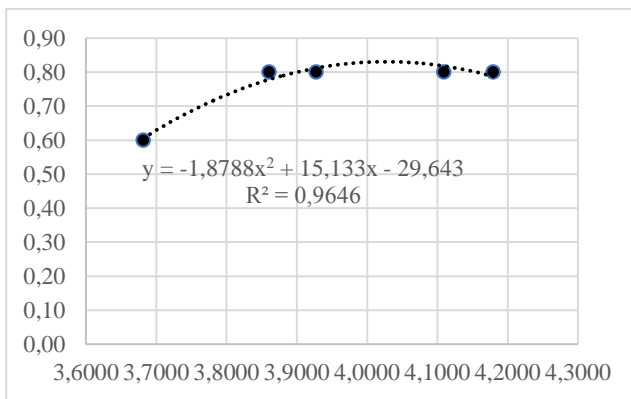
Дослідження отриманих трендових моделей визначення найбільшого впливу показників аналізу рівня розвитку міжнародного поділу праці дозволив виявити несуттєвий вплив темпу зростання імпортої квоти у виробництві галузі, про що свідчить коефіцієнт детермінації.

x – квота зовнішньоторговельного обороту

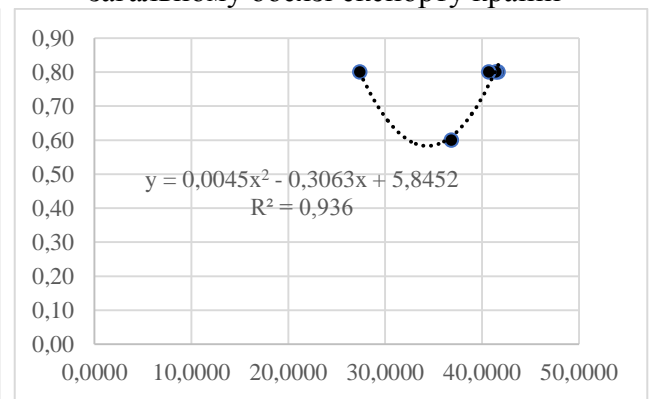

x – темп зростання частки експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту країни

x – коефіцієнт покриття експортом сільськогосподарської продукції імпорту;

y – рівень розвитку міжнародної торгівлі

x – експортна квота

Рис. 2.17. Парні лінійні регресії залежності рівня розвитку міжнародної торгівлі від незалежних змінних

Аналіз моделей тренду визначення найбільшого впливу показників дослідження рівня розвитку міжнародного поділу праці (рис. 2.18) виявив низький вплив усіх факторів, окрім коефіцієнту внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації (коефіцієнт детермінації склав 0,975).

Що стосується дослідження рівня розвитку міжнародного руху капіталу в контексті аналізу тренду (рис. 2. 19), виявлено також низький вплив усіх факторів, окрім частки іноземних інвестицій у ВВП (коефіцієнт детермінації склав 0,8151).

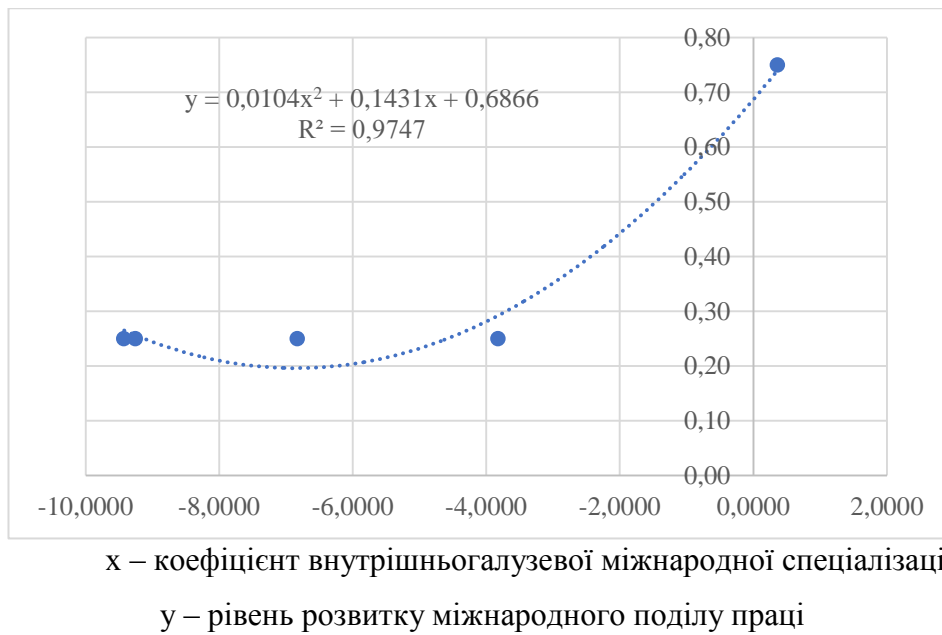

Рис. 2.18. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного поділу праці від коефіцієнту внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації

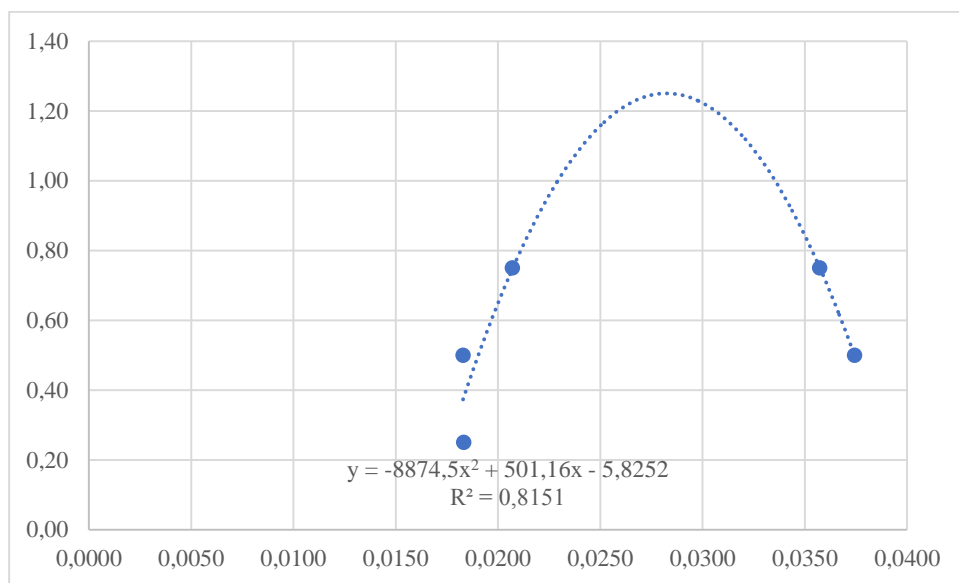
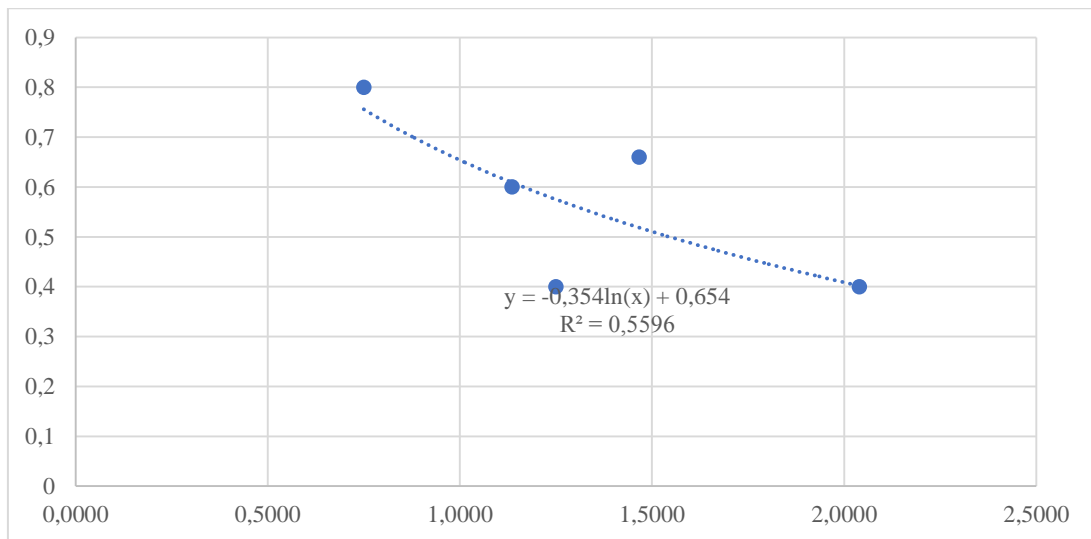

Рис. 2.19. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного руху капіталу від частки іноземних інвестицій у ВВП

Що стосується моделей аналізу тренду визначення найбільшого впливу показників аналізу рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили – то всі вони є недостатньо статистично значимими.

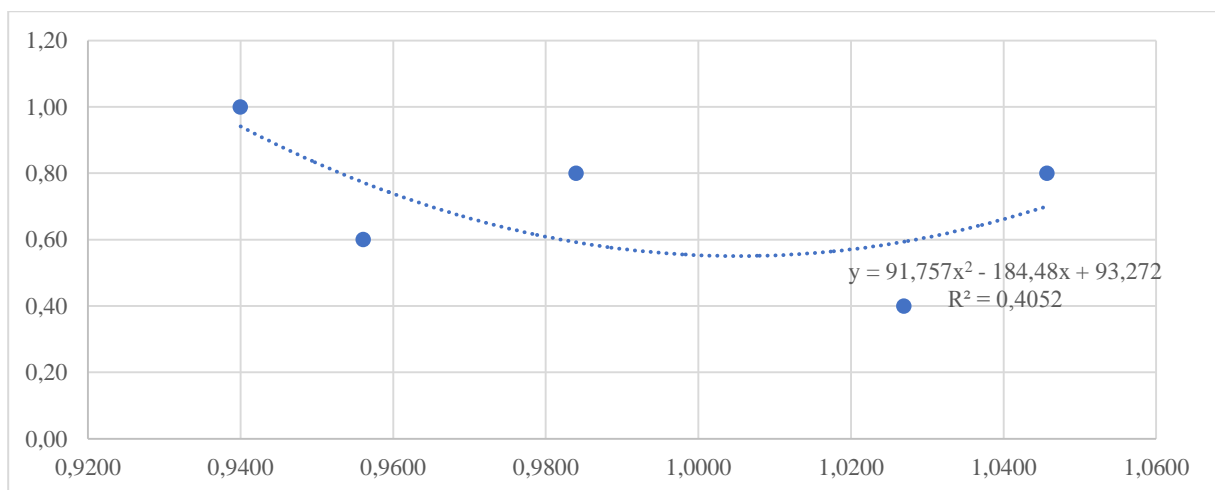

x – темп зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках

y – рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили

Рис. 2.20. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили від темпів зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках

Таким чином, сьогодні саме міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами є важливою, оскільки сприяє економічному зростанню країн, забезпечує продовольчу безпеку та допомагає вирішувати проблему подолання голоду.

x – темп зростання валового зовнішнього боргу України

y – рівень розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин

Рис. 2.21. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин від темпів зростання валового зовнішнього боргу України

Тому збільшення обсягів зовнішньої торгівлі України з іншими країнами сприятиме розвитку транзитного потенціалу та вирішенню тактичних задач щодо створення транспортних коридорів і спільних підприємств у цій сфері, а також дозволить певною мірою зменшити втрати вітчизняних експортерів внаслідок обмеження російських ринків.

Запропонований методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин (МТЕВ) в аграрному секторі, на відміну від існуючих, має комплексний оціночно-прогнозний характер, адже передбачає проведення аналізу сучасного стану міжнародних торговельно-економічних відносин та визначення факторів впливу на їх прогнозування. Застосування даного підходу сприятиме виявленню найбільш впливових факторів, що дестабілізують рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин. Це у підсумку дозволить розробити конкретні рекомендації щодо нівелювання можливих ризиків.

2.3. Обґрунтування показників аналізу конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках

Експорт вітчизняної сільськогосподарської продукції залежить від багатьох факторів, одним із яких є її конкурентоспроможність. Доцільно відзначити, що по мірі збільшення ринку зростає і рівень конкуренції виробників товарів, продукції. Це обумовлено великою кількістю «гравців» на ринку, що збільшує обсяги пропозиції, таким чином надаючи можливість більшої кількості варіацій для вибору споживача. Українська сільськогосподарська продукція має свої переваги на світовому ринку, в той час як мають місце і, так звані, слабкі місця. Зокрема, клімат та географічне розташування, земельні ресурси створюють сприятливі умови для її виробництва, в той час як відсутність необхідного технологічного

забезпечення для переробки даної продукції обмежує можливості вітчизняних сільськогосподарських виробників в частині переходу від сировинного експорту до реалізації повноцінної продукції на світовому ринку. Існуючі технології не забезпечують належної якості та вартості продукції, що підлягає експорту. Враховуючи вищезазначене доцільно визначати конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції на світових ринках з метою визначення шляхів її підвищення, розроблення заходів щодо розвитку експортного потенціалу вітчизняних виробників тощо.

Отже, проведення аналізу конкурентоспроможності продукції доцільно здійснювати із врахуванням умов та особливостей її виробництва та реалізації, оскільки, враховуючи специфічність діяльності підприємств аграрного сектору, варто відзначити наступне.

По-перше, невід'ємною частиною вирощування аграрної продукції є використання земельних ресурсів, які у значній мірі визначають обсяг, якість і урожайність продукції. Даний актив є одним із найбільш важливих та таких, що забезпечує конкурентні переваги вітчизняних аграрних виробників у порівнянні з іншими підприємствами даної галузі за кордоном, що обумовлено особливостями ґрунтів: їх складом, родючістю, можливістю вирощувати значний перелік культур та інше. Враховуючи існуючі екологічні проблеми місцевого, регіонального, макроекономічного та світового рівнів – відбувається постійне погіршення якості ґрунтів, що тим самим негативно впливає на якість вирощеної продукції та на можливість її вирощування взагалі.

По-друге, кліматичні умови та сезонність також відіграють визначальну роль у процесі аграрної діяльності вітчизняних виробників. Особливістю вирощування аграрної продукції є значна кількість ризиків, пов'язана з наявністю необхідних кліматичних умов, оскільки їх відсутність або несвоєчасна зміна, яку доволі складно передбачити, несприятливим чином впливають на вирощування продукції. Сезонність обмежує та визначає виробничий цикл аграрної продукції, процес вирощування, зберігання та

переробки якої для подальшої реалізації триває рік. Таким чином, аграрії не в змозі вплинути на зміни термінів цього процесу, оскільки вони повинні враховувати вищенаведені аспекти.

По-третє, особливістю аграрної продукції є і її швидке псування та обмежений термін зберігання, тобто у разі неможливості її своєчасної реалізації, вона втрачає свої якості, стає непридатною, в результаті чого аграрії зазнають значних втрат.

На реалізацію сільськогосподарської продукції на закордонних ринках впливає значна кількість факторів, серед яких: експортні бар'єри, митний контроль, умови укладання та дотримання договорів продажу з іноземними контрагентами, попит на продукцію тощо.

Існує ряд факторів, які протягом тривалого часу мають деструктивний вплив на конкурентоспроможність вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції.

Нестабільність нормативно-правової бази у сфері сільського господарства – даний фактор є одним із таких, які створюють значні труднощі для виробників, що обумовлено наступним:

використання застарілих норм та нормативів, які розроблялися ще за радянських часів та не враховують сучасні реалії ні кліматичних, ні економічних, ні соціальних змін;

відсутність єдиної концепції щодо бачення процесу регламентування діяльності усього сектору сільського господарства, що призводить до виникнення протиріч та відсутності узгодження нормативно-законодавчих документів між собою;

наявність сфер господарської діяльності сільськогосподарських виробників, які не охоплює існуюча законодавча база;

невідповідність вітчизняного законодавства міжнародним вимогам, нормам та стандартам, що негативно позначається на юридичному аспекті співпраці з контрагентами на міжнародних ринках.

Зниження якості робочої сили, зайнятої у сільському господарстві, частково витікає з попереднього фактору, оскільки гострим питанням, що вимагає негайного вирішення є розвиток соціально-трудових відносин та соціального забезпечення у сфері сільського господарства, що також вимагає відповідного нормативно-законодавчого забезпечення. Враховуючи занепад та суттєве скорочення сільськогосподарського сектору вітчизняної економіки, недостатньо уваги приділено питанню професійного навчання, підвищення кваліфікації, набуття необхідних компетентностей, різнобічного розвитку людської складової, в результаті чого відбувається зниження кадрового потенціалу галузі взагалі. Доволі важливим аспектом у даному контексті виступає і матеріальна та нематеріальна мотивація працівників на сільськогосподарських підприємствах. Враховуючи, що кадрове забезпечення сільськогосподарських підприємств відбувається переважно за рахунок сільського населення, його представники змушені погоджуватися на умови, які пропонуються на підприємствах, оскільки кризові явища, притаманні сучасній економіці, позбавляють їх можливості вибору інших сфер діяльності.

Екстенсивне використання трудових ресурсів є ще одним деструктивним фактором, відповідно до якого розширення виробництва сільськогосподарської продукції здійснюється за допомогою збільшення кількості трудових ресурсів, оскільки інтенсивний шлях неможливий у повній мірі через зниження якості робочої сили, зайнятої у сільському господарстві.

Відсутність ресурсів для здійснення інноваційної та інвестиційної діяльності також негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Впровадження інновацій в сільське господарство України є бажаним, оскільки це сприятиме можливості переходу від експорту сировини до реалізації готової продукції та зростанню доходу від зовнішньої торгівлі, оскільки готова продукція дозволяє збільшити додану вартість продукції, що позитивно впливає і на прибуток вітчизняних виробників. Необхідність інновацій в частині техніко-технологічного забезпечення дозволяє виробляти

готову сільськогосподарську продукцію належної якості, дотримуючись технологічних вимог, визначених міжнародним ринком, а також знизити собівартість її виробництва, що також впливає на зростання її рентабельності та конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Інноваційна діяльність неможлива без певних інвестицій, тому враховуючи дефіцит власних фінансових ресурсів, вітчизняні сільськогосподарські виробники у значній мірі залежать від зовнішніх інвестицій, проте процес інвестування також постійно гальмується, що обумовлено недовірою з боку іноземних інвесторів, що пов'язано зі значним рівнем ризику та відсутністю гарантій повернення коштів протягом установленого періоду.

Відсутність інноваційно-інвестиційного забезпечення призводить до обмеження техніко-технологічного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, в результаті чого інтенсифікація виробництва здійснюється повільно, що негативно впливає на конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції.

Відсутність міжнародних сертифікатів якості сільськогосподарської продукції є доволі важливим аспектом, який суттєво знижує рівень її конкурентоспроможності на міжнародних ринках, оскільки в умовах значної варіативності пропозиції продукції споживач більш принципово ставиться до свого вибору, бажаючи впевнитися в якості тієї чи іншої продукції. Процес проходження міжнародної сертифікації є доволі складним для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, оскільки, як було зазначено вище, відсутні необхідні технології для процесу переробки сировини під час виготовлення продукції. Проходження міжнародної сертифікації вимагає також відповідної державної підтримки, в тому числі формування належного нормативно-законодавчого забезпечення, узгодженого з міжнародною практикою, з метою дотримання юридичних та економічних вимог.

Нестабільна економічна та політична ситуація в країні також негативно впливає на конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, що

пов'язано з виникненням зовнішніх ризиків, які виробники сільськогосподарської продукції не в змозі контролювати.

Варто доповнити даний ряд факторів переліком обмежень, які перешкоджають впровадженню конкурентних переваг у діяльності підприємства, що розкрито у дослідженні Ю. Б. Іванова [56] та стосується аграрних виробників також.

Ресурсні обмеження є гальмуючим чинником, який доволі часто зустрічається у практиці підприємств, у тому числі і тих, що належать до сільськогосподарського сектору. Недостатність фінансових та виробничих ресурсів у найбільшій мірі негативно впливає на формування конкурентних переваг, оскільки у процесі своєї діяльності виробники аграрної продукції не мають належної ресурсної бази, яка б забезпечувала стабільне та ефективне функціонування в умовах криз економіко-політичного характеру в країні. Додатково потрібно виокремити фактор впливу зовнішнього середовища в частині клімату: у разі відсутності сприятливих погодних умов відбувається втрата врожаю, що як наслідок призводить до дефіциту не лише продукції, спрямованої на реалізацію, а й посівних матеріалів, необхідних для наступного господарського циклу.

Цінове питання є одним із найбільш гострих у практиці вітчизняних виробників аграрної продукції, яке є продовженням ресурсних обмежень, коли вони не мають змогу закупити необхідні ресурси за прийнятними цінами.

Недостатня кількість працівників з відповідною кваліфікацією та досвідом є проявом фактору зниження якості робочої сили, в результаті чого втрачається можливість ефективного використання інтелектуального ресурсу та людського капіталу, які останнім часом виходять на передній план у формуванні конкурентоспроможності підприємств.

Занадто висока інтенсивність конкурентної боротьби у значній мірі ускладнює або взагалі унеможлиблює формування конкурентних переваг для аграрного виробника. Даний процес ускладнюється багатьма факторами, наведеними вище, в результаті чого вітчизняні підприємства ігнорують

необхідність формування конкурентних переваг, таким чином, «програючи» іншим учасникам ринку. Значного масштабу конкурентна боротьба набуває на іноземних ринках в рамках міжнародно-торгівельних відносин, що пов'язано зі зростанням кількості суб'єктів ринку, які мають різну фінансову стійкість, платоспроможність, рівень експортного потенціалу тощо.

У науковій літературі існує багато думок науковців стосовно визначень поняття конкурентоспроможності продукції, зокрема у працях Л. В. Балабанової, В. І. Гринь, О. І. Драган, Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова, Р. А. Фатхутдінов [7; 34; 41; 57; 198], проте, взагалі, її сутність розкривається через такі аспекти:

відносність та суб'єктивність визначення;

наявність критеріїв порівняння з аналогічною продукцією іншого виробника чи продукцією-еталоном;

наявність характеристик продукції, які визначають спроможність продукції задовольняти потреби споживачів;

орієнтація на задоволення бажань споживачів:

забезпечення прибутковості в ринкових умовах.

У рамках даного дослідження пропонується підтримати позицію Ю. Іванова [57, с. 22], який визначає конкурентоспроможність з позиції процесного підходу: як властивість об'єкта, що відображає рівень задоволення певної потреби споживача у порівнянні з найкращими аналогами, які представлені на ринку, або ж його здатність витримувати існуючу конкуренцію на ринку у порівнянні з аналогічними об'єктами.

Процес аналізу конкурентоспроможності продукції так чи інакше зводиться до оцінювання її властивостей, тобто: передбачає вибір критеріїв оцінювання, визначення їх значень для продукції, що підлягає аналізу, вибір бази порівняння – значення обраних показників, що характеризують продукцію конкурентів, порівняння отриманих результатів.

Основними властивостями конкурентоспроможності продукції вважають технічні (ергономічні, естетичні, призначення), економічні (одноразові,

поточні) та нормативні (безпеки, патентної чистоти, екологічності). Технічні показники визначають фізичні характеристики сільськогосподарської продукції (вигляд, смак, застосування тощо). Економічні показники характеризуються через ціну продукції, витрати, необхідні для її виробництва, реалізації та інше. Нормативними показниками є вимоги, стандарти, норми, яким повинна відповідати продукція.

В цілому розвиток аграрного сектору України пов'язаний з підвищенням конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках, що підпорядковується певним принципам, та, на нашу думку, певним чином обумовлює вибір методу оцінювання конкурентоспроможності (табл. 2.5).

Кожен з принципів певним чином впливає на вибір методу оцінювання конкурентоспроможності аграрної продукції, що пов'язано, в тому числі, з особливостями визначення даної економічної категорії. Таким чином, з урахуванням особливості експортної діяльності аграрних виробників, у процесі оцінювання відібрані критерії повинні:

- враховувати вподобання споживачів продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках;

- бути розраховані таким чином, щоб мати змогу порівняти їх з критеріями, які характеризують продукцію виробника-конкурента;

- відображати валив зовнішнього та внутрішнього середовища виробника продукції;

- враховувати зміни у часі;

- враховувати здатність продукції до подолання експортних бар'єрів.

Оцінювання конкурентоспроможності продукції здійснюється з використанням різних методів та підходів.

Н. Бідник [12] виділяє графічні, матричні, аналітичні методи, методи аналізу конкурентних переваг. Д. Погребняк [135] виокремлює матричний метод, методи, засновані на теорії ефективної конкуренції, методи, засновані на оцінці конкурентоспроможності продукції, комплексні методи.

**Роль принципів підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції
у виборі методу її оцінювання**

Сутність принципу [16, с. 97]		Вплив принципу на вибір методу оцінювання
Спрямованість на споживача	конкурентоспроможність має визначатися сукупністю тих властивостей, які мають певний інтерес для споживачів і можуть задовольнити їх потреби	метод оцінювання повинен базуватися на показниках, які відображають вподобання споживачів
Комплексність	результати дослідження конкурентоспроможності повинні враховувати і характеристики власної продукції, і продукцію конкурентів, і вимоги споживачів	метод оцінювання передбачає використання порівняльних характеристик та показників, які відображають вподобання споживачів
Об'єктивність	результати оцінки конкурентоспроможності повинні базуватися на достовірній інформації про фактори макро- і мікросередовища функціонування підприємства і відображати реальні конкурентні позиції суб'єкта господарювання	метод оцінювання орієнтований на показники, які характеризують середовище функціонування виробника продукції
Системність	оцінка конкурентоспроможності повинна базуватися на результатах системного аналізу впливу факторів макро- і мікросередовища підприємства в сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто розглядати об'єкт як систему	врахування у процесі оцінки вхідних і вихідних параметрів, що впливають на виробництво підприємством продукції
Динамічність	конкурентоспроможність слід розглядати по відношенню до конкретного моменту часу, з урахуванням змін у часі кон'юнктури на ринку	врахування динамічної складової в оцінюванні

А. Кухарук [74] частково їх класифікує за ступенем охоплення аспектів (спеціальні та комплексні), за формою вираження результату оцінки (матричні, індексні та графічні). О. Чередніченко [216] виділяє підходи, що базуються на традиційному методі оцінки конкурентоспроможності товару та описують розрахунки одиничних і групових показників; маркетинговий підхід передбачає необхідність врахування не лише вимог споживача до його ціни та якості при оцінці конкурентоспроможності товару, а й чинників, що визначають конкурентоспроможність усієї маркетингової діяльності підприємства, виробничий підхід – заснований на оцінці рентабельності

продажів конкретного товару та його ринкової долі. В. Пастушин [127] розглядає наступні методики: методика оцінки конкурентоспроможності товарів через їх рейтинг; методика оцінки конкурентоспроможності товарів за обсягом продажу; методика визначення комплексного показника конкурентоспроможності на основі диференціального методу; методика оцінки інтегрального показника рівня конкурентоспроможності з урахуванням ціни споживання; методика порівняльної оцінки конкурентоспроможності (порівняння з еталоном). Ю. Іванов виокремлює методи, які базуються на аналізі порівняльних переваг, на теорії мультиплікатора, теорії ефективної конкуренції, теорії якості товару, теорії рівноваги фірми і галузі, на визначенні позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства, на побудові матриць [54].

Детальною є класифікація методів, запропонована В. Літвіною:

за джерелами використовуваної інформації (експертний, експериментальний, документальний, маркетинговий).

за стадіями життєвого циклу продукції (перед проектний, проектний, готового виробу, споживацький).

за періодом розрахунку (прогнозований, фактичний).

за номенклатурою критеріїв (однокритеріальний, двокритеріальний, багатокритеріальний).

за способом отримання інформації (внутрішні, зовнішні, незалежні).

за видами показників (диференційований, комплексний, змішаний).

за формою представлення результатів (розрахунковий, матричний, графічний) [79].

Доволі розповсюдженим переліком одиничних показників, які використовуються у процесі оцінювання конкурентоспроможності продукції у сільському господарстві є наступні: виробнича собівартість продукції, грн/ц; урожайність продукції, різниця між ціною реалізації та виробничою собівартістю продукції, ціна реалізації 1 ц продукції, рентабельність, товарність, прибуток у розрахунку на 1 ц реалізації продукції, частка продукції

у структурі реалізації сільськогосподарської продукції у підприємстві, обсяги реалізації продукції, прибуток у розрахунку на 1 га посівної площі, індекс якісної продуктивності, сталість виробництва [77].

Дані показники в цілому дають можливість отримати певне уявлення про конкурентоспроможність аграрної продукції, проте використання лише їх значень без урахування факторів, які обумовили величину того чи іншого показника, дещо звужують інформацію про реальну картину.

Більшість підходів до оцінювання розкривають лише окрему характеристику конкурентоспроможності продукції, обмежуючи загальне уявлення про її рівень. Більшість методів оцінювання вимагають значних зусиль у процесі збору інформації та проведення розрахунків, їх проблематично адаптувати до особливостей діяльності об'єкта дослідження у вітчизняній практиці. Враховуючи, що одним із основних аспектів визначення конкурентоспроможності продукції є необхідність порівняння обраних показників, які характеризують продукцію різних виробників (в рамках дослідження виробників, які взаємодіють в рамках міжнародних торговельних відносин), варто відзначити, що порівняння є об'єктивним у тому разі, коли об'єкти порівняння знаходяться в рівних умовах.

Оскільки ринкові умови вітчизняного господарства суттєво відрізняються від особливостей економіки країн за кордоном, таке порівняння не є достатньо об'єктивним.

Наприклад ринок африканського континенту є доволі великим, недостатньо освоєним та має свої особливості:

- посилення державної підтримки, спрямованої на розвиток аграрного сектору;

- ризик шахрайства та порушень чинного законодавства, пов'язаного з господарською діяльністю, в тому числі з взаємодією із контрагентами в рамках міжнародної торгівлі;

- суперечливі підходи у різних країнах, регіонах до обов'язкової сертифікації продукції.

Співпраця з покупцями та вихід на китайський ринок потребує суворого дотримання державних стандартів якості, виробництва та реалізації продукції. Також варто відзначити, що доволі складним є процес оформлення усіх документів, необхідних для здійснення зовнішньої торгівлі, а також варто враховувати особливості культури та звичаї, яких обов'язково дотримуватися.

Індія як одна з найбільш заселених країн світу також характеризується попитом на продукцію сільського господарства, наявністю державним норм та стандартів стосовно якості продукції та впливом релігії на взаємодію з контрагентами через торговельно-економічні відносини.

Кожен із охарактеризованих ринків має свої переваги, проте по відношенню до України, головним їх недоліком є велика відстань між країнами, що суттєво ускладнює процес експорту.

З точки зору географічного положення, найбільш сприятливою зоною для торгівлі з урахуванням сучасної економіко-політичної ситуації є країни Європейського союзу.

Правила торгівлі аграрною продукцією на європейському ринку передбачають обов'язкове дотримання експортерами окрім технічних та екологічних – санітарних та фітосанітарних норм і правил, які виступають гарантією безпечності та якості продукції. Серед основних принципів ринку країн європейського Союзу варто виділити:

максимально можливий захист життя та здоров'я населення;

експортована продукція повинна відповідати усім нормам та стандартам, які регламентують якість продукції;

забезпечення превентивного контролю;

забезпечення та дотримання гігієни протягом усього циклу виробництво-реалізація продукції.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможність є складною і багатогранною категорією, рівень якої залежить від впливу чисельних чинників. В основу даного поняття покладено якість продукції, яка задовольняє конкретні вимоги, і відповідну кількість на визначеному ринку.

Отже конкурентоспроможність варто розуміти як порівняльну характеристику здатності ефективніше реалізовувати продукцію споживачам у порівнянні з конкурентами.

Як було розглянуто вище, якість сільськогосподарської продукції має ряд особливостей, які вирішальним чином обумовлюють природу її конкурентоспроможності. Український експорт представлений переважно продукцією сировинного характеру із незначною часткою доданої вартості. Окремо варто виділити лише соняшникову олію, за якою Україна займає провідне місце на світовому ринку. На відміну від всіх інших товарів, де ціна залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників, в аграрному секторі домінує екзогенний вплив. Така ситуація склалася внаслідок тенденцій виробництва окремих культур різними за масштабами підприємствами. Фактично експортом займається великотоварні підприємства, або вертикально інтегровані структури. Середні, мілкі та мікропідприємства, а також господарства населення переважно орієнтовані на внутрішній ринок. Їх ціни в більшій мірі орієнтовані на внутрішній попит і собівартість продукції. Великотоварні підприємства, які займаються вирощуванням великих обсягів експортоорієнтованих культур, знаходяться під впливом світових цін, так як зорієнтовані на зовнішній ринок. Це дозволяє виокремити механізм формування внутрішніх цін на більшість продуктів безпосереднього споживання й для переробки, який залежить від внутрішнього попиту, собівартості та ситуативних умов продуктивності окремого року, та механізм встановлення цін на експортоорієнтовані продукти сировинного аграрного сектору, визначений зовнішніми ринками. Також варто зауважити, що внутрішні ціни на продукти харчування залежить від обсягу та якості імпортової продукції, частка якої в готових виробках значно переважає аналогічні показники в агропродовольчій сировині.

Вирішальний вплив в кожний окремий рік має рівень врожайності окремих культур в глобальному розрізі. Це формує обсяг пропозиції, який впливає на ринок і формує ціни. Іншим аспектом виступає глобальний попит,

який залежить як від характеру внутрішнього споживання всередині країн імпортерів, так і від рівня запасів. Експортери також формують власні запаси продукції в залежності від політики управління ними в кожній окремій країні. В результаті взаємодії цих показників формується ціна на продукт в період збору. На протязі року ціна залежить від поточного попиту і пропозиції, а також від потужності зберігання і систем транспортування, які відчутно впливають на ситуативну ціну продукту. Також варто зауважити, що на світових біржах аграрна продукція займає перше місце серед товарних позицій після фондових індексів, цінних паперів, відсоткових ставок і валюти, випереджаючи енергоресурси, кольорові метали та інші види товарів [43]. Таким чином, світові спекулятивні очікування та використання фінансових деривативів страхування ризиків (опціони, ф'ючерси, свопи, форвардні контракти) впливають на ціну продукту впродовж року, обумовлюючи рівень її конкурентоспроможності.

Розуміння структури зовнішніх аграрних ринків і особливостей забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на них дозволяє виокремити ключові аспекти методичного підходу до її оцінювання, який передбачає детермінацію рівнів оцінювання конкурентоспроможності, визначення безпосередніх показників оцінювання й розробку алгоритму його проведення. Проведено оцінювання конкурентоспроможності дозволить виявити найбільш перспективні культури для окремих регіональних ринків і країн, що в майбутньому сприятиме розробці стратегій державної підтримки цих виробництв і реалізації заходів активізації й підвищення ефективності торговельно-економічних відносин в конкретному секторі.

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції формується на національному рівні, але детермінується на глобальному, що вимагає виокремлення цих двох рівнів. Крім того, природа експортно-імпоротної діяльності передбачає безпосередні зовнішньоекономічні зв'язки України з кожною окремою країною імпортером нашої продукції, з якою існує

відповідний рівень свободи торгівлі, який визначається тарифними і нетарифними обмеженнями. Це рівень варто визначити як міждержавний або партнерський. Кожного рівня мають відповідати окремі показники.

На глобальному рівні українська сільськогосподарська продукція реалізується на зовнішніх ринках. Це дозволяє визначити один із найважливіших її показників – частку українського світового ринку конкретного продукту. В роботі [128] представлений аналіз частки України на світовому ринку окремих продуктів рослинництва і тваринництва, що дозволяє виявити ринки продуктів, де Україна займає провідні позиції, до яких віднесено ринок пшениці, кукурудзи, соняшнику, ячменю, соняшникової олії, фуражного зерна. Також наведено частки топ-5 експортерів кожної культури на ринку, що дозволяє оцінити тип конкуренції на ринку. Більшість продуктових світових ринків (пшениця, рейс, живі тварини, баранина, зернові тощо) варто класифікувати як олігополістичні, що характеризує наявність бар'єрів входу.

На глобалізаційному рівні доцільно визначати рівень врожайності культури як загальносвітовий, так і аграрного сектору України. Для більшої інформативності доцільно розраховувати відношення урожайності культури в Україні до загальносвітового рівня. Цей показник віддзеркалює ефективність вирощування культур, рівень використання сучасних агротехнологій, провідної техніки, ступеня внесення мінеральних і органічних добрив, якість селекції та захисту рослин. Для продукції тваринництва розраховуються показники середньорічних надоїв на 1 корову, середньодобовий приріст однієї голови, середньорічна несучість курей тощо. Існує багато інших показників оцінювання ефективності рослинництва й тваринництва, але, на жаль, можливість їх розрахунку у світовому розрізі значно обмежена.

Крім зазначених показників варто додати розроблені Д. Балассом [232; 233]: індекс порівняльних переваг (RCA) як відношення частки країни У світовому експорті певного товару до її частки у світовому експорті всіх інших товарів; індекс відносних торговельних переваг (RTA) розраховується аналогічно, але з урахуванням експорту й імпорту. За першим показником

запропоновані такі діапазони: від 0 до 1 включно – відсутність порівняльних переваг; від 1 до 2 включно – наявність слабовиражених порівняльних переваг; від 2 до 4 включно – середньовиражені порівняльні переваги; більше 4 – значні порівняльні переваги. Значення RTA інтерпретується таким чином: додатне значення – наявність переваги у зовнішній торгівлі, від'ємне – відносні конкурентні невігоди.

В роботі [30] надано розрахунок цих показників за окремими продуктами: за пшеницею RCA значно перевищує «4» із стабільною динамікою зростання з 2010 по 2015 рік, що свідчить про наявність значних порівняльних переваг, який втричі більше за аналогічний показник РФ, а ЄС за розрахунками характеризується слабовираженими порівняльними перевагами. Для ячменя ці показники ще вищі: з 2010 р. по 2015 зростання становить RCA з 37,75 до 41,3. Найбільша динаміка зростання RCA спостерігається для кукурудзи: з 7,5 до 41,8.

В роботі [231] здійсненого розрахунки цих показників за ринком меду, де встановлено, що Україна не володіє відчутними конкурентними перевагами. Враховуючи те, що експорт українського меду переважно зорієнтований на ЄС і його обсяг перевищує в декілька раз виділення квоти, а загальний обсяг становить близько 20% всіх поставок, такий результат не в повній мірі відображає стан справ, що обумовлено значним розкидом показників споживання окремого продукту серед регіонів планети: в Європі він становить 0,65 кг на людину, у США – 0,73 кг, а загальносвітовий – 0,22 кг. Таким чином, однозначна інтерпретація запропонованих показників (RCA і RTA) вимагає врахування регіонального розрізу споживання конкретного продукту для окремих культур. Для універсальних культур (пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник тощо) отримані результати можна вважати достовірними, які відображають рівень конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції у глобальному розрізі.

Іншим рівнем оцінювання конкурентоспроможності є партнерський, який полягає у визначенні конкурентних позицій країни щодо експортно-

імпортової діяльності за окремим ринком з конкретними торговими партнерами. В роботі [26] надано аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських комплексів України та Польщі, де в якості порівняльних критеріїв розглянуто такі: обсяг сільськогосподарських угідь, площа посівів під зернові, урожайність зернових, додана вартість аграрного сектору на одного працівника, питома вага аграрного сектору у ВВП, середні закупівельні ціни та індекс цін, обсяг експорту конкретних продуктів і його частка в структурі. До зазначених показників варто додати обсяг поставок досліджуваного товару основними конкурентами в конкретну країну.

Рівнем формування конкурентоспроможності продукції залишається національний. Питання оцінювання досліджуваної категорії на ньому залишаються найбільш дискусійним. Даний показник має відображати інтегроване значення по підприємствам, які займаються експортом конкретного виду продукції. В роботі [76] представлено аналіз сталої конкурентоспроможності аграрних підприємств, де надано групування за регіонами на основі таких індексів: технологічної, економічної, маркетингової, соціальної, екологічної конкурентоспроможності, кожен з яких розраховується за множиною показників. В результаті аналізу виокремлено кількість конкурентоспроможних і неконкурентоспроможних підприємств із середніми значеннями кожного з них. Варто зауважити істотну різницю в значеннях первинних індикаторів між групами.

В роботі [11] надано групи показників як критерії конкурентоспроможності: ефективності виробничої діяльності, фінансове положення, ефективність організації збуту та просування товару, конкурентоспроможність товару. Подібний підхід запропоновано і в роботі [131] із додаванням показника соціального стану на підприємстві.

Інтегральний підхід надано в роботі [128], де розраховано сукупність індексів: економічного розвитку галузі, ефективності управління виробничим процесом, прибутковості сільського господарства, фінансовий стійкості та

платоспроможності, ділової активності галузі (ефективності організації збуту і просування товару на ринку), участі в ЗЕД.

Недоліком існуючих підходів до оцінювання є отримання узагальнених характеристик, які не дозволяють оцінити інтегральну конкурентоспроможність за окремими культурами.

Для розрахунку показників конкурентоспроможності за окремими продуктами варто використовувати показники виробничої собівартості виробленої продукції за культурами або продукцією тваринництва, собівартості реалізованої продукції, урожайності (тон з 1 Га), вартості реалізованої продукції (без дотацій і ПДВ). Ці показники необхідно розраховувати на основі середніх значень за підприємствами, використовуючи форми статистичної звітності № 21-заг, №29-заг, № 50-заг. В результаті оцінювання формуються кількісні показники конкурентоспроможності за кожним окремим продуктом. Узагальнені показники оцінювання представлені у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Показники оцінювання української сільськогосподарської продукції на світових ринках (за окремим типом)

Рівень оцінки	Показник
Глобальний	Частка українського експорту на світових продуктових ринках
	Частки топ-5 експортерів на світових продуктових ринках
	Відношення урожайності культури в Україні до загальносвітового для рослинництва (продуктивність одиниці худоби у тваринництві)
	Індекс порівняльних переваг (RCA)
	Індекс відносних торговельних переваг (RTA)
Партнерський	Обсяг сільськогосподарських угідь під культурою (поголов'я тварин) в Україні
	Обсяг сільськогосподарських угідь під культурою (поголов'я тварин) в державі-партнері
	Урожайність культури (продукції тваринництва) в Україні
	Урожайність культури (продукції тваринництва) в Україні в державі-партнері
	Середні закупівельні ціни за культурою (продукцією тваринництва) в Україні
	Середні закупівельні ціни за культурою в Україні в державі-партнері
	Обсяг експорту продукту до країни-партнера
	Обсяг поставок досліджуваного товару основними конкурентами
Національний	Середнє значення виробничої собівартості виробленої продукції
	Середнє значення собівартості реалізованої продукції
	Середнє значення вартості реалізованої продукції

Методика оцінювання полягає в розрахунку значень показників за ряд років, аналіз динаміки. Показники-стимулятори відображають збільшення рівня конкурентоспроможності при їх зростанні, а показники-дестимулятори – при їх зменшенні.

При проведенні оцінювання нішових продуктів доцільно здійснювати його за глобалізаційним рівнем в регіональному розрізі через значну розбіжність в характері споживання.

Запропоновані показники дозволяють забезпечити методологічну однорідність оцінювання конкурентоспроможності конкретного типу сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, однозначно трактувати отримані результати й розробляти заходи із підвищення рівня конкурентоспроможності. Це дозволить коригувати інструменти тарифного і нетарифного регулювання, впроваджувати програми державної підтримки окремих видів діяльності, надавати дотації на одиницю худоби, підтримувати розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування шляхом покриття частки витрат на його придбання.

Таким чином, зміни, спрямовані на зростання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях, повинні здійснюватися систематично на основі певної стратегії з урахуванням результатів оцінювання. В контексті даного питання пропонується використати фундаментальний доробок Ю. Іванова, зокрема його позицію стосовно стратегії формування конкурентних переваг підприємства в умовах інтенсивної конкурентної боротьби [56], що є особливо актуальним в рамках міжнародно-торгівельних відносин.

Науковець наголошує на визначальній ролі процесу формування нових конкурентних переваг, які забезпечують сталу конкурентну позицію виробників на ринку, та пропонує використовувати механізм формування нових конкурентних переваг, основою якого виступає синергія факторів формування ресурсного потенціалу суб'єкта господарювання та умов його функціонування.

Пропонується адаптувати запропонований Ю. Івановим порядок формування конкурентних переваг до особливостей діяльності вітчизняних виробників та відповідно до методичного підходу оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Перший етап є підготовчим та полягає у: формуванні системи інформації, яка будується на основі даних моніторингу, для створення конкурентних переваг; ідентифікації можливих конкурентних переваг та визначення достатності можливостей підприємств для їх формування; обґрунтування доцільності формування переліку нових конкурентних переваг. Другий етап є проектним і передбачає розроблення проекту та визначення прогностичного рівня ефективності та стійкості нових конкурентних переваг. Третій етап визначає безпосередньо процес впровадження нових конкурентних переваг у діяльності вітчизняних виробників, а четвертий – оцінювання фактичного рівня ефективності та стійкості конкурентних переваг, аналіз результатів їх впровадження та заходи з подальшої підтримки нових конкурентних переваг.

Оскільки запропонований методичний підхід до оцінювання української сільськогосподарської продукції на світових ринках передбачає виділення трьох рівнів (глобальний, партнерський та національний), пропонується формувати конкурентні переваги та конкурентну стратегію в цілому відповідно до цих рівнів, враховуючи характеристики, вимоги та ключові показники кожного з них. Розроблення заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської позиції, повинні бути зосереджені не лише на екстенсивний шлях розширення обсягів виробництва та реалізації продукції, а й на підвищення її якості, відповідності її стандартам та нормам, сформованих в рамках міжнародних ринків, поступовий перехід від сировинного характеру продукції, що зміцнюватиме експортний потенціал вітчизняних аграрних виробників та дозволить зміцнити їх позиції на національному, партнерському та глобальному рівнях.

Висновки до розділу 2

1. У роботі здійснено аналіз стану та тенденцій міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України. В рамках дослідження особливостей розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією виявлено, що міжнародна торгівля та ВВП зростали в тандемі за останні десять років. Аналізуючи динаміку світової торгівлі за основними групами товарів визначено, що найбільший приріст відбувся за період з 2008 по 2018 рр. саме сільськогосподарської продукції (+36%). Виявлено, що основними експортерами сільськогосподарської продукції України є Європейський Союз, США, Бразилія, Китай. Для отримання обґрунтованих висновків щодо масштабності та значущості зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією для економіки України, проаналізовано показники експорту та імпорту торгівлі товарами, сальдо та значення приросту. Досліджуючи структуру експорту та імпорту української продукції аграрного сектору та її питому вагу в загальному експорті-імпорті, визначено, що починаючи з 2012 року роль аграрного сектору в експорті стабільно зростає, при цьому експорт зернових культур складає близько половини всього експорту продукції агросектору. Імпорт є більш диверсифікованим: в найбільшій мірі Україна імпортує їстівні плоди та горіхи, а також рибу та ракоподібні.

2. З метою виокремлення найбільш оптимального та доцільного методичного інструментарію в рамках нашого дослідження було здійснено узагальнення методів багатовимірною статистичного аналізу з визначенням їх можливості застосування для аналізу міжнародних торговельно-економічних відносин. Враховуючи важливість підвищення рівня конкурентоспроможності країни та з метою ґрунтовного дослідження торговельно-економічних відносин, обґрунтування привабливих торговельних позицій в аграрному секторі та визначення перспективних експортно-імпортних операцій між

країнами, розроблено методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. Реалізація даного підходу також передбачає виявлення відповідності отриманих показників нормативним значенням, для цього було використано функцію IF (якщо) у програмі Microsoft Excel. З метою визначення закономірностей розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин взагалі та в аграрному секторі зокрема було використано метод аналізу тренду та побудовано парні лінійні регресії залежності визначення найбільшого впливу показників міжнародних торговельно-економічних відносин в контексті досліджуваних форм.

3. Обґрунтовано, що конкурентоспроможність продукції у значній мірі впливає на експортний потенціал аграрних виробників. Враховуючи особливості вирощування та реалізації аграрної продукції, було визначено певне коло факторів (кліматичні умови, використання земельних ресурсів у процесі виробництва, сезонність та інші), та відзначено їх вплив на мету та методи оцінювання. На основі аналізу поняття конкурентоспроможності продукції було виділено характеристики цього поняття, серед яких: відносність та суб'єктивність визначення, наявність критеріїв порівняння з аналогічною продукцією іншого виробника чи продукцією-еталоном; наявність характеристик продукції, які визначають спроможність продукції задовольняти потреби споживачів; відповідність ринковим стандартам, вимогам тощо. Охарактеризовано основні вимоги до експорту продукції на міжнародні ринки у розрізі їх географічних положень. Враховуючи характеристику впливу принципів зростання конкурентоспроможності на вибір підходів до оцінки, мету та особливості об'єкта оцінювання, було удосконалено методику якісного аналізу конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. На основі використання PESTLE-аналізу було обґрунтовано вплив факторів зовнішнього середовища на конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції. На основі проведеного аналізу підходів до визначення конкурентоспроможності

української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках було обґрунтовано множину показників на різних рівнях (глобальний, партнерський і національний). Оцінювання передбачає розрахунок динаміки наданих індикаторів за окремими продуктами, що дозволяє забезпечити методологічну єдність оцінювання на всіх рівнях.

Основні результати дослідження опубліковані у працях [207, 210].

Список використаних джерел: [7; 11; 12; 16; 26; 30; 34; 40; 41; 43; 54; 56; 57; 74; 76; 77; 79; 95; 113; 114; 121; 127; 128; 131; 135; 150; 198; 216; 232; 235].

РОЗДІЛ 3
РОЗРОБКА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В
АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

3.1. Методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни та конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору

В сучасних умовах поширення та посилення глобалізаційних і інтеграційних процесів, із зростанням рівня відкритості економік окремих країн ступінь конвергенції світових економік відчутно зростає. Наслідки цих процесів для кожної окремої країни є неоднозначними. Для розвинутих країн це вирішальний ресурс зростання обсягів зовнішньої торгівлі, збільшення ступеню експансії транснаціональних корпорацій, посилення міжнародного руху капіталу й міграції робочої сили. Для країн, які розвиваються це передбачає посилення конкуренції, що підвищує вимоги до рівня якості продукції і, як результат, знижує рівень конкурентоспроможності їх продукції. Саме така ситуація склалася і для українського виробництва. Формування собівартості продукції, забезпечення відповідного рівня якості в більшій мірі залежить від множини внутрішніх чинників. Ціноутворення залежить як від політики виробника, так і від рівня конкуренції на ринку. В умовах посилення зближення світових економік тиск зовнішніх цін на внутрішнє ціноутворення стає все відчутнішим.

Для експортоорієнтованих галузей, до яких відноситься і сільське господарство України, ці тенденції є набагато важливішими. Світові ціни впливають на рівень ціноутворення всередині країни, що, у свою чергу, впливає на рівень конкурентоспроможності продукція. Крім рівня цін, міжнародні аграрні ринки знаходяться під впливом обсягу виробництва

конкретного товару окремими державами, загальної динаміки торгівлі, обсягу експорту-імпорту, міжурядових зв'язків між конкретними країнами щодо встановлення обсягу та переліку квот.

Для розробки методичного забезпечення оцінювання зовнішніх ринків необхідно проаналізувати ключові показники для основних експортних вітчизняних продуктів аграрного сектору. Перш за все, розглянемо загальну динаміку світової торгівлі.

Міжнародна торгівля вирішальним чином впливає на загальну динаміку виробництва. За останній час частка світової торгівлі у світовому ВВП збільшилася з 20% у 1995 році до 56% у 2016 р. В окремих країнах, наприклад ЄС, це відношення становить близько 80% [96]. Потужне зростання світової торгівлі після другої світової війни, яке перевищувало темпи зростання ВВП, на початок XXI століття зменшилося, але також характеризувалось значною волатильністю. На даний момент (рис. 3.1) спостерігається синхронізація між темпами зростання цих показників.

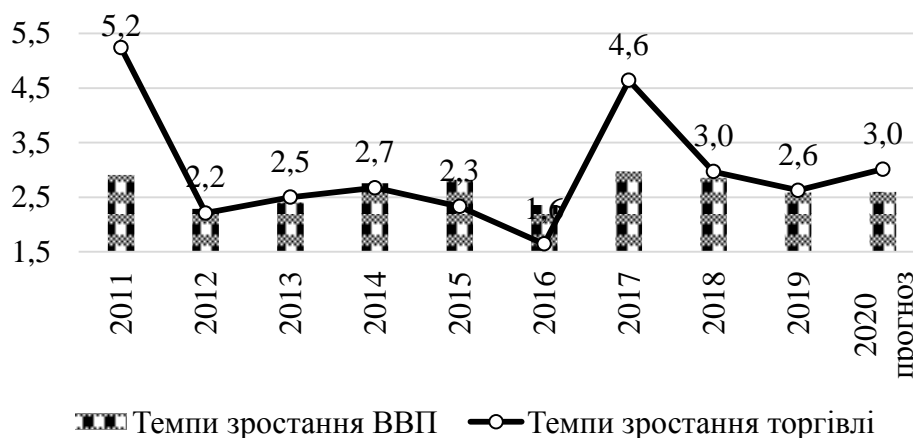

Рис. 3.1. Динаміка показників зростання світової торгівлі та ВВП [121]

Між регіонами розподіл динаміки за 2015-2018 рр. характеризується вищими значеннями показників серед країн, які розвиваються, у порівнянні з розвинутими країнами. Це характеризує цих «гравців» як більш активних конкурентів на світовому ринку торгівлі.

Активізації світової торгівлі традиційно провокувала зростання цін, що спостерігалось з 2002 по 2008 р. Крім того, значний вплив мало приєднання до

СОТ у 2001 р. такої потужної світової економіки як китайська. Такі тенденції відображають значне посилення ролі торговельно-економічних відносин в загальному економічному розвитку кожної країни.

Крім значної динаміки міжнародна торгівля за останні роки характеризується відчутними змінами в її структурі (рис. 3.2).

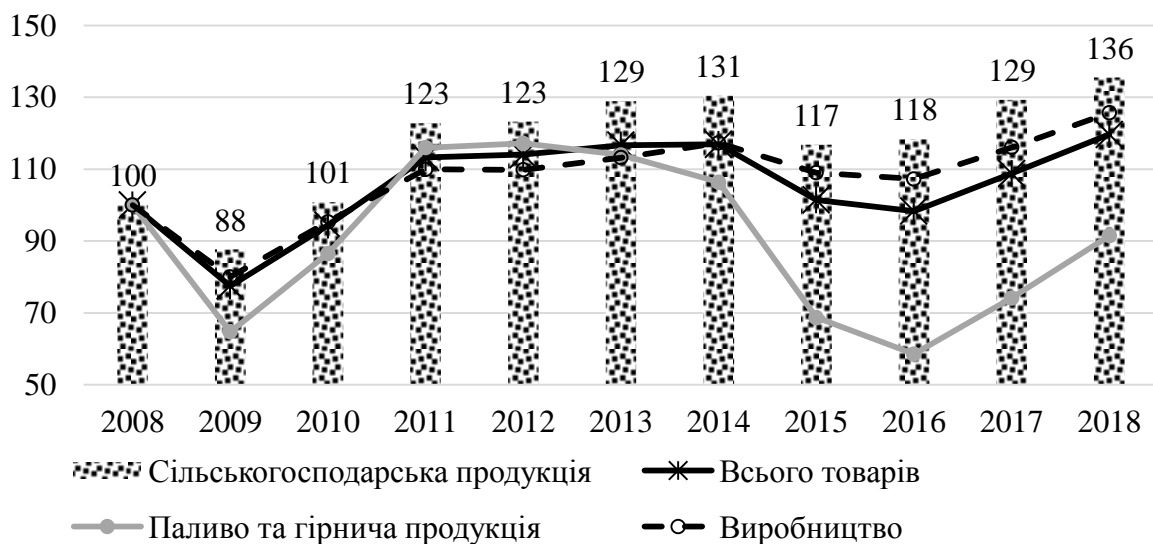

Рис. 3.2. Динаміка експорту основних груп товарів (2008 = 100%) [121]

Як бачимо, післякризовий період характеризувався загальним скороченням за всіма групами товарів, із найменшим по сільськогосподарській продукції. Також саме ця група товарів ще у 2010 році повернулася за показниками на докризовий рівень. Подальше зростання з 2011 по 2014 рр. було характерно майже для всіх груп, але саме продукція аграрного сектора характеризувалася найвищими показниками. Натомість в цей час спостерігалось помірне скорочення експорту палива і гірничої продукції, яке різко скоротилося у 2015 р., склавши 69% від рівня 2008 р. В подальшому ця тенденція поглибилася до 59% у 2016 р. У 2015 р. спостерігалось помітне скорочення темпів за всіма групами, що варто розглядати як загальносвітову тенденцію. А з 2016 року знову спостерігається позитивна динаміка, темпи зростання всіх груп товарів є подібними, що дозволило паливу і гірничій продукції зрости до 91%, а сільськогосподарська продукція, залишаючись лідером за темпами, набула найвищого значення 136% у 2018 р. В цілому за

досліджуваний період сільськогосподарська продукція має найвищі темпи збільшення експорту, що дозволяє розглядати її як таку, що користується найбільшим попитом на світовому ринку. Це відображає зростання світового попиту на продукцію аграрного сектору, що є позитивним чинником для конкурентоспроможності вітчизняних продуктів.

Крім структурних змін за групами товарів спостерігається зміни в регіональному розрізі (рис. 3.3).

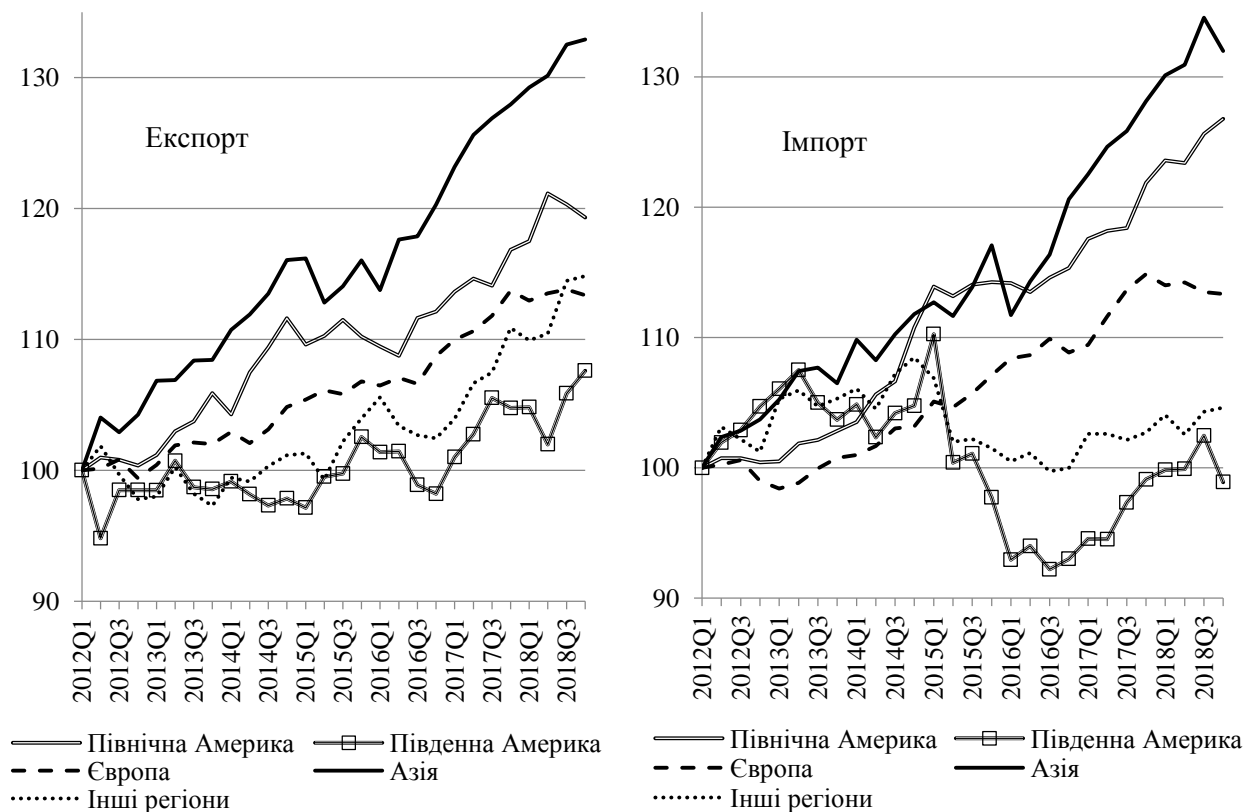

Рис. 3.3. Динаміка експорту-імпорту за ключовими регіонами світу за індексами обсягу (1 квартал 2012 р. = 100) [121]

Динаміка експорту за всіма регіонами демонструє позитивний тренд зростання без характерного виявлення циклічності або сезонності. Також залишається стабільним розподіл ролей окремих регіонів в експорті, де провідну роль займає азійський регіон, а на другому місці південна Америка. Натомість динаміка імпорту між регіонами з початку 2015 року поступово

змінилася: відчутно скоротився імпорт південної Америки та інших регіонів. Але залишається пріоритет в динаміці Азії та північної Америки.

Особливість впливу зовнішніх ринків на конкурентоспроможність продукції аграрного сектору полягає в структурі самих ринків. Проведений аналіз в попередніх розділах дозволяє констатувати, що динаміка ринку залежить від таких показників. Перш за все, від цінових коливань, які є результатом як об'єктивних процесів змін у попиті, пропозиції, структури конкурентів, але й значних спекулятивних очікувань, які формуються в ході торгівлі основними сільськогосподарськими продуктами на світових ринках і через біржі.

Стабільний попит на агропродукцію обумовлена необхідністю забезпечення продовольством населення планети, яке стрімко збільшується. Крім того частина продукції рослинництва широко використовуються у тваринництві, що складає відчутний сегмент ринку. ФАО здійснює моніторинг цін на ключові групи продовольчих товарів (рис. 3.4).

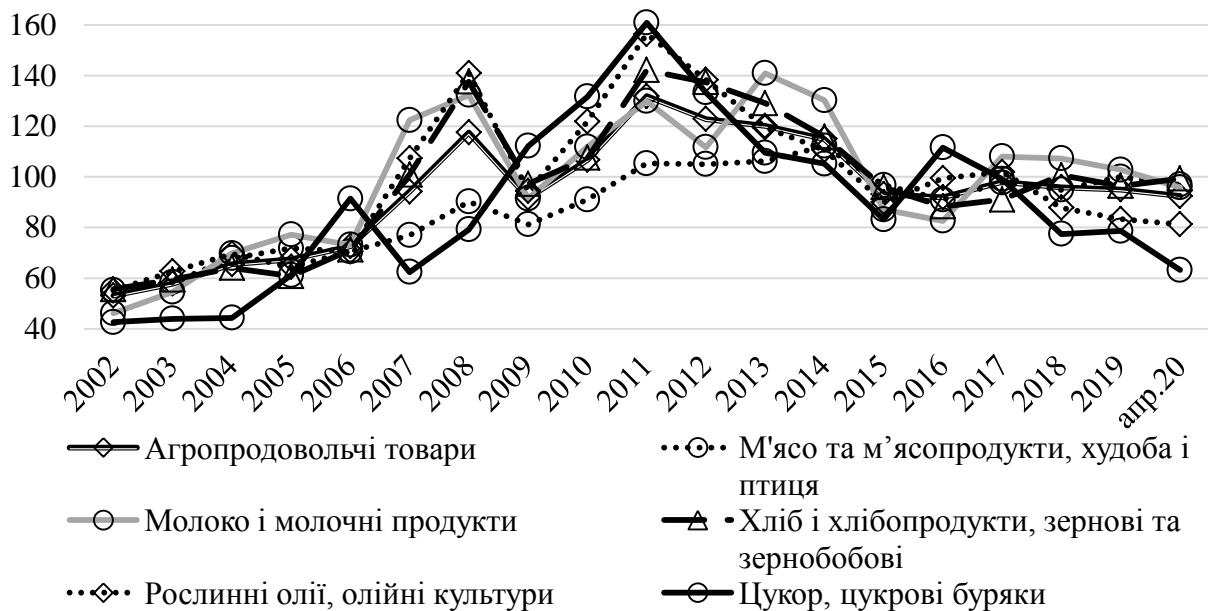

Рис. 3.4. Динаміка цін на ключові продовольчі товари (база ціни 2014-2016 рр.) [119]

Як бачимо, найменша волатильність серед цін на м'ясо і м'ясопродукти, пікові значення яких спостерігалися у 2012-2013 рр. а найбільша волатильність характерна для цукру і цукрових буряків: найвища ціна на які мала місце у 2011 році, а до квітня 2020 року скоротилася у 2,5 рази. За цими продуктами спостерігається стійке зростання до 2011 року, а потім таке стійке скорочення. Цей ринок для України в експортному вимірі можна вважати низькоперспективним через домінування цукру з тростини, значними обсягами виробництва цукру Індією та експортом її залишків, що сильно впливає на ціну. Крім того останнім часом з'явилася тенденція скорочення споживання цукру завдяки поширенню філософії здорового харчування, де цукор розглядається як продукт в більшій мірі шкідливий для здоров'я. Але цукор крім безпосереднього споживання широко використовуються в подальшому виробництві готових продуктів, плавлених кондитерськими, шоколадними і хлібобулочними виробами. З іншого боку цукровий буряк широко використовуються для отримання інших продуктів, таких як етанол, жом, патока. Ціни на групу товарів «хліб і хлібопродукти, зернові і зернобобові» також поступово зростали до 2011 р., а потім знизилися до 2015 році і фактично стабілізувалися. Загальне динаміка цін на рослинні олії та культури подібна до динаміки цін на цукор. Найбільше змінюваними варто визнати ціни на молоко й молочні продукти, які до кризового 2008 року мала тенденцію до зростання, а в подальшому спостерігається як зниження, так зростання ціни. В цілому за останні роки за всіма продуктами спостерігається висока конвергентність динаміки – умовна стабілізація цін. Такий аналіз дозволяє визначити вірогідність збільшення ціни, а відповідно і конкурентоспроможності української продукції аграрного сектору, яка відноситься до цих груп.

Особливість зовнішніх аграрних ринків полягає в їх диференціації за товарами. Саме тому вплив ключового цінового фактору доцільно розглядати за окремими сільськогосподарськими продуктами. Україна експортує велику кількість продуктів аграрного сектору, але вирішальними є пшениця,

кукурудза, насіння соняшника та соняшникова олія, ячмінь. Серед продуктів тваринництва найбільш популярним є мед.

Одним із найголовніших показників світових аграрних ринків виступає ціна на продукти. Вона формується під впливом багатьох об'єктивних чинників: обсягу виробництва, обсягу експорту та імпорту, рівня споживання тощо. З іншого боку, вона є ключовим індикатором прогнозування бажано рівня конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку. На рис. 3.5 надано динаміку цін на ключові експортні продукти.

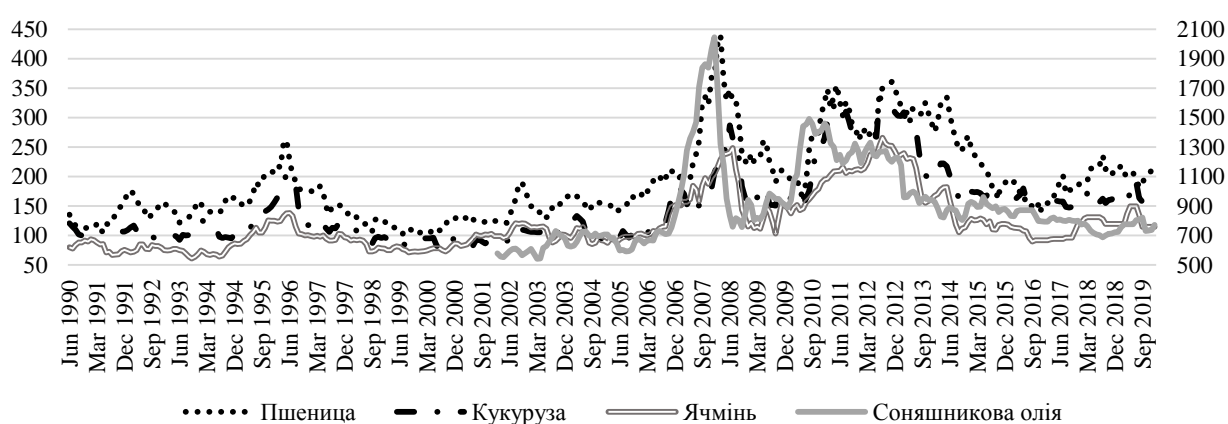

Рис. 3.5. Динаміка цін на ключові експортні продукти (дол. США за 1 т) [119]

Як бачимо, за більшістю продуктів спостерігалася однакова динаміка: з 1990 року по грудень 2006 коливання цін були помірними і відносним зростанням у квітні 1996 року; навесні 2007 року почалося стрімке зростання до початку 2008 року, після чого мало місце таке ж стрімке падіння цін. Наступним піком для пшениці була весна 2011 року, а потім осінь 2012 року. В подальшому спостерігається поступове зниження ціни з помірним зростанням. Найнижчі ціни цього періоду на пшеницю мали місце восени 2016 року, після чого знову спостерігайте помірне зростання. Волатильність ціни на кукурудзу близьке до пшениця, але темпи зростання за останні 10 років значно нижче. Динаміка цін на соняшкову олію з кінця 2010 року переважно негативна. Найменші зміни спостерігалися за цінами на ячмінь: після періоду зростання до літа 2008 року мало місце стрімке падіння до весни 2009 року, а потім знову поступове збільшення до осені 2012 року. Після цього ціни

поступово знижувалися із незначним збільшенням в окремі періоди, але в цілому із негативним трендом. Загальна динаміка цін з початку 2013 року за всіма розглянутими продуктами негативна до осені 2016 року. Після цього періоду спостерігається незначне поживлення і подальша стабілізація.

Ключовим питанням в оцінці впливу ціни на конкурентоспроможність продуктів аграрного сектору є прогнозування майбутніх рівнів. Аналіз рядів динаміки за допомогою програмного продукту Statistica дозволив виділити авторегресійні та циклічні компоненти (табл. 3.1) з використанням ARIMA. В результаті було отримано моделі зі значущим ковзним середнім, а період дослідження було взято з початку 2012 року, після сильних коливань кінця 2007 – початку 2008 року. Розподіл залишків моделей дозволяє стверджувати, що отримані значення є статистично достовірними. Побудований прогноз ціни на пшеницю надано на рис. 3.6. Аналогічний аналіз за іншими культурами надано у додатку Д.

Таблиця 3.1

Часовий ряд динаміки пшениці ARIMA (0; 1; 0), (0; 1; 1)₄

Параметри	Значення	Асимпт. ст. похибки	Асимпт. t (129)	p	Нижня 0,95 % дов	Верхня 0,95 % дов
Qs (1)	0,687729	0,075334	9,129100	0,000000	0,538152	0,837305

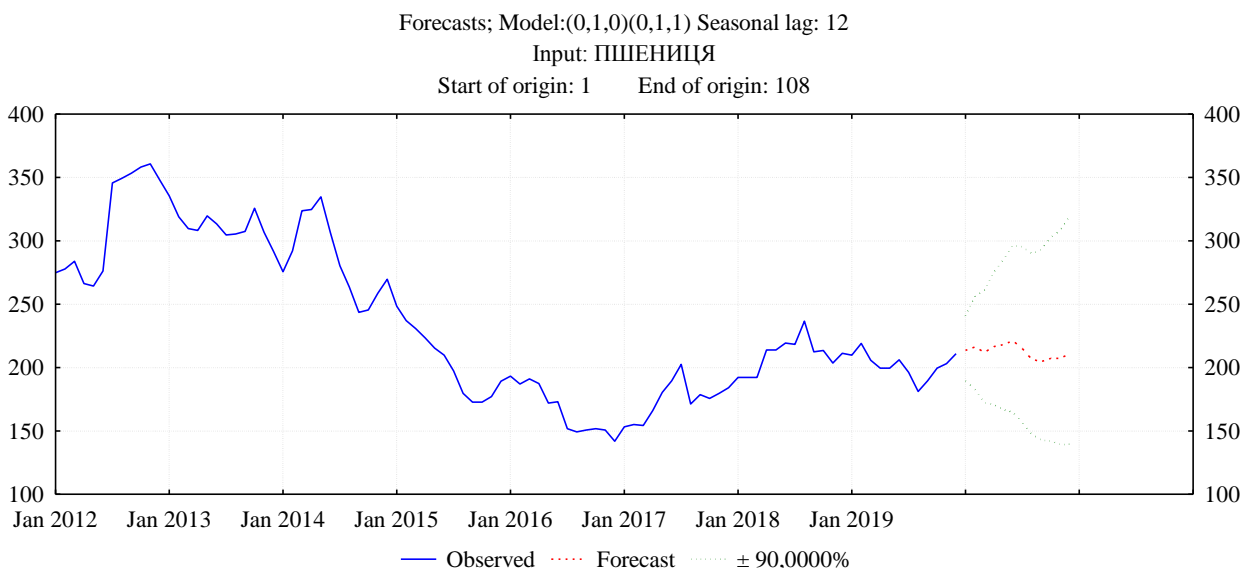

Рис. 3.6. Динаміка та прогноз ціни пшениці за моделлю ARIMA (0; 1; 0), (0; 1; 1)₄

Отримані значення дозволяють стверджувати, що в подальшому не прогнозується значних змін, що свідчить про необхідність врахування поточного рівня. Це означає, що значних змін у конкурентоспроможності за рахунок зростання цін не спостерігається.

Наступним елементом аналізу ринку є виробництво окремих продуктів, так як воно відображає рівень пропозиції. Не зважаючи на внутрішнє споживання, саме виробництво значно впливає на рівень експорту-імпорту конкретного продукту на світовому ринку. На рис. 3.7 надано динаміку світового виробництва основних експортних культур рослинництва України.

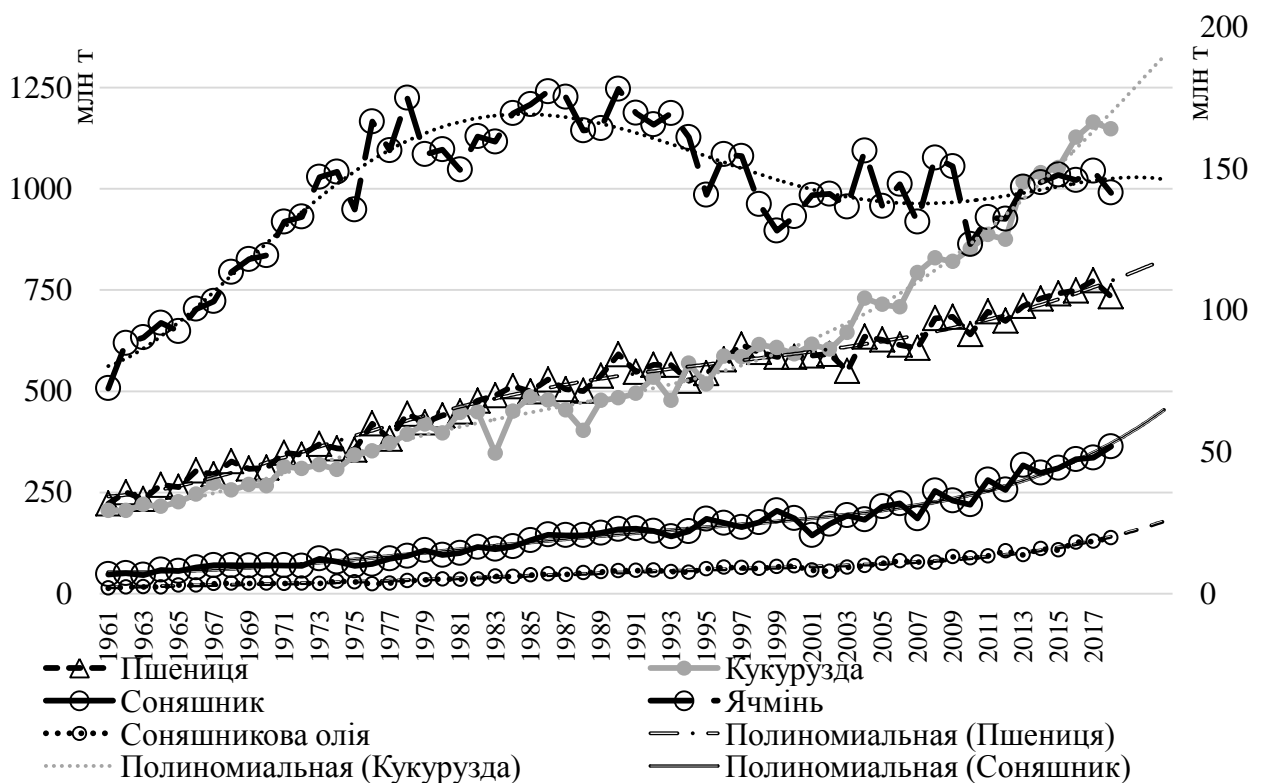

Рис. 3.7. Динаміка світового виробництва основних експортних культур аграрного сектору України [119]

Графіки дозволяють стверджувати, що протягом досліджуваного періоду поступово зростало виробництво всіх культур, крім ячменю. На початку 1960-х років обсяги його виробництва значно перевищували всі інші культури і мали місце більші темпи зростання. Після 1978 р. відбулося скорочення із поверненням до цього рівня аж у 1986 р. В подальшому спостерігається

поступове коливання із низхідним трендом до 2007 р. В подальшому знову ж таки спостерігається нестійка динаміка відносно збільшення або зменшення обсягів виробництва із порівняною стабілізацію за останні 6 років.

Ряд інших культур більшою волатильністю характеризується виробництво кукурудзи, яке з 1983 р. також характеризується змінними тенденціями збільшення або зростання виробництва, але з вираженим висхідним трендом. Крім того, на відміну від інших культур, з початку ХХ століття її вирощування, яке до цього періоду було близьким за обсягом до вирощування пшениці, почала динамічніше збільшуватися, що дозволяє розглядати як найбільш зростаючий ринок на поточний момент. Зростання з інших культур відбувається менш динамічно, але також спостерігається позитивний тренд. Враховуючі особливості маркетингового року вирощування культур, аналіз їх динаміки не включає чітко виражений сезонних коливань. Натомість спостерігається тренди у вирощуванні, які було виділено за допомогою пакету Excel (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Аналіз залежностей основних експортних культур аграрного сектору
України з 1961 по 2017 рр**

Культура	Формула	Тип залежності	Коефіцієнт детермінації
Пшениця	$y = -0,0039x^5 + 0,772x^4 - 50,143x^3 + 1232,4x^2 + 483,46x + 238566$	Поліноміальна	$R^2 = 0,98$
Кукурудза	$y = -0,0087x^5 + 1,4434x^4 - 77,149x^3 + 1645,5x^2 - 2527x + 208803$	Поліноміальна	$R^2 = 0,989$
Соняшник	$y = 0,0003x^5 - 0,0181x^4 - 0,1354x^3 + 30,564x^2 - 84,646x + 7648,1$	Поліноміальна	$R^2 = 0,9716$
Ячмінь	$y = -0,0039x^5 + 0,638x^4 - 34,742x^3 + 634,34x^2 + 1036,5x + 78627$	Поліноміальна	$R^2 = 0,8846$
Соняшникова олія	$y = 0,0003x^5 - 0,0291x^4 + 1,122x^3 - 15,367x^2 + 210,09x + 1999$	Поліноміальна	$R^2 = 0,9833$

Аналіз отриманих залежностей дозволяє прогнозувати подальше стрімке зростання вирощування кукурудзи, стабільний обсяг вирощування ячменю і помірне збільшення обсягів вирощування пшениці та соняшника, а також виробництва соняшникової олії.

Вирішальною характеристикою зовнішніх ринків є обсяг експорту товарів. На рис. 3.9 відображена динаміка у світовому розрізі досліджуваних культур. На основі аналізу можна стверджувати, що за всіма товарами спостерігається позитивний тренд.

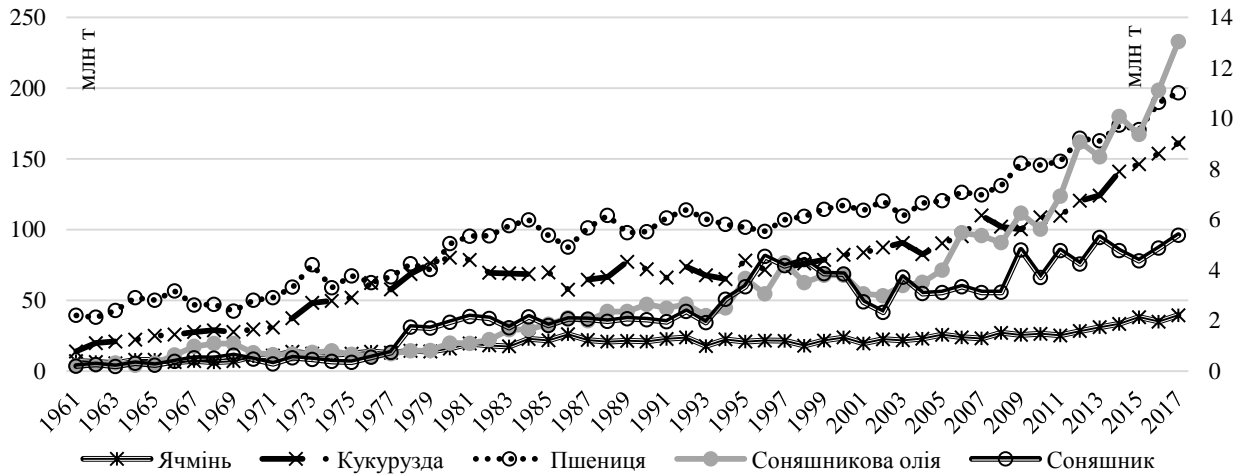

Рис. 3.8. Динаміка виробництва основних культур аграрного сектору України у світі [119]

Не зважаючи на скорочення виробництва ячменю, його експорт поступово збільшується, що віддзеркалює зростання долі експорту у виробництві (рис. 3.9).

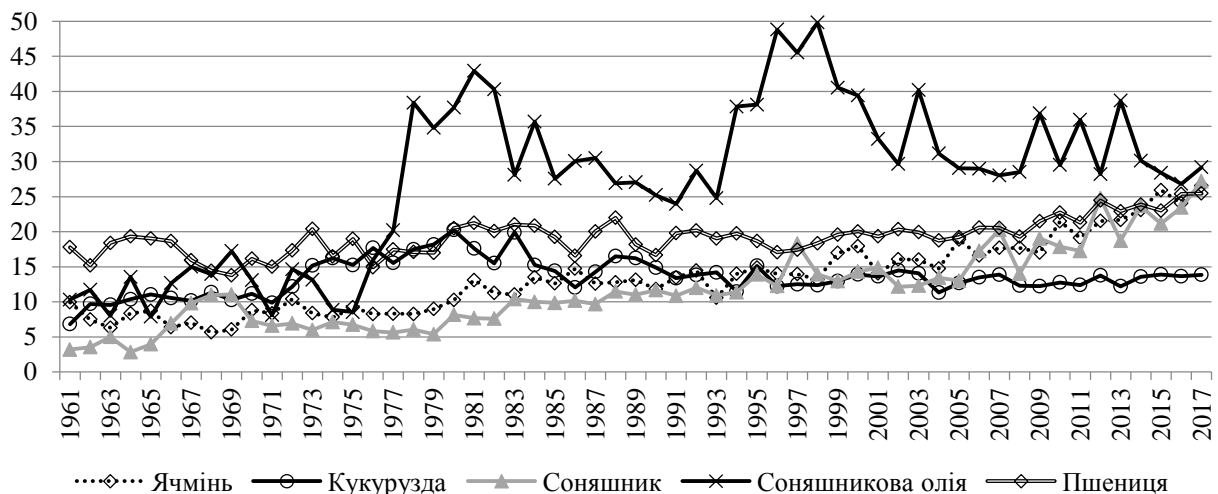

Рис. 3.9. Динаміка долі експорту у виробництві досліджуваних культур [119]

Найбільш експортоорієнтованих культурою варто визнати соняшкову олію, обсяги зовнішньої реалізації якої стрімко почала зростати з 2006 року.

Але за динамікою питомої ваги її експорту вона тривалий час була беззаперечним лідером: у 1996 році її частка склала 48,8%, у 1998 році – майже 50%.

Натомість останнім часом спостерігається скорочення (у 2016 році – 26,8%) і наближення до показників інших товарів. Поряд із найбільшим зростанням обсягу експорту саме цього товару можна розглядати тенденцію щодо збільшення внутрішнього споживання і динамічного розширення ринку. Крім того, саме динаміка експорту соняшнику й соняшникової олії характеризується найбільшою волатильністю, що відображається у коливаннях по зростанню і скороченню обсягів, особливо за останні роки. Поряд із сталим зростанням експорту пшениці, поступово збільшується доля її експорту. В цілому, відносною стабільністю характеризуються динаміка частки експорту за кукурудзою і соняшниковою олією. Але останній властиві коливання, що відображає підвищений попит в окремі роки. Частки експорту пшениці, ячменю і соняшнику стабільно збільшуються. Це дозволяє розглядати ці міжнародні ринки як перспективні із стабільно зростаючим трендом.

Крім показників ціни, виробництва й експорту важливу роль у формуванні попиту і пропозиції на продукцію аграрного сектору на світовому ринку відіграють запаси. В табл. 3.3 представлено дані за основними зерновими культурами, надані ФАО. Провідна продовольча і сільськогосподарська організація ООН прогнозує подальше зростання обсягів запасів всіх зернових поряд із збільшенням виробництва і помірною зростання торгівлі. Вартує уваги зростання глобального показника відношення обсягів запасів до споживання, який з 2011 року до 2019 року зріс з 25,6% до 32% із прогнозом на подальше зростання. Найвищі значення цього показника властиві для ринку пшениці і рису. Загальна тенденція щодо збільшення запасів продовольства, де зернові культури відіграють провідну роль, відображає як економічні, так і політичні аспекти глобального аграрного ринку.

Динаміка запасів зернових культур [119]

Світовий ринок зернових							
Роки	Виробництво	Пропозиція	Використання	Торгівля	Кінцеве зберігання	Глобальний показник відношення обсягів запасів до споживання	Відношення запасів основних експортерів до їх використання
	млн т					%	
2011/12	2 357,6	2 920,2	2 320,9	322,5	595,2	25,6	18,4
2012/13	2 317,9	2 913,1	2 332,1	318,2	592,2	24,3	17,4
2013/14	2 557,5	3 149,8	2 449,5	363,7	671,3	26,9	18,7
2014/15	2 607,9	3 279,2	2 508,3	377,0	767,9	30,2	19,4
2015/16	2 583,8	3 351,7	2 550,9	393,0	795,3	30,4	17,0
2016/17	2 660,7	3 455,9	2 613,2	406,6	840,6	31,7	17,8
2017/18	2 696,9	3 537,6	2 649,3	422,7	881,5	32,9	18,3
2018/19	2 649,6	3 531,1	2 678,0	410,4	870,0	32,3	19,0
2019/20	2 708,5	3 578,5	2 692,2	426,0	876,6	32,0	18,9
2020/21	2 789,8	3 666,5	2 735,4	435,1	928,9	33,0	20,7
Світовий ринок пшениці							
2011/12	699,0	901,9	693,2	149,2	203,7	29,9	18,8
2012/13	658,6	862,3	682,3	143,6	185,6	26,8	15,1
2013/14	715,3	900,9	692,2	159,4	200,2	28,3	16,0
2014/15	735,2	935,4	708,2	156,6	228,6	31,9	18,8
2015/16	737,3	965,8	717,0	167,5	243,0	33,0	18,0
2016/17	763,5	1 006,5	736,8	176,9	265,9	36,0	19,8
2017/18	761,6	1 027,5	738,4	177,4	287,7	38,3	21,0
2018/19	732,4	1 020,1	750,8	168,3	272,1	35,9	18,2
2019/20	761,5	1 033,6	757,0	177,1	275,0	36,5	15,7
2020/21	761,5	1 036,5	754,1	178,7	283,8	36,8	16,7
Світовий ринок фуражного зерна							
2011/12	1 178,6	1 409,2	1 165,6	132,6	244,9	20,9	11,3
2012/13	1 174,4	1 419,3	1 180,6	134,4	244,5	19,3	9,0
2013/14	1 351,6	1 596,2	1 277,2	158,8	299,6	23,0	11,1
2014/15	1 382,6	1 682,2	1 313,3	175,3	365,7	27,4	14,9
2015/16	1 358,0	1 723,7	1 343,5	184,1	380,3	27,5	13,4
2016/17	1 400,6	1 781,0	1 382,3	181,3	401,8	28,4	14,8
2017/18	1 436,0	1 837,7	1 413,6	196,8	417,5	29,3	15,7
2018/19	1 410,9	1 828,4	1 427,2	198,1	413,3	28,8	16,1
2019/20	1 446,2	1 859,5	1 433,0	203,9	418,1	28,4	15,6
2020/21	1 519,2	1 937,3	1 471,0	208,8	462,9	30,3	20,2
Світовий ринок рису							
2011/12	480,0	609,0	462,0	40,6	146,6	31,2	25,2
2012/13	484,9	631,5	469,1	40,2	162,1	33,7	28,0
2013/14	490,6	652,6	480,2	45,5	171,6	35,2	29,0
2014/15	490,1	661,6	486,8	45,1	173,6	35,4	24,6
2015/16	488,6	662,2	490,3	41,4	172,0	34,8	19,7
2016/17	496,5	668,5	494,1	48,4	173,0	34,8	18,9
2017/18	499,4	672,3	497,3	48,5	176,3	35,3	18,1
2018/19	506,3	682,5	500,0	44,1	184,6	36,8	22,6
2019/20	500,8	685,5	502,2	44,9	183,5	35,9	25,2
2020/21	509,2	692,6	510,4	47,6	182,2	35,3	25,2

Значні природні катаклізми, які відбуваються останнім часом, ставлять під загрозу спроможність світової спільноти забезпечити належний рівень продовольчої безпеки. З іншого боку, аналіз провідних експортерів та імпортерів аграрних продуктів свідчить, що розглянута тенденція властива переважно розвинутим країнам, для збільшення населення наразі не спостерігаються. Натомість країни, природний приріст населення як ти формує планетарні тенденції, в меншій мірі реалізує політику збільшення запасів.

Тобто в цілому, не зважаючи на визначенні тренди, забезпечення належного рівня продовольство населення планети залишається відкритим питанням, що формує для України додаткові перспективи експорту вітчизняної продукції, де рівень конкурентоспроможності буде залежати переважно від ціни на неї.

Натомість ситуація зі світовими запасами кукурудзи значно відрізняється (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка запасів кукурудзи (млн т) [183]

Роки	Виробництво	Пропозиція	Експорт	Перехідні запаси	Річні зміни	В тому числі провідні експортери*
2016/17	1132	1092	137	363	40	78
2017/18	1090	1118	153	335	-27	69
2018/19	1130	1140	165	326	-9	76
2019/20 (попередній прогноз)	1100	1139	164	284	-39	64
2019/20 (актуальний прогноз)	1099	1199	165	286	-40	65

*Аргентина, Бразилія, США, Україна

Як бачимо, спостерігається негативна динаміка скорочення перехідних запасів, що поряд зі сталим зростанням обсягу експорту дозволяє прогнозувати зростання попиту і ціни, що підвищить конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Важливим детермінантом зовнішніх аграрних ринків є рівень конкуренції на них. Кожний продукт експортується та імпортується окремими країнами, враховуючи їх внутрішнє споживання, рівень конкурентоспроможності продукції і характер торгово-економічних зовнішніх відносин між партнерами. Найбільшими експортерами зернових за останні роки вважаються такі країни як: Росія, Аргентина, Австралія, Канада, Бразилія, ЄС, Казахстан, ПАР, США та Україна. За поточний маркетинговий рік (2018/2019) лідером за експортом пшениці є РФ із обсягом 35,4 млн т, на другому місці США – 25,48 млн т, на третьому місці Канада – 24,4 млн т, на четвертому ЄС – 23,31 млн т. Україна посідає п'яте місце з обсягом у 16 млн т. За обсягом експорту фуражного зерна лідером є США (54,9 млн т), на другому місці Аргентина (39,36 млн т), на 3-му місці Бразилія (39,05 млн т), на четвертому місці Україна (34,06 млн т). Варто звернути увагу, що значно відрізняються обсяги кінцевих запасів між країнами-експортерами. Для США запаси пшениці за останні роки складають близько 28 млн т, для ЄС – 11 млн т, в Канаді та Австралії – близько 5 млн т, а в Україні – 1,5 млн т. Подібна ситуація із запасами фуражного зерна, де беззаперечним лідером є США із обсягом в середньому 56 млн т. Для цієї країни властиві подібні значення обсягу експорту та кінцевих запасів як для пшениці, так і для фуражного зерна. Всі інші країни зберігають значно менше, ніж експортують: Україна – 2,3 млн т, Аргентина – 6 млн т, Бразилія – 7,3 млн т.

Основними споживачами українського експорту пшениці за останні роки (2017-2019 рр.) в загальній структурі виступають такі країни як: Індонезія (в середньому 14,1%), Єгипет (в середньому 13,8%), Бангладеш (в середньому 9,4%), Лівія (в середньому 3%), Марокко (в середньому 5,5%), Туніс (в середньому 5,4%), Філіппіни (в середньому 7%), Таїланд (в середньому 4,7%). Більшість інших країн в загальній структурі становлять менше 1%. Як бачимо, основні споживачі українського експорту пшениці це країни, які розвиваються. А в Європу експортується лише близько 7%. Відповідно в розрізі прогнозу майбутнього попиту на пшеницю є актуальним дослідження

рівня споживання даного продукту в конкретній країні, обсяг її запасів та основних конкурентів на даних ринках.

Подібний аналіз за соняшниковою олією за 2019 рік дозволяє виділити основних конкурентів-виробників: Росія (24,2%), країни ЄС (19,1%), Аргентина (7,2%), Туреччина (4,8%). Україна займає лідируючу позицію із виробництва та експорту цього продукту. Безпосередньо в структурі експорту України належить близько 56,1%, Росії – 23,1% [166]. Найбільшим споживачем соняшnikової олії традиційно виступає Індія, яка споживає близько третини всього експорту, Китай – 15,3%, Нідерланди – 10,1%, Ірак – 5,9%, Іспанія – 6,1%, Італія – 5,8% [45]. Для даного ринку є властивим поступове скорочення темпів зростання. Крім того, на відміну від пшениці використання соняшnikової олії є широко диверсифікований, а в загальній світовій структурі доміантною виступає пальмова, доля якої становить близько 40%, на другому місці – соєва (27,9%), на третьому – рапсова (13,7%). Соняшnikова олія займає лише четверте місце в структурі з обсягом 9,5%. Враховуючи культуру споживання олій окремими країнами, існує загроза поступового скорочення використання соняшnikової з перспективою заміни іншими. Прикладом може виступати український ринок, який за останній час все більше імпортує пальмову олію для широкого використання у виробництві готових харчових продуктів. Іншою загрозою виступає відчутна залежність від крупного споживача – Індії. Але конкурентними перевагами України залишаються сприятливі природно-кліматичні умови і культура вирощування соняшнику.

Щодо вирощування безпосередньо соняшника Україна займає лідируючу позицію; на другому місці знаходиться Росія, на третьому – Європейський союз, на четвертому – Аргентина, а на п'ятому – Китай [світ лідер]. Ці ж країни утримують провідні позиції на світовому ринку експорту соняшника: ЄС – 20%, Росія – 12,6%, Україна – 4%. Основні імпортери: Турчиина та ЄС (27% і 24,9%) [110].

Лідерами за вирощуванням високоолеїнових соняшників є Франція, Україна, Іспанія, Португалія, Аргентина і Угорщина. Його вирощування сконцентровано в Європейському союзі.

Ринок ячменю характеризується за останні роки зростанням споживання, що обумовило скорочення запасів. Як зазначають експерти, саме це призвело до зростання цін [167]. Структура виробників залишається незмінною протягом тривалого часу: лідером виступає ЄС (18/19 маркетинговий рік) – 55,8 млн т, на другому місці Росія – 16,7 млн т, на третьому Канада – 10,2 млн т, на четвертому Австралія – 8,3%, на п'ятому Україна – 7,6 млн т. Ці п'ять країн виробили 69,3% всього світового ячменю. На поточний період прогнозується зростання обсягів виробництва всіх країн. Відповідно обсягам виробництва, ці ж країни входять до п'ятірки ключових експортерів, де частка України становить близько 15%. Але на відміну від ЄС, де експорт становить близько 10% від виробництва, Україна експортує близько 50% виробництва. Це відображає потужний внутрішній ринок споживання ячменю ЄС. Вищий показник ніж в Україні має Аргентина – більше за 60%. Більше половини виробництв експортує Австралія, а Росія більше чверті. Відповідно ці 5 експортерів покривають 80% ринку, що дозволяє класифікувати цей ринок як олігополістичний. Подібна ситуація відносно ячменю склалася і в розрізі імпорту: Саудівська Аравія імпортувала 6,8 млн т – 27%, Китай – 6 млн т – 24%, Іран – 12,2%. Ці імпортери є відносно постійними, враховуючи тенденції виробництва і споживання ячменю всередині країни. Експорт з України ячменю переважно орієнтований на ці ж країни.

У структурі світового ринку експорту кукурудзи Україна також займає провідне 4-те місце із часткою у 10%. після США (частка близько 38%), Аргентини (12,5%), Бразилії (12,1%). Традиційними імпортерами української кукурудзи є Китай (14,3%), Єгипет (13,4%), Іспанія (11%), Нідерланди (13,3%). Світовими експортерами кукурудзи виступає Японія, Європейський Союз, Мексика і Єгипет.

Для визначення змісту основних елементів методичного забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни і конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору доцільно зробити ключові висновки з проведеного відстеженням.

Перш за все, варто визначити, що аграрний ринок відноситься до класичних галузей світового господарства. Рівень його розвитку в окремих країнах обумовлюється рядом чинників, серед яких ключовими виступають природно-кліматичні умови, існуючий досвід господарювання, культура споживання окремих продуктів на внутрішньому ринку й рівень державної підтримки і регулювання галузі. Наприклад, Китай є найбільшим виробником меду у світі, а також лідером у експорті. Саме завдяки культурі споживання всередині країни розвинулися тенденції нарощування обсягів виробництва, які формують світовий експортний ринок. До глобалізаційних чинників варто віднести збільшення чисельності населення, що вимагає зростання виробництва продовольства, поширення культури споживання окремих продуктів із одних регіонів в інші, планетарні кліматичні зміни, а також функціонування і розвиток світових торговельних економічних організацій і регіональних об'єднань країн. Особливість розміщення виробництв аграрного сектору пов'язана із фактичною неможливістю їх переміщення, що виступило причиною закріплення за окремими країнами-виробниками здійснення окремих видів сільськогосподарської діяльності. Це дозволяє розглядати структуру основних виробників і експортерів як відносно сталу. З іншого боку, сучасні технології вирощування культур у рослинництві й відгодівлі тварин значно впливають на продуктивність, що вирішальним чином впливає на обсяг попиту. Впровадження генно-модифікованих культур спровокувало виникнення ринків екологічно чистих продуктів. Для українських виробників поряд із традиційними ринками перспективними варто розглядати ринки нішових культур, до яких відносять горох, арахіс, нут, сочевицю, сорго. Ці культури не вимагають значних площ посівів, але дозволяють забезпечити ефективну сівозміну для підвищення родючості ґрантів і покращення їх стану.

Перепорою для розвитку цих культур виступає транспортно-логістична система в Україні, яка орієнтована переважно на експорт крупних партій еластичність продуктів рослинництва. Отже, міжнародні аграрні ринки варто розподілити на такі: класичні сільськогосподарські; інноваційні, представлені переважно органічними продуктами; нішових культур; ринки продуктів тваринництва. Враховуючи поточну ситуацію, на даний момент, моніторингу варто піддавати саме класичні сільськогосподарські ринки, на які Україна постачає і буде постачати свої продукти аграрного сектору. Саме аналіз цих ринків наведено вище.

По-друге, конкурентоспроможність продукції аграрного сектору на зовнішньому ринку, враховуючи домінування окремих товарів рослинного походження, залежить переважно від рівня її якості за міжнародними стандартами й обсягів реалізації, так як собівартість продукції залежить виключно від внутрішніх ендогенних чинників. Це дозволяє стверджувати, що основний вплив зовнішніх ринків на конкурентоспроможність здійснюється через розглянуті показники на компоненту ціни та обсягу. На відміну від всіх інших галузей світового господарства вирішальним показником виступає рівень врожайності культур, значення якого впливає на обсяг отриманого доходу суб'єктами господарювання і валютної виручки при експорті. З іншого боку, висока урожайність по всіх країнах підвищує рівень конкуренції і знижує ціни, що в свою чергу знижує рівень конкурентоспроможності. Але всі учасники торговельно-економічних відносин створюють запаси, які відчутно впливають на обсяг пропозиції. Отже, взаємозв'язок всіх розглянутих показників та їх вплив на рівні ціни й обсягу формують світовий обсяг пропозиції й попиту в цілому за маркетинговий рік, а торгівля, яка здійснюється на протязі майже всього року за рахунок використання потужностей зберігання протягом календарного періоду обумовлює ситуативні значення пропозиції, попиту й ціни на світовому ринку.

По-друге, проведений аналіз зовнішніх ринків дозволив виділити ряд закономірностей, принципів, функцій і методів аналізу. Розглянемо її детальніше.

Об'єктом методичного забезпечення оцінювання є процеси експортно-імпортової діяльності відносно продуктів аграрного сектору на світовому ринку.

Основною закономірністю динаміки зовнішніх аграрних ринків є пряма залежність від обсягів виробництва, урожайності, рівня споживання всередині країни, розміру запасів і національної політики управління ними, а також рівня торговельно-економічних відносин між країнами-партнерами. Саме ці показники варто розглядати як вирішальні в аналізі динаміки ринків.

Іншою закономірністю є продуктова спеціалізація. Аграрні ринки розподіляється за конкретними товарами, що вимагає їх окремого спостереження.

Закономірність географічного розташування й розвитку логістично-транспортної інфраструктури полягає у пріоритеті реалізації експортно-імпортової діяльності для країн, розміщених територіально близько через вагому частку транспортних витрат в ціні продукту. Наприклад, основним споживачем експортної кукурудзи США є Мексика. Основними споживачами української експортної кукурудзи є європейські країни, та Китай, а Туреччина і Єгипет завдяки морському сполученню.

Формування структури світового експорту залежить крім вищезазначених показників від безпосередньої політики країн-експортерів, що підтверджується високою волатильністю показника частки експорту у виробництві досліджуваних культур по країнам і обсягу запасів у експортерів. Це варто розглядати як закономірність експортної політики.

Розглянуті закономірності властиві класичним ринкам сільськогосподарських культур. Крім того, динаміка ринків підпадає під дію класичних економічних законів, до яких варто віднести зростання технічної будови виробництва, визначення вартості товарів суспільно необхідним

робочим часом, спадної віддачі, впливу ефекту масштабу, розвитку господарського механізму, пропорційного розвитку, посилення державного регулювання, механізму конкуренції. Так як ринки формуються окремими суб'єктами господарювання, та їх динаміка підпадає під класичні фундаментальні закони розвитку: переходу кількісних змін у якісні, закон онтогенезу, єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення. Серед загальносистемних законів варто виділити закон синергії, найбільш яскравим проявом якого є активне впровадження досягнень НДДКР в господарську діяльність, що вирішальним чином вплинуло на рівень врожайності; закон цілісності, закон самозбереження, закон впорядкованості.

Проведений аналіз зовнішніх аграрних ринків дозволяє констатувати відносно сильні позиції українських експортерів за класичними продуктами рослинництва (пшениця, фуражне зерно, соняшник, соняшникова олія, ячмінь, кукурудза). На всіх цих ринках Україна входить до п'ятірки лідерів, а за ринком соняшнику і соняшникової олії очолює рейтинг. Олігополістичний характер конкуренції на цих ринках дозволяє прогнозувати подальше утримування поточних позицій, що в цілому свідчить про позитивний характер їх впливу на рівень конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції. Динамічними за рахунок високих темпів зростання варто розглядати ринки сої та ріпаку, які українські експортери вже активно освоюють. Серед перспективних варто виділити ринки нішових культур і екологічно чистих продуктів рослинництва, але їх ефективне освоєння вимагає вдосконалення внутрішньої української транспортної логістичної системи й активної державної підтримки.

Проведений аналіз впливу зовнішніх ринків на конкурентоспроможність вітчизняної продукції аграрного сектору дозволяє виокремити основні напрями розвитку торговельно-економічних відносин.

Як було зазначено у п.п. 1.1 розвиток торговельно-економічних відносин має відбуватися в 3 розрізах: інституційному, продуктовому (ринковому) й міждержавному.

Запропоноване методичне забезпечення оцінювання дозволяє визначити основні напрями розвитку торговельно-економічних відносин в продуктовому (ринковому) розрізі.

Для посилення позиції українських аграріїв на світовому ринку доцільно укріплювати свої конкурентні позиції на класичних ринках, розглянутих у даному підрозділі, шляхом поглиблення партнерських відносин із основними країнами-споживачами вітчизняної аграрної продукції. Крім того важлива подальша диверсифікація світових ринків, що передбачає розробку стратегії освоєння зовнішніх ринків країн, територіальне розміщення яких відповідає принципам економічної доцільності реалізації та критеріям доцільності транспортно-логістичних сполучень.

Іншим аспектом є освоєння нових сегментів світових аграрних ринків, до яких варто віднести виробництво нішових продуктів і органічне землеробство, так як Україна володіє значним потенціалом для виробництва подібної продукції. Розвиток торговельно-економічних відносин цих секторів передбачає збільшення їх експорту до традиційних країн-партнерів і освоєння нових ринків збуту через поглиблення міждержавного співробітництва.

3.2. Визначення впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток торговельно-економічних відносин в аграрному секторі

Сучасна світова економіка розвивається в парадигмі глобалізації, яка передбачає посилення взаємодії та взаємозалежності між країнами. Для кожної країни світу характерна своя ступінь залученості до системи міжнародного поділу праці. Ми виходимо з того розуміння, що потенціал впливу зовнішньої торгівлі на бізнес-структури національного рівня прямо залежить від відкритості економіки. Під останньою розуміється наявність зв'язку з іншими країнами шляхом реалізації експортно-імпортних операцій.

Отже, рівень відкритості економіки характеризують з урахуванням експортно-імпортних операцій, які оцінюються за такими показниками:

1) експортна квота країни. За цим показником характеризується рівень відкритості економіки: якщо показник менше 10 %, то економіка цієї країни є закритою, а якщо перевищує норму – відносно відкритою;

2) імпортна квота країни. Показує частину імпорту від ВВП. Її порівнюють з експортною квотою й у такий спосіб визначають співвідношення між експортом та імпортом;

3) зовнішньоторговельна квота. Представляє собою відношення величини зовнішньоторговельного обігу країни до обсягу ВВП. Зовнішньоторговельна квота показує загальний обсяг зовнішнього товарообігу країни із країною-партнером або з усім світовим співтовариством, але не дає при цьому його якісної характеристики [6, с. 21].

Методика розрахунку вище зазначених показників представлена у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Основні показники функціональної відкритості національної економіки [15, с. 15]

Показник	Методика розрахунку	Критерій відкритості економіки
Експортна квота	$E_k = \frac{E}{\text{ВВП}} \times 100\%$ E _к – експортна квота; E – обсяг експорту країни; ВВП – ВВП країни	≥45%
Імпортна квота	$I_k = \frac{I}{\text{ВВП}} \times 100\%$ I _к – імпортна квота; I – обсяг імпорту країни)	≥45%
Зовнішньоторговельна квота	$Z_k = \frac{ZO}{\text{ВВП}} \times 100\%$ Z _к – зовнішньоторговельна квота; ZO – обсяг зовнішньоторговельний оборот)	≥90%

Для проведення розрахунків вищезазначених показників використано дані щодо обсягів ВВП України (табл. 3.6).

В 2007 році експортна квота в Україні складала 44,8; імпортна квота – 50,6; зовнішньоторговельна квота – 95,4. Знаковою подією в сфері архітекτονіки зовнішньої торгівлі для України став вступ до Всесвітньої організації торгівлі (ВТО) у 2008 році. Однак, як видно з даних табл. 2, суттєвого впливу на рівень відкритості української економіки це не справило. За всіма показниками національна економіка входить до категорії відкритих, або впритул наближається до них (це стосується експортної квоти), а показники відкритості і участі у міжнародному поділі праці варіюють у незначних межах. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про достатньо суттєву включеність суб'єктів бізнесу в цілому і аграрного, зокрема, у структуру світогосподарських зв'язків. Отже, міжнародна торгівля є одним з значущих факторів впливу на ведення бізнесу в аграрному секторі.

Таблиця 3.6

Динаміка показників відкритості економіки за 2008–2019 рр. (розраховано автором на основі [59])

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експортна квота (% експорту у ВВП)	46,9	46,4	40,5	45,67	48,53	44,75	44,16	41,45	40,28	47,9	45,2	41,2
Імпортна квота (% імпорту у ВВП)	54,9	48,0	53,7	59,2	59,3	55,4	53,2	54,8	55,5	54,3	53,8	49,0
Зовнішньоторговельна квота (% до ВВП)	101	94,4	94,2	104,9	107,83	100,2	98,36	96,25	95,78	102,2	99	90,2

Механізм ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектору передбачає виділення сукупності факторів, які здійснюють вплив на особливості та характер її протікання, визначає обсяги і дає змогу окреслити напрямки вдосконалення.

Фактори відрізняються за сферою їх виникнення, варіюють за характером впливу, який може вимірюватися в статичному чи динамічному

стані. Відповідно до сфер виникнення фактори поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносяться фактори наднаціонального рівня, до внутрішніх – чинники макросередовища, в якому функціонує аграрне підприємство.

Зовнішні фактори:

- лібералізація правил торгівлі;
- розмір мита в країнах - торговельних партнерах;
- нетарифні обмеження в країнах - торговельних партнерах;
- світові ціни;
- ємність зовнішнього ринку;
- екологічна ситуація.

Внутрішні фактори:

- тарифні обмеження;
- нетарифні обмеження;
- інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації);
- ресурсні можливості;
- рівень розвитку технологій;
- ємність внутрішнього ринку;
- стан транспортно-логістичної інфраструктури;
- валютний курс.

Розглянемо сутнісне наповнення вищеперерахованих факторів з метою доведення правомірності і доцільності їх включення в виділені групи чинників.

Лібералізація правил торгівлі. Слід зазначити, що помилковим є ототожнення категорій зовнішньоторговельна «відкритість» як високий розмір зовнішньоторговельної квоти та «відкритість» як лібералізація зовнішньоторговельної політики. Між зазначеними процесами існує діалектичний взаємозв'язок. Лібералізація правил торгівлі не завжди призводить до збільшення обсягу експортно-імпортних операцій. Яскравим прикладом в цьому сенсі є Китай [151, с. 75]. В 40-50-х рр. XIX ст. країна була

змушена підписати договори, які відкрили китайські порти для іноземної торгівлі, надали іноземним суб'єктам екстериторіальні права і зафіксували ставку мита на рівні 5%. При цьому відношення експорту до ВВП по паритету купівельної спроможності зросло незначно - з 0,7% в 1870 р. до 1,9% у 1950 р. При цьому, після початку політики реформ в Китаї (1978 р.), які не відповідали принципам вільної торгівлі (імпортне мито становило більше 40% вартості імпорту), частка експорту у ВВП зростає з 5% у 1978 р. до 30% у 2011 р. Схожі результати можна виявити і в економічній історії Японії, Кореї та Тайваню, які досягли безпрецедентного росту завдяки протекціоністським заходам.

Набуття Україною членства у ВТО мало наслідком лібералізацію національного зовнішньоторговельного режиму, а також режимів країн-членів організації відносно України. На останні припадає 98% світової торгівлі. Наслідками лібералізації зовнішньої торгівлі для аграрного сектору стало:

- зростання експорту сільськогосподарської продукції. Так, протягом 2008-2019 років частка експорту сільськогосподарської продукції від загального експорту товарів в Україні зростає з 16,9% в 2008 році до 48% в 2019 році (в 2009 г. цей показник склав 24,6%, 2010 г. – 19,9%, 2011 г. – 19,2%, 2012 г. – 26,5%, 2013 г. – 27,4%, 2014 г. – 31,6%, в 2015 г. – 38,7%, 2016 г. – 42,5%, 2017 р. – 41,5%, 2018 р. – 39,8%). За період 2008-2019 років експорт аграрної продукції в грошовому виразі збільшився майже за всіма товарними групами (за виключенням товарів 04, 16, 18, 20, 33, 35, 41, 52 і 53 груп УКТ ЗЕД). Найбільшими експортерами агропродовольчих товарів в ЄС за 2019 рік були США – 12,3 млрд євро, Бразилія – 11,7 млрд євро, Україна – 7,3 млрд євро, Китай – 6,2 млрд євро, Аргентина – 5,1 млрд євро, Швейцарія – 4,7 млрд євро, Туреччина – 4,6 млрд євро и Індонезія – 4,2 млрд євро. Варто відзначити, що найбільш помітним стало зростання експорту з України - на 2,1 млрд євро, или 41% [187];

- диверсифікація зовнішніх ринків. Відбулася переорієнтація з домінування ринку СНГ, зокрема РФ, на зростання частки експорту в країни Азії. В ТОП-5 країн, які більше за інших імпортували українську

сільськогосподарську продукцію ввійшли Китай (10,2%), Єгипет (10,1%), Іспанія і Нідерланди (по 8,0%), Туреччина (6,6%) [189];

- отримання передбачуваного і сприятливого недискримінаційного режиму на ринках членів ВТО, можливість врегулювання поточних торговельних проблем як в двох-, так і в багатосторонньому форматі. Надбання членства в ВТО дало Україні можливість приймати безпосередню участь в багатосторонніх перемовинах раунду Доха і перемовинах з питань приєднання до ВТО нових членів для реалізації інтересів держави в торговельно-економічній сфері;

- участь в інформаційній системі ВТО і використання переваг від залучення до системи обміну інформацією, що дає можливість доступу українських підприємств до джерел інформації відносно змін в торговельних режимах країн членів ВТО, ініціювання діалогу с метою покращення умов торгівлі. Здійснення поглибленого аналізу торговельних режимів надало можливість врахування змін і тенденцій розвитку економік членів ВТО з метою розширення експортних можливостей національних компаній, захисту їх інтересів на зовнішніх ринках.

Тарифні обмеження – розмір імпортного та експортного мита як елементи зовнішнього й внутрішнього середовища. Тарифні методи реалізують свою дію через ринковий механізм. В даному випадку відбувається підтримка вітчизняного виробника товарів через вплив на фінансові результати діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом здешевлення експорту і подорожчання імпорту.

Митний тариф України, згідно із Законом України «Про Митний тариф України», являє собою систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок ввізного мита, яке справляється з товарів, що ввозяться на митну територію України [109].

В Україні, згідно із Законом України «Про Єдиний митний тариф», за способом нарахування, застосовуються такі види мита:

- адвалерне - нараховується у відсотках до митної вартості товарів, які обкладаються митом;

- специфічне - нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів, які обкладаються митом;

- комбіноване - поєднує обидва ці види митного обкладення.

В залежності від напрямку переміщення товарів, мито можна класифікувати як:

- ввільне - нараховується при ввезенні товарів на митну територію країни;

- вивільне - нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території країни.

Європейське Співтовариство базується на митному союзі, тобто в межах ЄС застосовується спільний митний тариф та існує спільна економічна політика щодо третіх країн.

Митний союз можна визначити як угоду, згідно з якою торгівля між країнами-членами відбувається вільно, а відносно третіх країн застосовується відповідна торгова політика та спільний зовнішній митний тариф. Єдиний митний тариф містить також наступні елементи [91]:

- не преференційні тарифні виключення та пільги;

- преференційні тарифні засоби (які узгоджуються із групами третіх країн, або відносно певних окремих третіх країн);

- преференційні тарифи, які застосовуються в односторонньому порядку відносно певної країни;

- окремі засоби, які скасовують повністю певні тарифи;

- інші тарифні засоби, які передбачені митним законодавством Європейського Союзу.

Необхідно зазначити, що вирішальну роль при застосуванні єдиного митного тарифу у відносинах з іншими країнами мають міжнародні угоди, насамперед Генеральна угода щодо тарифів і торгівлі (ГАТТ), а також різні тарифні пільги на певні види та категорії товарів з різними державами.

Стосовно України, ввізне мито, перелік ставок якого містить Митний тариф України, затверджений відповідним Законом, є диференційованим: повні (загальні) ставки; преференційні ставки; пільгові ставки.

Вивізне мито на сьогоднішній день застосовується лише до певних товарів, як-то наприклад, жива худоба та шкірсировина, брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням, відходи та брухт чорних металів, насіння деяких видів олійних культур [109].

В рамках захисту національного товаровиробника від демпінгового, субсидованого та зростаючого імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань, згідно з Законами України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» та «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» застосовуються наступні види мита: антидемпінгове, компенсаційне, спеціальне.

Стосовно імпорту, зі вступом у ВТО відбулась лібералізація митного режиму, зниження ставки ввізного мита і переведення практично всіх специфічних або комбінованих митних тарифів на адвалерні. Середня ставка на сільськогосподарську продукцію знизилася до 9,2%. При цьому не відбулось різкого збільшення імпорту аграрної продукції. Навпаки, імпортні поставки за результатами 2019 року (6,1 млрд дол. США) у порівнянні з 2008 роком (6,8 млрд дол. США) скоротилися на 10,3%.

Нетарифні обмеження. Відповідно до чинного українського законодавства під заходами нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності розуміються не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист

прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [92].

На сьогодні саме нетарифні бар'єри створюють головну загрозу світовій торговій системі, так як на відміну від тарифів, що регулюються ВТО, їх введення є привілеєм уряду країни. В результаті – більше половини світової торгівлі є об'єктом нетарифних бар'єрів. Використання нетарифних методів навіть при відносно ліберальному митному режимі може призвести до значних обмежень державної торгової політики в цілому.

Класифікацію видів нетарифного регулювання представлено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Класифікація нетарифного регулювання

Види нетарифного регулювання		
Кількісні обмеження	Квоти	Імпортні квоти
		Експортні квоти
	Добровільне обмеження експорту	
	Ліцензування	
Фінансові обмеження	Демпінг	Спорадичний
		Постійний
		Хижацький
	Субсидії	Прямі субсидії
		Непрямі субсидії:
		- надання податкових пільг; - пільгові умови страхування; - повернення імпортованих мит
Експортні кредити		
Приховані обмеження	Технічні обмеження	Стандарти якості
		Санітарні та фіто санітарні норми
		Вимоги до упакування і маркування товарів
		Дотримання ускладнених митних формальностей
	Внутрішні податки і збори	ПДВ
		Акцизний збір
		Збори за митне оформлення
		Портові збори
	Квоти на державні закупки у національних виробників	
Вимоги про вміст місцевих компонентів		

До нетарифних обмежень, дозволених у рамках ВТО, належать [49]:

- обмеження, що накладаються країнами, які мають проблеми з платіжним балансом;

- обмеження, що накладаються для захисту суспільної моралі, життя чи здоров'я людей, тварин та рослин, для забезпечення дотримання законів чи нормативних актів;

- захисні заходи з обмеження імпорту у формі імпортного мита або кількісних обмежень імпорту в разі, коли його збільшення завдає значної шкоди національним виробникам супутньої або конкурентної продукції;

- накладання антидемпінгового мита на відповідну продукцію та компенсаційного мита на субсидовану імпортну продукцію, якщо збільшення такого імпорту завдає значної шкоди національній промисловості;

- технічні бар'єри;

- недискримінаційне застосування кількісних обмежень (ліцензування, квотування).

Світові ціни. В наслідок відкритості економіки ціноутворення на експортні культури аграрного ринку України в значній мірі залежить від світової кон'юнктури. Саме світові ціни стають цінами попиту в портах Чорного моря мінус ставки фрахту. На сьогодні не існує інструментів управління ціновими ризиками для українських виробників. Міжнародні трейдери, які оперують в Україні, великі агрохолдинги надають перевагу іноземним майданчикам при хеджуванні цінових ризиків. Причинами є недостатній розвиток ринкової інфраструктури (валютного ринку, біржового ринку, логістичної системи), а також відсутність потужного спекулятивного капіталу.

Ємність зовнішнього ринку. На користь перспективності аграрного бізнесу свідчить той факт, що за останні два десятиліття споживання харчових продуктів (в енергетичному еквіваленті) на душу населення зросло на 10%. Найбільший поштовх національному АПВ дав ринок Близького Сходу під час продовольчої кризи. В сучасних умовах рушійною силою національного агроекспорту можуть стати азійські ринки, зокрема Китай, Пакистан, Індонезія. В зазначених країнах відбувається постійне зростання населення в реаліях незадоволеності потреб в сільськогосподарській продукції.

За підрахунками аналітиків, у 2019 році європейські споживачі у 42 країнах розпоряджалися майже 10 трильйонами євро. Це на 3,5 відсотка більше, ніж торік. Загальний середній показник купівельної спроможності для усіх країн Європи склав 14739 євро на рік на людину [73].

Екологічна ситуація. Головною загрозою світовому сільському господарству в майбутньому, на думку світових провідних фахівців, є глобальне потепління [193]. Вже до 2040-50 років прогнозується підвищення середніх температур, зміна режиму опадів, зростання екстремальних погодних явищ, підвищення шкоди, що завдається шкідниками і хворобами. Це відіб'ється на світовому рослинництві і тваринництві, вплине на показники продовольчої безпеки. Зазначений вплив буде нерівномірним: у південних, низькоширотних країнах, зміни будуть дуже негативними (Індія, країни Африки на південь від Сахари і Південна Азія), що позначиться на зниженні врожайності аграрних культур.

Однак, глобальне потепління переважно сприятливо позначиться на країнах Північної Америки, деяких районах Південної Америки (наприклад, Чілі), Східній Європі (наприклад, Україні) і Центральній Азії. Отже відбудеться концентрація міжнародних сільгоспринків. Прогнози аналітиків говорять про те, що вже в 2040-2050 роки відбудеться зменшення кількості регіонів сільгоспвиробництва в світі, при цьому зростуть ціни на продукцію агросектору.

Україна в майбутньому може значно наростити обсяги експорту продовольства на міжнародні ринки, використати порівняльні переваги і рівень конкурентоспроможності сільського господарства і виграти від глобального потепління країн.

Інституційна складова. Реальним, а не декларативним результатом чисельних реформ в соціально-економічній сфері в Україні став «зсув мотивації». Під останньою розуміється подавлена мотивація до ефективної продуктивної діяльності і надлишкова мотивація до неефективної (з точки зору суспільства) рентної діяльності. Найбільш привабливою сферою

інвестування капіталу стало вкладення у зміцнення політичної влади. В результаті Україна отримала олігархічний капіталізм. При цьому рентна мотивація вийшла на перший план як основний стимул економічної діяльності. Механізмом її здійснення стала корупція. В 2019 році в Індексі сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International Україна зайняла 126-е місце з 179 досліджуваних країн (поруч з Азербайджаном і Киргизією). Ще в 2007 році Україна посідала 118-е місце. Міжнародна аудиторська компанія Ernst & Young в 2012 році поставила Україну в тройку найбільш корумпованих країн світу поруч з Колумбією і Бразилією [69].

В Україні сформувався найбільш суспільно небезпечний вид корупції - захоплення держави: створюються штучні бар'єри, як на ринках, так у політичній системі, знищуються стимули економічної діяльності і політичної активності у всіх, хто не належить до правлячої еліти. Іншими словами функціонує система екстрактивних інститутів. До останніх, крім корупції, слід віднести бюрократизацію. Вона є наслідком підвищення ролі суб'єктивного фактору в функціонуванні господарського механізму. Склалася ситуація, коли управлінський апарат посилює фіктивну (паперово-радницьку) функцію, поєднуючи її з фактичною безініціативністю. Ступінь бюрократизації оцінюють, зокрема, на основі Індексу легкості ведення бізнесу.. Україна піднялася на сім пунктів в рейтингу легкості ведення бізнесу Doing business-2020 року, який щорічно публікує Всесвітній банк і зайняла 64-й рядок зі 190 країн [190].

Враховуючи вище зазначене можна зробити висновок, що рівень бюрократизації і корупції мають значний вплив на функціонування економічної системи в цілому і на зовнішню торгівлю, зокрема.

Ресурсні можливості. Аграрний ресурсний потенціал є видовою складовою потенціалу підприємства і країни в цілому та є економічною категорією, яка визначається сукупністю органічно взаємозв'язаних ресурсів сільського господарства, враховуючи перспективу їх використання, в процесі

взаємодії яких реалізується їх інтегральна здатність виробляти адекватні їй об'єми продукції і задовольняти потреби населення [18, с. 33].

До процесу сільськогосподарського виробництва, на відміну від промисловості, залучено не три, а чотири ресурси – основні й оборотні фонди, жива праця і земля, причому земля є головним засобом виробництва, тоді як в інших галузях вона є лише просторовим базисом.

Загальна площа земель в Україні становить 60,4 млн гектарів. З них 70% – 42,4 млн га – землі сільськогосподарського призначення, з яких щорічно обробляється понад 32 млн гектарів. Для порівняння, у Польщі під сільгоспвиробництво задіяні вдвічі менші площі – 14 млн га, в Німеччині – 12 млн га, у Румунії – 9 млн гектарів. Кількість чорноземів в Україні є найбільшою в світі і складає 28 млн гектарів [58].

Рівень розвитку технологій. Важливий вплив на результативність діяльності аграрних підприємств має рівень техніко-технологічної оснащеності процесів у аграрному виробництві. З урахуванням того факту, що ціна є величиною заданою, потенційні можливості отримання прибутку визначаються розміром витрат, які, в свою чергу є похідною від рівня розвитку технологій, що застосовуються при виробництві.

З метою стимулювання розвитку аграрного виробництва і утримання вже освоєних ринкових експортних ніш необхідно заохочувати великі агрокомпанії, дрібні сімейні фермерські господарства впроваджувати новітні інноваційні технології: від точного землеробства до організації міських ферм. Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в сільському господарстві мають значний мультиплікаційний потенціал. Річна внутрішня дохідність інвестицій в НДДКР в сфері сільського господарства становить у провідних аграрних країнах 20-35%. Позитивний вплив таких інвестицій на вартість сільськогосподарської продукції, визначений за співвідношенням витрат і доходів, становить приблизно 6-12% (залежно від країни) [193].

Ємність внутрішнього ринку. Ємність внутрішнього ринку визначається, зокрема, купівельною спроможністю населення, що, в свою

чергу, залежить від рівня доходів. Станом на 2019 рік Україна має найнижчу в Європі купівельною спроможністю на душу населення. Згідно з оприлюдненим дослідженням компанії GfK, пересічний українець після сплати обов'язкових платежів може щороку витратити в середньому 1830 євро. Ця сума маже в 37 разів менша, ніж у середньому витрачає мешканець країни-лідера рейтингу Ліхтенштейну. Там на харчі, проживання, оплату послуг та енергопостачання, пенсійні заощадження тощо житель може витратити 67550 євро на рік [73]. Для цілей оцінки перспектив для імпорту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки в контексті структури зовнішньої торгівлі проаналізуємо структуру витрат населення України, розглянувши період 2010-2019 років (табл. 3.8). Витрати на продукти харчування та безалкогольні напої в Україні коливаються в межах 46,6% (в 2019 році) – 53,1% (в 2015 році). Це не відповідає загальносвітовим стандартам. Так, в Польщі частка витрат на продукти харчування складає 20%, в Німеччині – 9,8, в США – 11%.

При цьому рівень споживання м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, риби і фруктів не досягають раціональних норм харчування (молока на 46%, м'яса -38%, фруктів – 42%, риби – 33%).

Стан транспортно-логістичної інфраструктури. Можна констатувати, що в короткостроковому періоді на перший план серед стримуючих факторів нарощування експортного потенціалу аграрного сектору виходить стан логістичної інфраструктури, низька ефективність доробки і перевезення продукції. Основною проблемою на державному рівні є тривалість внутрішніх перевалок, що зумовлено невідповідністю логістичних маршрутів та інфраструктури сучасним вимогам аграрного сектору.

Одним з найбільш значущих критеріїв в оцінці логістичної ефективності країни виступає транспортна логістика. Логістичну ефективність розраховують шляхом формування Logistics Performance Index. Серед його складових мінімальні оцінки для України отримали наступні фактори: рівень міжнародного транспортування, митні процедури, логістична інфраструктура.

Структура витрат населення України в 2010-2019 роках [17]

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6	9670,2
Структура сукупних витрат домогосподарств (%)										
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7	46,6
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4	3,2
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9	41,5
у тому числі										
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2	14,6
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1	1,8
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0	4,1
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7	4,8
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6	2,8
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4	2,6
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7	2,6
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0	8,7
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9	13,0

Аналіз процесів транспортування дав можливість оцінити втрати України від недосконалості логістичних процедур. Так, вони складають 20 дол США на кожній тоні виробленої продукції, що на 40% більше, ніж в Німеччині, і на 30% більше, ніж в США [184]. Високий рівень логістичної складової в перевезеннях сільськогосподарської продукції зумовлено, зокрема, вартістю доступу до інфраструктурних об'єктів. Так, в структурі вартості перевалки зерна 53% припадає на оплату за доступ до причалу, подачу вагонів, електроенергії, водопостачання та водовідведення, оренду нерухомого майна, компенсацію земельного податку, страхування. Решта – 47% - транспортно - експедиційні послуги [203, с. 27-28].

Валютний курс. Курси валют визначають відносну вартість товарів у міжнародній торгівлі. Механізм впливу валютного ринку на зовнішньоторговельні відносини наступний:

- падіння курсу національної валюти призводить до зниження цін національних товарів на світовому ринку. Стимулюється експорт - товари виявляються більш конкурентоспроможними за ціною в порівнянні із зарубіжними аналогами. Імпорт скорочується - ціни на імпортні товари починають зростати.

- ревальвація валюти негативним чином впливає на стан національних компаній – експортерів. Знижуються доходи компаній в результаті перерахунку їх валютної виручки на національну валюту. Компенсацією такого скорочення може стати лише підвищення цін на товари національного виробника, що у випадку з аграрною продукцією є неможливим. Підвищення курсу валюти фактично знижує конкурентоздатність національного аграрного сектору на світовому ринку.

Для узагальнення аналізу впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі здійснимо експертне оцінювання, яке дозволяє виявити найбільш впливові й динамічні серед розглянутих. В основу аналізу покладено формування профілю середовища Дж. Вільсона [19; 136]. Для порівняння впливу чинників варто використати такі шкали: шкала ранжування чинників у порівнянні один з одним (для зовнішніх: «1» – найменш впливовий, «6» – найбільш впливовий; для внутрішніх: «1» – найменш впливовий, «8» – найбільш впливовий; шкала оцінювання впливу кожного окремого чинника: «3» – високий, «2» – середній, «1» – слабкий); шкала оцінювання вірогідності посилення впливу чинників: «3» – високий, «2» – середній, «1» – слабкий; спрямованість впливу: «+» - позитивна; «-» – негативна.

В якості експертів було запрошено провідних фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Для обґрунтування їх кількості було використано такі рівняння [81]:

$$N_{min}^e = 0,5 \times \left(\frac{3}{n} + 0,5\right), \quad (3.1)$$

де N_{min}^e – мінімальна необхідна кількість експертів, осіб;

n – допустима помилка результатів експертизи.

Беручи рівень достовірності результатів 94%, необхідна кількість експертів складає 25 осіб. Експертам було запропоновано проранжувати обрані чинники відповідно шкалі і оцінити їх вплив на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі. Отримані результати представлені в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Результати ранжування чинників зовнішнього середовища

Результати оцінки чинників середовища	Лібералізація правил торгівлі	Нетарифні обмеження в країнах-партнерах	Розмір мита в країнах-партнерах	Світові ціни	Ємність зовнішнього ринку	Екологічна ситуація	Число однакових значень рангів (t_y)	Сума	
Експерти	1	1	4	3	5	2	1	(2^3-2)	6
	2	2	5	4	6	3	2	(2^3-2)	6
	3	1	4	3	6	3	1	(2^3-2)	6
	4	2	5	4	6	3	1	-	0
	5	2	4	3	6	2	2	(3^3-3)	24
	6	1	5	4	6	3	1	(2^3-2)	6
	7	1	3	3	6	4	2	(2^3-2)	6
	8	2	5	4	5	3	1	(2^3-2)	6
	9	1	5	3	5	2	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	10	1	4	4	5	3	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	11	2	6	5	6	4	2	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	12	1	5	3	5	2	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	13	1	4	4	6	2	2	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	14	2	3	5	5	2	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	15	2	4	4	4	2	2	-	0
	16	1	5	5	6	1	1	$(3^3-3) + (3^3-3)$	48
	17	1	6	4	5	2	1	$(3^3-3) + (2^3-2)$	30
	18	2	4	3	4	3	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	19	1	5	3	5	2	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	20	2	5	4	6	3	1	-	0
	21	2	4	3	4	3	1	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	22	2	5	4	5	3	1	(2^3-2)	6
	23	2	4	3	6	2	2	(3^3-3)	24
	24	1	5	5	6	1	1	$(3^3-3) + (3^3-3)$	48
	25	2	5	4	5	3	1	(2^3-2)	6

Результати оцінки чинників середовища	Лібералізація правил торгівлі	Нетарифні обмеження в країнах-партнерах	Розмір мита в країнах-партнерах	Світові ціни	Смність зовнішнього ринку	Екологічна ситуація	Число однакових значень рангів (t_y)	Сума
$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	38	114	94	134	63	32	Σ	330
d	79,17	79,17	79,17	79,17	79,17	79,17		
d_j	-41,17	34,83	14,83	54,83	-16,17	-47,17		
d_j^2	1694,7	1213,4	220,0	3006,7	261,4	2224,7	8620,8	

Для вимірювання ступеня узгодженості думок експертів розраховано коефіцієнт конкордації [157]:

$$W = \frac{s}{\frac{1}{12} \times m^2 \times n^3 - n - m \sum_{j=1}^m T_j} \quad (3.2)$$

з урахуванням пов'язаних рангів

$$\text{де } T_j = \frac{1}{12} \sum_{y=1}^m (t_y^3 - t_y) \quad (3.2)$$

де, m – число експертів у групі; n – число факторів; T_j – оцінювання експертом вагомості чиннику; t_j – однакові ранги в оцінюванні за одним чинником;

Значення коефіцієнту конкордації становить 0,841, яке відображає високий рівень узгодженості думок експертів і дозволяє використовувати отримані судження в подальшому аналізі. Результати оцінювання впливу чинників зовнішнього середовища представлені в табл. 3.10.

Аналогічні розрахунки було проведено для множини внутрішніх чинників (Додаток Д). Коефіцієнт конкордації було отримано, який становить 0,677, що також підтверджує узгодженість думок експертів. Аналіз впливу надано на рис. 3.10 і рис. 3.11. На основі проведеного експертного оцінювання нами здійснено ранжування внутрішніх і зовнішніх чинників, що дозволило визначити ключові можливості та загрози. Вирішальний вплив світових цін обумовлених характером функціонування зовнішніх аграрних ринків, що детально розглянуто в попередньому підрозділі.

**Оцінювання впливу та ймовірності його посилення чинників
зовнішнього середовища**

№	Чинники	Оцінювання впливу чинників				Ймовірність посилення впливу чинників				Спрямованість впливу
		висока	середня	низька	Середнє значення	висока	середня	низька	Середнє значення	
		кількість відповідей експертів				кількість відповідей експертів				
1.	Лібералізація правил торгівлі	-	13	12	1,52	2	8	15	1,48	+
2.	Розмір мита в країнах-партнерах	15	10	-	2,6	3	7	15	1,52	-
3.	Нетарифні обмеження в країнах-партнерах	23	2		2,92	8	11	5	2,04	-
4.	Світові ціни	25	-	-	3	5	12	8	1,88	+
5.	Ємність зовнішнього ринку	2	20	3	1,96	10	12	3	2,28	+
6.	Екологічна ситуація	-	7	18	1,28	20	3	2	2,72	+

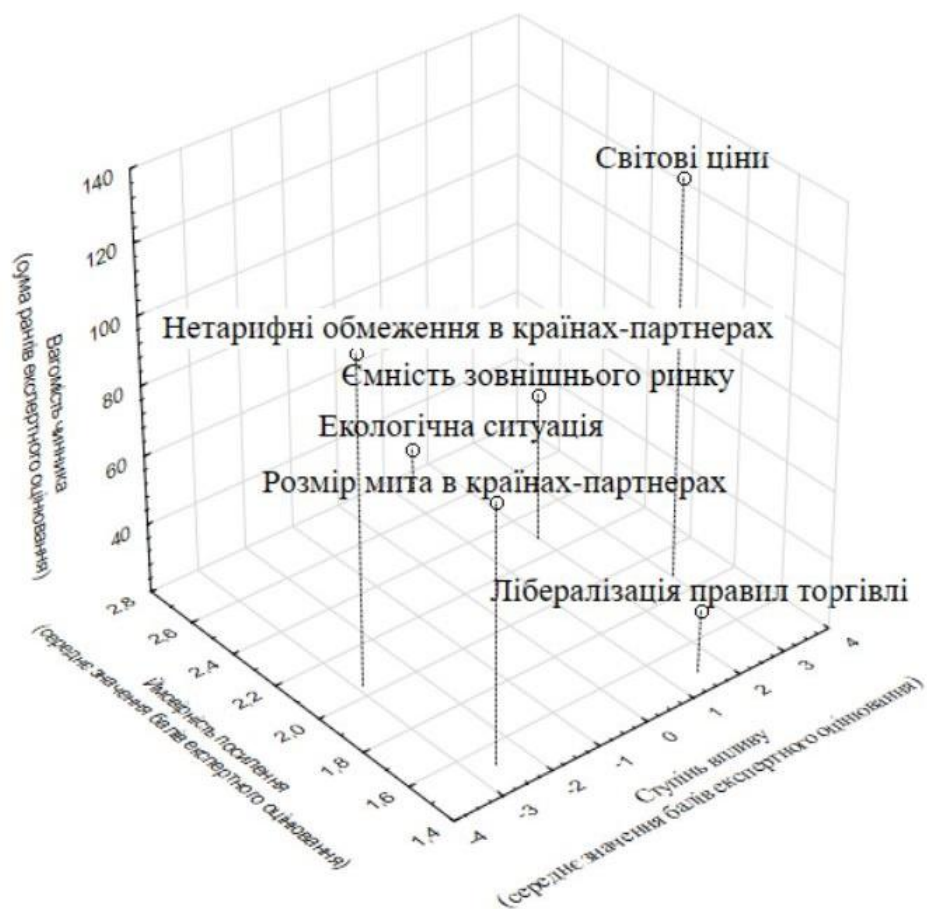

Рис. 3.10. Результати оцінювання зовнішніх чинників

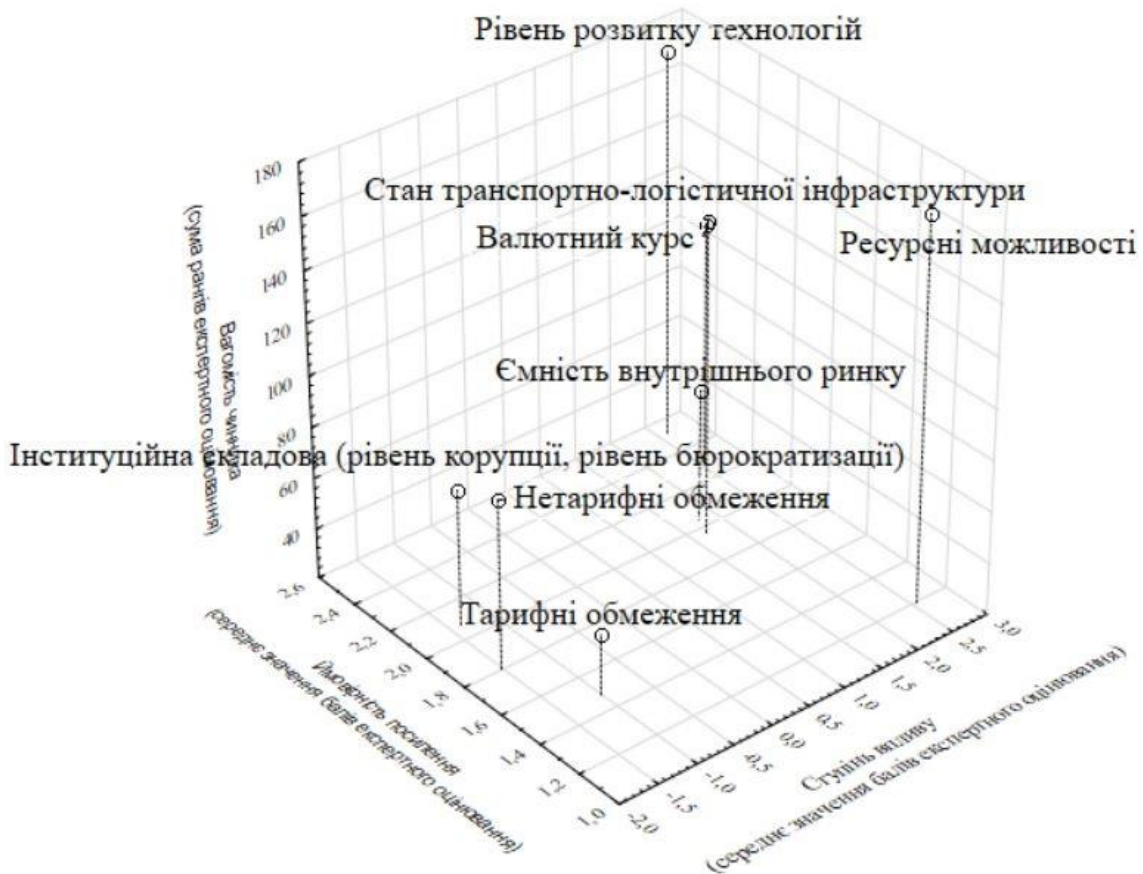

Рис. 3.11. Результати оцінювання внутрішніх чинників (

Найменш значущим виявився чинник лібералізації правил торгівлі, що обумовлено тривалістю проведення міжурядових перемов щодо обсягів квот і ставок мита. Наприклад, обсяги експорту меду до країн ЄС значно перевищують виділенні тимчасові й додаткові квоти, а їх перегляд може бути ініційований лише через 5 років після набрання чинності угоди.

Митний тариф для ввезення поза квотою становить 17,3%, що відчутно знижує рівень конкурентоспроможності продукції. Помірно позитивним визначено єдність зовнішнього ринку, що обумовлено потребою у забезпеченні продовольчої безпеки. Незважаючи на відчутні досягнення у зростання врожайності культур через значні кліматичні зміни, природні катаклізми, а також соціально-економічні глобалізаційні умови питання повного забезпечення всього населення планети належним обсягом продовольства бажаної якості залишається невирішеним протягом тривалого періоду часу і, скоріше за все, залишиться довго не вирішеним. Проведене

експертне оцінювання підтверджує наданий вище аналіз тарифних і нетарифних обмежень, але за значеннями мита спостерігається нижча динаміка посилення й вагомість, що дозволяє виявити тенденцію зміщення регулювання зовнішньоекономічної діяльності в напрямку нетарифних методів.

Сприйнятливість екологічної ситуації враховуючи найвищий рівень вірогідності її посилення обумовлений ситуаціями, які склалися в окремих країнах, де традиційне вирощування культур через кліматичні зміни внаслідок екологічного забруднення стає все складнішим питанням. «Запас міцності» українські території значно вищий, що дозволяє розглядати можливість отримання додаткових ринків збуту української аграрної продукції. В цілому загальний характер впливу зовнішніх чинників світової торгівлі на ведення бізнесу в аграрному секторі варто визнати позитивним, а основні перепони відносяться до внутрішньої сфери.

Абсолютним лідером серед чинників було визнано рівень розвитку технологій, що обумовлено вирішальним значенням врожайності в забезпеченні високого рівня конкурентоспроможності продукції. Це підтверджує необхідність впровадження стратегії інтенсифікації сільськогосподарської діяльності для збільшення обсягу експорту з використанням сучасних агротехнологій, застосування провідної техніки й відповідального використання землі. Але враховуючи сучасний український ринок сільськогосподарської техніки, де беззаперечним лідерами виступають провідні іноземні виробники («John Deere», «New Holland», «Claàs», «Case», «Massey Ferguson», «Tucano», «TC», «Lexion») варто визнати, що аграрії розуміють необхідність радикального оновлення техніки. Найбільшою проблемою залишається експлуатація земельних ресурсів, яка призводить до погіршення їх стану й зменшення кількості гумусу, а також фактично ігнорування внесення органічних добрив. Незважаючи на це, чинник ресурсних можливостей залишається одним із найпотужніших серед внутрішніх сприятливих, але з низьким потенціалом посилення, що дозволяє

стверджувати, що вектор зростання аграрного сектору знаходиться у зовнішньому середовищі. Неврівноважений вплив валютного курсу дозволяє розглядати його як мінливий чинник, який на момент дослідження було розглянуто як сприятливий, враховуючи його поступове зростання за останній період, що вигідно для аграріїв, які займаються експортом. Близьке значення надано стану транспортно-логістичної інфраструктури, яка хоч і має ряд проблем, але в цілому відрізняється динамічністю зростання для задоволення потреб експортерів. Вузким місцем залишається проблема обсягів партій експорту. Більшість мілких підприємств і мікропідприємства мають складнощі з експортом власної продукції через необхідність комплектування великих партій для транспортування. Незважаючи на це, існуюча транспортна мережа й потенціал транспортної системи дозволяють розглядати цей чинник як одну із сприятливих можливостей майбутнього зростання експорту аграрної продукції. Недостатність споживання у порівнянні з рекомендованими нормами на внутрішньому українському ринку продуктів харчування залишає значний потенціал для експорту. Серед негативних чинників найбільш потужним було визначено інституційну складову, щоб проявляється в недосконалості функціонування механізму державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, бюрократизації і нерозвиненості товарних бірж. Тарифні і нетарифні обмеження, не зважаючи на їх негативний вплив, мають невисоку значущість і помірну вірогідність посилення впливу. В цілому сукупний вплив внутрішніх чинників розвитку світової торгівлі на ведення аграрного бізнесу в Україні варто визнати сприятливим.

В свою чергу, детермінанти зовнішньої торгівлі знаходяться під впливом комплексу різнорівневих інституцій системи інституційного забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків. Інститути глобального рівня (наприклад, ВТО, Міжнародні організації при ООН, ОЕСР, Європейська асоціація вільної торгівлі) є ключовими у визначенні базисних принципів зовнішньоекономічної політики (чинники - лібералізація правил торгівлі, тарифні обмеження). Національний рівень інституційної системи

домінує у детермінуванні таких чинників як: інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації), нетарифні обмеження, ємність ринку (через забезпечення певного рівня платоспроможного попиту), рівень розвитку технологій, валютний курс. Стан транспортно-логістичної інфраструктури ґрунтується на регулюючій ролі державних урядових та неурядових інституцій у поєднанні з інститутами корпоративного рівня. В Україні аграрні компанії та агрохолдинги займають домінуюче положення в цьому тандемі.

Отже, модель регулювання торговельно-економічних відносин поєднує інституційні елементи наднаціонального рівня, що формують рамкові обмеження діяльності суб'єктів міжнародних економічних відносин; інститути національного рівня, роль яких полягає в досягненні високого рівня економічної безпеки на основі реалізації національних інтересів; інституційні елементи корпоративного рівня, що в суб'єктно-об'єктній структурі регулювання є кінцевим пунктом сприйняття дій інститутів перших двох рівнів з активною позицією щодо їх переформатування.

Досягнення високого рівня національної економічної безпеки в Україні, на наш погляд, має ґрунтуватися на реалізації моделі адаптивного розвитку зовнішньої торгівлі, сутність якої полягає в поєднанні переваг лібералізації як мейнстримного напрямку функціонування світового господарства, з активною державною політикою захисту національних інтересів.

3.3. Оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі

Міжнародні торговельно-економічні відносини є історично обумовленими і суспільно необхідними в рамках взаємодії країн і націй для спільного досягнення взаємовигідних результатів. Проблема якості торгово-економічних відносин України з країнами-партнерами не втрачає своєї

актуальності. Для всебічного розвитку міжнародних торгово-економічних зв'язків в аграрному секторі є величезний невикористаний потенціал. Незважаючи на те, що протягом останніх років торговий оборот між Україною та країнами світу в сфері сільського господарства мав позитивні тенденції, абсолютні цифри показників є недостатньо задовільні виходячи з потенційних можливостей взаємної торгівлі.

Детальний аналіз торговельно-економічних зв'язків України з країнами світу у сфері сільського господарства (Додаток Е та Додаток Ж) підтвердив, що Україна є одним з основних партнерів багатьох країн. Тому для оцінки перспектив подальшого розширення взаємовигідних торгово-економічних відносин досить актуальним та вкрай важливим завданням є здійснення прогнозування. Прогнозуванням передбачає визначення можливих станів об'єкта в майбутньому та виявлення альтернативних сценаріїв, слід визначити його практичну важливість через можливість враховувати можливі якісні і/або кількісні зміни стану, результатів відносин країн в майбутньому, а також альтернативних способів і строків досягнення очікуваного стану. Отже, побудова економічних прогнозів завдяки оцінці якості міжнародних торговельно-економічних відносин дозволить вирішити такі задачі: визначити перспективи розвитку торговельно-економічних відносин України в сфері сільського господарства з іншими країнами світу; виявити сучасний стан розвитку відносин та виділити найбільш ймовірні варіанти у часовій перспективі; обґрунтувати основні напрямки заходів щодо ефективного співробітництва.

Слід зазначити, що в умовах стрімких змін, що відбуваються в науці, політиці, соціумі, відповідні трансформації відбуваються і в економіці, диктуючи напрямки розвитку систем управління. Сучасна економіка визначає якість міжнародних торговельно-економічних відносин з позицій наявності торговельно-економічних зв'язків та активного співробітництва. Але слід розуміти, що визначення якості міжнародних торговельно-економічних відносин є доволі складним багатокритеріальним завданням. Незважаючи на

те, що визначення цінності і якості взаємовідносин стало актуальною науковою проблемою, фахівці як і раніше відзначають брак теоретичних і практичних досліджень, присвячених даними проблемам. Окрім цього, дискусійним залишається і визначення змісту поняття цінності взаємовідносин, і розробка методики його оцінювання. Інтегрованість даного поняття призвела до появи великої кількості підходів до його аналізу. Як показник цінності взаємовідносин зазвичай використовують різницю між вигодами і витратами на їх побудову і підтримку. Тим часом в роботах, написаних в рамках концепції міжнародних відносин, поняття цінності трактується більш широко. Вивчення підходів до аналізу цінності взаємовідносин дозволяє виділити дві групи показників, які найбільш часто пропонуються зарубіжними дослідниками для вимірювання якості взаємовідносин:

1. Економічні (монетарні) показники, вимірювані в грошовому варіанті. Прикладами економічних показників є зростання обсягу продажів, збільшення прибутку, зниження розміру витрат на взаємодію тощо.

2. Немонетарні (стратегічні та соціальні показники), що мають якісний вимір, серед них – рівень задоволеності, довіри, прихильності, рівень кооперації і співробітництва, зростання інноваційного потенціалу тощо.

Отже, економічними показниками в рамках дослідження обрано: рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, який було визначено у другому розділі в рамках дослідження; сальдо зовнішньої торгівлі, яке дозволить визначити превалювання експорту сільськогосподарської продукції над імпортом; темп зростання товарообігу, який характеризуватиме динаміку зростання обсягів продажів сільськогосподарської продукції. В якості немонетарного показника запропоновано наявність міжвідомчих органів двостороннього співробітництва, що дозволить дослідити рівень кооперації і співробітництва між досліджуваними країнами.

Необхідно акцентувати увагу, що розширення змістовного наповнення завдань оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин

обумовлює складність використання традиційних методів оцінки. Як результат, виникає завдання пошуку інструментарію, здатного врахувати не тільки інтелектуальний характер, але і швидкість змін, що відбуваються. У такій ситуації уваги заслуговує пропозиція щодо застосування інструментарію нечіткої логіки (нечіткого алгоритму Мамдані) в задачах оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин. Власне, нечіткі методи багатокритеріальної оцінки альтернатив набувають інтенсивного застосування за кордоном. Адже розвиток засобів обчислювальної техніки і комп'ютерних мереж дозволяє істотно спростити отримання експертних думок широкого кола фахівців з різних аспектів міжнародних торговельно-економічних відносин. Цінною інформацією від експерта може бути оцінка ступеня його впевненості в тому, що оцінка приймає те чи інше значення. Для подібних оцінок саме підходить апарат теорії нечітких множин.

Необхідно акцентувати увагу, що основоположником концептуальних основ теорії нечітких множин і нечіткої логіки є американський математик Лотфі Заде (Lotfi Zaden), який вперше ввів поняття нечіткої логіки (fuzzy logic) в своїй роботі «Нечіткі множини» («Fuzzy sets», 1965 р.) [48]. Як відзначають, «незадоволеність» класичною математикою, що вимагає точності при вирішенні складних соціально-економічних завдань, стала причиною уваги даної теорії до особливостей інтелектуальних міркувань [228, с. 351]. Застосування теорії нечітких множин при прийнятті рішень останні десятиліття користується зростаючою популярністю. Побудована модель дозволяє в автоматичному режимі проводити оцінку довільної кількості альтернатив. В якості переваг даного методу є можливість: побудувати функції належності альтернатив; застосувати як чіткі, так і нечіткі значення критеріїв на вході моделі багатокритеріальної оцінки; визначити нечітке відношення домінування для всіх пар альтернатив задля отримання підсумкового ранжування альтернатив. З метою формалізації нечіткої інформації для побудови математичних моделей в теорії, що розглядається, було введено поняття нечіткої множини, функції приналежності довільного елемента універсальної множини до нечіткої

множини. Крім того, в тезаурус теорії нечітких множин і нечіткої логіки були включені поняття нечіткої і лінгвістичної змінних, нечіткої бази знань і нечіткого логічного висновку (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Тезаурус теорії нечітких множин і нечіткої логіки

(узагальнено на основі [71, с. 100; 197, с. 57])

Категорія	Зміст
Нечітка множина (fuzzy set)	Сукупність пар $A = \{\mu_A(x), x\}$, где $\mu_A(x)$ – ступінь приналежності елемента $x \in X$ до нечіткої множини A .
Функція приналежності (Membership function)	Ступінь приналежності довільного елемента універсальної множини $x \in X$ до нечіткої множини A , $\mu_A(x) \in [0, 1]$.
Нечітка змінна (Fuzzy variable)	Кортеж $\langle \alpha, X, A(\alpha) \rangle$, де α – найменування змінної; X – область визначення нечіткої змінної α (базова, універсальна множина); $A(\alpha) = \{\mu_A(x) / x \in X\}$ – нечітка підмножина безлічі X , що описує обмеження на можливі значення змінної α
Лінгвістична змінна (Linguistic variable)	Набір $\langle \beta, T(\beta), X, G, M \rangle$, де β – назва лінгвістичної змінної; $T(\beta)$ – безліч значень лінгвістичної змінної β (терм-множина); X – універсальна множина (область визначення β); G – синтаксичні правила, часто у вигляді граматики, що породжують назву термів; M – семантичні правила, які визначають функції належності нечітких термів, породжених синтаксичними правилами.
Нечітка база знань (Fuzzy knowledge base)	Сукупність нечітких продукційних правил $PR = \{pr_1, pr_2, \dots, pr_n\}$ виду «якщо - то», що формуються в лінгвістичному вигляді
Нечіткий логічний висновок (Fuzzy logic inference)	Загальна логічна схема логічного висновку включає: приведення до нечіткості (fuzzification); логічний висновок (implication); композиція (composition); приведення до чіткості (defuzzification)

Інструментарій, що увійшов в тезаурус, формалізував лінгвістичні змінні нечіткими, відкрив можливість виконання звичних логічних операцій у форми нечіткого логічного висновку (Fuzzy logic inference). Розроблені основні алгоритми нечіткого висновку (Мамдані (Mamdani), Цукамото (Tsukamoto), Ларсена (Larsen), Сугено (Sugeno)), включивши в себе окремі специфіковані параметри, дозволили реалізувати його етапи неоднозначним чином [78; 130].

Слід зазначити, що при визначенні специфіки критеріального простору завдань оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин, пов'язаної з неповнотою, суперечливістю і неясністю компонент,

суб'єктивною, якісною природою управлінських рішень, зазначалося, що традиційні методи зі сформованою практикою вирішення подібних завдань, не завжди дозволяють врахувати швидкість змін, що відбуваються.

У такій ситуації задля визначення якості міжнародних торговельно-економічних відносин було обрано метод нечіткого логічного висновку, нечіткий алгоритм Мамдані (Mamdani) якого дозволив продемонструвати його можливості і правильність зробленого вибору в умовах швидкого розширення міжнародних зв'язків. Схема оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин з використанням методу нечіткого логічного висновку представлена на рис. 3.12.

Рис. 3.12. Схема процедури оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин з використанням методу нечіткого логічного висновку

Слід зазначити, що визначення вхідних показників є важливим першочерговим етапом у запропонованій схемі. Так, у роботі було проведено

грунтовний аналіз рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в розрізі таких складових, як рівень розвитку міжнародної торгівлі; рівень розвитку міжнародного поділу праці; рівень розвитку міжнародного руху капіталу; рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили; рівень розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відноси. В якості важливих вхідних лінгвістичних змінних також виокремлено: сальдо зовнішньої торгівлі (дозволить визначити превалювання експорту сільськогосподарської продукції над імпортом); темп зростання товарообігу (відобразатиме динаміку зростання обсягів продажів сільськогосподарської продукції); наявність міжвідомчих органів двостороннього співробітництва (сприятиме виявленню рівня кооперації і співробітництва між досліджуваними країнами).

Слід зазначити, що застосування рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, оцінка якого у розділі 2 дозволила зробити загальні висновки, є вкрай необхідною складовою в рамках реалізації методу нечітких множин, адже сприяє обґрунтуванню нечіткості через відсутність шкали оцінок даного рівня та конкретних значень. Тобто даний показник не має чітких границь, вони є невизначеними, що підтверджує можливість застосування нечітких множин в рамках дослідження.

Аналіз здійснювався в рамках дослідження двосторонніх угод України з країнами-партнерами в сфері сільського господарства. Опис нечіткої системи оцінки якості міжнародних торговельно-економічних відносин, які подано на рис. 3.13, візуалізують наявні входи та виходи, обрані функції приналежності для нечітких змінних та обґрунтовані правила роботи системи.

Отже, вхідними показниками системи нечіткого висновку є 4 нечітких лінгвістичних змінних: Р – рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин (низький, середній, високий); М – наявність міжвідомчих органів двостороннього співробітництва (так, ні); С – сальдо зовнішньої торгівлі (позитивне, незмінне, негативне); Т – темп зростання товарообігу (менше 1, дорівнює 1, більше 1). Вихідним показником є лінгвістична змінна «Я» – якість міжнародних торговельно-економічних відносин (висока якість, помірنا якість,

низька якість міжнародних торговельно-економічних відносин).

Рис. 3.13. Опис нечіткої системи оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору України

За допомогою пакету програмного середовища MatLab «Fuzzy Logic Toolbox», було отримано вікно графічного інтерфейсу редактора FIS в рамках дослідження (рис. 3.1. Додатку 3). Для його побудови було визначено функції приналежності для нечітких змінних, обґрунтовано правила роботи системи, виокремлено відповідний тип функції приналежності, обґрунтовано правила бази знань типу «mamdani», і якості методу дефазифікації обрано центра тяжіння. Важливим та наступним кроком є налаштування показників нечіткої моделі: вибір функції приналежності, обґрунтування термів та визначення діапазону значень для вхідних та вихідної змінних. Графіки функції приналежності для вхідних лінгвістичних змінних та вихідної представлено у Додатку 3 на рис. 3.1 – 3.5. Наступним кроком побудови нечіткої моделі є формування бази правил, яка враховує оцінки компетентних експертів.

Зазначимо, що в якості експертів було обрано фахівців, які не тільки мають розуміють особливості міжнародних торговельно-економічних

відносин, але й володіють формалізованими інструментами оцінки.

Зазначимо також, що для зв'язування вхідних показників обрано логічну операцію «and» та принцип «IF – THEN». Отже, нечітка база правил визначення якості міжнародних торговельно-економічних відносин представлена в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Нечітка база правил визначення якості міжнародних торговельно-економічних відносин

IF				THEN
P	M	C	T	Я
high	no	positive	more than 1	high
high	no	unchanged	more than 1	average
high	no	negative	more than 1	average
average	no	positive	more than 1	average
average	no	unchanged	more than 1	average
average	no	negative	more than 1	average
low	no	positive	more than 1	average
low	no	unchanged	more than 1	average
low	no	negative	more than 1	low
high	yes	positive	more than 1	high
high	yes	unchanged	more than 1	high
high	yes	negative	more than 1	high
average	yes	positive	more than 1	high
average	yes	unchanged	more than 1	high
average	yes	negative	more than 1	average
low	yes	positive	more than 1	high
low	yes	unchanged	more than 1	average
low	yes	negative	more than 1	average
high	no	positive	equal to 1	average
high	no	unchanged	equal to 1	average
high	no	negative	equal to 1	average
average	no	positive	equal to 1	average
average	no	unchanged	equal to 1	average
average	no	negative	equal to 1	low
Low	no	positive	equal to 1	average
low	no	unchanged	equal to 1	low
low	no	negative	equal to 1	low
high	yes	positive	equal to 1	high
high	yes	unchanged	equal to 1	high
high	yes	negative	equal to 1	average
average	yes	positive	equal to 1	high
average	yes	unchanged	equal to 1	average
average	yes	negative	equal to 1	average
low	yes	positive	equal to 1	average
low	yes	unchanged	equal to 1	average
low	yes	negative	equal to 1	average
high	no	positive	less than 1	average
high	no	unchanged	less than 1	average

IF				THEN
P	M	C	T	Я
high	no	negative	less than 1	low
average	no	positive	less than 1	average
average	no	unchanged	less than 1	low
average	no	negative	less than 1	low
low	no	positive	less than 1	low
low	no	unchanged	less than 1	low
low	no	negative	less than 1	low
high	yes	positive	less than 1	high
high	yes	unchanged	less than 1	average
high	yes	negative	less than 1	average
average	yes	positive	less than 1	average
average	yes	unchanged	less than 1	average
average	yes	negative	less than 1	average
low	yes	positive	less than 1	average
low	yes	unchanged	less than 1	average
low	yes	negative	less than 1	low

Фрагмент вікна з розробленими у програмі логічними правилами визначення вихідної змінної – якості міжнародних торговельно-економічних відносин подано у Додатку 3 на рис. 3.7.

Візуалізація отриманих даних, яка відображатиме залежність показника «якість міжнародних торговельно-економічних відносин» від вхідних змінних, представлена на рис. 3.14. Реалізація нечіткого висновку Мамдані в середовищі MATLAB для оцінки якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі для країн «Україна – Китай» має наступний вигляд – рис. 3.15.

Інтерпретація отриманих результатів наступна: завдяки середньому рівню розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, наявності міжвідомчих органів двостороннього співробітництва, позитивному сальдо зовнішньої торгівлі, темпу зростання товарообігу було отримано високу якість міжнародних торговельно-економічних відносин.

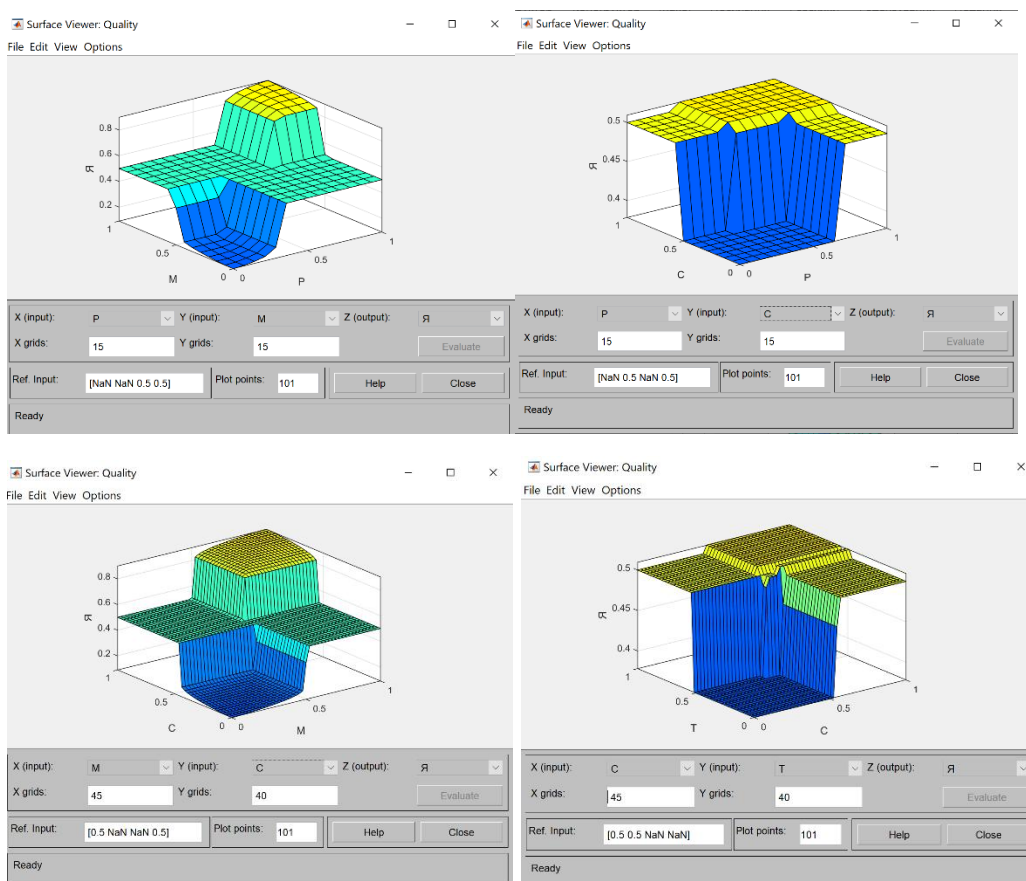

Рис. 3.14. Залежність якості міжнародних торговельно-економічних відносин від вхідних змінних

Рис. 3.15. Процес дефазифікації у середовищі MATLAB («Україна – Китай»)

Реалізація нечіткого висновку Мамдані в середовищі MATLAB для оцінки якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі для країн «Україна – Азербайджан» має наступний вигляд – рис. 3.16.

Рис. 3.16. Реалізація нечіткого висновку Мамдані в середовищі MATLAB

Слід зазначити, що останнім етапом є узагальнення отриманих даних та розробка рекомендацій щодо збільшення якості міжнародних торговельно-економічних відносин. Систематизація отриманих результатів та врахування проведеного аналізу тенденцій міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі (розділ 2) дозволила розробити план заходів з підвищення якості міжнародних торговельно-економічних відносин (табл. 3.16), який має рекомендаційний характер, із обґрунтуванням пріоритетних напрямів співробітництва.

Напрями підвищення якості міжнародних торговельно-економічних відносин

Двостороння торгівля аграрною продукцією	Результати аналізу рівня якості міжнародних торговельно-економічних відносин	Пріоритетні напрями співробітництва	Рекомендації та заходи
Україна – Китай	Висока якість	науково-технологічне співробітництво (серед перспективних напрямів: тваринництво, рослинництво, зрошення, засоби виробництва для сільського господарства, біотехнології, харчові та пакувальні технології, тощо); використання потенціалу країни як логістичного хабу для виходу на інші ринки.	розвиток аграрної інфраструктури та удосконалення зберігання та транспортування зернових; застосування інноваційних технологій у сільському господарстві; інвестиційне співробітництво.
Україна – Індія			
Україна – ОАЕ			
Україна – Нідерланди			
Україна – Німеччина			
Україна – Білорусь			
Україна – Єгипет	Помірна якість	поглиблення взаємовигідного товарообміну у сфері АПК, всебічне сприяння збереженню стабільних і вчасних взаємних поставок продукції; взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК; продовження співпраці у сфері селекції та насінництва, виноградарства та виноробства, а також науково-технологічній сфері; налагодження співпраці з питань промислової кооперації в галузі сільськогосподарського машинобудування, відкриття спільних аграрних підприємств.	наращування обсягів та розширення товарної номенклатури експорту сільськогосподарської продукції; нівелювання проблем залежності від посередницьких послуг третіх країн при транспортуванні товарів; налагодження прямого товарообміну, що сприятиме зниженню ризику втрати або затримки вантажу при транспортуванні; зниження високих ставок ввізних мит
Україна – Азербайджан			
Україна – Грузія			
Україна – Ізраїль			
Україна – Естонія			
Україна – Корея			
Україна – Туреччина			
Україна – Литва			
Україна – Італія			
Україна – Молдова			
Україна – Польща			
Україна – Франція	Низька якість	наращування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів; Ринок В'єтнаму розглядається українськими профільними асоціаціями як перспективний та потенційно привабливий для вітчизняного експорту цілої низки продукції АПК); розвиток договірно-правової бази співробітництва в АПК.	переоцінка структурної спрямованості товарообігу між країнами; пошук шляхів здійснення міжнародних банківських розрахунків
Україна – Казахстан			
Україна – Латвія			
Україна – Іран			
Україна – В'єтнам			
Україна – Саудівська Аравія			
Україна – Угорщина			
Україна – Японія			

За останнє десятиліття торговий оборот між Україною та іншими країнами-партнерами в сфері сільського господарства характеризується позитивною динамікою зростання, проте, абсолютне вираження

зовнішньоторговельного обороту з урахуванням потенціалу, а також відсутністю міжвідомчих органів двостороннього співробітництва з деякими країнами, відображає низький рівень співпраці між країнами.

Проблема здебільшого полягає в нерозумінні потенційних можливостей партнерів. Тому для нарощування потенціалу важливо переоцінити структурну спрямованість товарообігу між країнами. Окрім цього, важливо нівелювати проблему залежності від посередницьких послуг третіх країн при транспортуванні товарів. У цьому контексті важливо налагодити прямий товарообмін, що сприятиме зниженню ризику втрати або затримки вантажу при транспортуванні.

Також слід акцентувати увагу, на найбільшою перешкодою для подальшого розширення присутності українських компаній на ринку сільськогосподарської продукції є відсутність шляхів здійснення міжнародних банківських розрахунків, а також високі ставки ввізних мит.

Важливим напрямом підвищення якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрній сфері є: розвиток аграрної інфраструктури та удосконалення зберігання та транспортування зернових; нарощування обсягів та розширення товарної номенклатури експорту сільськогосподарської продукції; використання інноваційних технологій у сільському господарстві; інвестиційне співробітництво.

Окрім цього, в умовах посилення ролі України в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, своєчасності набуває розроблена Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. Вона нерозривно пов'язана з розширенням участі України в досягненні Цілей Сталого Розвитку ООН, однією з яких є сприяння сталому розвитку сільського господарства з активізацією виробничого та експортного потенціалу.

Таким чином, реалізація запропонованого методичного забезпечення щодо визначення якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрній сфері передбачає побудову нечіткої моделі на основі визначеної

системи показників. Використання зазначеної схеми сприятиме більш ґрунтовному вибору інструментів управління торговельно-економічними відносинами.

Висновки до розділу 3

1. Відповідно до запропонованого підходу щодо визначення напрямів розвитку торговельно-економічних відносин крізь призму інституцій, ринків та міждержавного партнерства було розроблено методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків, відповідно якому було оцінено ринки класичних експортних аграрних культур України: пшениці, кукурудзи, соняшнику, соняшnikової олії, ячменю. На основі побудованих часових рядів динаміки цін на обрані продукти розраховано прогнози, які відрізняються стабільністю цін на рівні 2015-2019 років, що свідчить про відсутність значного потенціалу зростання конкурентоспроможності за ціновим фактором. На відміну від цінової динаміки обсяг світового виробництва культур відрізняється стабільним зростанням, крім виробництва ячменю, який в найбільших обсягах вироблявся у 1978, 1986 і 1990 роках, після чого спостерігається помірне скорочення і стабілізація за останні 6 років. Це відображає стале зростання споживання товарів і збільшення ємності ринку. Розраховані типи залежності за трендовими моделями, які характеризуються високими значеннями коефіцієнта детермінації, дають можливість прогнозувати подальше зростання обсягів виробництва пшениці, соняшнику, соняшnikової олії і значне збільшення виробництва кукурудзи поряд із сталим значенням за ячменем. Така тенденція відображає взаємозалежність двох останніх культур і поступове зміщення використання ячменю у відгодівлі у тваринництві в сторону кукурудзи.

2. Одним із показників аналізу зовнішніх ринків визначено обсяг запасів, врахування динаміки якого є критично важливим для визначення майбутнього попиту і пропозиції. В результаті було визначено основні закономірності розвитку зовнішніх аграрних ринків, які класифікуються за типами товарів: класичні, інноваційні, нішових культур, продуктів тваринництва. Для проаналізованих класичних ринків ключовою закономірністю динаміки було визначено їх пряму залежність від множини показників: ціни, обсяги виробництва, експорт-імпорт товару за конкретними країнами, споживання на внутрішніх ринках країн-експортерів і країн-імпортерів, кількість світових експортерів-конкурентів, кількість основних світових імпортерів-споживачів, розміри митних тарифів для ввезення, обсяги квот для безмитного ввезення, обсяги тимчасових квот, обсяг запасів країн-експортерів і країн-імпортерів, продуктову спеціалізацію, закономірність географічного розташування й розвитку логістично-транспортної інфраструктури, а також рівня конкуренції на ринку. Також виокремлено універсальні закони функціонування та розвитку всіх ринків сільськогосподарських культур. Таким чином, використаний математичний інструментарій аналізу ринків дозволив визначити основні показники оцінювання їх впливу для прийняття рішень стосовно напрямів реалізації та вдосконалення торговельно-економічних відносин на різних міжнародних продуктових ринках.

3. Аналіз чинників зовнішньої торгівлі дозволив зробити такі висновки. З метою розробки механізму ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю аграрного сектору виділено групи факторів зовнішнього (наднаціонального) і внутрішнього (макроекономічного) середовища, що здійснюють безпосередній вплив на характер протікання, обсяги зовнішньої торгівлі. До зовнішніх факторів впливу віднесено: лібералізацію правил торгівлі, розмір мита в країнах-торговельних партнерах, нетарифні обмеження в країнах – торговельних партнерах, світові ціни, ємність зовнішнього ринку, екологічна ситуація. До внутрішніх факторів біло включено: тарифні обмеження, нетарифні обмеження, інституційна складова (рівень корупції,

рівень бюрократизації), ресурсні можливості, рівень розвитку технологій, ємність внутрішнього ринку, стан транспортно-логістичної інфраструктури, валютний курс. Дослідження показників зовнішньої торгівлі стосовно аграрного сектору економіки України дозволило виділити наступні наслідки вступу до ВТО: зростання експорту сільськогосподарської продукції, диверсифікація зовнішніх ринків, отримання передбачуваного і сприятливого недискримінаційного режиму на ринках членів ВТО, участь в інформаційній системі ВТО. Реалізація принципів ВТО шляхом регулювання тарифних обмежень призвела до актуалізації і диверсифікації видів нетарифного регулювання. Введення останніх є функцією національних урядів і використовується в рамках політики протекціонізму. Нерозвиненість ринкової інфраструктури, зокрема валютного та біржового ринків, відсутність потужного спекулятивного капіталу позбавляють аграрні українські бізнес-структури інструментів впливу на ціноутворення світового рівня. На основі вивчення праць експертів в аграрній та екологічній сферах зроблено висновок про потенційну можливість отримання Україною позитивного ефекту від глобального потепління, результатом якого стане концентрація міжнародних сільськогосподарських ринків на фоні зростання цін на продукцію агросектору. Гальмом розвитку зовнішньої торгівлі в Україні став «зсув мотивації», під яким розуміється подавлена мотивація до ефективної продуктивної діяльності і надлишкова мотивація до неефективної (з точки зору суспільства) рентної діяльності. Наслідком є розвиток бюрократизації і високий рівень корупції, що розглядається іноземними партнерами як вкрай негативні фактори. В короткостроковому періоді на перший план серед стримуючих факторів нарощування експортного потенціалу аграрного сектору виходить стан логістичної інфраструктури, низька ефективність доробки і перевезення продукції. Основною проблемою на макроекономічному рівні є тривалість внутрішніх перевалок, що зумовлено невідповідністю логістичних маршрутів та інфраструктури сучасним вимогам аграрного сектору.

4. На основі виокремлення чинників впливу зовнішньої торгівлі на розвиток бізнесу в аграрному секторі проведено їх експертне оцінювання за 3 критеріями: вагомості впливу, ступеня впливу і ймовірності посилення впливу. За рівнем узгодженості думок експертів, оціненому з використанням коефіцієнту конкордації, отримані результати варто вважати статистично значущими. Серед зовнішніх чинників найбільш сприятливим визнано світові ціни, а найбільш загрозливими – нетарифні обмеження у країнах партнерах. Серед внутрішніх сприятливих чинників лідирують ресурсні можливості і рівень розвитку технології, серед несприятливих виявлено тарифні і нетарифні обмеження, а також інституційну складову. В результаті було виділено найвпливовіші зовнішні й внутрішні чинники, врахування яких необхідно при розробці стратегій введення бізнесу в аграрному секторі та розвиткові торговельно-економічних відносин.

5. Для обґрунтування шляхів розвитку торговельно-економічних відносин на міждержавному рівні, що відповідає запропонованому в першому розділі підходу, поряд із інституціями та ринками було розроблено процедуру оцінювання рівня якості міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору. В основі процедури знаходиться використання методу нечіткого логічного висновку, який дозволяє на основі значень вхідних змінних оцінити рівень якості міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору як вихідної змінної. В якості вхідних змінних було запропоновано використовувати розрахований у другому розділі рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, якісне значення якого може бути «низьким», «середнім» і «високим», показник наявності міжвідомчих органів двостороннього співробітництва, який набуває значень «так» і «ні», сальдо зовнішньої торгівлі (позитивне, незмінне і негативне) та темп зростання товарообігу, який може набувати значень більше або менше «1» або дорівнювати «1». Оцінювання здійснювалося для множини партнерів України в міжнародній торгівлі продукцією аграрного сектору. В основу оцінювання міжпартнерських відносин було покладено форму взаємодії,

актуальні напрями співробітництва й аналіз загальної суми товарообігу за 2019 р. В результаті було встановлено з якими із партнерів в Україні високий рівень якості міжнародних торговельно-економічних відносин, а з якими помірний і низький. На базі отриманих результатів було запропоновано множину пріоритетних напрямів співробітництва, а також рекомендації та заходи для окремих типів взаємовідносин.

Реалізація запропонованого методичного забезпечення щодо визначення якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрній сфері сприяє більш ґрунтовному вибору інструментів управління торговельно-економічними відносинами в міжпартнерському розрізі, що у поєднанні з обґрунтуванням шляхів освоєння нових міжнародних продуктових ринків та посилення позицій на існуючих становить основу формування загальної торгової політики продукцією аграрного сектору.

Основні результати дослідження опубліковані у працях [211; 212; 238].

Список використаних джерел: [6; 15; 17; 19; 48; 49; 58; 59; 69; 71; 73; 78; 81; 91; 92; 96; 109; 110; 119; 121; 151; 167; 183; 184; 187; 189; 190; 193; 197; 203; 228].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливо науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку теоретичних засад, розроблення методичного забезпечення і практичних рекомендацій з розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору України. Найвагоміші висновки, отримані в результаті дослідження, полягають в такому:

1. З метою визначення особливостей розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору було досліджено еволюцію теорії міжнародної торгівлі, яка охоплює період від найперших меркантилістів до представників сучасної теорії мережевої економіки. Отримані результати свідчать про тенденцію до подальшої конвергенції державного регулювання та ринкової економіки, що проявляється у посиленні втручання державних і наддержавних інституцій в торговельно-економічні відносини міжнародного ринку. Аналіз становлення Європейського союзу як найпотужнішого регіонального об'єднання дозволив визначити основні стадії розвитку торговельно-економічних відносин. На основі виокремлення ключових трендів світової економіки було визначено принципові риси розвитку торговельно-економічних відносин. В результаті було запропоновано положення дисертаційного дослідження, яке передбачає розгляд торговельно-економічних відносин та забезпечення їх розвитку крізь призму інституцій, ринків і міждержавного партнерства. Для детермінації змісту розвитку торговельно-економічних відносин було здійснено морфологічний аналіз понять «міжнародні економічні відносини» та «міжнародні торговельні відносини», що дозволило уточнити зміст досліджуваної категорії та запропонувати авторське визначення. Крім того, враховуючи складність поняття, було розроблено структуру елементів його змістовної сутності, яка об'єднує форми, рівні взаємодії, рівні розвитку, закони розвитку, принципи, середовище, об'єктів та суб'єктів. Узагальнюючи проведене теоретичне дослідження, було

розроблено базис понять, який включає експортний потенціал, інституційне середовище, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, якість міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора.

2. Для обґрунтування розвитку торговельно-економічних відносин відповідно положенню дисертаційної роботи крізь призму інституцій було розглянуто інституційні засади міжнародних торговельних зв'язків України аграрного сектору, які об'єднують нормативні акти та міжнародні договори. Запропонована логіко-структурна схема інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору дозволила систематизувати та структурувати інституційне забезпечення в рамках предмету дослідження із виділенням глобального, національного та корпоративного рівня, де вищий рівень здійснює регуляторний вплив на нижчий, обумовлюючи характер його розвитку. Найвідчутніші зміни в логіко-структурній схемі за останній період були відзначені на національному рівні – створення Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, структура якого включає значно більше відділів, орієнтованих на розвиток торговельно-економічних відносин безпосередньо в аграрному секторі. Пріоритет аграрного сектору з боку держави відображає визнання його вирішальної ролі в структурі експортної діяльності України та необхідності його активної підтримки.

3. Для реалізації заходів з розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору необхідно визначити його рівень та прослідкувати динаміку, що було здійснено в ході реалізації відповідного методичного підходу, в рамках якого було обґрунтовано множини показників для визначених форм міжнародних торгово-економічних відносин (рівень розвитку міжнародної торгівлі, рівень розвитку міжнародного поділу праці, рівень розвитку міжнародного руху капіталу, рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили, рівень розвитку міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин). Рахунок інтегральних показників за окремими формами та в цілому за рівнем розвитку торговельно-економічних відносин

здійснювався шляхом порівняння розрахованих значень з базовими значеннями, обґрунтованими в ході дослідження. Розраховані дані за період з 2015 по 2019 року свідчать про загальну тенденцію до погіршення інтегрального значення досліджуваної ознаки, що обумовлено значним зниженням коефіцієнту рівня розвитку міжнародного поділу праці. Позитивна динаміка за останні роки спостерігається за рівнем розвитку міжнародної міграції робочої сили та коефіцієнтом міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин. Для визначення внутрішньої структури досліджуваних показників було реалізовано метод аналізу тренду, який дозволив побудувати парні лінійні регресії залежності між показниками. Найвищий рівень залежності спостерігається між квотою зовнішньоторговельного обороту, темпами зростання частки експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту України, коефіцієнтом покриття експортом сільськогосподарської продукції імпорту, експортною квотою та рівнем розвитку міжнародної торгівлі. Крім того значний вплив на рівень розвитку міжнародного поділу праці має коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації, а на рівень розвитку міжнародного руху капіталу частка іноземних інвестицій у ВВП. Зазначений методичний підхід має оціночно-прогнозний характер, який дозволяє визначати найвпливовіші показники, які дестабілізують рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин для коригування управлінських політик.

4. Розроблений методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі передбачає відслідковування таких показників як: обсяги виробництва, експорт-імпорт товару за конкретними країнами, споживання на внутрішніх ринках країн-експортерів і країн-імпортерів, кількість світових експортерів-конкурентів, кількість основних світових імпортерів-споживачів, розміри митних тарифів, обсяги квот для безмитного ввезення, обсяги тимчасових квот, обсяг запасів країн-експортерів і країн-імпортерів. В результаті проведеного аналізу ринків визначено, що українські аграрії мають сильні

позиції на класичних сільськогосподарських ринках: пшениця, фуражного зерна, соняшнику, соняшnikової олії, ячменю і кукурудзи, де входять до п'ятірки лідерів або очолюють списки. Це дозволяє визначити вплив зовнішніх ринків як позитивний і сприятливий для українського аграрного сектору, а проведення регулярного відстеження динаміки зазначених показників з використанням запропонованого математичного інструментарію дозволить досягти поставленої мети – підвищити конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках, збільшити їх частки, розширити географію поставок шляхом вдосконалення управлінської політики в рамках положення дисертаційного дослідження, яке передбачає розгляд торговельно-економічних відносин та забезпечення їх розвитку крізь призму інституцій, ринків і міждержавного партнерства.

5. Розроблений методичний підхід до оцінювання впливу чинників зовнішньої торгівлі дозволив виокремити найбільш значущі сприятливі і несприятливі чинники по відношенню до ведення бізнесу в аграрному секторі з експортоорієнтованою спрямованістю. В результаті аналізу було визначено, що сукупний вплив чинників є позитивним, що дозволяє прогнозувати подальше зростання обсягу експорту, для реалізації чого необхідно реалізовувати стратегії інтенсифікації сільськогосподарської діяльності, впровадження сучасних агротехнологій, відродження тваринництва для забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектору, ощадливого відношення до земельних ресурсів. Дуже повільні темпи лібералізація зовнішньоекономічних відносин України з її партнерами не дозволяють в повній мірі використовувати експортний потенціал, а для окремих видів конкурентоспроможної продукції (мед, яблучний і виноградний соки, крохмаль, оброблені томати), експорт який значно перевищує квоти, доцільно реалізовувати стратегію освоєння нових ринків. Безпосередній аналіз чинників здійснювався з використанням експертного підходу, в рамках якого було оцінено 2 групи факторів зовнішнього та внутрішнього середовища відносно міжнародної торгівлі аграрного сектору в розрізі вагомості їх впливу як суми

рангових значень, ступеня впливу та ймовірності посилення. Проведене визначення рівня узгодженості думок експертів дозволяє стверджувати про отримання достовірних даних. Отримані результати дозволяють більш ефективно освоювати нові продуктові міжнародні ринки з урахуванням впливу розглянутих чинників.

6. Останньою складовою положення дисертаційного дослідження відносно розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектору, після детермінації впливу інституції та міжнародних ринків, виступають міжпартнерські відносини України з її основними контрагентами по експортно-імпорتنій діяльності щодо сільськогосподарської продукції. Оцінювання рівня взаємодії запропоновано здійснювати з використанням показника якості міжнародних торговельно-економічних відносин, який входить в теоретичний базис дослідження. Значення даного показника запропоновано розглядати на 3 якісних рівнях: висока якість, помірною якість і низька якість. Використовуючи апарат нечіткого логічного виведення на основі значень множини вихідних змінних (розрахований в 2-му розділі рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, наявність міжвідомчих органів двостороннього співробітництва, сальдо зовнішньої торгівлі та темп зростання товарообігу) було оцінено рівень якості досліджуваної ознаки за чисельними партнерами України. До групи з високою якістю міжнародних торговельно-економічних відносин вийшли такі країни як: Китай, Індія, Нідерланди, Німеччина, Білорусь, Єгипет та ОАЕ. Пропорційним рівнем якості увійшли Азербайджан, Грузія, Ізраїль, Естонія, Корея, Туреччина, Литва, Італія, Молдова, Польща, Франція. Низький рівень якості відносини України з Казахстаном, Латвією, Іраном, В'єтнамом, Саудівської Аравією, Угорщиною та Японією. Для зазначених груп країн було запропоновано пріоритетні напрями співробітництва та відповідні їм рекомендації і заходи розвитку торговельно-економічних відносин аграрного сектора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: учеб. пособие. М.: Маркетинг, 1997. 194 с.
2. Александров Е.Л., Круглов В.Н. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебное пособие. М.: Финансовый университет, 2017. 112 с.
3. Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 256 с.
4. Аузан А. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. М. : ИНФРА-М, 2006. 416 с.
5. Бабан Т.О. Розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.04. Мелітополь. 2017. 236 с. <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/6113>
6. Базавлук Н., Довбня Н. Відкритість національної економіки України та участь у міжнародному поділі праці. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2017. № 4 (82). С. 19-26.
7. Балабанова Л. В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств : [навч. посіб.] / Л.В. Балабанова, В.В. Холод. К. : ВД «Професіонал», 2006. 448 с.
8. Бахчеванова Н. В., Макуха С. М. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 403 с.
9. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України: навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 268 с.
10. Беляев О. О. Институциональні складові формування ринкової економіки. Проблеми формування ринкової економіки. 2011. №37. С.167-175.
11. Биба В.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України на міжнародних ринках. Економіка і регіон : наук. вісн.

ПолтНТУ ім. Юрія Кондратюка. Полтава : ПолтНТУ, 2017. Вип. 1 (62). С. 95-100.

12. Бідник Н.Б. Математичні методи оптимізації конкурентоспроможності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. спец. 08.00.11 / Н.Б. Бідник ; Львів. нац. Ун-т імені Івана Франка. Львів, 2007. 18 с.

13. Большой энциклопедический словарь. Москва, 1990. С. 165.

14. Бугас Н. В., Пилипенко Ю. А. Експортний потенціал у системі зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2015. № 6 (93). С. 14–21

15. Вдовічен А. Диспропорції у зовнішньоторговельній діяльності України: тенденції та проблеми. *Світове господарство і міжнародна економіка*. 2016. Випуск III-IV (63-64). С. 11-26.

16. Виноградова О. В., Куценко О.В., Методологічні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств сфери послуг. «Економіка. Менеджмент. Бізнес», 2015. № 2 (12). С. 97-101.

17. Винограй Э.Г. Системно-диалектический подход: теория и методологи. Кемерово: Изд-во КемТИПП. 2014. 308 с.

18. Висоцька А. Особливості використання аграрного ресурсного потенціалу та резерви підвищення його ефективності. *Економічний аналіз*. 2012. Випуск 10. Частина 4. С. 33-36.

19. Власенко Т. А. Управління стратегічними змінами підприємства: стратегії, механізми, системи. Харків: «Друкарня Мадрид», 2019. 406 с.

20. Войчак Д. А. Розвиток глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Київ. 2019. 20 с.

21. Волошанюк Н. В., Сьомка А. К. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13(1). С. 45-49.

22. Вольчик В.В., Бережной И.В. Группы интересов и качество экономических институтов. Экон. вестн. Рост. гос. ун-та. 2007. Т. 5. № 2. 225 с.

23. Генеральна угода з тарифів і торгівлі. Митна енциклопедія : у 2 т. / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хм. : ПП Мельник А. А, 2013. Т. 1: А - Л. 472 с.

24. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 540 с. URL:<http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14766>.

25. Голиков А.П., Черномаз П.А. Международные экономические термины: словарь-справочник. К.: Центр учебной литературы, 2008. 376 с.

26. Голишева, Є. Аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських комплексів України та Польщі. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2019. № (1(79)). С. 31-37.

27. Голиков А. П., Довгаль О. А. Міжнародні економічні відносини. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 464 с.

28. Голиков А. П., Довгаль О. А. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: колективна монографія / кол. авт.; за ред. А. П. Голикова, О. А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 316 с.

29. Голикова А. П., Бахчеванова Н. В., Макуха С. М. Міжнародні економічні відносини [Текст] : навч. посіб. / Н. В. Бахчеванова, С. М. Макуха; за заг. ред. проф. А. П. Голикова ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 403 с.

30. Голомша Н. Є., Дзядикевич О. Я. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку. Економіка АПК. 2017. № 11. С. 61-66.

31. Гораль Л. Т., Шийко В. І. Удосконалення системи оцінювання ефективності використання експортного потенціалу газотранспортного

підприємства. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. Том 18. № 2. С. 118-126. ISSN 1993-0259.

32. Гордєєва Т., Лук'яненко Д., Поручник А., Антонюк Л. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : в 2 т. Київ, 2006. С. 275.

33. Горянська Т. В. Сучасні тенденції розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 1(23). С. 51-58.

34. Гринь В.І. Сутність та фактори конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств / В.І. Гринь // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2012. Вип. 2 (5). Т. 3. С. 87–92.

35. Гриценко А. Наука и искусство институционального строительства. Институційна архітектоніка та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. Х.: ХНУ, 2005. С. 20-31.

36. Давиденко Г. В. Інструменти стандартизації в системі міжнародної торгівлі України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Тернопіль. 2020. 20 с.

37. Дахно І. І. Міжнародна торгівля: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 296 с.

38. Дашкевич Е. А. Малашевич Д. Г. Международные экономические отношения: тексты лекций для студентов специальности 1-26 02 02 «Менеджмент» направления специальности 1-26 02 02-05 «Менеджмент международный». Минск: БГТУ, 2018. 143 с.

39. Деякі питання реформування державного управління: Постанова КМУ № 1034 від 11 грудня 2019 р. URL: <https://agro.dn.gov.ua/deyaki-pytannya-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya/>.

40. Довгаль О. А., Казакова Н. А. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт.; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакова– Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 540 с.
41. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : [монографія] / О.І. Драган. К. : ДАКККіМ, 2006. 160 с.
42. Дралін А. І., Михнева С. Г. Международные экономические отношения : учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Пенза: Информационно-издательский центр ПГУ, 2006. 162 с.
43. Дяченко Ю. А. Сучасний стан та особливості функціонування світового біржового ринку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(1). С. 51-54.
44. Экспорт жирів та олії з України збільшився на 3%. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2756438-eksport-ziriv-ta-olii-z-ukraini-zbilsivsa-na-3-ekspert.html>
45. Экспорт олійних культур цього року збільшився на 23,2%. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2813050-eksport-olijnih-kultur-cogoric-zbilsivsa-na-232.html>
46. Єремян О. М. Теоретичні аспекти формування експортного потенціалу у системі зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства. Кримський економічний вісник. 2013. №2(03). С. 161-163.
47. Єрмакова О. А. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: інституційні важелі вдосконалення: монографія; Одес. нац. екон. ун-т. Одеса: Інтерпрінт, 2014. 312 с.
48. Заде Л. А. Понятие лингвистической переменной и его применение к принятию приближенных решений. М. : Изд-во «Мир», 1976. 165 с.
49. Задорожний О., Ярмак А. Нетарифні заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вісник «Офіційно про податки». URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8217>

50. Задоя А. А. Численность населения как фактор экономической динамики. Європейський вектор економічного розвитку. 2011. № 1 (10). С. 50–58.

51. Залізнюк В.П. Експортна політика в контексті забезпечення продовольчої безпеки //

52. Здоровко С. Ф., Сідоров В. І. Судова система Франції : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 188 с.

53. Зоркова Н. А. Формирование и условия эффективного использования экспортного потенциала региона : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Екатеринбург, 1999. С. 15.

54. Иванов Ю. Б., Тищенко А. Н., Дробитько Н. А. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия : монографія. Харьков : ХГЭУ, 2003. 349 с.

55. Иванов Ю. Б. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства : монографія / Ю. Б. Иванов та ін.; за заг. ред. Ю. Б. Иванова. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 383 с.

56. Иванов Ю. Б., Иванова О. Ю. Стратегія формування конкурентних переваг підприємства в умовах інтенсивної конкурентної боротьби. Проблеми економіки. 2012. № 4. С. 121-128.

57. Иванов Ю. Б., Орлов П. А., Иванова О. Ю. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2008. 352 с.

58. Інфографіка: Структура українських земель та співвідношення кількості чорноземів в Україні та інших європейських країнах. Держгеокадастр. URL: <https://land.gov.ua/info/infohrafika-struktura-ukrainskykh-zemel-ta-spivvidnoshennia-kilkosti-chornozemiv-v-ukraini-ta-inshykh-ievropeiskykh-krainakh/>

59. Інформаційний сайт «МінФін»
<https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2019/>

60. Калашник М.В. Механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності регіонів України. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2014. Т 19. Вип. 2.1. С. 108-112.
61. Киреев А. П. Международная экономика : учеб. по- соб.; в 2-х ч. / М.: Международные отношения, Ч. 1., 1997. 416 с.; Ч. 2, 2001. 488 с.
62. Кисельова О.М. Активізація експортного потенціалу України на російському напрямку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. за спец. 08.00.03 / ДНУ. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
63. Князь С.В., Байдала Н.М., Вільгуцька Р.Б. Експортний потенціал підприємства в системі системи менеджменту природоохоронної діяльності. Ефективна економіка. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
64. Козак Ю. Г. Международная экономика: в вопросах и ответах учебник. 5-е изд. перераб. и доп./ под ред. Козака Ю. Г. К.: Центр учебной литературы, 2013. 240 с.
65. Козак Ю. Г. Міжнародна торгівля : підручник / Козак Ю. Г. та ін. ; 4-те вид., переробл. та доп. Київ : Центр учб. л-ри, 2011. 512 с.
66. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. та ін. Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. / За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. К.: Центр учбової літератури, 2011. 512 с.
67. Козака Ю. Г. Международные экономические отношения: теория и политика. 2-е изд. перераб. и доп./ под ред. Ю. Г. Козака. К.: Центр учебной литературы, 2013. 360 с.
68. Козик В. В., Панкова Л. А., Даниленко Н. Б. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. К. : Знання, 2008. 406 с.
69. Коррупция на Украине. Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5
70. Крилова Н. В. Міжнародна торгівля: навч. посіб. Київ : Знання, 2008. С. 71.

71. Кричевский М.Л. Интеллектуальные методы в менеджменте. Санкт-Петербург, Питер, 2005. 304 с.

72. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спец. 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини. Київ: Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет Імені Вадима Гетьмана». 2018, 226 с.

73. Купівельна спроможність найнижча в Європі – GfK. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BA%D1%83%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2-%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D1%87%D0%B0-%D0%B2-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96-gfk/a-50932104>

74. Кухарук А. Д. Класифікація та аналіз методів оцінки конкурентоспроможності промислових підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці : електронне наукове видання*. 2011. № 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2011_1

75. Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.

76. Кучер А. В. Оцінка й кластерний аналіз сталої конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1 (36). С. 49-59.

77. Легеза Д. Г. Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на рівні підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 196. Т. 2. С. 41–44.

78. Леоненков А. В. Нечёткое моделирование в среде MATLAB и FuzzyTech. СПб.: БХВ -Петербург, 2005. 739 с.

79. Литвинова В.А. Методы оценки конкурентоспособности: проблемы классификации. Вісник Дніпропетровського університету. 2012. Вип. 20, т.1. С. 235–240.

80. Ломаченко Т.І. Економічна ефективність зовнішньої діяльності та розрахунки експортного потенціалу виноградарсько-виноробних підприємств. Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Київ, 2000. С. 72–74.

81. Лысков А.Ф. О понятии эффективности затрат на персонал и её оценки. Кадры предприятия. 2004. № 10. С. 33–37.

82. Мазаракі А. А., Мельник Т. М., Кудирко Л.П. Міжнародні економічні відносини: підручник / за заг. ред. А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 612 с.

83. Мазур А. В. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження: Науково-практичний посібник / за науковою редакцією А. В. Мазура. К.: ТОВ Ніка-Прінт, 2005. 832 с.

84. Макогон Ю.В., Миронов В.С., Кравченко М.И. Международная экономика; Под ред. Проф. Ю.В. Макогона. Донецк, ИД «Родник», 2001. 110 с.

85. Макухи С. М., Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. Міжнародна економіка: навч. посіб. / за заг. ред. С. М. Макухи. Х.: Право, 2012. 192 с.

86. Малярець Л. М., Гринько П. О. Аналітичне забезпечення аналізу ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства. *Проблеми економіки*. 2019. № 1(39). С. 208–216.

87. Мандибура В. Інституційна архітектоніка власності та закономірності її функціонування. Інституційна архітектоніка та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозіуму. Х.: ХНУ, 2005. С. 110–116.

88. Мелешко Ю. В. Международная экономика: электронный конспект лекций для студентов специальности 1-25 01 07 «Экономика и управление на предприятии». Минск: БНТУ, 2018. 254 с.

89. Мельникова В. І., Мельникова О. П., Сідлярук Т. В., Тур І. Ю., Шведова Г. М. Національна економіка. Навч. посіб. 2ге вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

90. Меморандум про взаєморозуміння щодо Діалогу з аграрних питань. URL: // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_776

91. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження: Науково-практичний посібник / за науковою редакцією А. В. Мазура. К.: ТОВ Ніка-Прінт, 2005. 832 с.

92. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

93. Михайлишин Л. І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія. Вінниця : ДонНУ, 2016. 314 с.

94. Мичурина Ф. З. Отраслевая, региональная и международная экономика: учебное пособие / Ф. З. Мичурина [и др.]; под. ред. Ф. З. Мичуриной; М-во с.-х. РФ, федеральное гос. бюджетное образов. учреждение высшего проф. образов. «Пермская гос. с.-х. акад. им. акад. Д.Н. Прянишникова». Пермь: ИПЦ «Прокрость», 2014. 380 с.

95. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. <https://agro.me.gov.ua/ua/pro-nas/misiya-ta-strategiya>

96. Мониторинг государственных и муниципальных услуг в регионе как стратегический инструмент повышения качества регионального управления: опыт, проблемы, рекомендации / Под общ. ред. В.В. Маркина, А.В. Осташкова. Москва, 2008. 321 с. С. 121-124.

97. Мотовиц Т. Г. Мировая экономика и международные экономические отношения : учеб, пособие. Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2016. 103 с.

98. Надвиничний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018. Том 28. № 3. С. 56-61.
99. Національна економіка / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович. К.: Знання, 2011. 463 с.
100. Національна економіка : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2011. 248 с.
101. Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України. <https://www.dorada.org.ua>
102. Невская Н. А. Формирование и реализация экспортного потенциала промышленных предприятий (На примере Хабаровского края) : автореф. дис. ... канд. Серія: Економіка та підприємництво, 2017 р., № 4–5 (97–98) 77 экон. наук : 08.00.05. Хабаровск, 2005. С. 8.
103. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: моногр. / [В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін.]; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 504 с.
104. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України. К.: КНЕУ, 2003. 948 с.
105. Норт Д. Институты и экономический рост : историческое введение. THESIS. Т. 1. Вып. 2. 1993. С. 69–91.
106. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Начала, 1997. 190 с.
107. Овчаренко А. С. Формування та структуризація глобального ринку органічної агропродовольчої продукції. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Київ. 2019. 20 с.
108. Овчаренко Н. А. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебник для бакалавров. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2018. 224 с.

109. Оперативне тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20086

110. Основні тенденції розвитку світового ринку рослинних олій. URL: <https://pricereview.com.ua/articles/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3>

111. Осовский С. Нейронные сети для обработки информации / С. Осовский; пер. с пол. И. Д. Рудинского. М. : Финансы и статистика, 2004. 344 с.

112. Отенко В. І., Пархоменко Н. О. Підходи та методи оцінювання розвитку українських транснаціональних бізнес-систем. Бізнес Інформ. 2016. № 10. С. 250-255.

113. Офіційний сайт Dragon Capital. URL: dragon-capital.com/ua

114. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

115. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua>

116. Офіційний сайт Міністерства сільського господарства США. URL: <https://www.usda.gov/>

117. Офіційний сайт Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua>

118. Офіційний сайт Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України. URL: // <https://www.dorada.org.ua/>

119. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data>

120. Офіційний сайт Світового Банку. URL: <https://www.worldbank.org/>

121. Офіційний сайт Світової Організації Торгівлі. URL: <https://www.wto.org/>
122. Офіційний сайт Української аграрної конфедерації. URL: <http://agroconf.org/>
123. Паньков В. Глобализация экономики: qualis et quo vadis. МЭиМО. 2011. № 1. С. 16-24.
124. Пархоменко Н. О. Характеристика економічних показників стабільного розвитку регіону (на прикладі Луганської області) Бізнес Інформ. 2013 №4. С. 117–121.
125. Пархоменко Н.О., Зайцева К. Ю. Стан та перспективи розвитку міжнародної торгівлі послугами Харківської області. Економіка: реалії часу. 2016. №3 (25). С. 44–49.
126. Пасмор М. С., Бабенко В. О., Сідоров В. І. Торгово-економічна складова регіональних економічних процесів в умовах глобалізації. Бізнес Інформ. 2016. № 4. С. 31–37.
127. Пастущин В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства
128. Патица Н. І. Оцінка конкурентоспроможності сільського господарства України з урахуванням зовнішньоекономічних чинників. Агросвіт. 2018. № 17. С. 18–25.
129. Патица Н. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України на світових ринках. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 4. Pp. 130–145.
130. Пегат А. Нечеткое моделирование и управление; пер. с англ. 2-е изд. М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2013. 798 с.
131. Пилипенко В. В., Пилипенко Н. М. Науково-практичні аспекти оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 1. С. 73-78.

132. Пирець Н. М. Експортний потенціал України в контексті розвитку світового господарства : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.01 / Донец. нац. унт. Донецьк, 2005. 20 с.
133. Піддубна Л. І., Іванієнко К. В. Фактори формування експортного потенціалу промислових підприємств. *Управління розвитком*. 2015. № 1. С. 37–43
134. Піддубна Л. І., Шестакова О. А. Експортний потенціал підприємства: сутність і системні імперативи формування та розвитку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 223–229.
135. Погребняк Д.В. Теоретичні аспекти методів оцінки конкурентоспроможності підприємств. *Економічний вісник НТУУ “КПІ”*. К.: Ексмо, 2012. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/370>
136. Полінкевич О. М. Механізми адаптації бізнес-процесів промислових підприємств до нової економіки : монографія. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2014. 448 с.
137. Полтерович В. Трансплантация экономических институтов. *Экономическая наука современной России*. 2001. № 3. С. 24–50.
138. Пономарева Е. С. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебное пособие для студентов ВУЗов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. Л. Е. Стровского. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 287 с.
139. Попондопуло В. Ф. Международное коммерческое право: учеб. пособ. / под общ. ред. В. Ф. Попондопуло. Москва: Омега-Л, 2004. 472 с.
140. Попондопуло В. Ф. Международное коммерческое право: учеб. пособие / С.-Петербург. Филиал Ин-та гос. и права РАН; [А. Ю. Бушуев и др.]; под общ. ред. В. Ф. Попондопуло. 2-е изд., стер. М.: Омега-Л, 2006. 472 с.
141. Про затвердження Положення про департамент аграрної політики: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 26 від 21 січня 2020 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME200013.html.

142. Про затвердження Положення про департамент багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України N 646 від 11 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0646915-19#n10>.

143. Про затвердження Положення про департамент взаємодії з експортерами та просування експорту: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 647 від 11 грудня 2019 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME191300>.

144. Про затвердження Положення про департамент міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 725 від 18 грудня 2019 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME191361>.

145. Про затвердження Положення про директорат конкурентної політики: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 370 від 27 лютого 2020 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME200013.html.

146. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України. № 960-XII від 16.04.91. В ред. від 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

147. Про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Положення КМУ № 459 від 20.08.2014 (11 вересня 2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text>

148. Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2002 р. № 1371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1371-2002-%D0%BF>

149. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: Розпорядження від 27

грудня 2017 р. № 1017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-p#Text>

150. Пугачев М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. Економіка АПК, 2017, № 5. С. 12–18.

151. Пугачевська К. Сучасні тенденції лібералізації зовнішньої торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. №3. С. 70–77.

152. П'ять найцікавіших лауреатів премії Нобеля з економіки. URL: https://lb.ua/economics/2014/10/31/284332_pyat_naytsikavishih_lauereativ.html.

153. Райзберг Б. Л., Лозовский Л. М., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 3-е изд. Москва, 2000. С. 40.

154. Рамкова програма партнерства між урядом України та Організацією Об'єднаних Націй на 2018–2022 роки. URL: http://www.un.org.ua/images/UKR_Ukraine_UN_Partnership_Framework_2018_2020_signed.pdf

155. Розвиток новітніх форм міжнародної економічної інтеграції на початку XXI століття: монографія / за ред. О. І. Шниркова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. 415 с.

156. Романчиков В. І., Романенко І. О. Міжнародні економічні відносини. Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 256 с.

157. Ромашкина Г. Ф., Татарова Г. Г. Коэффициент конкордации в анализе социологических данных. Социология: методология, методы, математическое моделирование (4М). 2016. № 20. С. 131–158.

158. Рубан Т. С. Моделі посередництва на глобальному ринку продовольчих товарів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Київ. 2019. 20 с.

159. Рыбалкин В. Е. Международные экономические отношения: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. В.Е. Рыбалкина. 9-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 647 с.

160. Рыбалкина В. Е. Международные экономические отношения: учебник для студентов Вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. В. Е. Рыбалкина. 9-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 647 с.

161. Рябець Н. М., Тимків І. В. Віртуалізація глобальної економічної системи: кількісно-якісний вимір в сучасних умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів. Ефективна економіка. 2017. № 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5890>

162. Савельев С. В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів : підруч. для магістрів з міжнар. екон. Тернопіль : Екон. думка, 2000. 450 с.

163. Сарсембекова С. Е. Экспортоориентированные производства в системе мирохозяйственных связей: вопросы теории и практики : учеб. пособ. Павлодар, 2004.

164. Сахацький М., Ксьонжик І. Інструменти державної підтримки експортного потенціалу аграрних підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2. С. 29–36.

165. Світовий ринок кукурудзи – найбільші експортери та імпортери. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/622-svitoviy-rinok-kukurudzi--naybilshi-eksporter-ta-importeri>

166. Світовий ринок соняшникової олії та місце України. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0066.html

167. Світовий ринок ячменю. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1503945>

168. Сейфуллаева Э. М. Маркетинговый механизм формирования экспортного потенциала региона : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05. Москва, 2001. С. 143.

169. Ситник Н. С., Юркевич, Г. І. Сучасний стан розвитку торговельно-економічних відносин України з європейським союзом. Молодий вчений. 2018. № 54.27 С. 417–420.

170. Скорнякова Т.В. Экспортний потенціал обробної промисловості України: управління процесом формування: монографія. К.: Наук. Світ, 2006. 176 с.

171. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=12369&action=show>

172. Словник Ушакова
<https://gufo.me/dict/ozhegov/%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C>

173. Смитиенко Б. М. Международные экономические отношения: Учебник / Под ред. Б.М. Смитиенко. 2 изд. М.: ИНФРА-М, 2012. 528 с.

174. Снітівкер І. Г. Розвиток теорій міжнародної торгівлі в умовах еволюцій моделей суспільно-економічних формацій. Ефективна економіка. 2011. № 12. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=efek_2011_12_40.

175. Структура сукупних витрат домогосподарств. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm

176. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин і зовнішньоекономічні зв'язки України : колективна монографія / [В.М. Фомішина, А.В. Рибчук, В.В. Зінченко та ін.]; за ред. д.е.н., проф. В.М. Фомішиної. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. 340 с.

177. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин. Економічна інтеграція України у світове господарство: кол. монографія / За ред. І. М.

Посохова, П. Г. Перерви, О. Д. Матросова, В. Г. Дюжева, В. О. Матросовой. Харків : НТУ «ХП», 2016. 450 с.

178. Тамбовцев В. Возникновение институтов: методолого-индивидуалистический подход. Вопросы экономики. 2010. № 7. С. 84–98.

179. Тамбовцев В. Экономическая теория институциональных изменений. М.: ТЕИС, 2005. 542 с

180. Тахумова О. В. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебное пособие. Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2016. 256 с.

181. Титова, Е. Э. Международная экономика : учеб.-метод. пособие. Минск: БГУИР, 2013. 83 с.

182. Токарев Ю. В. Формирование и использование экспортного потенциала: На примере промышленных предприятий : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Казань, 1997. 20 с.

183. ТОП-10 найбільших експортерів зернових. URL: <https://landlord.ua/news/top-10-naibilshykh-eksporteriv-zernovykh/>

184. Транспортные проблемы агрологистики: цифры. URL: <http://logist/fm/news/transportnye-problemy-agrologistiki-cifry>.

185. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: колективна монографія/ кол. авт.; за ред. проф. А. П. Голікова, проф. О. А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 347 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14767>.

186. Трещевский Ю. И., Франовская Г. Н., Дуванова А. Н. Малый бизнес и социальноэкономическое развитие регионов России. Экономико-правовые аспекты реализации стратегии модернизации России : поиск модели эффективного социохозяйственного развития: сб. статей / под ред. Г. Б. Клейнера, Э. В. Соболева, В. В. Сорокожердьева [и др.]. Краснодар, 2015. С. 222–225.

187. Удосконалення економічних механізмів управління сучасними системами підприємств, корпорацій, галузей, регіонів, країн: монографія / авт.

кол., в т. ч. Ю. Б. Иванов; за заг. ред. Ю. З. Драчука, В. Я. Швеця; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка», Держ. вищ. навч. закл. «Нац. гірн. ун-т». Луганськ : НГУ, 2014. 401 с.

188. Украина вошла в тройку крупнейших экспортеров сельскохозяйственной продукции в ЕС. *Европейская правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/01/12/7105023/>

189. Украина увеличила экспорт сельскохозяйственной продукции на 14%. *Экономическая правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/02/20/657297/>

190. Україна поліпшила свої показники щодо 6 з 10 індикаторів індексу Doing business-2020. *Ліга. Новини*. URL: <https://ua-news.liga.net/economics/news/ukraina-pidnyalasya-v-reytingu-doing-business-2020>

191. Україна стала світовим лідером за обсягами виробництва соняшнику. URL: <https://agropolit.com/news/15088-ukrayina-stala-svitovim-liderom-za-obsyagami-virobnitstva-sonyashniku>

192. Українська аграрна конфедерація. URL: <http://agroconf.org>

193. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2785567-ci-moze-ukraina-prodovzuvati-narosuvati-eksport-silgospprodukcii.html>

194. Уніят А. В. Економічне співробітництво України з країнами північноамериканської зони вільної торгівлі. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 15. С. 46–52.

195. Управління міжнародним бізнесом: конспект лекцій для студентів В-27 економічного спрямування, аспірантів, викладачів / Н. Г. Ушакова, К. Ю. Величко, О. І. Печенка. Харків: Видавництво «Форт», 2016. 126 с.

196. Урядовий портал / веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-uhvaliv-plan-dij-z-pogliblennya-spivpraci-z-organizacijeyu-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku-oesr>

197. Усков А. А., Кузьмин А. В. Интеллектуальные технологии управления. Искусственные нейронные сети и нечеткая логика. Москва,

Горячая линия Телеком, 2004. 143 с.

198. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации : учебное пособие. М.: Эксмо, 2004. 544 с.

199. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підруч. для студ. економ. спец. вищ. навч. закл. К. : Либідь, 2008. 408 с.

200. Філіпенко А. С., Будкін В. С., Дудченко М. А. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності : монографія / А. С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В. С. Будкін, М. А. Дудченко [та ін.]. К.: Знання України, 2004. 304 с.

201. Фіщук Н.Ю., Березюк Ю.Б. Стратегія формування та розвитку експортного потенціалу агропродовольчого сектору економіки. Збірник наукових праць ВНАУ. 2012 № 3 (69). С. 234–242.

202. Фролова Е. Д., Лукьянова С. А. Мировая экономика и международные экономические отношения: современное состояние, проблемы и основные тенденции развития : учебное пособие / Е.Д. Фролова [и др.]; под общ. ред. Е.Д. Фроловой, С.А. Лукьянова. Екатеринбург : УрФУ, 2016. 184 с.

203. Харсун Л.Г. Вынужденная оптимизация цепей поставок зерновых. *Логистика: проблемы и решения*. 2019. №1 (80). С. 27–28.

204. Хасбулатов Р. И. Международные экономические отношения 2-е изд., пер. и доп. ... Международные экономические отношения: учебник для бакалавров. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2014. 991 с.

205. Хасбулатов Р. И. Мировая экономика и международные экономические отношения : [в 2 ч.] Ч. 1 : учебник / под ред. чл.-корр. РАН, д-ра экон. наук, проф. Р. И. Хасбулатова. М.: Гардарики, 2006. 671 с.

206. Хвостіков А. І., Москаленко Н. О. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 100–106.

207. Хвостіков А. І. Методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 1. С. 40–45.

208. Хвостіков А. І. Розробка когнітивної схеми сутності міжнародних торговельно-економічних відносин. *Економічний простір*. 2019. №152. С. 56–65.

209. Хвостіков А. І. Структура зовнішніх інституцій формування торговельно-економічних зв'язків аграрного сектору України. *«Znanstvena misel»*. 2020. № 43. С. 31–41.

210. Хвостіков А. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: матеріали Всеукраїнська науково-практична конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ) (Одеса, 21 травня 2020 р.)* / редкол. І. О. Крюкова. [та ін.]; Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 230–234.

211. Хвостіков А. Сутність міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *«Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 5 квітня 2019 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 129–130.

212. Хвостіков А. Сучасні тенденції розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора України. *«Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тези доповідей (Харків, 30 – 31 травня 2019 р.). Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. С. 242–243.

213. Хвостіков, А. І. Предметна галузь дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 248–255.

214. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. М.: Дело, 2003. 464 с.

215. Час переглядати: як Україні вести діалог з ЄС про збільшення безмитних квот. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/05/25/7110262/>

216. Чередніченко О.О. Оцінка конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств молочної галузі

217. Чурина Л. А. Мониторинг учебной деятельности в инновационном образовательном учреждении как фактор рефлексивного управления: Дис... канд. пед. наук. 13.00.01. М., 2002., С. 37.

218. Чухраєва Н. М. сутність та структура експортного потенціалу промислових підприємств. *Держава та регіони*. 2017. № 4-5.

219. Шляхова Я. В. Особливості українсько-угорських зовнішньоторговельних відносин в контексті інтеграційних спрямувань України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Я. В. Шляхова. (ХНУ імені В.Н. Каразіна) Харків, 2016. 25 с.

220. Шталь Т. В. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: навч. посібник. Харків : «Видавництво «Форт», 2015. 364 с.

221. Шталь Т. В. Сучасні методи обчислення експортно-імпортного потенціалу підприємства. *Ефективна економіка* 2017. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5373>.

222. Шталь Т. В. Теоретичні основи реалізації інвестиційних стратегій транснаціональних корпорацій в умовах динамізму світової економіки. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1(2). С. 119–126.

223. Шталь Т. В., Змєєва Г. О. Систематизація методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2016. №1. С. 19–24.

224. Шталь Т. В., Козуб В. О., Нахметов А. Н. Формування міжнародної маркетингової стратегії виходу компанії на зовнішній ринок. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 345–351.

225. Шталь Т.В., Писаренко В. В., Гуржій Н. Г. Стратегічне управління збутовою діяльністю підприємств на міжнародному ринку: маркетингово-логістичний аспект : монографія. Харків : Видавництво «Лідер», 2017. 230 с.

226. Щорічний звіт 2018 «Спільні міжурядові комісії з питань співробітництва» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: / <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=39c6a656-a488-4ec6-b000-754907a07413&tag=SCorichniiZvit2018-spilniMizhuriadoviKomisiiZPitanSpivrobotnitstva>

227. Экономическая энциклопедия. URL: Manegment.com.ua.

228. Ягер Р.Р. Нечеткие множества и теория возможностей. Последние достижения. Москва: Радио и связь, 1986. 408 с.

229. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія. К.: КНЕУ, 2004. 252 с.

230. Якубенко В. Д. Вплив інституціонального середовища на розвиток соціально-економічних систем. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2015. № 3. С. 169–170.

231. Яценко О.М. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції бджільництва на світовому агропродовольчому ринку. Вісн. ХНУ. 2011. № 5, т. 1. С. 44–49.

232. Artushin V.I., Kobets M.I et al. Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy. Economics and Rural Development. 2011. № 1. P. 7–17.

233. Balassa B. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. The Manchester School of Economic and Social Studies. 1965. № 33. p. 99–123.

234. Destler I.M. (2005) American Trade Politics. Fourth edition. Washington, DC: Institute for International Economics.

235. European Free Trade Association. Official web-site. URL: [<http://trade.efta.int/#/country-graph/EFTA/UA/2018/HS2>]

236. Giles Judith A. & Williams Cara L. Export-led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results. *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2000. Part 1. 9:3. C. 261–337.

237. Jamel J. Linkage between international trade and economic growth in GCC countries: Empirical evidence from PMG estimation approach, *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2015. № 24:3. P. 341–372.

238. Khvostikov A. I. Determining the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector. 2020. *Economies' Horizons*, no. 1(8).

239. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. (KOM) *International Economics: Theory and Policy*, 2012.

240. Krugman, P. R. *International economics*. Pearson, 2015. 783 c.

241. Malyarets L. M., Otenko I. P. Modeling of export-import potential. *Modern management review*. 2019. no. 26 (3/2019). pp. 51–61.

242. Malyarets L., Barannik I. Grynko P. Mathematical modeling of efficiency evaluation of enterprises` s export-import activity in Ukraine. *International Congress on Business and Marketing*. 2019. pp. 211–213.

243. Malyarets L., Draskovic M., Babenko V., Kochuyeva Z., Dorokhov O. Theory and practice of controlling at enterprises in international business. *Economic Annals-XXI*. 2017. no 165(5-6). pp. 90–96.

244. Malyarets L., Draskovic M., Proskurnina N., Dorokhov O., Vovk V. Analytical support for forming the strategy of exportimport activity development of enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. no. 16(3), p. 423–431.

245. Mazorodze B. Trade and efficiency of manufacturing industries in South Africa, *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2019.

246. Monitoring-agri-food-trade. European Commission website. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/trade/documents/monitoring-agri-food-trade_may2019_en.pdf

247. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. N.Y.: Cambridge University Press, 1990. 152 p.

248. Parkhomenko N. National economy in terms of disintegration (Ukraine, Slovakia, Czech Republic): state and development of economic cooperation. *Journal of International Relations*. 2018. Vol. 16, Issue 2. pp. 120–146.

249. Parkhomenko N., Otenko I. Strategies of business systems development in global environment. *Scientific Annals of Economics and Business*. 2019. Issue 66 (2). P. 153–166.

250. Rassekh F. The interplay of international trade, economic growth and income convergence: a brief intellectual history of recent developments, *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2004. № 13:4. P. 371–395.

251. Reyes J., Schiavo S., Fagiolo G. Using complex networks analysis to assess the evolution of international economic integration: The cases of East Asia and Latin America, *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2010. № 19:2. P. 215–239.

252. Spero J. E., Hart J. A. *The Politics of International Economic Relations*. Seventh edition. Boston, MA: Wadsworth Cengage. 2010.

253. Transformation of international economic relations: modern challenges, risks, opportunities and prospects: collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi, in 3 Vol. / ISMA University. Riga: «Landmark» SIA, 2017. Vol. 3. 197 p.

254. Waltz K. *Theory of International Politics*. N. Y.: Reading: Adison Wesley, McGraw Hill, 1979. 256 p.

255. Zaden L.A. The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning. *Information Sciences*. 1975, vol. 8, pp. 43–80.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Аналіз поняття «міжнародні економічні відносини»

Визначення	Автор
економічні зв'язки між суб'єктами господарювання різних країн та механізм реалізації цих зв'язків	Є. Ф. Авдокушин [1]
це сукупність суспільно виробничих зв'язків суб'єктів світового господарства; система господарських зв'язків фізичних та юридичних осіб на інтернаціональному рівні, на рівні держав, групи держав, міжнародних економічних організацій, що орієнтовані на реалізацію їхніх потреб; система зв'язків національних економік різних країн, яка ґрунтується на міжнародному поділі праці	Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. [3, с. 9]
система відносин, що виникають між суб'єктами з різних країн з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, послуг, капіталів, ідей в умовах обмеженості ресурсів і міжнародного поділу праці в межах світового господарства	Голіков А., Довгаль О. [27]
система господарських зв'язків між національними економіками окремих країн і відповідними суб'єктами господарювання	Дашкевич Е. [38, с.4]
система господарських зв'язків між національними економіками окремих країн, представленими різними господарюючими суб'єктами, а також міжнародними економічними організаціями та фінансовими центрами	Дралин А., Смитиенко Б. [42]
сукупність суспільних відносин, що складаються між різними країнами в сучасному світовому господарстві	Ю.В. Макогон, В.С. Миронов, М.И. Кравченко, [84, с. 10]
господарські відносини між юридичними та фізичними особами різних країн, тобто резидентами і нерезидентами	Мотовиц Т. [97, с.5]
багаторівневий комплекс економічних відносин між суб'єктами світової економіки	Пономарева Е.С., Кривенцова Л.А., Томилов П.С. [138, с. 5]; Е. Фролова [202]
сукупність соціально-економічних, техніко-економічних, політико-економічних відносин між державами, які передбачають реалізацію конкретних власних цілей країн, а також реалізацію цілей глобального, цивілізаційного масштабу	Тахумова О. [180, с. 125]
відносини між великими територіально-господарськими комплексами, що функціонують в організаційних рамках окремих держав	Тахумова О. С. [180, 126]
система різноманітних господарських (науково-технічних, виробничих, комерційних, валютно-фінансових і кредитно-грошових) зв'язків національних економік різних країн, заснована на міжнародному поділі праці	Рыбалкин В. Е. [159]
система господарських відносин між країнами світу	Словник-довідник Голиков А.П., Черномаз П.А [25]

Визначення	Автор
частина економічних відносин, що відображають господарські зв'язки між суб'єктами МЄВ (окремими державами, регіональними об'єднаннями, юридичними та фізичними особами) в процесі міжнародної взаємодії (виробництва та обміну товарів, послуг, інших ресурсів). Їхньою основою є ринкові системи і механізми.	Шталь Т. В. Козуб В. О. Артеменко В. С. Бубенець І. Г. Артеменко С.В. [220, с. 23]
всесвітня система господарських, науково-технічних, виробничо-управлінських, комерційних, валютно-фінансових відносин, яка об'єднує діяльність суб'єктів світогосподарських зв'язків в галузі міжнародного співробітництва і регулювання цих зв'язків.	Р. Хасбулатов [205, с. 43]

Таблиця А.2

Аналіз поняття «міжнародні торговельні відносини»

Визначення	Автор
процес безпосереднього обміну товарами та послугами між суб'єктами міжнародних економічних відносин	Козак Ю. [64]
стосунки міжнародного рівня між двома чи більше сторонами, які знаходяться в різних країнах, з переміщення товарів через митні кордони різних держав або надання послуг відповідно до узгоджених між сторонами угод	Крилова Н.В. [70]
форма економічних відносин за рахунок експорту-імпорту товарів і послуг національних економік різних країн	Мельникова В. [89, с. 229]
міжнародні торговельні відносини відбуваються між суб'єктами різних держав і регулюються нормами міжнародного торговельного законодавства (сукупність звичаїв міжнародної торгівлі, а також типових контрактів, зазвичай уніфікованих міжнародними неурядовими об'єднаннями підприємців)	Попондопуло В. [139]
особливий тип суспільних відносин, що виникають між державами у процесі з приводу обміну товарами та послугами	Савельєв Є. [162]
торгівля товарами та послугами між двома країнами з урахуванням норм міжнародного торговельного законодавства	Шляхова Я. [219]

Додаток Б

Таблиця Б 1.

**Узагальнення головних завдань інституцій на національному рівні
(побудовано на основі [95])**

Відділи	Основні функції	Розробка пропозицій з питань	Формування та реалізація заходів, спрямованих на	Участь
Департамент міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства	забезпечення торговельно-економічного співробітництва; моніторинг торговельно-економічних відносин України з іншими країнами; забезпечення і координація виконання українською стороною зобов'язань за міжнародними договорами України з іншими країнами в торговельно-економічній сфері	активізації та поглиблення економічного, торговельного співробітництва та співробітництва у сфері сільського господарства з іноземними державами	розвиток державної політики щодо співпраці з іншими країнами в рамках торговельно-економічних відносин	у міжнародних економічних форумах, торговельних місіях, конференціях, симпозиумах, ділових радах, семінарах, круглих столах з питань, що належать до компетенції департаменту
Директорат аграрної політики	забезпечення формування та реалізації державної аграрної політики, державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, охорони прав на сорти рослин,	формування та розвитку ринкових механізмів і принципів забезпечення підприємств агропромислового комплексу технічними засобами, обладнанням, зокрема для виробництва біопалива, запасними частинами, пально-	вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності, захист інтересів вітчизняних товаровиробників в с/г продукції на зовнішньому ринку та розвиток внутрішнього ринку; з нарощення експортного потенціалу сфер агропромислового виробництва, відновлення традиційних та освоєння нових	у розробленні та здійсненні заходів з нарощення експортного потенціалу сфер агропромислового виробництва, відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту продукції

Відділи	Основні функції	Розробка пропозицій з питань	Формування та реалізація заходів, спрямованих на	Участь
	тваринництва	мастильними матеріалами та іншими енергоресурсами	ринків збуту продукції;	
Департамент взаємодії з експортерами та просування експорту	формування та реалізації єдиної державної зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної політики; координація роботи із запровадження та реалізації механізму державної підтримки експорту; удосконалення механізмів представлення економічних інтересів України за кордоном та підтримка експортерів шляхом участі в формуванні завдань торговельним представництвам України в іноземних державах	пріоритетних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі та вдосконалення механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні	розвиток експортного потенціалу вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках	у розробленні пропозицій та вдосконалення прийнятих рішень щодо формування та реалізації єдиної державної зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної політики
Директорат конкурентної політики	аналіз стану конкурентоспроможності національної економіки; визначення напрямів діяльності та розроблення заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки	вдосконалення законодавства про захист економічної конкуренції та про державну допомогу суб'єктам господарювання, а також нормативно-правових актів з питань конкуренції	розвиток конкуренції, конкурентної політики, демонополізацію економіки, державної допомоги суб'єктам господарювання	у формуванні та реалізації державної політики у сфері економічної конкуренції та обмеження монополізму, сприяння розвитку конкурентних відносин

Відділи	Основні функції	Розробка пропозицій з питань	Формування та реалізація заходів, спрямованих на	Участь
Директорат агропромислового розвитку	забезпечення реалізації державної політики з питань розвитку агропромислового комплексу	забезпечення реалізації державних програм на території України	забезпечення виконання завдань з реалізації державної політики у питаннях прогнозування та стратегії розвитку аграрної економіки	у формуванні та реалізації державної аграрної політики з питань продовольчої безпеки
Департамент багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод	моніторинг діяльності СОТ, забезпечення взаємодії України в рамках торговельно-економічних відносин з членами СОТ	формування та реалізації державної політики багатостороннього та двостороннього співробітництва; розроблення та/або підготовки до підписання двосторонніх угод з питань торговельно-економічного співробітництва; щодо участі України в діяльності міжнародних економічних організацій та угруповань	забезпечення покращено умов доступу вітчизняні виробників до відповідних ринків	у переговорах між Україною та іншими державами щодо укладення угод про вільну торгівлю

Узагальнений аналіз проведених засідань СМК протягом 2018 р.

СМК	Обговорені напрями співробітництва	Результати
Міжурядова українсько-індійська комісія по торговельному, економічному, науковому, технічному, промислового і культурному співробітництву (6-те засідання) 5-6 лютого 2018 р., м. Київ	Торгівля, стандартизація, податкова сфера, інвестиції, регуляторна політика, промислова галузь, металургія, авіаційна промисловість, енергетичний сектор (у т.ч. альтернативна енергетика), дослідження та мирне використання космосу, інфраструктура, науково-технічна сфера, сільське господарство, добрива, харчова промисловість, туризм, інтелектуальна власність, ІКТ, медицина, фармацевтика, освіта, культура, спорт	Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів
Міжурядова українсько-індонезійська комісія з економічного та технічного співробітництва (3-є засідання) 21-22 лютого 2018 р., м. Київ	Торгівля, економіка та інвестиції, сільське господарство, промисловість, регуляторна політика, науково-технічна сфера, охорона здоров'я, енергетика, фармацевтична галузь, міжрегіональне співробітництво, туризм	Підписано Протокол засідання Комісії; Підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці та обміну інформацією між Українським науково-технологічним центром та Інститутом Технології Бандунг; Розроблено План заходів
Міжурядова українсько-турецької комісія з торговельно-економічного співробітництва (11-те засідання) 11-12 квітня 2018, м. Анкара	Інтенсифікація переговорного процесу щодо Угоди про вільну торгівлю, доступ на турецький ринок продукції тваринного походження та промислової продукції, авіаційна промисловість, залучення турецьких інвестицій (у т.ч. на умовах державно-приватного партнерства), ІТ та інновації, транспортна інфраструктура, енергоефективність, нафтогазова та ядерна енергетики; висловлена ініціатива торговельної взаємодії Туреччина – Катар – Азербайджан – Грузія – Україна	Підписано Протокол засідання Комісії; Підписано Меморандум про співпрацю між Таврійським університетом імені В. І. Вернадського та Університетом “Башкент”; Укладено контракт на будівництво борошномельного комплексу між ТОВ “Фінцентр” та компанією “Алапала зовнішня торгівля”; Розроблено План заходів

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

СМК	Обговорені напрями співробітництва	Результати
Спільна українсько-хорватська комісія з питань економічного співробітництва (1-ше засідання) 15-16 квітня 2018 р, м. Загреб	Торгівля, економіка, інвестиції, енергетика та енергоефективність, туризм, сфера молодіжної політики і спорту	Підписано Протокол засідання Комісії; Підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України та Міністерством охорони довкілля та енергетики Республіки Хорватія щодо співпраці у сферах енергоефективності, відновлюваної енергетики та альтернативних видів палива; Укладено Угоду про співробітництво між Державною службою зайнятості України та Хорватською службою працевлаштування
Міжурядова українсько-корейська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва (4-те засідання) 23-24 квітня 2018 р, м. Сеул	Торгівля, інвестиції, промисловість, ядерна енергетика, транспорт, охорона здоров'я, туризм, енергоефективність, сільське господарство, співробітництво між ТПП	Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів
Українсько-чеська змішана комісія з питань економічного, промислового і науково-технічного співробітництва (8-ме засідання) 11-12 червня 2018 р, м. Прага	Торгівля, економіка, інвестиції, паливо та енергетика, промисловість, сільське господарство, харчова промисловість, транспорт, інфраструктура, освіта, наука, охорона навколишнього середовища, міжрегіональне співробітництво	Підписано Протокол засідання Комісії; Підписано План заходів співробітництва у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та оцінки відповідності між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Управлінням з технічної стандартизації, метрології і державних випробувань Чеської Республіки (UNMZ) на період 2018–2020 років; Розроблено План заходів
Міжурядова українсько - фінляндська комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва (7-ме засідання) 17-18 вересня 2018, м. Київ	Торгівля, економіка, інвестиції, інфраструктура, транспорт, енергоефективність, соціальна сфера, екологія, охорона здоров'я, молодь та спорт, туризм	Підписано Протокол засідання Комісії; Підписано Угоду про співробітництво між Українським Союзом Промисловців і Підприємців та Конфедерацією Фінляндської Індустрії ЄК; Розроблено План заходів

СМК	Обговорені напрями співробітництва	Результати
<p>Спільна Українсько-Ізраїльська Комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва (11-те засідання) 18-19 червня 2018, м. Єрусалим</p>	<p>Торгівля, залучення інвестицій, промисловість, енергетика, туризм, стандартизація та сертифікація, зв'язок, розвиток співробітництва з Ізраїльською агенцією міжнародного співробітництва та розвитку MASHAV, інновації, наукова, медична та гуманітарна сфери, сільське господарство, охорона навколишнього середовища, водні ресурси, відновлювані джерела енергії та енергоефективність, IT, транспортна інфраструктура, нафтогазова та ядерна енергетика</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів</p>
<p>Українсько-португальська Спільна Комісія з економічного співробітництва (2-ге засідання) 19-21 червня 2018, м. Лісабон</p>	<p>Торгівля, економіка, інвестиції, інфраструктура, транспорт, енергетика та енергоефективність, туризм, агропромисловий сектор, інтелектуальна власність, охорона здоров'я, стандартизація, сертифікація і метрологія</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів</p>
<p>Міжурядова українсько - литовська комісія з питань торговельно - економічного та науково - технічного співробітництва (18-те засідання) 16-17 липня 2018, м. Львів</p>	<p>Торгівля, економіка, інвестиції, інфраструктура і транспорт, енергетика та енергоефективність, туризм, агропромисловий сектор, співробітництво в соціальній сфері, стандартизація, сертифікація і метрологія</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів</p>
<p>Міжурядова українсько – еміратська комісія з питань торговельно - економічного співробітництва (3-є засідання) 16-17 серпня 2018 р., м. Київ</p>	<p>Торгівля, економіка, інвестиції, промисловість, стандартизація, метрологія та оцінка відповідності, туризм, банківсько-фінансове співробітництво, енергетика та енергоефективність, дослідження космосу, сільське господарство, транспортна інфраструктура, освіта, наука, охорона здоров'я, співробітництво між ТПП</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Укладено Меморандум про взаєморозуміння в галузі електроенергетики та чистої енергії між Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України і Міністерством енергетики і промисловості Об'єднаних Арабських Еміратів; Розроблено План заходів</p>

СМК	Обговорені напрями співробітництва	Результати
Українсько - норвезька Міжурядова комісія з питань співробітництва у галузі торгівлі, підприємництва та економіки (2-ге засідання) 10-11 вересня 2018, м. Київ	Торгівля, економіка, інвестиції, інфраструктура, транспорт, енергетика та енергоефективність, стандартизація, сертифікація і метрологія, харчова промисловість	Підписано Спільну заяву – пріоритети за результатами засідання Комісії; Розроблено План заходів
Міжурядова українсько-білоруська змішана комісія з питань торговельно-економічного співробітництва (26-те засідання) 10-11 жовтня 2018 р, м. Гомель	Торгівля, економіка, промисловість та виробнича кооперація, енергетична галузь, нафтохімічний сектор, сільське господарство, продовольство, транспорт, прикордонне співробітництво, міжрегіональні зв'язки та транскордонне співробітництво, охорона навколишнього середовища, гуманітарна сфера, іномовлення	Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів
Міжурядова Спільна Комісія по економічному та науково-технічному співробітництву між Україною і Арабською Республікою Єгипет (7-ме засідання) 31 жовтня - 2 листопада 2018 р., м. Київ	Торгівля, інвестиції, митні справи, промисловість, сільське господарство, транспортна та енергетична інфраструктури, будівництво, туризм, гуманітарна сфера	Підписано Протокол засідання Комісії; Укладено Меморандум про взаєморозуміння між Адміністрацією Одеського порту (ДП Адміністрація морських портів України) та Адміністрацією порту Олександрії; Укладено Меморандум про взаєморозуміння між Адміністрацією Одеського порту (ДП Адміністрація морських портів України) та Адміністрацією порту Дамьєтта; Розроблено План заходів

СМК	Обговорені напрями співробітництва	Результати
<p>Змішана Українсько-Французька міжурядова комісія з економічного співробітництва (7-ме засідання) 30 жовтня 2018 р, м. Київ</p>	<p>Торгівля, інвестиції, космічна галузь, децентралізація, сільське господарство, інфраструктура, транспорт, туризм, енергетика, енергоефективність та використання відновлюваних джерел енергії, технічне регулювання, стандартизація та оцінка відповідності, освіта і наука, трудова міграція, охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, сфера фізичної культури, молоді та спорту</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Укладено Меморандум про співробітництво між ДП НЕК "Укренерго" та компанією RTE щодо розвитку енергетичних мереж; Розроблено План заходів</p>
<p>Міжурядова українсько-кувейтська комісія з питань економічного, технічного та торговельного співробітництва (4-те засідання) 6-8 листопада 2018, м. Ель-Кувейт</p>	<p>Торгівля, інвестиції, співробітництво з Кувейтським фондом арабського економічного розвитку, туризм, сертифікація, стандартизація та оцінка відповідності, розвиток транспортної та енергетичної інфраструктури, промисловість, агропромисловий комплекс, освіта та наука, гуманітарна сфера</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Укладено Угоду між Урядом України та Урядом Держави Кувейт про співробітництво у сфері туризму; Укладено Угоду про співробітництво у сфері культури та мистецтва між Урядом України та Урядом Держави Кувейт; Розроблено План заходів</p>
<p>Спільна комісія з економічного, торговельного та технічного співробітництва між Урядом України та Урядом Держави Катар (1-е засідання) 14-15 листопада 2018, м. Доха</p>	<p>Сільське господарство, енергетика, промисловість, транспортна інфраструктура та логістика, туризм</p>	<p>Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів</p>

СМК	Обговорені напрями співробітництва	Результати
Українсько-Американська рада з торгівлі і інвестицій (8-ме засідання) 23 жовтня 2018 р, м. Вашингтон	Торгівля, сільське господарство, металургія (сталь), санітарні та фітосанітарні заходи, інтелектуальна власність, інвестиції, залізничний транспорт	Ухвалено Спільну заяву; Розроблено План заходів
Міжурядова українсько-саудівська комісія з торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва (6-те засідання) 21 – 23 листопада 2018 року, м. Київ	Енергетика, промисловість, добувна промисловість, відновлювальна енергетика, фінанси, торгівля, банківська справа та інвестиції, підприємництво, транспорт, сільське господарство, охорона здоров'я, туризм, освіта, інформаційна сфера, культура, цивільна авіація, спорт	Підписано Протокол засідання Комісії; Укладено Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Королівства Саудівська Аравія щодо співробітництва в сфері спорту; Укладено Меморандум про співробітництво між Національним бюро з розслідування авіаційних подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами України та Бюро авіаційних розслідувань Королівства Саудівська Аравія; Розроблено План заходів
Українсько-німецька група високого рівня з економічного співробітництва (10-те засідання) 28-29 листопада 2018, м. Берлін	Торгівля, економіка, інвестиції, енергетика та енергоефективність, гірничо-видобувна промисловість, підтримка реалізації спільних проєктів, стан реалізації домовленостей з надання незв'язаного фінансового кредиту Уряду ФРН, Програма Федерального міністерства економіки і енергетики Німеччини з підвищення кваліфікації керівних кадрів економіки України	Розроблено План заходів
Змішана Міжурядова українсько - іспанська Комісія з економічного і промислового співробітництва (3-є засідання) 18-19 грудня 2018, м. Мадрид	Торгівля, економіка, інвестиції, фінанси, інфраструктура, транспорт, екологія, стандартизація, сертифікація, енергоефективність, туризм	Підписано Протокол засідання Комісії; Розроблено План заходів

Додаток В

Таблиця В.1

**Сукупність показників для оцінки рівня розвитку міжнародних
торговельно-економічних відносин в аграрному секторі**

Форма МТЕВ	Показник	Формула	Напрямок впливу на рівень розвитку МТЕВ (базове значення)
Рівень розвитку міжнародної торгівлі	Експортна квота	$E/ВВП*100$, Е – обсяг експорту; ВВП – валовий внутрішній продукт	Більше 35%
	Імпортна квота	$I/ВВП*100$, І – обсяг імпорту; ВВП – валовий внутрішній продукт	дестимулятор
	Квота зовнішньоторговельного обороту	$(E + I) / ВВП * 100$, Е – обсяг експорту; І – обсяг імпорту; ВВП – валовий внутрішній продукт	номінатор
	Частка експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту країни	$Есп / E$, Есп – обсяг експорту сільськогосподарської продукції; Е – обсяг експорту	стимулятор
	Коефіцієнт покриття експортом сільськогосподарської продукції імпорту	$Есп / Ісп$, Есп – обсяг експорту сільськогосподарської продукції; Ісп – обсяг імпорту сільськогосподарської продукції	стимулятор
Рівень розвитку міжнародного поділу праці	Коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації	$(E-I)*100 / E + I$, Е – обсяг експорту; І – обсяг імпорту	стимулятор
	Коефіцієнт відносної експортної спеціалізації	$Ек/Ес$, Ек – питома вага сільськогосподарської продукції в експорті країни; Ес – питома вага сільськогосподарської продукції в світовому експорті	стимулятор

Форма МТЕВ	Показник	Формула	Напрямок впливу на рівень розвитку МТЕВ (базове значення)
Рівень розвитку міжнародного поділу праці	Експортна квота у виробництві галузі	E_{sp}/OB_n , E – обсяг експорту сільськогосподарської продукції; OB – обсяг внутрішнього виробництва сільськогосподарської продукції.	стимулятор
	Коефіцієнт випередження темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	$T_e / T_{ввп}$, T _e – темп зростання експорту; T _{ввп} – темп зростання ВВП	стимулятор
	Коефіцієнт випередження темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	$T_i / T_{ввп}$, T _i – темп зростання імпорту; T _{ввп} – темп зростання ВВП	дестимулятор
Рівень розвитку міжнародного руху капіталу	Частка іноземного капіталу у загальній сумі капіталовкладень в країні	IK / K , IK – частка іноземного капіталу; K – загальна сума капіталовкладень	стимулятор
	Частка іноземних інвестицій у ВВП	$\Pi / ВВП$, де Π – іноземні інвестиції; ВВП – валовий внутрішній продукт	номінатор
	Темп зростання прямих інвестицій	$\Pi_{п} / \Pi_{б}$, Π _п – прями інвестиції у поточному році; Π _б – прями інвестиції в попередньому році	стимулятор
	Частка іноземних інвестицій в аграрний сектор	$\Pi_{ас} / \Pi$, Π _{ас} – іноземні інвестиції в аграрний сектор; Π – іноземні інвестиції	стимулятор
Рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили	Коефіцієнт еміграції	$K_e / Ч * 1000$, K _e – кількість емігрантів; Ч – середньорічна чисельність населення країни	дестимулятор
	Коефіцієнт імміграції	$K_i / Ч * 1000$, K _i – кількість іммігрантів; Ч – середньорічна чисельність населення країни	номінатор

Форма МТЕВ	Показник	Формула	Напрямок впливу на рівень розвитку МТЕВ (базове значення)
Рівень розвитку міжнародної міграції робочої сили	Міграційний оборот	$K_e + K_i / Ч * 1000$, Кі – кількість іммігрантів; Ке – кількість емігрантів; Ч – середньорічна чисельність населення країни	стимулятор
	Темп зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках	$Пп / Пб$, Пп – потреба сільськогосподарських підприємств у працівниках у поточному році; Пб – потреба сільськогосподарських підприємств у працівниках у попередньому році	дестимулятор
	Темп зростання заробітної плати в аграрній сфері	$ЗПасп / ЗПасб$, ЗПасп – середньорічна заробітна плата в аграрній сфері у поточному році; ЗПасб – середньорічна заробітна плата в аграрній сфері у попередньому році	стимулятор
Рівень розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин	Рівень боргового навантаження	$ДБ / ВВП$, ДБ – державний борг; ВВП – валовий внутрішній продукт	дестимулятор
	Темп зростання валового зовнішнього боргу України	$ЗБп / ЗБб$, ЗБп – обсяг валового зовнішнього боргу України у поточному році; ЗБб – обсяг валового зовнішнього боргу України у попередньому році	дестимулятор
	Сальдо зведеного платіжного балансу	$Рпо + Рок - Рф$, де Рпо – рахунок поточних операцій; Рок – рахунок операцій з капіталом; Рф – фінансовий рахунок	стимулятор
	Темп зростання обсягу кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного Банку України)	$Кп / Кб$, Кп – обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями у поточному році; Кб – обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями у попередньому році	дестимулятор
	Темп зростання офіційного курсу гривні до долара США	$Гп / Гб$, Гп – офіційний курс гривні до долара США у поточному році; Гб – офіційного курсу гривні до долара США у попередньому році	дестимулятор

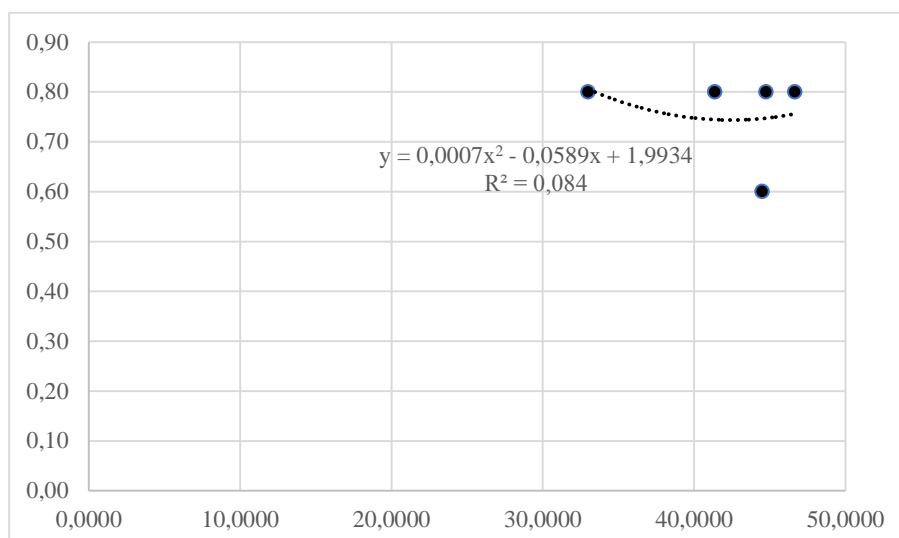

Рис. В.1. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної торгівлі від незалежної змінної – імпоротної квоти

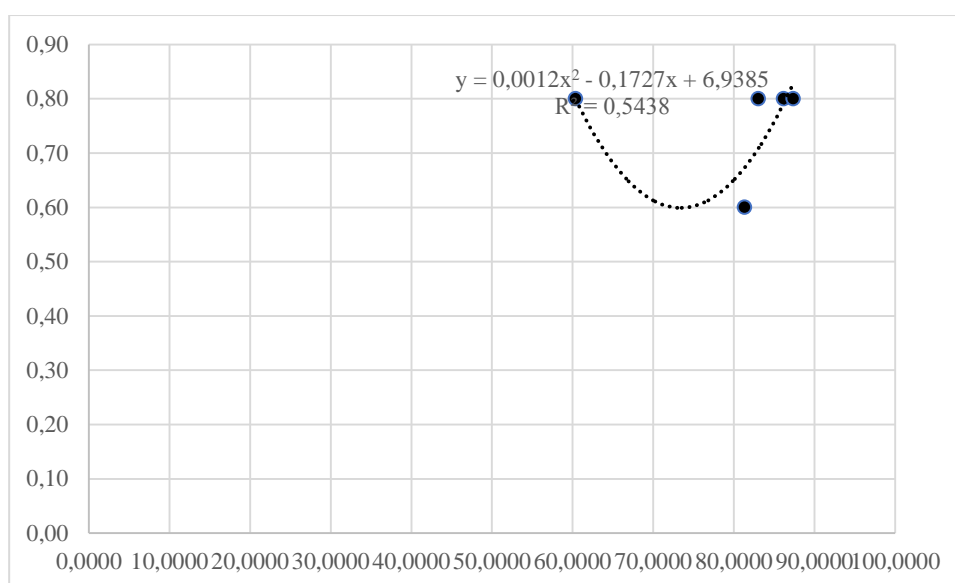

Рис. В.2. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної торгівлі від незалежної змінної – квоти зовнішньоторговельного обороту

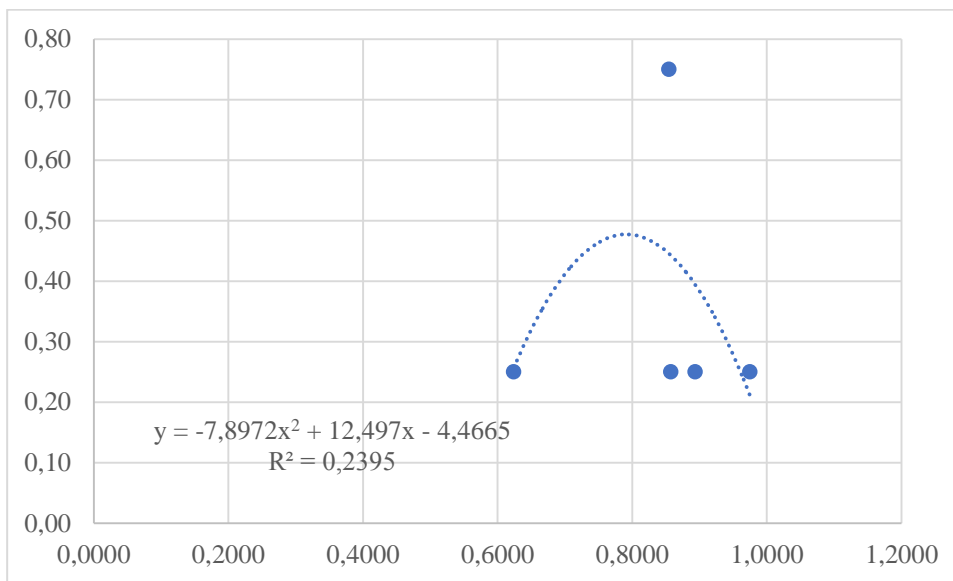

Рис. В.3. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного поділу праці від незалежної змінної – експортної квоти у виробництві галузі

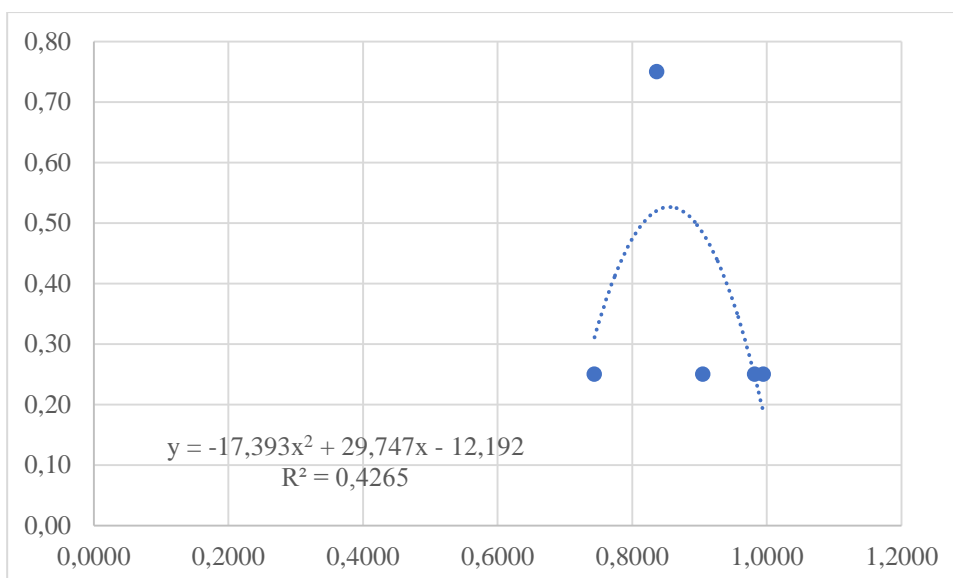

Рис. В.4. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного поділу праці від незалежної змінної – коефіцієнту випередження темпами зростання експорту темпів зростання ВВП

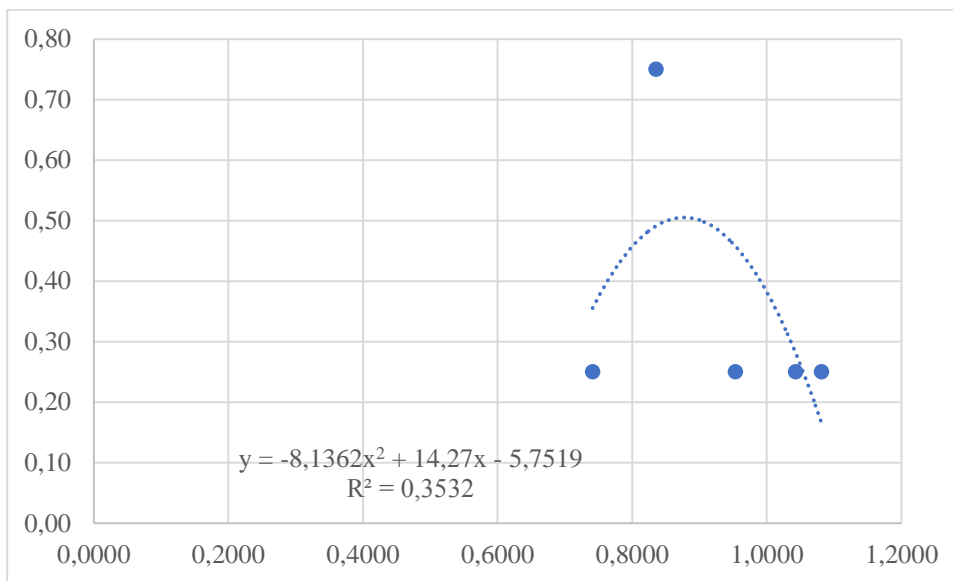

Рис. В.5. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного поділу праці від незалежної змінної – коефіцієнта випередження темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП

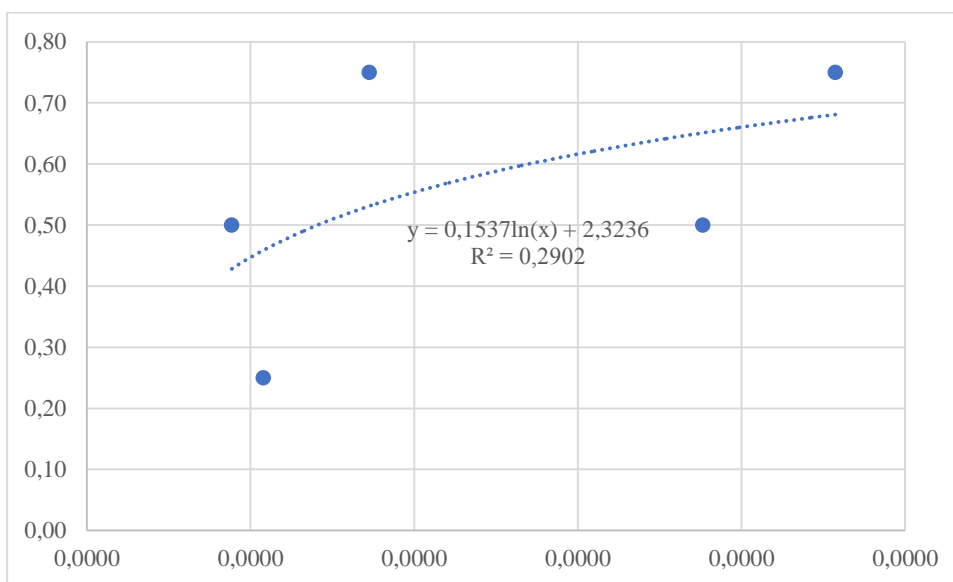

Рис. В.6. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного руху капіталу від незалежної змінної – частки іноземного капіталу у загальній сумі капіталовкладень в країні

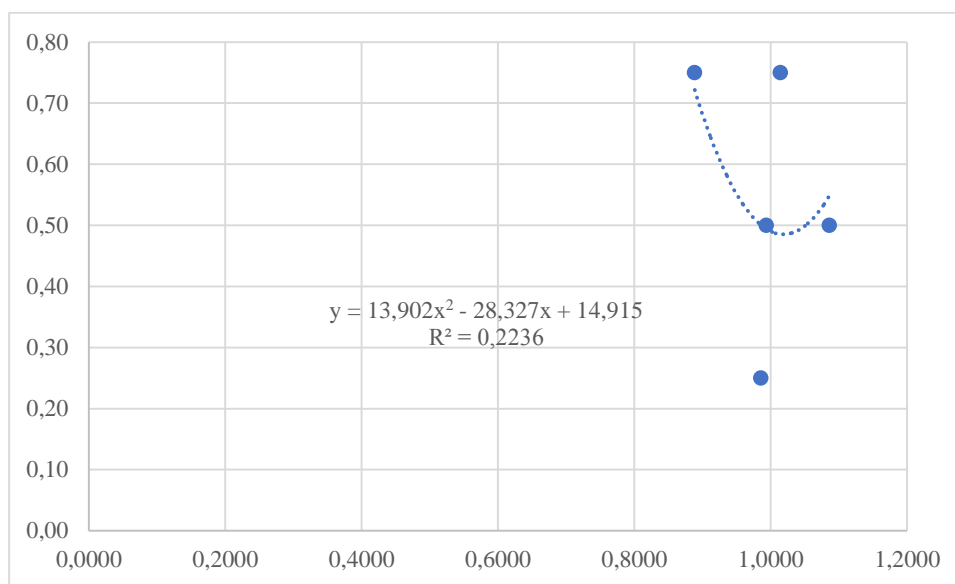

Рис. В.7. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного руху капіталу від незалежної змінної – темпу зростання прямих інвестицій

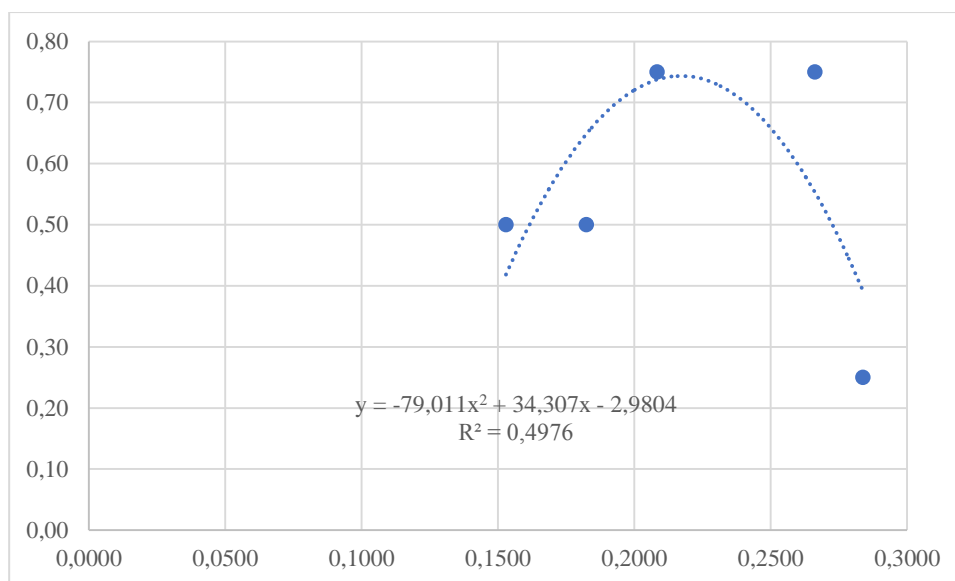

Рис. В.8. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародного руху капіталу від незалежної змінної – частки іноземних інвестицій в аграрний сектор

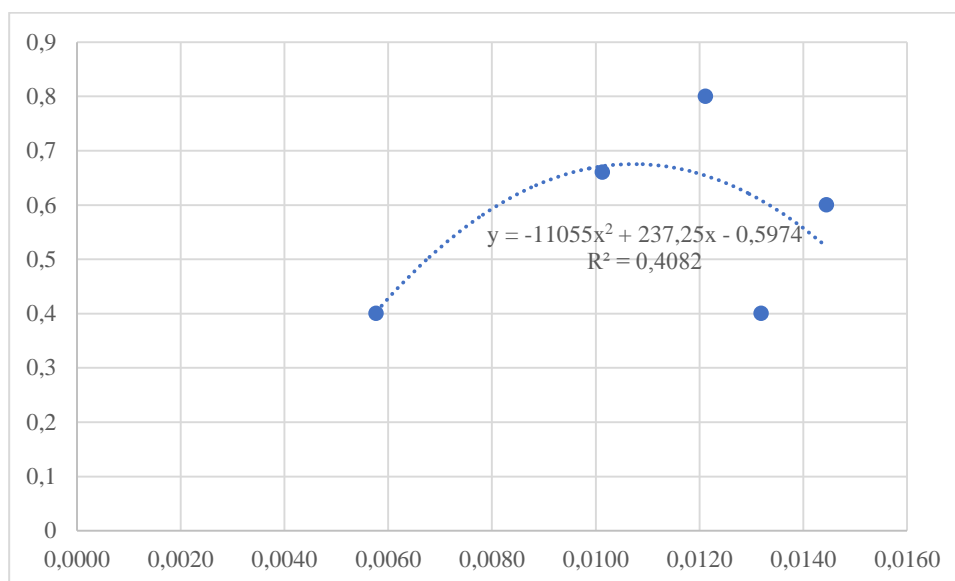

Рис. В.9. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили від коефіцієнту еміграції (найбільший вплив показників аналізу)

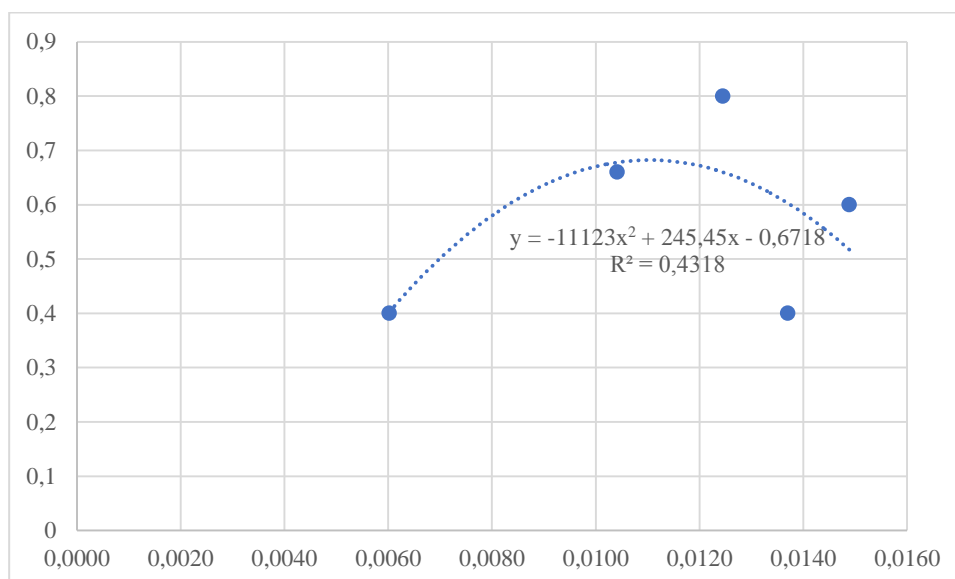

Рис. В.10. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили від коефіцієнту імміграції (найбільший вплив показників аналізу)

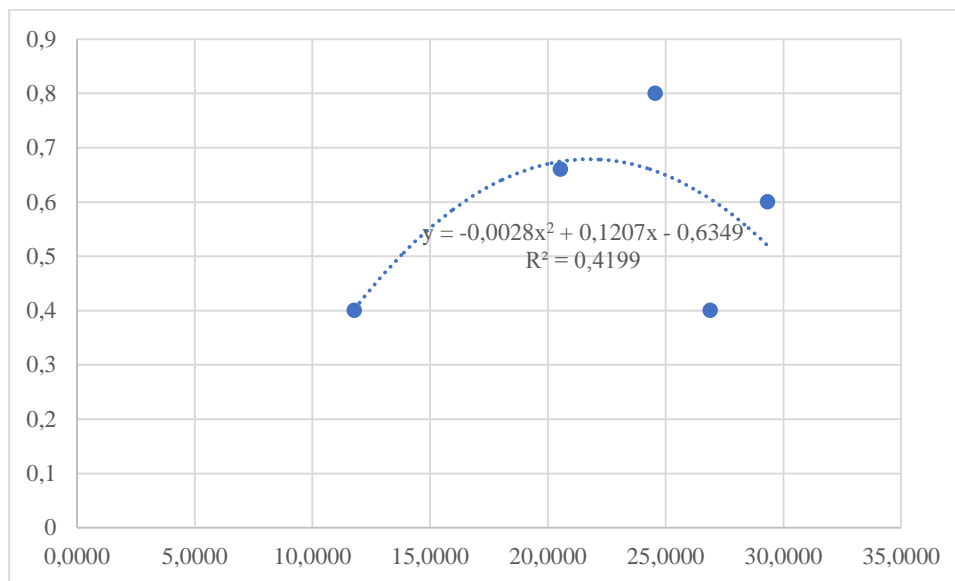

Рис. В.11. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили від міграційного обороту (найбільший вплив показників аналізу)

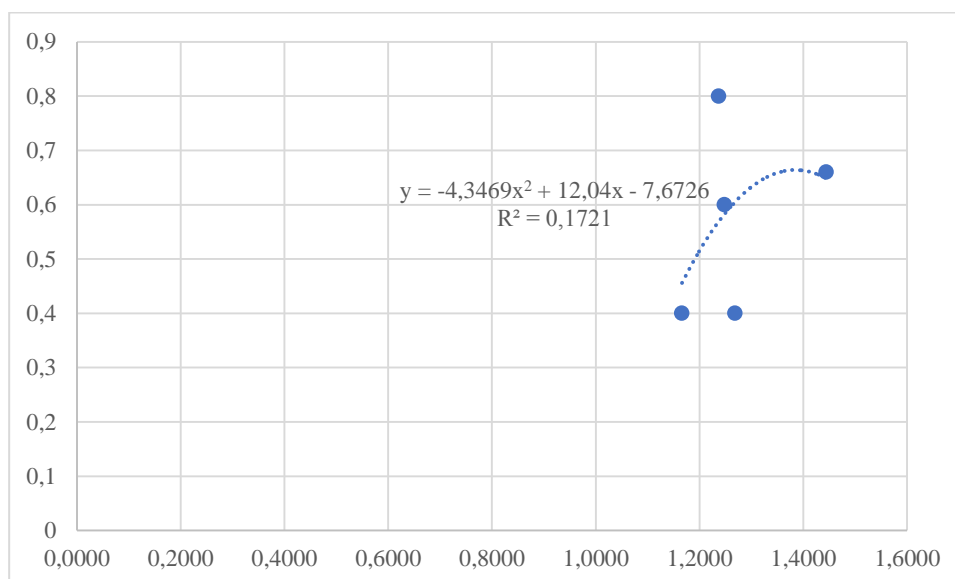

Рис. В.12. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародної міграції робочої сили від темпів зростання заробітної плати в аграрній сфері (найбільший вплив показників аналізу)

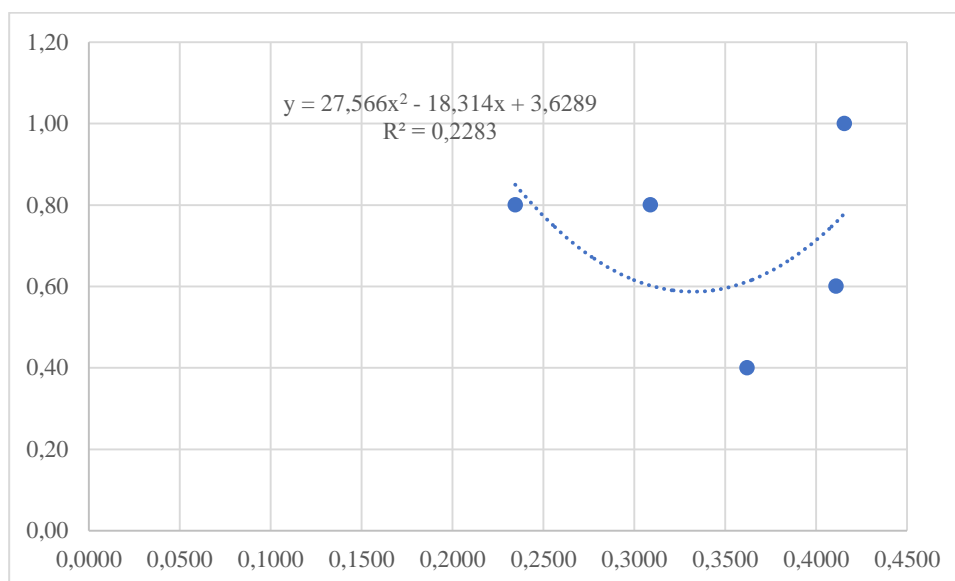

Рис. В.13. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин від рівня боргового навантаження (найбільший вплив показників аналізу)

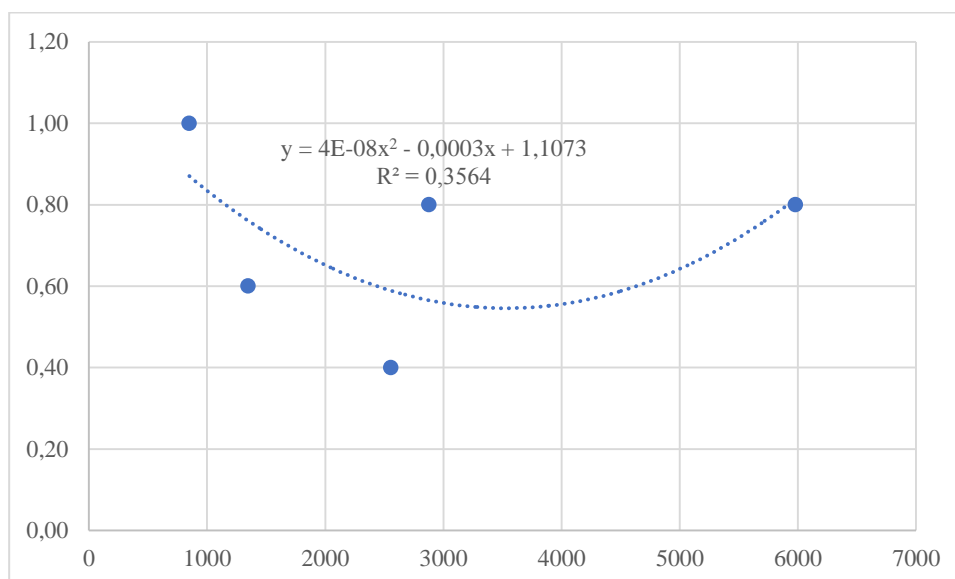

Рис. В.14. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин від значення сальдо зведеного платіжного балансу (найбільший вплив показників аналізу)

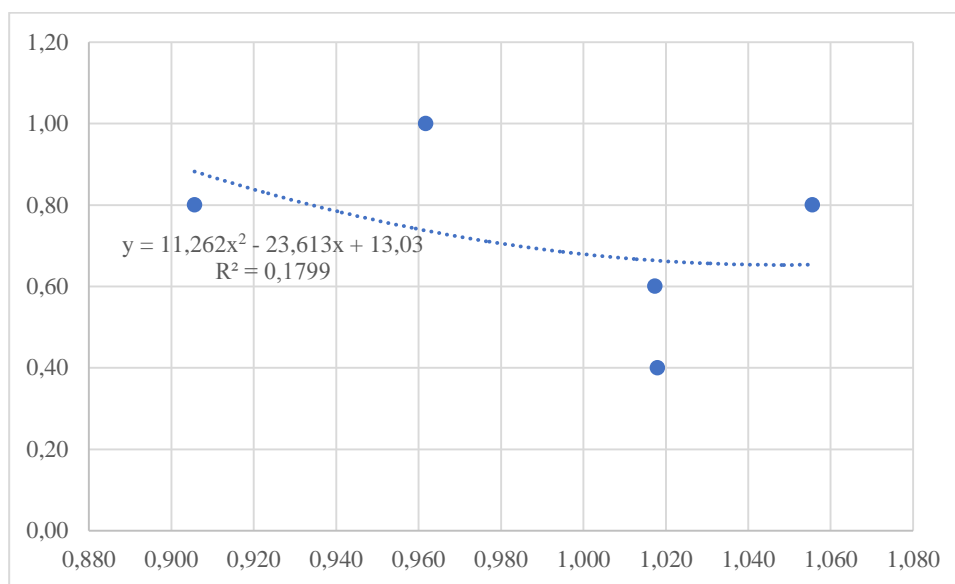

Рис. В.15. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин від темпів зростання обсягу кредитів, наданих депозитними корпораціями (найбільший вплив показників аналізу)

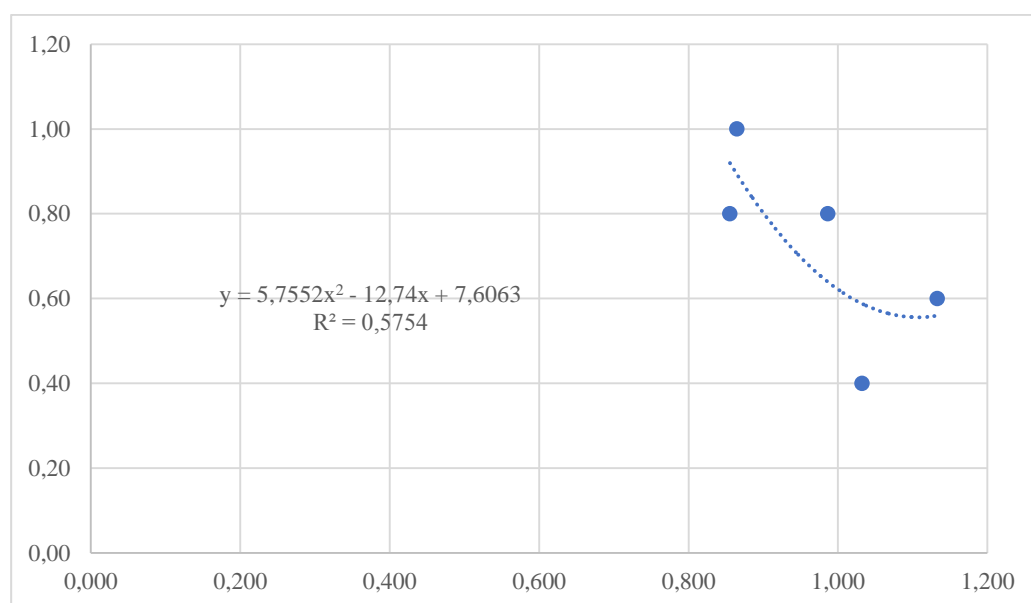

Рис. В.16. Парна лінійна регресія залежності рівня розвитку міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин від темпів зростання офіційного курсу гривні до долара США (найбільший вплив показників аналізу)

Додаток Д

Таблиця Д.1

Часовий ряд динаміки кукурудзи ARIMA (0; 1; 0), (0; 1; 1)₄

Параметри	Значення	Асимпт. ст. похибки	Асимпт. t (129)	p	Нижня 0,95 % дов	Верхня 0,95 % дов
Qs (1)	0,690080	0,071243	9,686277	0,000000	0,548625	0,831535

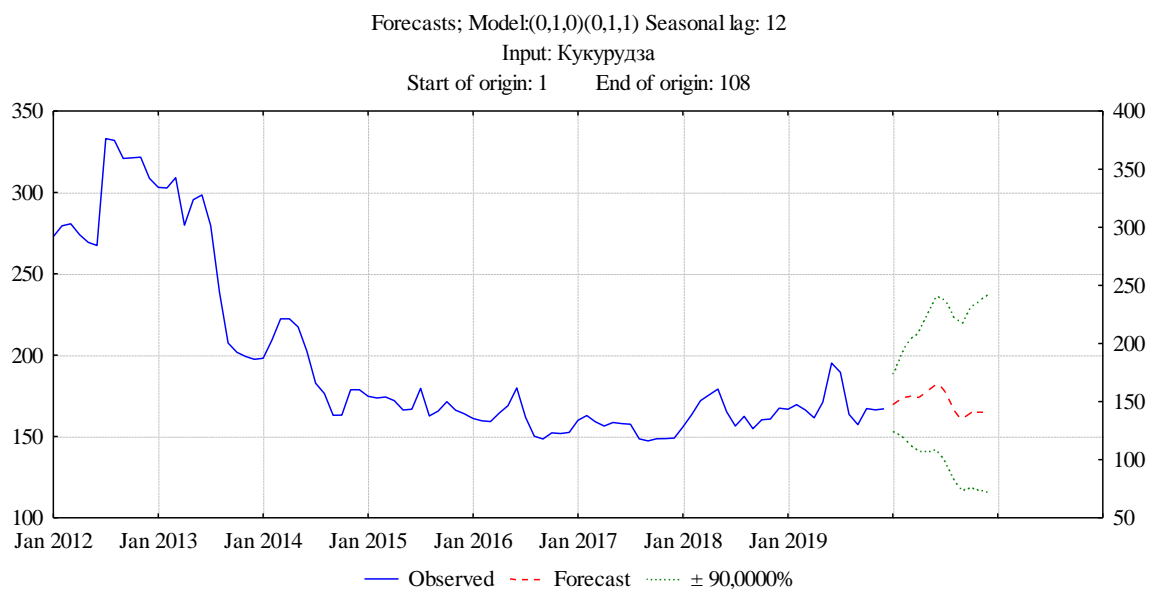

Рис. Д.1. Динаміка та прогноз ціни кукурудзи за моделлю
ARIMA (0; 1; 0), (0; 1; 1)₄

Таблиця Д.2

Часовий ряд динаміки соняшникової олії ARIMA (0; 1; 0), (0; 1; 1)₄

Параметри	Значення	Асимпт. ст. похибки	Асимпт. t (129)	p	Нижня 0,95 % дов	Верхня 0,95 % дов
Qs (1)	0,631861	0,084770	7,453850	0,000000	0,463549	0,800174

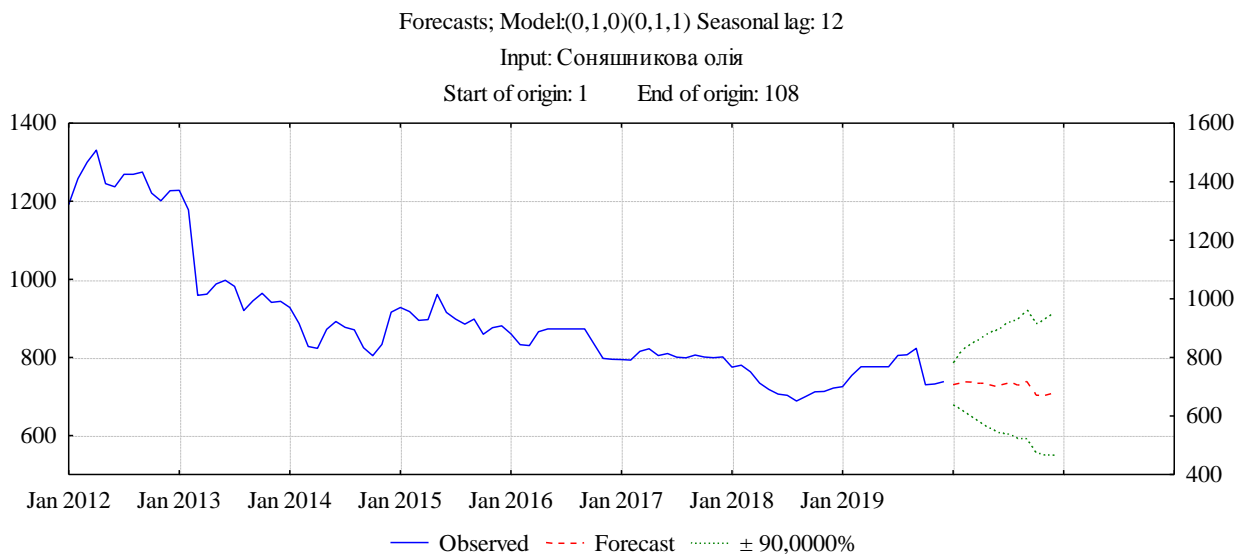

Рис. Д.2. Динаміка та прогноз ціни соняшникової олії за моделлю
 $ARIMA(0; 1; 0), (0; 1; 1)_4$

Таблиця Д.3

Часовий ряд динаміки соняшникової олії $ARIMA(0; 1; 0), (0; 1; 1)_4$

Параметри	Значення	Асимпт. ст. похибки	Асимпт. t (129)	p	Нижня 0,95 % дов	Верхня 0,95 % дов
$Q_s(1)$	0,823408	0,070882	11,61657	0,000000	0,682670	0,964147

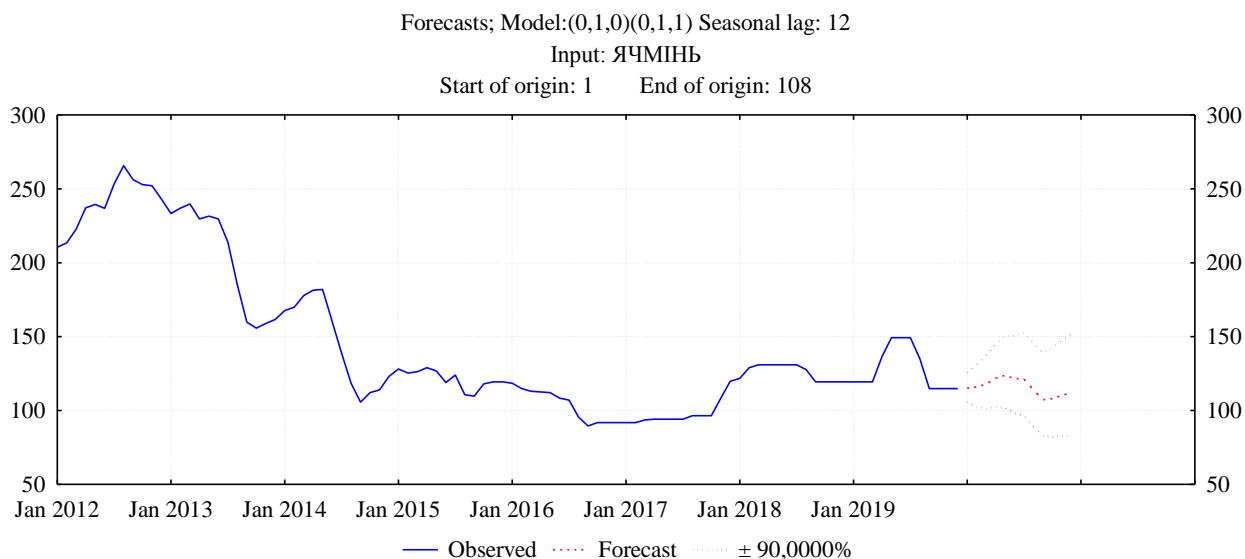

Рис. Д.3. Динаміка та прогноз ціни ячменю за моделлю
 $ARIMA(0; 1; 0), (0; 1; 1)_4$

Продовження додатку Д

Таблиця Д.4

Результати ранжування чинників внутрішнього середовища

Критерії оцінки чинників середовища	тарифні обмеження	нетарифні обмеження	інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації)	ресурсні можливості	рівень розвитку технологій	ємність внутрішнього ринку	стан транспортно-логістичної інфраструктури	валютний курс	Число однакових значень рангів (t_j)	Сума	
Експерти	1	2	3	4	8	7	1	5	6	(2^3-2)	6
	2	1	3	2	7	6	4	6	4	(2^3-2)	6
	3	1	2	5	6	8	3	5	6	(2^3-2)	6
	4	3	4	2	8	7	3	4	7	$(2^3-2) + (2^3-2) + (23-2)$	18
	5	3	2	5	6	8	1	4	4	(2^3-2)	6
	6	1	3	5	7	8	3	5	5	$(3^3-3) + (23-2)$	30
	7	1	3	4	8	7	3	2	5	(2^3-2)	6
	8	2	4	3	6	8	1	6	5	(2^3-2)	6
	9	1	3	2	6	8	4	6	7	(2^3-2)	6
	10	3	2	4	8	5	3	5	6	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	11	1	2	4	8	4	3	5	7	(2^3-2)	6
	12	1	4	3	5	6	5	5	6	$(3^3-3) + (2^3-2)$	30
	13	3	4	2	6	8	1	4	7	(2^3-2)	6
	14	1	4	2	8	4	5	5	6	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	15	2	4	1	7	6	3	5	6	(2^3-2)	6
	16	2	3	1	7	8	4	5	4	(2^3-2)	6
	17	3	2	4	6	8	3	5	4	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	18	1	4	2	5	8	3	5	5	(3^3-3)	24
	19	3	5	2	8	6	1	5	4	(2^3-2)	6
	20	1	4	3	7	6	4	3	8	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	21	2	5	1	7	8	4	4	7	$(2^3-2) + (2^3-2)$	12
	22	1	4	3	6	7	4	4	7	$(3^3-3) + (2^3-2)$	30
	23	3	4	2	8	6	1	5	6	(2^3-2)	6
	24	1	5	2	6	7	3	5	5	(3^3-3)	24
	25	1	3	5	5	8	2	4	6	(2^3-2)	6
$\sum_{j=1}^m R_{ij}$	44	86	73	169	172	72	117	143	Σ	300	
d	102,7	102,7	102,7	102,7	102,7	102,7	102,7	102,7			
d_j	-58,7	-16,7	-29,7	66,3	69,3	-30,7	14,3	40,3			
d_j^2	3441,8	277,8	880,1	4400,1	4807,1	940,4	205,4	1626,8	16579,6		

**Оцінювання впливу та вірогідності його посилення чинників
внутрішнього середовища**

№	Чинники	Оцінювання впливу чинників				Вірогідність посилення впливу чинників				Спрямованість впливу
		висока	середня	низька	Середнє значення	висока	середня	низька	Середнє значення	
		кількість відповідей експертів				кількість відповідей експертів				
1.	Тарифні обмеження	-	-	25	1	2	8	15	1,48	-
2.	Нетарифні обмеження	-	13	12	1,52	7	6	12	1,8	-
3.	Інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації)	-	9	16	1,36	5	17	3	2,08	-
4.	Ресурсні можливості	14	11	-	2,56	-	5	20	1,2	+
5.	Рівень розвитку технологій	16	8	1	2,6	15	8	2	2,52	+
6.	Ємність внутрішнього ринку	4	12	9	1,8	5	16	4	2,04	+
7.	Стан транспортно-логістичної інфраструктури	14	10	1	2,52	10	12	3	2,28	+
8.	Валютний курс	1	15	9	1,68	7	10	8	1,96	+

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Аналіз торговельно-економічних зв'язків України з країнами світу
у сфері сільського господарства**

Торговельно-економічні зв'язки України з	Формат взаємодії	Актуальні напрями співробітництва	Загальна сума товарообігу в 2019 р. млн дол. США
1	2	3	4
Азербайджан	Співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою в галузі сільського господарства відбувається в рамках роботи Спільної міжурядової українсько-азербайджанської комісії з питань економічного співробітництва (останнє відбулось 29 червня – 2 липня 2016 року, м. Баку, Азербайджанська Республіка). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Харчова та переробна промисловість (перспективними напрямами є співробітництво усіх підгалузей харчової промисловості включаючи кондитерську, спиртову, олійну, молочну, м'ясну, тютюнову та ін). • Ветеринарія та фітосанітарія (здійснюється, головним чином, в рамках відповідних міжнародних організацій). <ul style="list-style-type: none"> ○ Тваринництво (експорт до Азербайджану ВРХ живою вагою, залучення шляхом консалтингу українського досвіду у молочному скотарстві для розвитку молочної галузі Азербайджану). ○ Рослинництво і науково-технічне співробітництво (зацікавленість української сторони у створенні спільних підприємств з вирощування та переробки грецького горіху та фундуку, нарощування експорту яблук, груш, черешні, смородини, лохини, хмелю та саджанців плодових культур і винограду, співпраця). 	227,2
ОАЕ	Основним органом двосторонньої співпраці між Україною та ОАЕ є Міжурядова українсько-еміратська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. Меморандумом про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері сільського господарства та безпечності харчових продуктів передбачено створення Спільного Комітету - органу двосторонньої співпраці між Україною та ОАЕ у сфері сільського господарства.	<ul style="list-style-type: none"> • Нарощування товарообігу в аграрній сфері та розширення номенклатури сільськогосподарської та харчової продукції з більшою доданою вартістю, в тому числі за рахунок поставок халяльної та органічної продукції. • Залучення еміратських інвестицій в АПК. • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	262,0

1	2	3	4
Білорусь	<p>Співробітництво між Україною та Республікою Білорусь в галузі сільського господарства відбувається в рамках роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> Робочої групи зі збільшення взаємної присутності на ринках Республіки Білорусь та України сільськогосподарської, харчової та іншої продукції. Робочої групи з вирішення проблемних питань взаємного товарообміну в частині застосування ветеринарно-санітарних заходів. 	<ul style="list-style-type: none"> Поглиблення взаємовигідного товарообміну у сфері АПК, всебічне сприяння збереженню стабільних і вчасних взаємних поставок продукції харчової та переробної галузей. Розширення співпраці з питань фітосанітарії та ветеринарії, зокрема оперативний розгляд запитів щодо взаємного проведення інспекцій підприємств державними ветеринарними службами з подальшим наданням права експорту товарів в Україну та Республіку Білорусь. Сприяння узгодженню уповноваженими у сфері ветеринарного контролю органами країн-членів ЄАЕС у питаннях включення українських підприємств до реєстру третіх країн на поставку продукції тваринницького походження на територію Білорусі. Вжиття заходів з метою синхронізації протиепізоотичних заходів, а також для запобігання занесенню та поширенню небезпечних інфекційних захворювань тварин. Продовження співпраці у галузях рослинництва, сортовипробування та охорони прав на сорти рослин, тваринництва, механізації, а також у науково-дослідній сфері. Налагодження співпраці з питань промислової кооперації в галузі сільськогосподарського машинобудування 	687
В'єтнам	<p>Співробітництво між Україною та В'єтнамом в галузі сільського господарства відбувається в рамках діяльності Українсько-в'єтнамської Міжурядової комісії з питань торгово-економічного та науково-технічного співробітництва (чотирнадцяте засідання Комісії відбулося 10 жовтня 2017 року в м. Київ). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Двостороння торгівля (наращування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів. Ринок В'єтнаму розглядається українськими профільними асоціаціями як перспективний та потенційно привабливим для вітчизняного експорту цілої низки продукції АПК). Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	100
Грузія	<p>Співробітництво між Україною та Грузією в галузі сільського господарства відбувається в рамках роботи Українсько-грузинської Робочої групи зі співробітництва в сфері АПК (останнє відбулося 05.06.2014 р. м. Київ).</p>	<ul style="list-style-type: none"> Поглиблення взаємовигідного товарообміну у сфері АПК, всебічне сприяння збереженню стабільних і вчасних взаємних поставок продукції харчової та переробної галузей. Взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК. Продовження співпраці у сфері селекції та насінництва, виноградарства та виноробства, а також науково-технологічній сфері. 	314,6

1	2	3	4
Естонія	Співробітництво між Україною та Естонською Республікою в галузі сільського господарства здійснюється в рамках спільної українсько-естонської Міжурядової комісії з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва (останнє засідання відбулось 10 грудня 2013 року). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	Актуальні напрями співпраці відображені у спільному Плані заходів щодо посилення співпраці між Міністерством у справах сільського життя Республіки Естонія та Міністерством аграрної політики та продовольства України на період 2018-2023 рр. Даний документ розроблено з метою активізації співробітництва в обоюдоцікавих для сторін напрямках, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> • адаптація законодавства до законодавства ЄС; • наука та освіта; • сільське господарство та розвиток сільської місцевості; • тваринництво та селекція; • ветеринарія. 	36
Єгипет	Співробітництво між Україною та Єгиптом в галузі сільського господарства відбувається в рамках роботи Міжурядової Спільної Комісії по економічному та науково-технічному співробітництву між Україною та Арабською Республікою Єгипет. Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Нарощування обсягів та розширення товарної номенклатури експорту сільськогосподарської продукції. • Використання потенціалу Єгипту як логістичного хабу для виходу на інші африканські ринки. • Розширення співпраці в науково-дослідній сфері, зокрема за такими напрямками: <ul style="list-style-type: none"> - рослинництво (у т.ч. СФЗ, селекції та сортовипробування, зрошувального землеробства та збереження родючості ґрунтів та ін.); - тваринництво (у т.ч. селекції та здоров'я тварин); - розвиток аграрної інфраструктури та підвищення ефективності агрологістики (у т.ч. удосконалення зберігання та транспортування зернових). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	1720,3
Індія	Для вирішення питань, що виникають у торгівлі продукцією АПК, а також для обговорення спільних ініціатив, спрямованих на розвиток двостороннього співробітництва в аграрному секторі, в рамках 6-го засідання Міжурядової українсько-індійської Комісії по торговельному, економічному, науковому, технічному, промислового і культурному співробітництву (05-06 лютого 2018 р., м. Київ) було прийнято рішення створити окрему Робочу групу з питань сільського господарства в рамках Комісії. Засідання вищезазначеної Робочої групи наразі не проводилися.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів. Індія один з основних торговельних партнерів України, який протягом останніх років стабільно займає перше місце серед країн-імпортерів української аграрної продукції). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). • Науково-технологічне співробітництво (серед перспективних напрямів: тваринництво, рослинництво, зрошення, засоби виробництва для сільського господарства, біотехнології, харчові та пакувальні технології, тощо). 	1645,8

1	2	3	4
Ізраїль	Основним органом двосторонньої співпраці між Україною та Державою Ізраїль в сфері сільського господарства є Спільна Українсько-Ізраїльська Комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва. Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток співпраці з Ізраїльським центром з розвитку міжнародного співробітництва MASHAV. • Впровадження проекту «Український бізнес-проект розвитку плодоовочівництва». • Розширення експорту сільськогосподарської продукції. • Використання інноваційних технологій у сільському господарстві. • Ефективне управління водними ресурсами. • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	469,8
Іран	Співробітництво між Україною та Іраном в галузі сільського господарства відбувається в рамках діяльності Міжурядової Українсько-Іранської спільної комісії з економічного та торговельного співробітництва. Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Нарощування обсягів та розширення товарної номенклатури експорту сільськогосподарської продукції. • Реекспорт іранської продукції (в основному, плодів, горіхів, морепродуктів та фруктів) до країн ЄС із залученням українських підприємств як в якості імпортерів, так і офіційних представників іранських компаній на території нашої держави. • Розвиток договірно-правової бази співробітництва в АПК. • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	226,6
Казахстан	Співробітництво між Україною та Республікою Казахстан в галузі сільського господарства відбувається в рамках Робочої групи зі збільшення товарообігу між Україною та Республікою Казахстан (1-е засідання – 12 грудня 2018 року, м. Київ).	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (наращування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). • Відкриття спільних казахстансько-українських аграрних підприємств. • Обмін досвідом у виробництві органічної продукції. • Налагодження співпраці між казахстанським «Центром компетенцій» при НПП «Атамекен» і українськими науковими установами НААН України з метою розширення науково-технічного співробітництва (рослинництво, насінництво, сортовипробування, меліорація, тощо). • Обмін технологіями селекції великої рогатої худоби (в. т.ч. поставки племінних тварин з України в Казахстан). 	179,9

1	2	3	4
Італія	У рамках засідань Українсько-Італійської Ради з питань економічного, промислового та фінансового співробітництва серед інших розглядаються і питання співпраці в галузі сільського господарства (останнє засідання відбулось 27.10.2015, у м. Київ). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Відповідно до підписаного у 2015 році Меморандуму про співробітництво сторонами були визначені пріоритетні напрями співробітництва в галузі сільського господарства, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> a) рослинництво та переробка продукції рослинництва, виноробство; b) розведення тварин та переробка продукції тваринництва; c) розвиток та функціонування ринків сільськогосподарської продукції; d) харчова промисловість; e) виробництво органічних продуктів харчування; f) сільськогосподарська механізація та агропромислова інфраструктура; g) біопаливо та біоенергетика; h) розвиток сільських територій, сільського туризму, а також малих форм господарювання на селі. 	950,4
Нідерланди	Співпраця здійснюється у рамках українсько-нідерландської Робочої групи з питань сільського господарства. Останнє (четверте) засідання відбулось 12 липня 2018 р. в м. Києві. Завданням Робочої групи є систематичний розгляд питань двосторонньої співпраці та актуалізація спільних напрямів діяльності.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках). • Співробітництво в рамках двосторонніх коопераційних проєктів, зокрема у сферах картоплярства, молочарства, харчової переробки, ветеринарії та фітосанітарії, біоенергетики (біомаса). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	1712,2
Корея	Співробітництво між Україною та РК в галузі сільського господарства відбувається в рамках роботи Міжурядової українсько-корейської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва (четверте засідання комісії відбулося 24 квітня 2018 р. в м. Сеул). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). • Інвестиційне співробітництво (залучення корейських інвестицій у розвиток АПК. Серед перспективних напрямів: вирощування зернових та овочів; будівництво сучасних зерносховищ і овочевих сховищ; переробка сільськогосподарської продукції; сільськогосподарське машинобудування, тощо). 	252,4

1	2	3	4
Китай	<p>Основним органом двосторонньої співпраці між Україною та КНР в сфері сільського господарства є українсько-китайська Підкомісія з питань співробітництва в галузі сільського господарства.</p> <p>Підкомісія діє на підставі Угоди між Урядом України та Урядом КНР про створення Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР від 20 квітня 2011 р. Засідання Підкомісії проводяться залежно від фактичного стану співпраці у галузі - раз на два роки або раз на рік. Останнє сьоме засідання Підкомісії відбулося 26 листопада 2019 р. в м. Пекін</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарошування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). • «Зерновий проект» між АТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» та Китайською національною корпорацією машинної промисловості і генеральних підрядів (метою проекту є фінансування закупівлі зернових культур у вітчизняних сільгоспвиробників для їх експорту в КНР і треті країни). • Інвестиційне співробітництво (участь у реалізації китайської ініціативи «Нового Поясу Шовкового Шляху»). 	211,5
Литва	<p>Співробітництво між Україною та Литовською Республікою в галузі сільського господарства здійснюється в рамках роботи Міжурядової українсько-литовської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва. Останнє відбулось 16-17 липня 2018 року (м. Львів, Україна). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарошування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Взаємодія у питаннях адаптації законодавства України до вимог ЄС. • Ветеринарія та фітосанітарія (співпраця між компетентними органами країн задля підвищення конкурентоздатності продуктів тваринного походження українського виробництва при доступі на ринки ЄС та в цілому сприяння розширенню експортних поставок харчової продукції). • Наукові дослідження та розробки. 	185,2
Латвія	<p>Співробітництво між Україною та Латвійською Республікою в галузі сільського господарства здійснюється в рамках діяльності Міжурядової українсько-латвійської комісії з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва (останнє засідання відбулося 16.05.2019 р., у м. Рига). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Адаптація законодавства України до вимог ЄС (консультативна допомога Латвії у питаннях адаптації законодавства України до вимог ЄС і положень загальноєвропейської сільськогосподарської політики). • Розвиток сільських територій та зеленого туризму (за підтримки Латвії 2018 - 2019 рр. реалізовувався проект "Підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні розширення доступу до ринку ЄС шляхом зміцнення потенціалу сільських консультантів"). • Ветеринарія та фітосанітарія (за підтримки Латвії протягом 2018-2019 рр. реалізовувався проект "Наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері засобів захисту рослин та здоров'я рослин і посилення відповідних інспекційних та лабораторних служб"). 	103,4

1	2	3	4
Молдова	Співробітництво між Україною та Республікою Молдова в галузі сільського господарства відбувається в рамках діяльності Міжурядової українсько-молдовської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва (останнє, 14-те, відбулось 18 – 19 вересня 2017 року, м. Одеса, Україна). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Ветеринарія та фітосанітарія - здійснюється, головним чином, в рамках відповідних міжнародних організацій. • Рослинництво, зокрема насінництво та розсадництво - на постійній основі продовжується обмін селекційним матеріалом з метою сортовипробування. Практично щороку до Реєстру сортів рослин Молдови вносяться найкращі сорти української селекції, зокрема озимої пшениці м'якої та твердої, ячменю. Продовжується сортовипробування посухостійких сортів селекції Селекційного-генетичного інституту НААН. Зі свого боку, Молдова пропонує Україні гібриди соняшнику, що мають позитивні результати не лише в традиційних південних областях, а і в центральних областях. • Наукові дослідження та розробки – інституції НААН мають напрацювання з різних галузей аграрної науки з науковими установами Республіки Молдова, які складають предмет обопільного інтересу. 	251,3
Саудівська Аравія	Співробітництво між Україною та КСА в галузі сільського господарства відбувається в рамках діяльності Міжурядової українсько-саудівської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва. Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.	<ul style="list-style-type: none"> • Нарощування товарообігу в аграрній сфері та розширення номенклатури сільськогосподарської та харчової продукції з більшою доданою вартістю, в тому числі за рахунок поставок халяльної та органічної продукції. • Налагодження прямих контактів між суб'єктами господарювання обох держав, створення у КСА представництв українських компаній створення спільних українсько-саудівських компаній в Україні, які можуть розширити свою діяльність на територію КСА, більш активна участь українських суб'єктів господарювання у міжнародних тендерах, що проводяться у КСА. • Залучення інвестицій Саудівської Аравії в український АПК. • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). 	390,4
Угорщина	Міжгалузеве співробітництво здійснюється в рамках Українсько-угорської Робочої групи з питань сільського господарства (останнє, 7-ме відбулось 30 січня 2020 року в м. Будапешт).	<ul style="list-style-type: none"> • Тваринництво та ветеринарія - співпраця розвивається планомірно та спрямована на забезпечення взаємної торгівлі. З 2015 року успішно реалізуються міжвідомчі щорічні Угоди щодо виконання програми боротьби зі сказом на території України. Остання Угода на 2018 – 2020 роки була підписана у вересні 2018 року. • Карантин та захист рослин - обмін інформацією щодо поширення шкідливих організмів на територіях України та Угорщини, а також щодо методів захисту сільськогосподарських культур від цих шкідливих організмів. • Насінництво та селекція рослин - двостороннє співробітництво має довгостроковий та взаємовигідний характер. • Наукові дослідження та розвиток - напрям є вкрай важливий як для України так і для Угорщини. 	233,7

1	2	3	4
Німеччина	<p>Основним органом двосторонньої співпраці між Україною та Німеччиною у сфері сільського господарства є Українсько-Німецький Аграрний Комітет, який діє на підставі окремої міжвідомчої угоди між аграрними міністерствами двох країн від 2001 року.</p> <p>Основна мета – обмін думками з актуальних питань національної, європейської та міжнародної аграрної політики, визначення напрямків співробітництва, обговорення стану реалізації двосторонніх проєктів, проблемних питань тощо. Засідання Комітету проводяться щорічно. Останнє (16-те) засідання відбулось 16 січня 2020 року у м. Берлін.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (наращування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках). • Співробітництво в рамках двосторонніх коопераційних проєктів, зокрема у сферах: <ul style="list-style-type: none"> • розвиток сталого сільського господарства та ефективної переробної промисловості відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик; • консультативна підтримка українських експортерів стосовно вимог поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС у питаннях торгівлі сільськогосподарськими та продовольчими товарами; • розвиток органічного землеробства, орієнтованого на виробництво високоякісної аграрної продукції; • впровадження технологій сучасного сільськогосподарського виробництва; • земельна реформа та розвиток ринку сільськогосподарських земель; • аграрна освіта. 	1319
Японія	<p>Співробітництво між Україною та Японією в галузі сільського господарства відбувається в рамках роботи Координаційної ради з економічного співробітництва з Японією при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства та Комітету ділового співробітництва з Україною «Кейданрен» (восьме засідання Координаційної ради відбулося 16 грудня 2019 року в м. Токіо). Міжвідомчі органи двостороннього співробітництва відсутні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (наращування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація B2B заходів). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія між компетентними органами щодо узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі продукцією АПК). • Технічна допомога (участь українських фахівців аграріїв у навчальних програмах JICA). • Інвестиційне співробітництво (залучення японських інвестицій у розвиток АПК. Серед перспективних напрямів: вирощування та глибока переробка продукції рослинництва; засоби виробництва для сільського господарства; будівництво та модернізація об'єктів сільськогосподарської інфраструктури, тощо). • 	84,3

1	2	3	4
Польща	Українсько-Польська робоча група з питань сільського господарства. Останнє (п'яте) засідання Робочої групи відбулось 27 лютого 2019 року у м. Варшава, Республіка Польща. У рамках засідань Робочої групи, сторонами розглядаються стан, проблемні питання та перспективи розвитку двостороннього співробітництва в АПК.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Рослинництво (виконання Плану дій у сфері експертизи та охорони прав на сорти рослин Українського інституту експертизи сортів рослин та Центру випробування сортів рослин Республіки Польща на 2016–2020 рр.). • Розвиток сільських територій (експертна підтримка з боку Польщі за напрямками: агротуризм та сільськогосподарська кооперація). • Земельні відносини (взаємодія між Держгеокадастром і Головним управлінням геодезії і картографії Республіки Польща у рамках Робочої групи з питань геопросторової інформації Українсько-польської Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія у рамках Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин та членство у Міжнародній конвенції із захисту рослин; взаємодія Держпродспоживслужби з Генеральним Директоратом з питань охорони здоров'я та безпечності харчових продуктів Європейської Комісії з питань узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі агропродовольчою продукцією; співпраця між компетентними органами обох країн в галузі охорони здоров'я тварин, зокрема координація дій з метою розширення торгівлі живими тваринами та продуктами тваринного походження; боротьба із Африканською чумою свиней; узгодження форм ветеринарних сертифікатів). 	1329,4
Туреччина	Українсько-Турецька Робоча група з питань сільського господарства (останнє засідання відбулось 03 грудня 2018 року у м. Київ). У рамках засідань Робочої групи, сторонами розглядаються стан, проблемні питання та перспективи розвитку двостороннього співробітництва в АПК.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Рослинництво (взаємодія Українського інституту експертизи сортів рослин з приватними турецькими фірмами щодо надання послуг, пов'язаних з охороною прав на сорти рослин). • Ветеринарія та фітосанітарія (взаємодія компетентних органів у сфері ветеринарії щодо погодження сертифікатів на експорт та імпорт агропродовольчої продукції; участь у Генеральних сесіях Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (МЕБ) та конференціях Регіональної комісії МЕБ по Європі; членство у Міжнародній конвенції із захисту рослин). 	1944,6

1	2	3	4
Франція	Українсько-Французька робоча група з питань сільського господарства, у рамках засідань якої сторонами розглядаються стан, проблемні питання та перспективи розвитку двостороннього співробітництва в АПК. Останнє (четверте) засідання Робочої групи відбулось 23 жовтня 2018 року у м. Париж.	<ul style="list-style-type: none"> • Двостороння торгівля (нарощування товарообігу продукцією АПК, організація та взаємна участь у спеціалізованих виставках, організація В2В заходів). • Дослідження секторів ринку (у рамках Меморандуму про партнерство з ДУ ФрансАгріМер). • Насінництво та охорона прав на сорти рослин (стажування агрономів-інспекторів, проходження студентами практик на базі французьких компаній, здійснення обміну описами сортів рослин). • Виноградарство та виноробство (залучення досвіду Франції; обмін інформацією, щодо досягнень в галузі науково-дослідних робіт, селекції, виноградарства та випробування нових сортів винограду). • Земельні відносини (співробітництво між Держгеокадастром та Національною федерацією товариств земельного устрою та розвитку сільських територій Франції «SAFER»). • Ветеринарія та фіто санітарія (участь у Генеральних сесіях Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (МЕБ) та конференціях Регіональної комісії МЕБ по Європі; членство у Міжнародній конвенції із захисту рослин; взаємодія Держпродспоживслужби з Генеральним Директоратом з питань охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів Європейської Комісії з питань узгодження ветеринарних, фітосанітарних та санітарних вимог торгівлі агропродовольчою продукцією; взаємодія у рамках тристороннього Меморандуму про співпрацю у сфері ветеринарної освіти). • Інноваційний розвиток та впровадження новітніх технологій для сільського господарства (реалізація спільних проєктів у сфері забезпечення фермерів інформаційними сервісами з прогнозування та створення виробничих моделей на основі метеорологічних даних та інформації про зміни клімату, що впливають на сільськогосподарське виробництво). 	558,9

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Азербайджан)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	152,5	70,3%	144,9	70,0%	7,6	76,8%	+144,9
2016	130,7	85,7%	123,8	85,4%	6,9	90,8%	+123,8
2017	208,4	159,4%	199,8	161,4%	8,6	124,6%	+199,8
2018	202,5	97,2%	188,3	94,2%	14,2	165,1%	+188,3
2019	227,2	112,2%	206,8	109,8%	20,4	143,6%	+186,4

Таблиця Ж.2

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – ОАЕ)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	141,5	81,2%	134,1	84,2%	7,3	48,9%	+126,8
2016	133,0	94,0%	122,5	91,3%	10,4	142,4%	+112,1
2017	179,7	135,1%	170,0	138,7%	9,7	92,9%	+160,3
2018	203,4	113,3%	194,2	114,2%	9,3	97,8%	+184,9
2019	262,0	128,8%	252,2	129,9%	9,8	5,4%	+242,4

Таблиця Ж.3

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Білорусь)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	403,4	71,3%	391,5	75,5%	11,9	25,1%	+379,6
2016	430,2	106,6%	399,8	102,1%	30,4	255,5%	+369,4
2017	520,1	120,9%	489,2	122,4%	30,9	101,6%	+458,3
2018	610,0	120,7%	568,5	119,9%	41,5	134,4%	+527,0
2019	687,0	112,6%	598,4	105,2%	88,6	213,5%	+509,8

Таблиця Ж.4

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – В'єтнам)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	72,5	61,8%	30,6	65,9%	41,9	59,1%	-11,3
2016	89,7	123,7%	40,7	133,1%	49	116,9%	-8,3
2017	114	127,2%	58,1	143%	55,9	114,1%	+2,2
2018	115,3	101,1%	59,5	102,3%	55,8	99,8%	+3,7
2019	100	86,7%	38,8	65,2%	61,2	109,7%	-22,4

Таблиця Ж.5

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Грузія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	257,4	77,8%	213,7	87,2%	43,7	50,9%	+126,3
2016	281,2	109,2%	227,5	93,5%	53,7	122,9%	+163,8
2017	300,5	106,9%	238,4	104,8%	62,1	115,6%	+176,3
2018	355,1	118,2%	278,8	114,4%	82,3	132,5%	+190,5
2019	314,6	88,6%	222,1	81,4%	92,5	112,4%	+129,6

Таблиця Ж.6

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Естонія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	27,6	91,69%	9,3	95,87%	18,3	89,71%	-9,0
2016	36,2	131,16%	21,4	230,11%	14,8	80,87%	+6,6
2017	43,1	119,06%	27,4	128,04%	15,7	106,08%	+11,7
2018	33,5	77,73%	14,7	53,65%	18,8	119,74%	-4
2019	36,0	107,6%	15,5	105,4%	20,5	109,0% ¹	-5

Таблиця Ж.7

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Єгипет)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	1 056,4	73,5%	1 022,9	73,5%	33,5	72,7%	+989,4
2016	1 347,7	127,6%	1 328,7	129,9%	19,0	56,6%	+1 309,8
2017	1 283,7	95,3%	1 257,9	94,7%	25,9	136,6%	+1 232,0
2018	925,3	72,1%	888,5	70,6%	36,8	142,0%	+851,7
2019	1 720,3	185,9%	1 674,0	188,4%	46,3	125,8	+1 627,7

Таблиця Ж.8

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Ізраїль)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	403,8	101,9%	395,5	104,8%	8,3	44,1%	+387,2
2016	301,4	74,6%	292,9	74,1%	8,5	102,2%	+284,4
2017	420,7	139,6%	411,3	140,4%	9,4	110,6%	+401,9
2018	348,4	82,8%	337,2	82%	11,2	119,4%	+326
2019	469,8	134,8%	456,0	135,0%	13,9	123,0%	+442,1

Таблиця Ж.9

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Індія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	1 196,0	78,7%	1 082,6	77,8%	113,5	87,9%	+969,1
2016	1 679,6	140,4%	1 579,2	145,9%	100,4	88,5%	+1 478,8
2017	2 056,4	122,4%	1 953,3	123,7%	103,0	102,6%	+1 850,3
2018	1 966,0	95,6%	1 856,1	95,0%	109,9	106,6%	+1 746,3
2019	1 645,8	83,7%	1 545,5	83,3%	100,3	91,3%	+1 445,2

Таблиця Ж.10

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Іран)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	454,8	73,5%	440,6	74,5%	14,2	50,9%	+426,4
2016	690,0	151,7%	677,7	153,8%	12,3	86,7%	+665,4
2017	542,4	78,6%	527,6	77,9%	14,9	121,0%	+512,7
2018	437,3	80,6%	420,8	79,7%	16,5	110,7%	+404,3
2019	226,5	51,8%	207,7	49,4%	18,9	114,4%	+188,8

Таблиця Ж.11

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Італія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	602,4	x	506,5	x	95,9	x	+410,6
2016	653,6	108%	544,2	117%	109,5	114%	+434,7
2017	827,5	127%	677,8	125%	149,7	137%	+528,1
2018	855,3	103%	635,6	94%	219,6	147%	+416,0
2019	950,4	111%	620,3	98%	330,0	136%	+290,3

Таблиця Ж.12

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Казахстан)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	248,8	89,62	239,6	91,15	9,2	62,37	+230,4
2016	216,7	87,09	191,3	79,82	25,4	276,69	+165,9
2017	188,4	86,94	170,3	89,01	18,1	71,27	+152,2
2018	178,1	94,5	156,9	93,13	21,2	117,13	+135,7
2019	248,8	89,62	239,6	91,15	9,2	62,37	+230,4

Таблиця Ж.13

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Китай)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	1 328	144,4%	1 239,5	162,1%	88,5	57,2%	+1 151
2016	1 125,7	84,8%	1 024,7	82,7%	101	114,1%	+923,7
2017	1 133,2	100,7%	1 015,3	99,1%	117,9	116,8	+897,4
2018	1 323,8	116,8%	1 171	115,3%	152,8	129,5%	+1 018,2
2019	2 115	159,8%	1 953	166,8%	162	106%	+1 791

Таблиця Ж.14

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Корея)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	320,4	95,9%	316	96,4%	4,4	71,7%	+311,6
2016	282,5	88,2%	278,1	88%	4,4	100,9%	+273,7
2017	173,2	61,3%	168,6	60,6%	4,6	104,5%	+164
2018	195,5	112,9%	191,7	113,7%	3,8	82,8%	+187,9
2019	252,4	129,1%	242,9	126,7%	9,5	250%	+233,4

Таблиця Ж.15

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Латвія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	44,4	60,6%	31,9	57,5%	12,5	70,2%	+19,7
2016	63,1	142,1%	33,5	105,0%	29,6	236,8%	+3,9
2017	87,7	138,9%	54,5	162,7%	33,2	112,2%	+21,3
2018	99,1	112,9%	58,1	106,6%	41,0	122,4%	+17,1
2019	103,4	104,3%	61,1	105,2%	42,3	103,2%	+18,8

Таблиця Ж.16

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Литва)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	109,5	63,51%	87,8	61,6%	21,7	72,6%	+66,1
2016	100,2	91,5%	80,9	92,1%	19,3	88,9%	+61,6
2017	158,3	157,9%	132,7	164,0%	25,6	132,6%	+107,1
2018	154,5	97,6%	120,4	90,73%	34,1	133,2%	+86,3
2019	185,2	119,9%	152,0	126,2%	33,2	97,4%	+118,8

Таблиця Ж.17

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Молдова)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	218,7	73,2%	195,3	73,7%	23,4	69,5%	+171,9
2016	219,2	100,2%	195,2	99,9%	24,0	102,6%	+171,1
2017	239,1	109,1%	218,5	112,0%	20,6	85,9%	+197,9
2018	249,6	104,4%	226,0	103,4%	23,6	114,6%	+202,4
2019	251,3	100,7%	228,8	101,2%	22,5	95,3%	+206,3

Таблиця Ж.18

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Нідерланди)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	668,9	71,6%	575,6	76,8%	93,3	50,7%	+482,3
2016	851,2	127,3%	704,6	122,4%	146,6	157,1%	+558
2017	1 443,9	169,6%	1 275,7	181,1%	168,2	114,7%	+1107,5
2018	1 360,5	94,2%	1 157,6	90,7%	202,9	120,6%	+954,7
2019	1 712,2	125,9%	1 472,7	127,2%	239,5	118%	+1233,2

Таблиця Ж.19

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Німеччина)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	532	65,5%	200,6	73,8%	331,4	61,3%	-130,8
2016	623	117,1%	244,7	121,9%	378,3	114%	-133,6
2017	846,9	135,9%	402	164,2%	444,9	117,6%	-42,9
2018	1 093,3	129%	657,5	163,5%	435,8	97,9%	+221,7
2019	1 319	120,6%	864	107,9%	455	104,4%	+409

Таблиця Ж.20

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Польща)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	626,8	95%	381,0	94%	245,8	95%	+135,2
2016	668,9	107%	398,4	105%	270,5	110%	+127,9
2017	783,5	117%	459,3	115%	324,2	120%	+135,1
2018	868,9	111%	471,4	103%	379,5	117%	+91,9
2019	1329,4	152%	735,6	156%	593,8	156%	+141,8

Таблиця Ж.21

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Саудівська Аравія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	473,0	75,2%	473,0	75,2%	0,001	58,3%	+473,0
2016	380,2	80,4%	380,2	80,4%	0,025	1764,3%	+380,2
2017	358,8	94,4%	358,8	94,4%	0,002	9,3%	+358,8
2018	588,9	164,1%	588,6	164,1%	0,224	11200,0%	+588,4
2019	390,4	66,3%	390,2	66,3%	0,237	5,7%	+389,9

Таблиця Ж.22

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Туреччина)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	978,3	х	757,7	х	220,6	х	+537,1
2016	932,0	95%	608,2	81%	323,8	147%	+284,4
2017	1222,0	131%	928,9	152%	293,1	91%	+635,8
2018	1171,7	96%	800,1	87%	371,6	126%	+428,5
2019	1 944,6	166%	1 543,8	192%	400,8	108%	+1143,0

Таблиця Ж.23

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Угорщина)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	163,8	69,8%	63,5	123,8%	100,3	64,7%	- 36,8
2016	117,9	71,9%	35,1	55,3%	82,8	82,5%	- 47,7
2017	163,7	138,8%	63,5	180,9%	100,3	121,1%	- 36,8
2018	194,8	118,9%	86,3	135,9%	108,5	108,2%	- 22,2
2019	233,7	119,9%	96,4	111,7%	137,3	126,5%	- 40,9

Таблиця Ж.24

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Франція)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	456,8	х	349,6	х	107,2	х	+242,4
2016	443,9	97%	309,3	88%	134,7	126%	+174,6
2017	406,9	92%	252,6	82%	154,3	115%	+98
2018	504,4	124%	327,3	130%	177,1	115%	+150,2
2019	558,9	111%	372,2	114%	186,7	105%	+185,5

Динаміка двосторонньої торгівлі аграрною продукцією (Україна – Японія)

Рік	Загальна сума товарообігу млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Експорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Імпорт млн.дол. США	Співвідношення поточного року до попереднього	Сальдо млн.дол. США
2015	155,9	188%	154,8	197%	1,1	26,2%	+153,7
2016	84,4	54,1%	83,4	53,9%	1	83,7%	+82,4
2017	87,1	103,1%	85,8	102,8%	1,3	131,9%	+84,5
2018	114,3	131,3%	112,7	131,4%	1,6	126,1%	+111,1
2019	84,3	73,8%	82,1	72,9%	2,2	137,5%	+79,9

Додаток 3

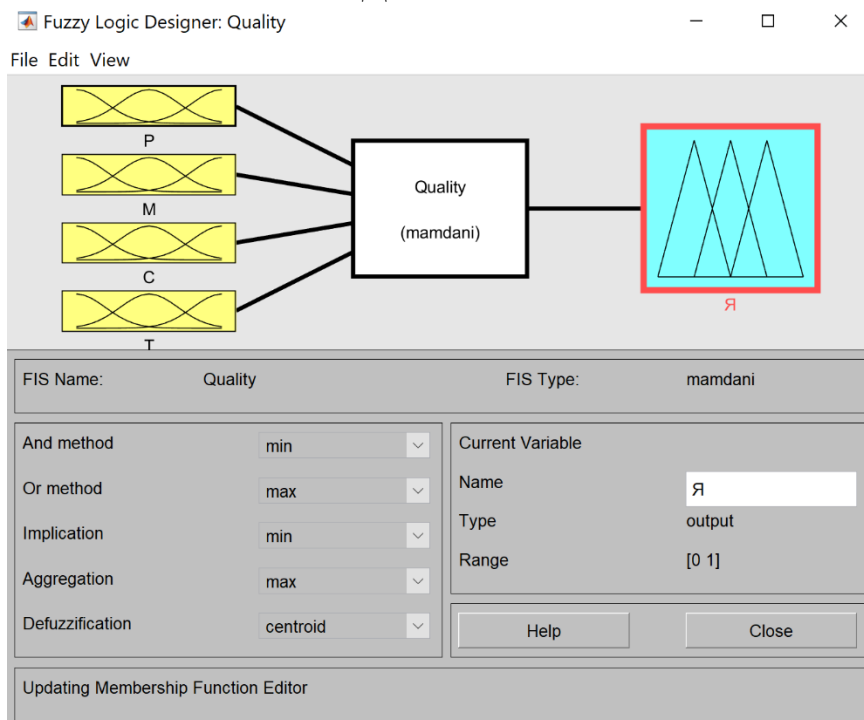

Рис. 3.1. Вікно графічного інтерфейсу програми Fuzzy Logic Toolbox з внесеними вхідними та вихідною змінними

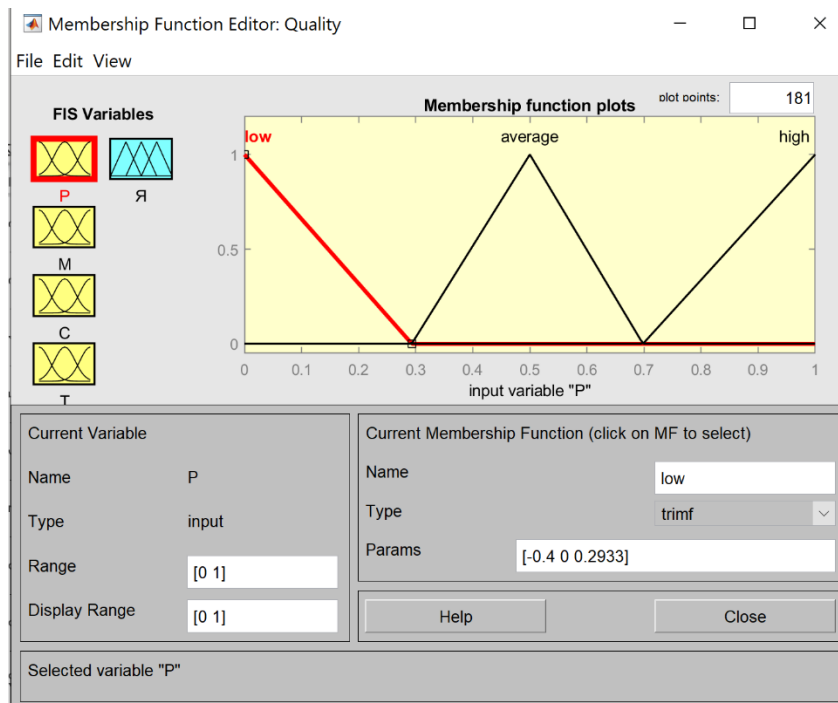

Рис. 3.2. Графік функції приналежності для вхідної лінгвістичної змінної «рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин» (P)

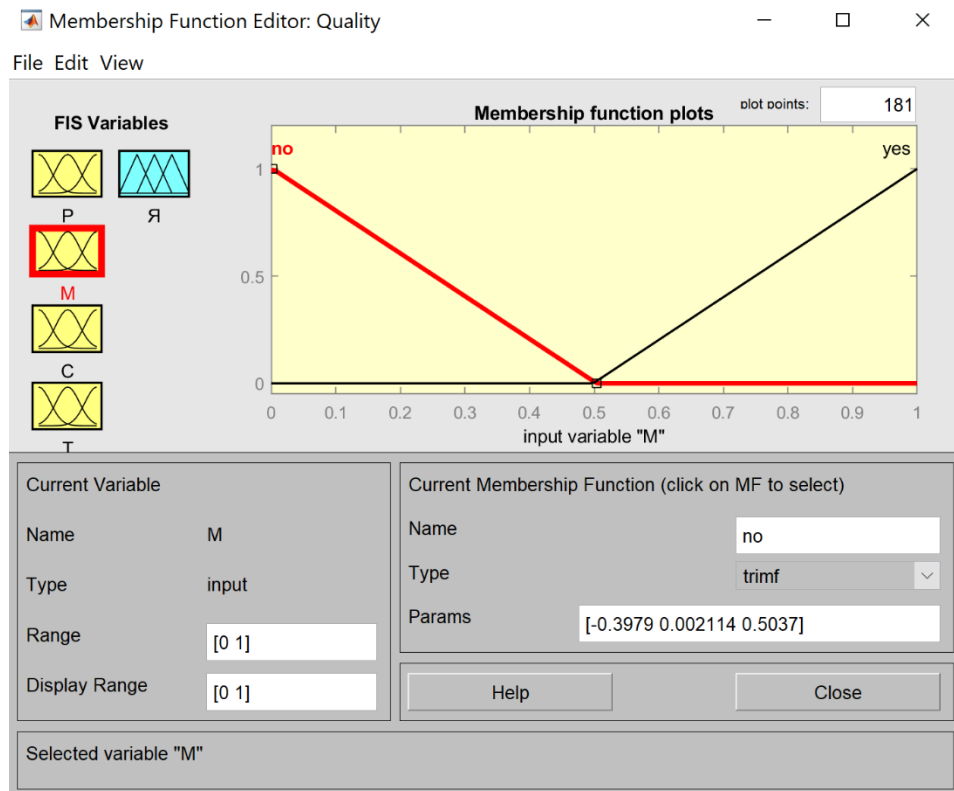

Рис. 3.3. Графік функції приналежності для вхідної лінгвістичної змінної «наявність міжвідомчих органів двостороннього співробітництва» (M)

Рис. 3.4. Графік функції приналежності для вхідної лінгвістичної змінної «сальдо зовнішньої торгівлі» (C)

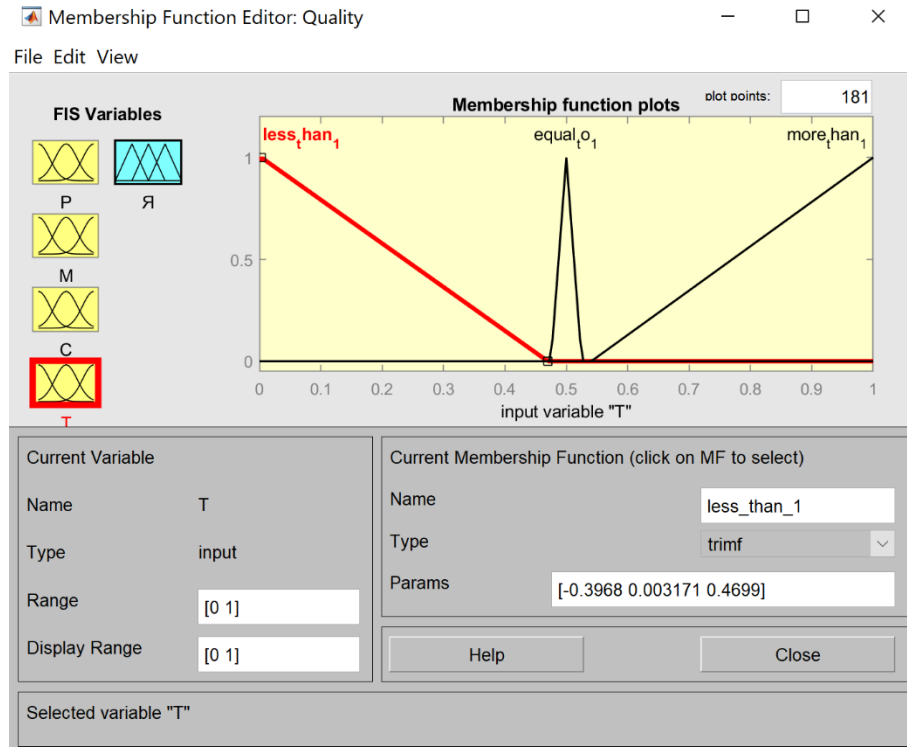

Рис. 3.5. Графік функції приналежності для вхідної лінгвістичної змінної «темп зростання товарообігу» (Т)

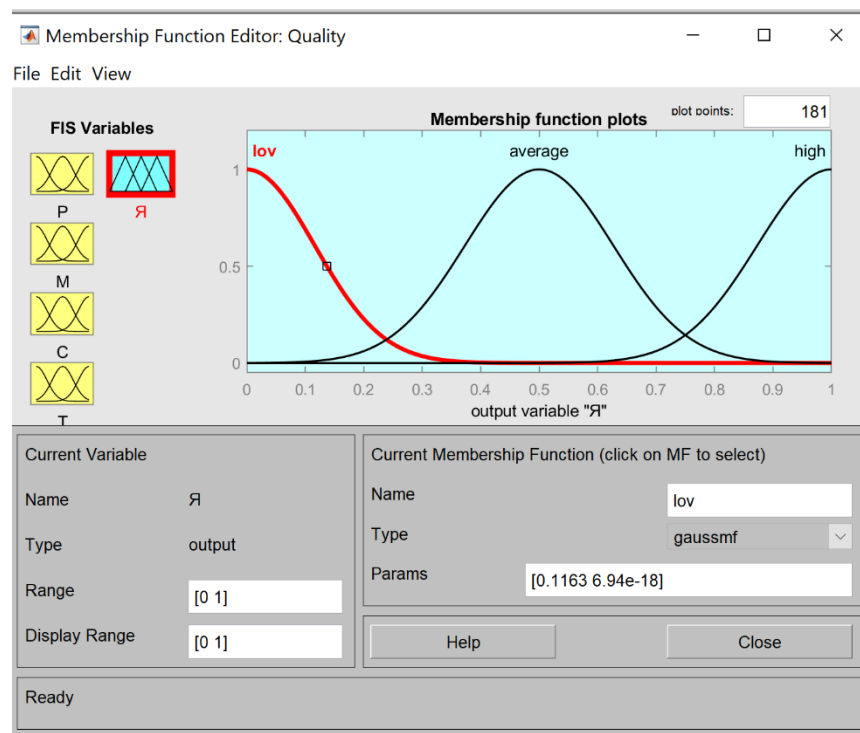

Рис. 3.6. Графік функції приналежності для вихідної лінгвістичної змінної «якість міжнародних торговельно-економічних відносин» (Я)

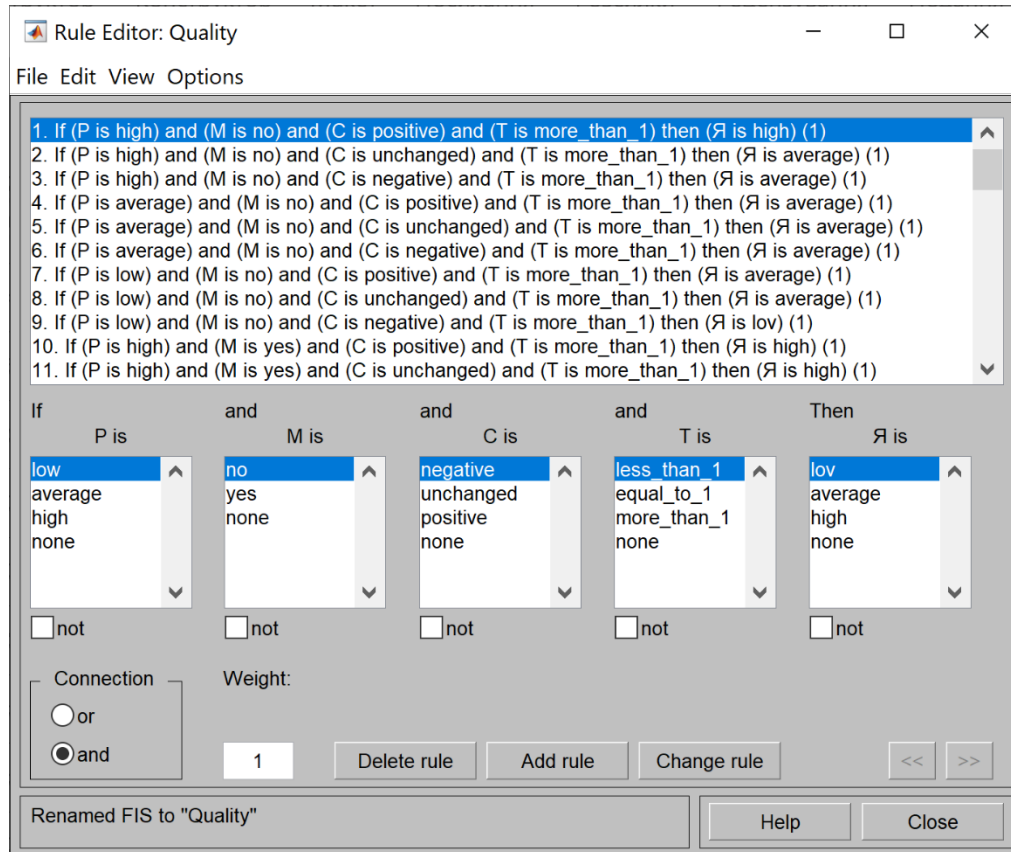

Рис. 3. 7. Фрагмент вікна з розробленими у програмі логічними правилами

Додаток И

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Хвостіков А. І. Структура зовнішніх інституцій формування торговельно-економічних зв'язків аграрного сектору України. *«Znanstvena misel»*. 2020. № 43. С. 31–41.
2. Хвостіков А. І. Методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 1. С. 40–45.
3. Москаленко Н. О., Хвостіков А. І. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 100–106.
4. Хвостіков А. І. Розробка когнітивної схеми сутності міжнародних торговельно-економічних відносин. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 56–65.
5. Хвостіков А. І. Предметна галузь дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 248–255.
6. Москаленко Н. О., Хвостіков А. І. Оцінювання впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 139–147.
7. Khvostikov A. Assessing the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector. *Economies' Horizons*. 2020. No. 1(12), pp. 91–101.
8. Хвостіков А. Сутність міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *«Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 5 квітня 2019 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 129–130. (дистанційна).
9. Хвостіков А. Сучасні тенденції розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора України. *«Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції тези доповідей (Харків, 30 – 31 травня 2019 р.). Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. С. 242–243. (очна).
10. Хвостіков А. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *«Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю»*: матеріали всеукраїнська науково-практична конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ) (Одеса, 21 травня 2020 р.) / редкол. І. О. Крюкова. [та ін.]; Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 230–234. (дистанційна).

ТОВ «УРСК»

вул. Алчевських 24, м. Харків, 61002
ЄДРПОУ 40808743 тел. 0954650503

10.02.19 № 112/1-3
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання окремих пропозицій та положень, запропонованих Хвостіковим Андрієм в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 056 «Міжнародні економічні відносини» на тему «Розвиток торговельно-економічних відносин аграрного сектору»

Цією довідкою підтверджується використання окремих результатів наукового дослідження Хвостікова Андрія в діяльності ТОВ «УРСК».

Запропоноване в дисертаційній роботі інституційне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України представлено логіко-структурною схемою, що визначає архітектуру інституційного середовища забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України на глобальному, національному і корпоративному рівнях, що сприятиме розширенню міжнародних торговельних зв'язків в аграрному секторі завдяки створенню відповідних інституційних умов.

Надані у дисертаційній роботі практичні та методичні рекомендації мають практичне значення і використовуються у діяльності ТОВ «УРСК», сприяють підвищенню ефективності підприємства та його подальшого розвитку.

Директор
ТОВ «УРСК»

А. Т. Нестеренко

ТОВ «ХАРПРОД»

вул. Каштанова, буд. 10, м. Харків, 61035
ЄДРПОУ 39611822 тел. (057)736-00-11

12.06.20 № 200/4-20
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання окремих пропозицій та положень, запропонованих Хвостіковим Андрієм в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 056 «Міжнародні економічні відносини» на тему «Розвиток торговельно-економічних відносин аграрного сектору»

Цією довідкою підтверджується використання окремих результатів наукового дослідження Хвостікова Андрія в діяльності ТОВ «ХАРПРОД».

Представлена в дисертаційній роботі когнітивна схема сутності міжнародних торговельно-економічних відносин, формування якої, на відміну від існуючих, базується на уточненні змістовного наповнення таких понять, як «міжнародні економічні відносини», «міжнародні торговельні відносини», «міжнародна економічна діяльність», «міжнародне торгово-економічне співробітництво» з використанням морфологічного аналізу, що дозволило коректно оперувати логікою дослідження з метою виокремлення ємної структури досліджуваного поняття, що включає: суб'єкти та об'єкти МТЕВ, форми МТЕВ, рівні розвитку та рівні взаємодії МТЕВ, середовище розвитку МТЕВ, закони розвитку МТЕВ; принципи МТЕВ та особливості МТЕВ.

Надані у дисертаційній роботі практичні та методичні рекомендації мають практичне значення і використовуються у діяльності ТОВ «ХАРПРОД», сприяють підвищенню ефективності підприємства та його подальшого розвитку.

Директор
ТОВ «ХАРПРОД»

І. Ю. Добрускін